DREAPTA CREDINȚĂ

în scrierile Sfinților Părinți

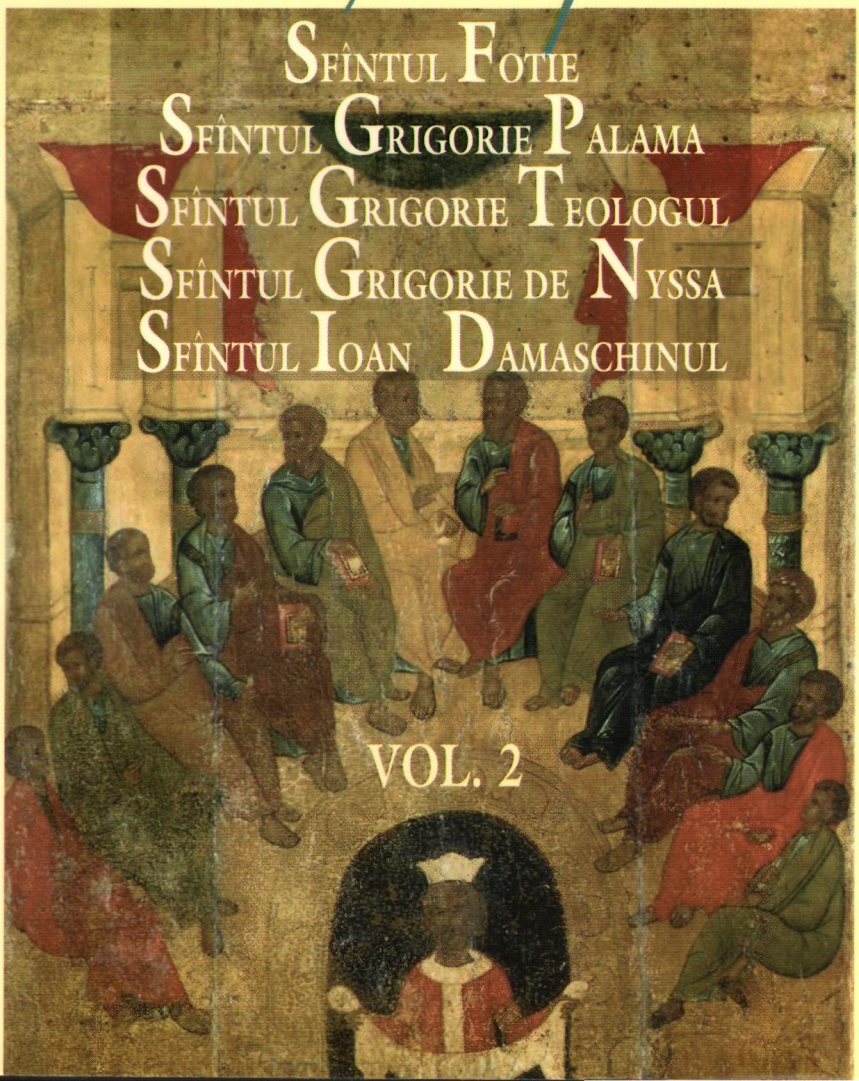

Sfântul Fotie
Sfântul Grigorie Palama
Sfântul Grigorie Teologul
Sfântul Grigorie de Nyssa
Sfântul Ioan Damaschinul

VOL. 2

Dreapta credinţă

în scrierile Sfinţilor Părinţi

SFÂNTUL FOTIE
SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA
SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL
SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA
SFÂNTUL IOAN DAMASCHINUL

Vol. 2

Ediţie îngrijită de Florin Stuparu

Tipărită cu binecuvântarea
Prea Sfinţitului Părinte Galaction,
Episcopul Alexandriei şi Teleormanului

editura Σοφία

București

Redactor: Diana-Cristina Vlad

Coperta: Mona Velciov

© Editura Sophia pentru prezenta ediţie

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
TEODOR STUDITUL, st.

Dreapta credinţă în scrierile Sfinţilor Părinţi / Sf. Theodor Studitul, Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Amfilohie; trad. din limba greacă veche de pr. Marcel Hancheş. - Bucureşti: Editura Sophia, 2006.

vol.

ISBN 978-973-7623-68-3.

Vol. 2 / Sfântul Fotie, Sfântul Grigorie Palama, Sfântul Grigorie Teologul, ...; ed. îngrijită de Florin Stuparu – 2009.

ISBN 978-973-136-119-2

I. Fotie cel Mare, st.
II. Grigorie Palamas, st.
III. Grigorie Teologul, st.
IV. Stuparu, Florin (ed.)

CUVÎNT ÎNAINTE

„Slavă Ţie, Dumnezeul nostru, slavă Ţie! Împărate ceresc – Mîngîietorule, Duhul Adevărului, Care pretutindeni eşti şi toate le plineşti, vistierul bunătăţilor şi dătătorule de viaţă – vino şi Te sălăşluieşte întru noi, şi ne curăţeşte pe noi de toată spurcăciunea şi mîntuieşte, Bunule, sufletele noastre!

Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, miluieşte-ne pe noi!

Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, miluieşte-ne pe noi!

Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, miluieşte-ne pe noi!

Slavă Tatălui, şi Fiului şi Sfîntului Duh. Şi acum, şi pururea şi în vecii vecilor. Amin!"

Din ziua în care a fost zidit, omul s-a şi pornit să lupte împotriva Ziditorului şi Stăpînului său Dumnezeu, punîndu-se în slujba Potrivnicului (Satana), care i-a făgăduit o mincinoasă îndumnezeire grabnică, mai la îndemînă decît aceea căreia îi fusese hărăzit de către Făcătorul a toate, Care îl plăsmuise „după chip şi asemănare". Şi Dumnezeu zice, prin Sfîntul Prooroc Moisi: „după chipul şi asemănarea Noastră" (Facerea 1:26)[1], pentru a ne învăţa despre fiinţarea Dumnezeirii în Treimea Ipostasurilor. Ce a

[1] Vezi tîlcuirea acestui loc în cuprinsul cărţii. (*n. m.*)

urmat, se ştie: urmaşii lui Adam s-au îndepărtat de Dumnezeu (mai ales după Potop) într-atît, încît au uitat cu totul de El. S-au înmulţit, s-au despărţit după limbi şi neamuri, s-au răspîndit pe faţa întregului pămînt şi s-au pus cu totul în slujba diavolului celui mare, căruia îi slujeau în fiecare zi, închinîndu-se fie stihiilor, fie idolilor făcuţi de mînă. Aşa s-au născut „religiile" (*religo-religere*, a lega, în latină). Necunoaşterea de Dumnezeu ajunsese desăvîrşită. Atît că Purtătorul de grijă a toate Îşi avea aleşii Săi (precum fusese şi Noe), care mai păstrau ceva din însuşirea bunătăţii cu care fuseseră înzestraţi primii oameni: Avraam, Isaac, Iacov-Israil şi, pentru ei, urmaşii lor, din neamul cărora avea să ia trup Dumnezeu-Cuvîntul. Pe aceşti urmaşi avea să-i înveţe din nou Dumnezeu despre Sine, pe cît puteau ei înţelege. La o vreme, mai mult despre Ipostasul Său părintesc, în vremea *Legii celei Vechi*; apoi, despre Acela fiiesc, mai mult în evanghelie[1]; în sfîrşit, despre Ipostasul Său duhovnicesc, mai cu osebire în vremea propovăduirii apostolilor.

Iar unii dintre cei aleşi – Iudei nebotezaţi, şi Iudei botezaţi şi Creştini din neamuri – ce au făcut? Au urmat vechiului rău obicei şi, povăţuiţi de Potrivnicul diavol, au început să lupte împotriva lui Dumnezeu cel unul stricînd dogmele (adică adevărurile de neschimbat şi neschimbătoare) despre Ipostasurile dumnezeieşti. Aşa au fost maniheii[2], luptători înainte de toate împotriva Persoanei Tatălui, care învăţau despre un Dumnezeu-Tatăl rău şi crud, Care ar fi făcut o lume a suferinţei şi a morţii şi l-ar fi oropsit pe „bunul" Satan, o făptură puternică şi împreună-pătimitoare cu omul de mai tîrziu, dar tristă şi dez-

[1] Nu e vorba de vreo carte a *Evangheliei*, ci de buna vestire a mîntuirii oamenilor prin Iisus Hristos. (*n. m.*)

[2] Ucenici ai lui Mani (216-276). (*n. m.*)

amăgită.[1] Aşa au fost, de pildă, arienii (urmaşii lui Arie[2]), care au încercat să-L lipsească pe Fiul de vrednicia Lui dumnezeiască şi să-L coboare la aceea de „făptură întîi zidită". Aşa au fost mai apoi Pnevmatomahii (luptătorii împotriva Sfîntului Duh-Dumnezeu, „pnevma" fiind „duhul", în elină).

Strămoşii acestora din urmă sînt arhiereii, cărturarii („teologii"), bătrînii şi înţelepţii Iudeilor, care ziceau că Hristos-Dumnezeu întrupat săvîrşea minunile, puterile şi vindecările cu duhul Satanei, iar nu cu Acela al lui Dumnezeu. Aceia despre care Mîntuitorul le zicea ucenicilor: „Orice păcat şi orice hulă se va ierta oamenilor, dar hula împotriva Duhului nu se va ierta. Celui care va zice cuvînt împotriva Fiului Omului, se va ierta; dar celui care va zice împotriva Duhului Sfînt nu i se va ierta, nici în veacul acesta, nici în cel ce va să fie!" (Matei 12:31, 32).

Cuvînt care trebuie neapărat tîlcuit. Iată ce zice despre aceasta Sfîntul Ioan Gură de Aur, în omiliile la Matei:

„– Cum e cu putinţă acesta? Căci a fost iertat şi acest păcat celor ce s-au pocăit. Mulţi din cei care au defăimat [pe Duhul Sfînt] au crezut mai tîrziu, şi toate păcatele li s-au iertat. Aşadar ce înţeles au cele spuse? Anume că, dintre toate păcatele, acesta singur nu se poate ierta? Pentru ce oare?

– Pentru că despre Hristos Iudeii nu ştiau cine este, dar despre Duhul aflaseră de multă vreme. Tot ce-au grăit proorocii au grăit prin Duhul Sfînt; toţi cei din *Vechiul Testament*

[1] Aşa cum este înfăţişat şi în arta sectei romanticilor. (*n. m.*)

[2] Eretic creştin, a trăit în veacurile al III-lea-al IV-lea. Se pare că a murit în 318. Arie tăgăduieşte de-o-fiinţimea Fiului cu Tatăl. Învăţătura lui se poate rezuma la aceste cuvinte rostite de el: „Era un timp cînd Fiul nu era." Arie a fost osîndit la Sinodul I a toată lumea de la Niceea din 325 (*n. m.*, după D. Fecioru).

ştiau foarte limpede despre Duhul Sfînt. Înţelesul cuvintelor lui Hristos este deci acesta: Fie! – spune El – puteţi păcătui faţă de Mine, din pricina trupului cu care sînt îmbrăcat. Dar nu puteţi spune şi de Duhul Sfînt: «Nu-L cunoaştem!» De aceea defăimarea voastră nu vă va fi iertată şi veţi fi pedepsiţi şi aici, şi dincolo. Mulţi au fost pedepsiţi numai aici; de pildă, desfrînatul din Corint[1] şi Corintenii, care s-au împărtăşit cu nevrednicie cu Dumnezeieştile Taine. Dar voi – urmează Hristos – veţi fi pedepsiţi şi pe lumea aceasta, şi pe cealaltă. Vă iert toată defăimarea adusă Mie înainte de răstignire! Vă iert chiar răstignirea! Pentru necredinţa voastră nu veţi fi pedepsiţi! – zice. Căci nici cei care au crezut înainte de răstignire nu aveau o credinţă totdeauna deplină. Înainte de patimi, Hristos poruncea să nu-L facă nimănui cunoscut; iar în timpul răstignirii a spus că le-a iertat lor păcatul acesta. Dar – zice – cele ce aţi spus despre Duhul Sfînt nu vor avea iertare! Că Domnul S-a gîndit la defăimările aduse Lui înainte de răstignire, se vede din cuvintele pe care le-a adăugat: «Celui care va zice cuvînt împotriva Fiului Omului, se va ierta lui; dar celui care va zice cuvînt împotriva Sfîntului Duh, nu i se va ierta lui!»

– Pentru ce?

– Pentru că Duhul Sfînt vă este cunoscut – zice Hristos – pentru că aţi păcătuit faţă de fapte vădite. Chiar dacă spuneţi că pe Mine nu Mă cunoaşteţi, nu puteţi spune că nu-L cunoaşteţi pe Sfîntul Duh. Căci scoaterea demonilor şi tămăduirile sînt lucrarea Sfîntului Duh. Deci nu M-aţi ocărît numai pe Mine, ci şi pe Duhul cel Sfînt. De aceea osînda voastră este de neînlăturat şi aici, şi dincolo.

Unii oameni vor fi osîndiţi şi aici, şi dincolo; alţii numai aici; unii numai dincolo, alţii nici aici, nici dincolo. Aici

[1] I Corinteni 2:6.

şi dincolo, ca Iudeii – căci au fost pedepsiţi şi aici, cînd au îndurat acele nemaiauzite suferinţe la căderea Ierusalimului; şi îndură şi dincolo cea mai cumplită pedeapsă. Ca locuitorii Sodomei şi mulţi alţii. Numai dincolo, ca bogatul care se pîrjolea în iad şi nu era stăpîn nici pe o picătură de apă; numai aici, ca desfrînatul din Corint; dar nici aici şi nici dincolo, ca apostolii, ca proorocii, ca fericitul Iov; căci suferinţele lor nu erau osîndă, ci lupte şi încercări."

Pe aceşti vrăjmaşi ai Duhului Sfînt şi deci ai mîntuirii neamului omenesc îi osîndea şi Sfîntul Arhidiacon Ştefan, zicîndu-le: „Voi, cei vîrtoşi la cerbice şi netăiaţi împrejur la inimă şi la urechi, voi pururea vă împotriviţi Duhului Sfînt! Precum părinţii voştri, aşa şi voi!" (Fapte 7:51).

Loc pe care Sfîntul Andrei al Neochesariei îl tîlcuieşte aşa: „Pentru ce, grăind cu blîndeţe pînă aici, acum face cuvîntul aspru? Pentru că-i vedea că nu luau aminte la cele ce se grăiau. «Voi pururea vă împotriviţi Duhului Sfînt!» Nu numai acum – zice –, ci pururea! Şi dintru acest cuvînt arată că şi el grăia acelea din Duhul Sfînt. Şi, de altfel, vorbeşte aşa pentru că, avînd să moară (căci se putea ca el să fi cunoscut şi acest lucru, fiind plin de Duhul Sfînt), foloseşte multă şi nesfiită îndrăzneală. Iar cele zise către dînşii nu erau de la sineşi, ci de la prooroci."

Că Sfîntul Ştefan vorbea de la Duhul Sfînt este vădit, fiindcă el le amintea arhiereilor şi cărturarilor adevăruri de credinţă ştiute prea-bine de ei, de care însă aceia se lepădaseră de mult, din pricina „învîrtoşării cerbicei lor", adică a încăpăţînării dobitoceşti, de vită îndărătnică ce nu-şi înmoaie grumazul ca să rabde jugul.

Lupta aceasta a ereticilor, adică a celor tăiaţi de la dreapta credinţă, împotriva Dumnezeu-Duhului nu a încetat nici o clipă. Toţi au fost însă biruiţi de Duhul, prin mijlocirea Sfin-

ţilor Părinţi ai Bisericii; pînă cînd, la mai multe veacuri după pogorîrea Sa în chip de limbi de foc, învăţătura cea rea a fost reînviată de eresul latinesc, prin născocirea mincinoasei dogme a purcederii Sfîntului Duh *şi de la Fiul* (*Filioque*). Cum se va vedea, aceasta a fost pricina despărţirii Bisericii Răsăritene de Biserica Apuseană, un singur cuvînt adăugat la *Mărturisirea de credinţă*: *Filioque*, avînd urmări nebănuit de însemnate, ca de altfel tot ce ţine de învăţătura despre Dumnezeu. Despre aceasta va fi vorba în cartea de faţă. Înainte de a citi cuvintele Părinţilor celor insuflaţi de Însuşi Duhul, să vedem pe scurt ce se scrie în *Catehismul latinesc* din zilele noastre. Pentru aceasta ne-am lăsat povăţuiţi de autorii unei cărţi de mare folos: *Noul catehism catolic împotrva Sfinţilor Părinţi*. Căci iată ce se scrie acolo despre pricina ce ne stă înainte:

„Cea mai înaltă învăţătură a teologiei creştine este cea a Tri-Unităţii dumnezeieşti: Dumnezeu Se arată ca Unul în Trei Persoane: Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh. Avînd aceeaşi fiinţă, cele Trei Persoane (sau Ipostasuri) sînt un singur Dumnezeu, însă Ele Se deosebesc prin însuşirile personale şi alcătuiesc astfel o Treime. Tatăl este fără început, Fiul Se naşte din Tatăl, Duhul Sfînt purcede din Tatăl. «Însuşirea Tatălui este nenaşterea, cea a Fiului naşterea şi cea a Duhului Sfînt purcederea» (Sfîntul Grigorie Teologul). «Cele trei Ipostasuri Se deosebesc între Ele numai prin aceste însuşiri personale» (Sfîntul Ioan Damaschin). Cu conştiinţa binecuvîntată a acestei teologii [...], Părinţii Soborului al doilea a toată lumea de la Constantinopol (381) au statornicit credinţa în Duhul Sfînt astfel: «...şi întru Duhul Sfînt, Domnul de viaţă făcătorul, Care de la Tatăl purcede, Care împreună cu Tatăl şi cu Fiul este închinat şi mărit, Care a grăit prin prooroci.» [...]

Spunînd că Duhul Sfînt purcede din Tatăl *şi din Fiul* (în latină *Filioque*) şi adăugînd această dogmă în *Crez*, Biserica Romano-Catolică a adus înlăuntru o înnoire potrivnică învăţăturii de obşte a Apostolilor, a Părinţilor şi a Soboarelor. Biserica Ortodoxă îi reproşează deci două lucruri:

a) adăugarea lui *Filioque* în *Crezul* Niceo-Constantinopolitan, în vreme ce (aşa cum vom vedea) Părinţii au pecetluit *Crezul*;

b) dogma însăşi, adică ideea că Sfîntul Duh purcede de la Tatăl şi de la Fiul, idee care nu numai că nu se află în Tradiţie, dar pe care scrierile Părinţilor o resping în chip arătat.

Papii Inocenţiu al III-lea (la Conciliul IV Lateran, în 1215), Grigorie al X-lea (la Conciliul II de la Lyon, în 1274) şi Eugeniu IV (la Conciliul de la Florenţa, în 1439) au proclamat *Filioque* ca adevăr de credinţă. Ei credeau că fără acesta nu putea fi mîntuire.[1] Pentru faptul că îi învinuia pe Ortodocşi de a fi scos pe *Filioque* din *Crez*, legatul Papei, cardinalul Humbert, a depus, în 1054, pe altarul catedralei Sfintei Sofii din Constantinopol o scrisoare care-l excomunica pe patriarhul Ortodox al Constantinopolei, Mihail Kerularios, act care a fost la originea schismei definitive între Biserica Ortodoxă şi Biserica Romano-Catolică.

Fiind vorba de o dogmă atît de fundamentală, vizînd Persoana Duhului Sfînt, era de aşteptat ca şi *Catehismul* [catolic cel nou] s-o reia explicînd-o mai clar şi justificînd-o

[1] „Anatemele acestor două «concilii» pseudo-unioniste sau mai curînd «tîlhăreşti» n-au fost ridicate niciodată de papalitate. Cea din 18 mai 1274 proclama: «Condamnăm şi respingem pe cei ce cutează a nega că Duhul Sfînt purcede veşnic de la Tatăl şi de la Fiul»; cea din 4 februarie 1442, în bula de unire cu copţii, condamna şi declara străini de Biserică pe cei ce refuză să spună că Duhul Sfînt purcede veşnic şi fără de început din Tatăl şi din Fiul." (*n. aut.*)

cu mai multă siguranță decît au făcut-o alți autori catolici din trecut. Căci, de-a lungul secolelor, Biserica Catolică a încercat să-și legitimeze poziția prin tot felul de argumente pe care teologii Ortodocși le-au respins.

Așadar ce învață *Catehismul* cu privire la prima greșeală pe care o reprezintă *Filioque*, adică cea a falsificării *Crezului*?

1. Crezul relativizat

Expunerea istorică a paragrafelor 186 și 196 ale *Catehismului* omite referința fundamentală la Soborul al III-lea a toată lumea (Efes, 431), care a oprit să se arate oricui ar voi să intre în *Biserică* un alt *Crez* decît cel Niceo-Constantinopolitan. Iar Soborul al IV-lea a toată lumea (Calcedon, 451) spune [...]: «Sfîntul Sobor a toată lumea a hotărît să nu fie îngăduit nimănui să facă publică – adică să scrie, să alcătuiască, să învețe sau să arate – o altă credință. Iar cei ce ar îndrăzni să scrie, să alcătuiască sau să arate o altă credință, dacă sînt episcopi sau clerici, să fie caterisiți: primii din episcopat, cei de-ai doilea din rangul lor din cler! Iar dacă sînt laici, să fie anatematizați!» Pricina pentru care Soborul a oprit alcătuirea unei alte credințe, adică a unui alt text al *Crezului* decît cel Niceo-Constantinopolitan, este aceea că prezența mai multor versiuni îi favoriza pe eretici, care puteau astfel să-și introducă pe furiș propriile lor crezuri mincinoase. Existența unei singure formule de credință pentru întreaga Biserică făcea imposibilă această manevră.

Sfîntul Chiril al Alexandriei, participant la Soborul al III-lea a toată lumea, a dat toate explicațiile asupra acestei interdicții, în scrisoarea sa către Ioan al Antiohiei: «Nu primim sub nici un chip să vedem schimbată credința, adică *Simbolul credinței* pe care l-au arătat Părinții noștri. Și nu îngăduim ca noi sau altcineva să schimbe vreun cuvînt din

ceea ce se află aici, nici chiar să lase să cadă vreo silabă, amintindu-ne de Cel ce a spus: ‚Nu muta hotarele veșnice pe care le-au așezat părinții tăi!' (*A doua Lege* 19:14). Căci nu ei au vorbit, ci Duhul lui Dumnezeu-Tatăl, Care de la El purcede și Care nu este străin de Fiul după ființă.»

Este adevărat că, la origini, în Biserică au fost mai multe simboluri de credință vrednice de cinstire și că explicarea *Simbolului* Niceo-Constantinopolitan rămîne îngăduită; dar este oprită referirea la un alt *Crez* decît acesta atunci cînd se urmărește a vorbi în numele Bisericii. Cine le-a dat autorilor *Catehismului* [catolic] dreptul de a da întîietate *Simbolului* Apostolilor (§ 196), care este vrednic de cinstire, dar nu este totuși *Crezul*? De ce se lasă astfel deoparte lucrarea Soboarelor, a Părinților și a papilor dinainte?

2. Crezul despecetluit

Catehismul citează apoi în mod fals, la pagina 51, *Crezul* Niceo-Constantinopolitan. Un text de ambiția teologică a *Catehismului Bisericii Catolice* ar fi trebuit să practice cel puțin regulile strictei obiectivități și să prezinte textele cu rigoare și exactitate. Or, citarea care se face în cazul *Crezului* Niceo-Constantinopolitan (provenit de la Soboarele a toată lumea I și II, ținute în 325 și 381) introduce în text, *împotriva oricărui adevăr istoric*, dubla purcedere a Duhului Sfînt de la Tatăl și de la Fiul sau *Filioque* (§ 184, p. 51). Cum poate oare *Catehismul* să afirme de o parte că *Simbolul* Niceo-Constantinopolitan «este comun și astăzi tuturor marilor Biserici din Orient și Occident» (§195) și să-l citeze într-o versiune inexactă? Pentru că *Filioque nu figura în Simbolul Niceo-Constantinopolitan*! El a apărut abia în jurul secolului al VI-lea, a fost combătut de papii Romei Leon III și Ioan VIII, adăugarea sa la *Crez* e socotită de Biserica Ortodoxă drept o erezie și ea

a fost în secolul al XI-lea cauza rupturii împărtăşirii cu Roma a tuturor celorlalte Patriarhate ale Bisericii vechi. Cum pot fi trecute sub tăcere fapte al căror adevăr este ştiut de toţi cei ce au cît de cît ştiinţa istoriei Bisericii?

De altfel, *Catehismul* se trădează el însuşi. Căci, la cîteva pagini după ce a citat *Simbolul* Niceo-Constantinopolitan, recunoaşte că *Filioque* este o «tradiţie latină» (§ 246), care «nu figura în simbolul mărturisit în 381» şi care a fost primit treptat în liturghia latină (între secolele al VIII-lea şi al IX-lea) (§ 247). Dacă – aşa cum recunosc teologii romani – «introducerea lui *Filioque* în *Simbolul* Niceo-Constantinopolitan de către liturghia latină constituie totuşi pînă astăzi un diferend cu Bisericile Ortodoxe» (§ 247), cum pot aceiaşi autori să scrie cîteva pagini mai sus că acesta mai «este comun şi astăzi tuturor Bisericilor Orientului şi Occidentului?» Căci e vorba fie de un articol secundar, şi atunci nu se înţelege de ce a fost şi a rămas cauza principală a despărţirii Bisericii din Răsărit de cea din Apus timp de aproape o mie de ani; fie e vorba de o problemă dogmatică, cum şi este de fapt, şi vizînd esenţialul, şi atunci nu se poate pretinde că mărturisim acelaşi *Crez*.

Contradicţia este pe cît de totală, pe atît de subtil ascunsă. Paragraful 247 spune că: «Urmînd o veche tradiţie latină şi alexandrină, Sfîntul Papa Leon îl mărturisise (afirmarea lui *Filioque*) deja în mod dogmatic încă din 447», fără a adăuga, cum ar fi fost cinstit, că istoricii Catolici cei mai eminenţi au recunoscut ei înşişi că această tradiţie este greşită. [...]

Fără a desfăşura toate argumentele, vom cita un text incontestabil, aflat în toate colecţiile actelor Conciliilor şi aparţinînd Conciliului de la Aachen din 809. Karol cel Mare trimisese pe Smaragdus şi pe alţi teologi la Papa Leon al III-lea. Or, primul lucru pe care ei îl spun papei este că

problema lui *Filioque* ivită de curînd. După toate cronicile france, ea a fost agitată pentru prima dată într-un conciliu în 767. Dacă papa mărturisise această dogmă din 447, cum mai putea fi ea ivită de curînd în 809? Papa Leon al III-lea s-a împotrivit adăugirii lui *Filioque* şi a pus să se scrie pe două table de argint, în latină şi în greacă, *Crezul* Niceo-Constantinopolitan neschimbat, împreună cu aceste cuvinte: «Eu, Leon, am pus să se graveze aceasta din iubirea şi spre apărarea credinţei drept-măritoare [ortodoxă].» Ortodocşii se ţin de învăţătura care a fost şi cea a papilor drept-măritori [Ortodocşi] ai Romei, cei pe care îi numără Sfîntul Patriarh Fotie cel Mare în *Mystagogia* sa: Damasus, Celestin, Leon cel Mare, Vigil, Agaton, Grigorie, Zaharia, Benedict, Ioan al VIII-lea, Adrian şi toţi ceilalţi pînă în veacul al IX-lea cel puţin.

Şi, pentru a încheia acest punct, să citäm în sfîrşit cuvintele Soborului al VII-lea a toată lumea: «Păzim legile Bisericii, păstrăm hotărîrile Părinţilor şi îi anatematizăm pe cei care adaugă sau scot ceva în Biserică.»

3. O dogmă falsă

Erezia lui *Filioque* s-a născut probabil dintr-o interpretare făcută în secolul al VI-lea la conciliile de la Toledo, în Spania, şi pe care teologii karolingieni şi apoi scolasticii din secolele următoare s-au străduit s-o îndreptăţească din punct de vedere dogmatic. Toate demonstraţiile lor au fost combătute de teologii Ortodocşi, dintre care primul a fost Sfîntul Patriarh Fotie, care a scris *Mystagogia Sfîntului Duh* pentru a răspunde argumentelor Karolingienilor. Toţi Părinţii Bisericii care au urmat, cum au fost Sfîntul Grigorie Palama şi Sfîntul Marcu al Efesului, au confirmat această condamnare a lui *Filioque*.

Biserica Romano-Catolică acceptă sau contestă respingerea ortodoxă? Paragraful 248 din *Catehism* ne lămureşte asupra acestui punct: «Tradiţia orientală exprimă în primul rînd caracterul de origine primară a Tatălui în raport cu Duhul. Mărturisind că Duhul ‚purcede de la Tatăl' (Ioan 15:26), ea afirmă că Acesta *purcede* de la Tatăl *prin* Fiul. Tradiţia occidentală exprimă în primul rînd comuniunea con-substanţială dintre Tatăl şi Fiul (*Filioque*). Ea spune acest lucru ‚în mod legitim şi raţional' (Conciliul de la Florenţa, 1439), căci ordinea veşnică a Persoanelor divine în comuniunea Lor con-substanţială implică faptul că Tatăl, ca ‚Principiu fără Principiu', este originea primară a Duhului; dar totodată, ca Tată al Fiului Unul-Născut, El este împreună cu Acesta, Principiul unic de la Care purcede Duhul Sfînt' (Conciliul de la Lyon, 1274). Această legitimă complementaritate, dacă nu este înăsprită, nu afectează identitatea credinţei în realitatea aceluiaşi mister mărturisit.»

Ce ascunde însă acest ton irenic[1]? La Conciliul de la Florenţa, mai sus citat, Ortodocşii, prin gura Sfîntului Marcu al Efesului, au adus toate argumentele scripturistice, sobornicesti şi patristice care dovedesc că Duhul Sfînt purcede numai de la Tatăl. Aşa cum am văzut deja, Părinţii Soborului de la Constantinopol nu au adăugat nimic *Evangheliei* în care Domnul spune: «Vă voi trimite pe Duhul Sfînt, Care de la Tatăl purcede» (Ioan 15:26). Sfîntul Vasile cel Mare cunoştea un singur raport între Fiul şi Duhul: «Iată semnul care face cunoscută însuşirea ipostatică (personală) a Duhului: şi anume că El este cunoscut după Fiul şi împreună cu El şi că Îşi trage existenţa Sa de la Tatăl.»[2] Deci

[1] „Împăciuitor", din elină. (*n. m.*)

[2] *Scrisoare către fratele său Grigorie, despre deosebirea dintre fiinţă şi ipostas* (*n. aut.*)

singura relaţie personală a Duhului cu Fiul este aceea de a fi cunoscut împreună cu El, iar singura Sa relaţie cu Tatăl este aceea de a purcede de la El. Sfîntul Vasile şi toţi Părinţii vechi ignoră orice fel de purcedere a Duhului «şi de la Fiul în afară de Tatăl».

«Dacă Biserica greacă, scrie Sfîntul Marcu, a mărturisit totdeauna că Sfîntul Duh purcede de la Tatăl – pentru că a primit această învăţătură de la Hristos Însuşi, de la Sfinţii Apostoli şi de la Părinţii Soboarelor – şi dacă ea n-a mărturisit niciodată că El purcede de la Fiul, dogmă pe care nici n-a primit-o de fapt de la nimeni, atunci ce altceva a mărturisit ea dintotdeauna decît că Duhul Sfînt purcede de la Tatăl singur? Căci, dacă El nu purcede de la Fiul, este limpede că nu purcede decît de la Tatăl.»[1]

Departe de a-l combate pe Sfîntul Marcu, *Catehismul* pretinde că învăţatura ortodoxă este COMPLEMENTARĂ doctrinei catolice! Ceea ce înseamnă a viola toate regulile exegezei şi chiar ale logicii elementare. «Dacă dogma latină, care spune că Duhul Sfînt purcede şi de la Fiul, este adevărată, atunci a noastră este falsă, căci noi spunem că El purcede numai de la Tatăl, şi aceasta este pricina despărţirii noastre de ei. Dacă însă a noastră e adevărată, atunci a lor va fi în mod necesar falsă» (Sfîntul Marcu al Efesului, *ibid.*).

Fără a intra în detaliile argumentelor de fond – vezi scrierile Sfîntului Fotie, care a luptat împotriva partizanilor lui *Filioque* –, una din raţiunile principale pentru care dogma dublei purcederi nu este admisibilă în ochii Creştinilor iniţiaţi în taine (cum este Sfîntul Fotie) este şi faptul că această dogmă antrenează cu ea definirea Persoanelor Treimii ca

[1] *Enciclica* Sfîntului Marcu al Efesului publicată în *„Patrologia Orientalis"*, tom 17, Paris, 1923, p. 313 (*n. aut.*).

simple «relații».[1] Termenul de «relație» este patristic, dar reducerea Persoanelor la «relații subzistente» nu este. Or, o asemenea concepție este din nou reluată de *Catehismul Bisericii Catolice*: «*Persoanele divine sînt relative unele la altele*. Deoarece Ele nu divizează unitatea divină, distincția reală a Persoanelor divine între Ele rezidă exclusiv în relațiile care se referă unele la altele: în numele relative ale Persoanelor, Tatăl raportat la Fiul, Fiul la Tatăl, Duhul Sfînt la amîndoi» (§ 255).

Această dogmă este total străină de experiența celor îndumnezeiți și de învățătura comună a Părinților, cu excepția lui Augustin al Hipponei, care a inovat în mod primejdios în acest punct (ca de altfel și în altele): «Aceşti termeni (Tată, Fiu și Duh Sfînt) sînt utilizați în reciprocitatea lor și în relațiile lor reciproce» (*De Trinitate* IV, 5, 6.) Pentru Părinții Bisericii, caracterul ipostatic al Persoanelor Tatălui, Fiului și Duhului Sfînt este absolut: Tatăl este Izvorul dumnezeirii, Fiul este născut din Tatăl și Duhul Sfînt purcede din Tatăl. Persoanele dumnezeiești nu sînt nici simple atribute ale ființei dumnezeiești, nici relații. Nu se poate spune că «toate sînt una (în Persoanele divine) acolo unde nu intervine opoziția de relație» (§ 255); că Fiul nu este Fiu decît în relație cu Tatăl, în raport cu Duhul Sfînt devenind «un simplu principiu» împreună cu Tatăl (§ 246). Caracterul de izvor, de cauză nu aparține decît Tatălui cu titlu personal, după cum indică numele Lui relevant. După Sfîntul Vasile cel Mare, «acest nume cuprinde în el însuși nenașterea, căci Cel ce este în mod propriu și unic Tatăl nu Se naște din nimeni altcineva; iar față de Duh, El este numit ‚Tată' întrucît Îl purcede, potrivit *Scripturii*, care spune:‚Tatăl Luminii' (Iacov

[1] Thoma d'Aquino, *Summa theologiae*, I a, q. 29; a 4, q. 30; a. 1 și 2, q. 40. (*n. aut.*)

1:17). Astfel, Fiul nu va avea calitatea de cauză, căci El trebuie să fie numai cauzat și numai Fiu, după cum Duhul Sfînt trebuie să fie Duhul numai singurului Dumnezeu și Tată.» Ceea ce Sfîntul Ioan Damaschinul a exprimat odată pentru totdeauna: «Tatăl este cauza și izvorul Fiului și a Duhului Sfînt: Tată al Fiului unic și Purcezătorul Duhului Sfînt. Fiul este Fiu, Cuvînt, Înțelepciune, Putere, Icoană, Strălucire, Chip al Tatălui din Tatăl. Duhul Sfînt nu este Fiul Tatălui, ci Duh al Tatălui, ca Unul Care purcede din Tatăl. Dar El este și Duh al Fiului, nu pentru că ar fi din El, ci pentru că prin El Acesta purcede de la Tatăl. Căci nu există decît o singură cauză: Tatăl» (*Expunerea exactă a credinței ortodoxe* 1:12).

Astfel, Părinții deosebesc între «purcederea de la Tatăl prin Fiul» și «purcederea de la Tatăl și de la Fiul», contrar a ceea ce sugerează paragraful 248 [din *Catehismul catolic*].[1] «Prin» arată însoțirea, nu cauza. Reducerea celor Trei Sfinte Ipostasuri la relații pentru a demonstra contrariul nu înseamnă «a mărturisi același mister» ca și Ortodocșii, ci a înăspri o teză filosofică în detrimentul credinței revelate. «Ai auzit vorbindu-se de naștere? Nu te strădui prosteşte să afli în ce chip se întîmplă aceasta! Ai auzit spunîndu-se că Ființa Care purcede din Tatăl este Duhul? Nu da însemnătate felului în care se petrece aceasta... Îmi e de ajuns să știu că Fiul există și că a ieșit din Tatăl, că Duhul există și că purcede de la Tatăl. Nu fi prea iscoditor, ca să nu pățești ceea ce se întîmplă cu cei ce se uită stăruitor la razele soarelui» (Sfîntul Grigorie de Nazianz, *Cuvîntarea* 20:10, 11).

[1] În zadar, deci, Conciliul de la Lyon se referă la „gîndirea adevărată și neschimbată a Părinților și învățătorilor ortodocși greci și latini" pentru a afirma că Duhul Sfînt „purcede veșnic din Tatăl și din Fiul nu ca din două principii, ci ca dintr-un singur principiu" (sesiunea a 2-a, 18 mai 1274). (*n. aut.*)

4. Importanța vitală a mărturisirii ortodoxe

Biserica Ortodoxă socotește dogma lui *Filioque* ca pe o hulă împotriva Duhului Sfînt. Cei ce o mărturisesc «sînt lipsiți de toate bunurile, și îndeosebi de adevărata mărturisire a credinței și de Duhul Sfînt Însuși, pe Care Îl înjosesc spunînd că El purcede și de la Fiul» (Sfîntul Fotie, *Scrisoarea către Mitropolitul de Aquileea, cf. Enciclica către Patriarhii Răsăriteni*, 33). Micșorînd Persoana Duhului Sfînt, dogma lui *Filioque* nu-L mai vede pe Duhul Sfînt decît ca «unitatea» Tatălui și a Fiului (cf. doxologia de la § 1065), ca legătura de iubire care Îi unește (cf. § 850 și § 221), și de aceea prezența și lucrarea Lui printre oameni devine problematică.[1] Dacă Iubirea este esența dumnezeiască incomunicabilă sau Persoana divină deopotrivă incomunicabilă, se va mai putea oare comunica Iubirea divină oamenilor, după cum se spune la § 733? Dacă da, atunci Persoana va deveni comunicabilă și atunci oamenii vor fi dumnezei după fire, iar nu după har. Dacă nu, Duhul Sfînt va rămîne «necunoscutul divin» de care vorbea Mgr. Landrieux în 1921. Ambele soluții sînt prezente în *Catehism*:

a) Paragraful 731 spune: «În ziua Cincizecimii (la încheierea celor șapte săptămîni pascale), Paștele lui Hristos se împlinește prin revărsarea Duhului Sfînt, Care este manifestat, dăruit și comunicat ca Persoană divină; în plinătatea Sa, Hristos Domnul revarsă din belșug Duhul.» O gravă confuzie teologică se stabilește aici între Persoana divină a Duhului Sfînt și har. «Dumnezeu, fiind pretudindeni prezent (scrie Sfîntul Marcu al Efesului), nu Se mută dintr-un loc în

[1] Ce înseamnă „scopul trimiterii Duhului Sfînt în întreaga acțiune liturgică este punerea în comuniune cu Hristos pentru a alcătui Trupul Lui"? (§ 1108). (*n. aut.*)

altul pentru a Se găsi uneori aici, iar alteori dincolo. Deci Persoana dumnezeiască a Duhului nu este trimisă, nici dată, nici revărsată, nici nu țîșnește; harul Său arătat și energia Lui sunt subiectul tuturor acestora» (*Capitolele împotriva achindyniștilor* 51). Duhul Sfînt nu este deci comunicabil *ca Persoană divină.*

b) Paragraful 687 spune: «'Cele ale lui Dumnezeu nimeni nu le-a cunoscut decît Duhul lui Dumnezeu' (I Corinteni 2:11). Or, Duhul Său Care Îl revelează ni-L face cunoscut pe Hristos, Cuvîntul Său, vorba Sa vie, dar nu vorbește despre Sine. Cel ce 'a grăit prin prooroci' ne face auzit Cuvîntul Tatălui, dar pe El nu-L auzim. Pe El nu-L cunoaștem decît în mișcarea în care El ne revelează Cuvîntul și ne dispune să-L primim în credință. Duhul Adevărului, Care ni-L ‚dezvăluie' pe Hristos, ‚nu vorbește de la Sine' (Ioan 16:13). O astfel de estompare, proprie Dumnezeirii, explică de ce 'lumea nu poate să-L primească, pentru că nu-L vede, nici nu-L cunoaște', în timp ce aceia ce cred în Hristos Îl cunosc pentru că rămîne cu ei (Ioan 14:17).» Acest pasaj aplică textelor *Scripturii* un comentariu antipatristic. Să ne limităm la două remarci:

1. Faptul că Duhul Sfînt «nu vorbește de la Sine» nu înseamnă o neputință de a Se exprima, ci exprimă consubstanțialitatea Persoanelor dumnezeiești, ca atunci cînd Domnul spune: «N-am vorbit de la Mine» (Ioan 12:49). «Căci nimic nu aparține în mod propriu unei singure Persoane din Sfînta Treime în afara nenașterii, nașterii și a purcederii; totul Le este comun» – spune Eftimie Zigabenul, rezumîndu-i pe Părinți (*Comentariu la Evanghelia lui Ioan*, cap. 17, cu privire la Ioan 16:13).

2. «Dar pe El nu-L auzim», spun autorii *Catehismului*. Sfîntul Ignatie al Antiohiei L-a auzit însă: «Dragostea mea

a fost răstignită şi nu mai este în mine loc pentru materie, ci o apă vie care vorbeşte în mine şi care îmi spune dinăuntru: Vino la Tatăl!» (*Epistola către Romani*). Dar şi Sfîntul Grigorie Palama L-a auzit: «Acesta este Duhul, din belşug revărsat, Care răsună din înaltul cerului cu atîta putere, încît poate fi auzit pretutindeni. El cheamă lumea întreagă şi pe toţi care vin cu credinţă îi acoperă cu har. Năvalnic, El birue toate. El trece peste zidurile celui rău şi nimiceşte cetăţile şi meterezele celui potrivnic. Îi coboară pe cei mîndri şi îi înalţă pe cei smeriţi cu inima. El adună ceea ce era risipit, rupe legăturile păcatului, desface ceea ce I se împotriveşte... Şi chiar numele ce I s-a dat se dovedeşte adevărat, căci prin acest ‚sunet' ceresc Apostolii au devenit ‚Fiii Tunetului'» (*Omilia la Cincizecime*). Biserica Ortodoxă întreagă continuă să Îl audă: «Duhul Sfînt este Lumină şi Viaţă, Izvor viu şi duhovnicesc. Duh al înţelepciunii, Duh al înţelegerii, Bun, Drept, Atotputernic, Curăţitor de păcate; Dumnezeu şi îndumnezeitor, Foc care purcede din Foc, grăitor, lucrător, împărţitor de daruri. Prin El au fost încununaţi toţi Proorocii lui Dumnezeu, Apostolii şi Mucenicii. Minune străină auzului, străină vederii: foc ce se desparte şi se împarte în chip de daruri!» (*Laudele* de la Utrenia Cincizecimii).

Fericiţi cei care vor înţelege miza vitală ce rezidă în problema lui *Filioque*! Aici e toată deosebirea dintre o Treime filosofică şi abstractă şi Treimea obîrşie a vieţii trăită de Părinţi, care desparte aceste două dogme. Dumnezeu ne-a descoperit de fapt foarte puţine lucruri despre Sine Însuşi şi numai ceea ce este de trebuinţă mîntuirii noastre. Astfel, El ne-a învăţat Botezul în «numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Duh» şi ne-a descoperit însuşirile personale care Îl disting. Nu ştim mai mult şi – voind prea mult să scrutăm nepătrunsul, lăudîndu-ne că sîntem înţelepţi – vom ajunge nebuni

(Romani 1:22). Biserica Ortodoxă se fereşte să considere complementară, acceptabilă sau indiferentă o dogmă necunoscută, neatestată de Tradiţie şi care aduce atingere, oricît de puţin, credinţei pe care o mărturisim la Botez. «Cum am devenit Creştini? Prin credinţă, poate spune fiecare. În ce fel ne mîntuim? De bună seamă, născîndu-ne din nou prin harul Botezului. Egală este paguba fie că moare cineva fără să fie botezat, fie că acceptă ceva ce lipseşte din Tradiţie... Amăgit de probabilismele lor, să trădez deci Tradiţia, care m-a condus la lumină şi mi-a dăruit cunoaşterea lui Dumnezeu, prin care am fost arătat fiu al lui Dumnezeu eu, cel care Îi eram cîndva duşman, din pricina păcatului?... Credinţa şi Botezul sînt două condiţii ale mîntuirii şi ele sînt nedespărţit legate una de alta. Pe de-o parte, credinţa se desăvîrşeşte prin Botez; iar, pe de altă parte, Botezul se întemeiază pe credinţă; amîndouă sînt depline prin chemarea aceloraşi nume. Pentru că – aşa cum credem în Tatăl, şi în Fiul şi în Duhul Sfînt – la fel ne şi botezăm în numele Tatălui, şi al Fiului şi al Sfîntului Duh. Mărturisirea precede credinţa care duce la mîntuire, iar Botezul îi urmează de aproape pecetluind încuviinţarea noastră» (Sfîntul Vasile, *Despre Sfîntul Duh*, 10 şi 12).

Trebuie să alegem! Sau Persoanele dumnezeieşti sînt relaţii în interiorul unei esenţe dumnezeieşti asupra căreia speculăm filosofic, sau Ele sînt ceea ce mărturiseşte slujba Bisericii Ortodoxe: «Părinte Atotputernic, Cuvinte şi Duhule Sfinte, Fire unică în trei Ipostasuri, Fiinţă şi Dumnezeire mai presus de Dumnezeire, întru Tine am fost botezaţi şi pe Tine Te binecuvîntăm în veci» (imn din cîntările praznicului Sfintelor Paşti)."

Urmările teologice ale dogmei lui *Filioque* sînt însă cu mult mai multe decît cele numărate aici de tîlcuitorii *Cate-*

hismului latinesc.[1] Rămîne să le vedem pe toate din însesi scrierile Părinților pomeniți în paginile de mai sus: Sfîntul Fotie al Constantinopolei, Sfîntul Grigorie Palama, Sfîntul Grigorie Teologul, Sfîntul Grigorie al Nyssei, Sfîntul Ioan Damaschinul. Pe lîngă acestea, vom adăuga și cuvîntul unui teolog Latin întors la Ortodoxie, părintele Vladimir Guette, și un rezumat al disputei pe marginea lui *Filioque* de la Sinodul Ferrara-Florența, pentru mai buna înțelegere a istoriei acestei erezii ce tulbură Biserica de mai bine de o mie de ani.

Iar înainte de a începe citirea cuvintelor sfinților purtători de Dumnezeu să zicem și noi odată cu apostolul, care ne binecuvîntează:

„Dumnezeul nădejdii să vă umple de toată bucuria și pacea întru a crede, pentru a prisosi nădejdea voastră întru puterea Duhului Sfînt" (Romani 15:13).

Florin Stuparu

[14] Ca să nu mai vorbim de urmările ecleziologice și de politică a Bisericii Latine, între care cea mai însemnată este aceea a așa-zisului „primat papal". Iată de pildă ce scriu autorii în tîlcuirea *Catehismului latinesc*:

„Un autor ortodox contemporan a detectat legătura care există între filosofia religioasă pe care o implică doctrina filioquistă și teoria papalității așa cum o prezintă *Catehismul*: «Dumnezeul acestei ‚teologii' este o esență abstractă care nu se comunică oamenilor prin energiile sale, este un Dumnezeu filosofic, imaginar, căruia nu i te poți ruga, cu care nu te poți uni. Într-o asemenea concepție, omul nu se poate uni în mod real cu Dumnezeu și Duhul Sfînt nu comunică oamenilor puterea îndumnezeitoare, fără de care mîntuirea noastră e cu neputință. Aceasta este rațiunea care i-a împins pe Latini să inventeze intermediarii creați între Dumnezeu și oameni: papa de la Roma, ‚vicarul' (vicarius) lui Dumnezeu pe pămînt constituie un exemplu în acest sens.» Iisus Hristos neinstituind un vicar sau un locțiitor pe pămînt, pentru simplul motiv că El a rămas pe pămînt prezent în Sfîntul Său Trup care este Biserica, cum au reușit istoricii papei să găsească mărturii în favoarea sistemului lor în antichitatea creștină?" (Părintele Patric Ranson, „Conference sur le Filioque", „La Lumiere du Thabor" nr. 24, Paris, 1989, p. 46). (*n. aut.*)

PARTEA ÎNTÎI

Epistolă de obște a lui Fotie, Patriarhul Constantinopolei, către scaunele arhierești ale Răsăritului – al Alexandriei, zic, și ale celorlalte – întru care face dezlegare pentru oarecari capete și cum că nu trebuie a zice că Duhul iese din Tatăl și din Fiul, ci numai din Tatăl[1]

Precum se vede, nu era sațiu de răutăți la cel viclean, nici vreun sfîrșit al aflărilor și al meșteșugirilor pe care dintru început a cugetat să le pornească asupra neamului omenesc. Ci, înșelîndu-l pe om cu nenumărate amăgiri mai-nainte de venirea cea cu trup a Stăpînului, îl trăgea la fapte străine și fără de lege, din care a luat asupra lui putere cu tărie. Și încă nici după aceea nu a lipsit a-i împiedica și

[15] Cuvîntul este luat din lucrarea *Epistolă de obște a lui Fotie, Patriarhul Constantinopolei, către scaunele arhierești ale Răsăritului și Două cuvinte doveditoare pentru purcederea Preasfîntului Duh ale Sfîntului Grigorie Palama, Arhiepiscopul Tesalonicului,* tălmăcite din limba elinească de Mitropolitul de acum al Ungrovlahiei, Kir Grigorie, și tipărite în Sfînta Episcopie a Buzăului la anul 1832 de tipograful Gherontie ieroschimonahul din Sfînta Mănăstire Neamțul (*n. m.*)

a-i tîrî pe cei ce se plecau lui, cu alte nenumărate amăgiri şi vicleşuguri. De aici s-au făcut simoniţii, marchioniţii, montanii, manentii şi luptarea de Dumnezeu cea în multe feluri şi în multe chipuri a ereticilor s-a înmulţit. De aici s-a făcut Arie, şi Macedonie, şi Nestorie, şi Evtihie şi Dioscor şi celălalt şirag al păgînătăţii[1], împotriva cărora s-au adunat cele Sfinte şapte Soboare a toată lumea şi s-au strîns adunările cele de alocuri [soboarele locale] ale sfinţilor şi purtătorilor de Dumnezeu bărbaţi, secerînd din rădăcină odraslele cele rele cu sabia Duhului şi făcînd a răsări curată ţarina Bisericii. Ci, după ce aceştia au lipsit şi s-au dat tăcerii şi uitării, întru cei bine-credincioşi se hrănea bună şi adîncă nădejde că nu se vor mai face cîndva noi aflători de păgînătăţi, fiindcă întru toate acelea cu care se ispitise vicleanul, sfătuirile i se întorseseră împotrivă; nici că se vor mai arăta vreunii apărători şi ocrotitori ai [eresurilor] ce de acum primiseră osîndirea sobornicește, fiindcă cei ce ar fi cugetat să le urmeze începătorilor [de eresuri] se zăticnesc de sfărîmarea şi pătimirea acelora.

Cu aceste nădejdi se odihnea gîndul cel bine-credincios, şi mai vîrtos întru împărătească cetate [Constantinopole] întru care se isprăviseră multe din cele nenădăjduite şi unde multe limbi, scuipînd spurcăciunea dinainte, s-au învăţat a-L lăuda împreună cu noi pe Făcătorul şi Ziditorul de obşte al tuturor. Fiindcă această împărătească cetate, ca dintru un loc sus şi înalt, izbucneşte izvoarele dreptei credinţe, şi varsă curatele ape ale bunei credinţe la marginile lumii şi ca rîurile adapă cu dogmele sufletele cele de acolo. Care, deşi erau uscate de multă vreme de arşiţele păgînătăţii şi ale credinţei celei după a lor voie şi înţelenite în locuri neroditoare şi pus-

[1] Scriitorul cel sfînt a arătat aici întregul catalog al ereziilor celor vechi. *(n. m.)*

tii, totuşi, după ce au primit ploaia învăţăturii, rodesc cu îndestulare holda lui Hristos. Căci cei ce locuiesc în Armenia, care erau cuprinşi de păgînătatea iacovitenilor şi se semeţeau împotriva propovăduirii celei drepte a bunei-credinţe, după ce s-a adunat acel mare şi sfînt Sobor al Părinţilor noştri în Halchidon, s-au împuternicit de au lepădat acea îndelungată înşelare (ajutîndu-ne nouă rugăciunile voastre); şi latura Armenilor crede astăzi curat şi cu dreaptă slăvire credinţa Creştinilor.[1] Lîngă aceştia, încă şi neamul barbar şi urîtor de Hristos al Bulgarilor s-a plecat la atîta blîndeţe şi cunoştinţă de Dumnezeu, încît, depărtîndu-se de la demonii şi de la obiceiurile cele părinteşti şi lepădînd înşelarea credinţei elineşti, s-a altoit în credinţa Creştinilor în chip prea-slăvit.

Ci, o, sfat şi lucru viclean, şi zavistnic şi fără de Dumnezeu! Căci o povestire ca aceasta, care e pricină de bune vestiri, se mută în mîhnire, veselia şi bucuria schimbîndu-se în plîns şi în lacrimi. Căci încă nu erau doi ani de cînd acel neam cinstea credinţa cea dreaptă a Creştinilor, şi bărbaţi cu rea-credinţă şi vrednici de urîciune (căci cum altfel îi va numi pe ei cineva, drept-credincios fiind?), bărbaţi ieşind dintru întuneric (căci erau naşteri ai părţii Apusului; vai, cum voi povesti celelalte?), [au căzut] ca o săgeată de fulger, sau ca un cutremur sau ca o mulţime de piatră la neamul cel de curînd înfipt în dreapta credinţă şi de curînd întărit. Iar mai potrivit să zic despre a lor îndrăzneală, ca porcul sălbatic au sărit în via Domnului cea iubită şi de curînd sădită şi au stricat-o, [călcînd-o] cu picioarele şi păscînd-o cu dinţii, adică cu cărările vieţuirii celei rele şi cu stricarea dogmelor.[2] Căci s-au ispitit să-i strice şi să-i smulgă cu vicleşug de la dogmele cele drepte şi curate ale

[1] Poate atunci aşa credea. *(n. tr.)* Într-adevăr, Armenii sînt dintre ereticii monofiziţi. *(n. m.)*

[2] Cum se zice în Psalmul 79:11, 12. *(n. m.)*

credinţei celei fără de prihană a Creştinilor. Şi întîi i-au mutat pe ei fără de lege în postirea sîmbetelor. Căci şi lepădarea cea mică a celor predate ştie a da slobozenie la defăimarea cea deplină a dogmei. Apoi, tăind săptămîna cea dintîi a postului [de carne din Postul Mare], i-au tras la sorbirea de lapte într-însa, şi la hrana de brînză şi la mîncarea celor asemenea, de aici lărgindu-le lor calea călcărilor de porunci şi răzvrătindu-i din cărarea cea dumnezeiască şi împărătească. Încă [preoţii eretici] au arătat a fi muieri multe fecioare fără de bărbat, şi muieri hrănitoare de copii ai căror tată nu este a se vedea, făcîndu-i [pe cei de curînd creştinaţi] a se scîrbi şi a se întoarce şi de către presviterii cei împodobiţi cu nuntă după lege, de cei cu adevărat preoţi ai lui Dumnezeu, semănînd întru dînşii seminţele plugăriei [ereticului] Manent şi stricînd cu semănătura zîzaniilor [neghinelor] suflete care acum începuseră să răsară sămînţa dreptei credinţe.[1]

După acestea, ei nu se cutremură a-i unge cu mir a doua oară pe cei unşi de preoţi, vestindu-se episcopi pe ei înşişi şi grăind lucruri ciudate, anume că ungerea preoţilor este nefolositoare şi se face în zadar. Oare este cineva care să fi auzit acest fel de nebunie pe care nebunii nu s-au sfiit a îndrăzni să o facă, ungînd a doua oară pe cei unşi o dată cu mir, aducînd în mare minciună şi batjocorind în rîs mult Tainele cele prea-slăvite şi dumnezeieşti ale Creştinilor?! Şi pricina cea „înţeleaptă" a celor cu adevărat neînvăţaţi este aceasta: Nu este slobod preoţilor – zic ei – a-i sfinţi cu mir pe cei botezaţi, căci aceasta s-a legiuit numai arhiereilor. De unde este legea aceasta? Cine este puitorul de lege? Care din Apostoli, ori din Părinţi ori din Soboare?

[1] Adică acei preoţi eretici erau prea-curvari şi prin aceasta i-au făcut pe enoriaşi să se scîrbească şi de preoţii ce trăiau cu femeile lor în chip legiuit. Şi aşa i-au adus la vechea nebunie a lui Manent (Mani), care zicea (printre altele) că împreunarea trupească este rea în sine. (*n. m.*)

Sau unde şi cînd s-a făcut soborul acesta şi cu ale căror hotărîri au întărit că nu este slobod preotului să-i pecetluiască cu mir pe cei ce se botează? Atunci el nu e slobod nici a boteza, nici a lucra de fel cele preoţeşti, ca să nu fie preotul tău tăiat doar în parte, ci cu totul izgonit în cler nesfinţit! Preotul lucrează cu sfinţenie stăpînescul Trup şi Sînge ale lui Hristos şi doar el îi sfinţeşte şi îi botează pe cei ce s-au învăţat Tainele. Atunci cum nu va sfinţi ungîndu-i şi cu mir pe cei ce acum se desăvîrşesc întru Botez? Preotul botează, săvîrşind dar curăţitor celui ce se botează; atunci cum ridici de la el păzirea şi pecetea curăţirii, al cărei săvîrşitor este el? Iar dacă ridici de la el pecetluirea [cu Sfîntul şi Marele Mir], atunci nu-i da voie nici să slujească darului ca să boteze cu el pe cineva! Ca preotul tău, fiind împodobit cu goale numiri, să te arate pe tine episcop şi căpetenie a aceleiaşi cete a lui (adică fără de dar, ca şi el).

Încă aceia s-au abătut de fac nu numai aceste fărădelegi, ci s-au suit şi la ceea ce este vîrful răutăţilor! Căci, lîngă necuviinţele zise, ei s-au ispitit – cu socoteli stricate, şi cu cuvinte răzvrătite şi cu îndrăzneală mare – să strice şi *Sfîntul Simbol*, ce are putere nebiruită după toate hotărîrile cele sobornicеşti şi a toată lumea. O, meşteşugiri ale vicleanului! Şi zic ei că Duhul Sfînt Se purcede nu numai din Tatăl, ci şi din Fiul. Cine a auzit vreodată acest fel de cuvînt ieşind de la cei ce au căzut întru necredinţă cîndva? Care şarpe viclean a vărsat aceasta în inimile lor? Care Creştin va suferi să aducă la Sfînta Treime două pricini: adică a Fiului şi a Duhului pe Tatăl şi iarăşi a Duhului pe Fiul? Şi să despartă în două dumnezeiri Stăpînirea cea una, şi să rupă teologia Creştinilor cu nimic mai puţin decît băsmuirea cea elinească şi să ocărască vrednicia şi stăpînirea Treimii Celei mai presus de fiinţă şi întru o începătorie?

Şi pentru care pricină să Se purceadă Duhul din Fiul? Căci, de vreme ce purcederea din Tatăl este desăvîrşită (şi este desăvîrşită pentru că [Duhul] este Dumnezeu desăvîrşit din Dumnezeu desăvîrşit), care este purcederea cea din Fiul şi pentru care pricină? Căci aceasta este de prisos şi în zadar. Iarăşi, dacă Duhul Se purcede din Fiul precum din Tatăl, pentru ce nu Se naşte şi Fiul din Duhul precum din Tatăl? Ca să fie la cei păgîni toate păgîne – şi socotelile, şi cuvintele – şi nimic să nu rămînă neîndrăznit de ei!

Socoteşte încă şi aceea că, dacă însuşirea Duhului se cunoaşte întru aceea că Duhul purcede din Tatăl, asemenea iarăşi şi însuşirea Fiului se cunoaşte întru aceea că Fiul Se naşte din Tatăl. Precum este bîrfeala lor, Duhul S-ar purcede însă şi din Fiul. Aşadar Duhul Se deosebeşte de Tatăl cu mai multe însuşiri decît Fiul? Căci Tatălui şi Fiului Le-ar fi de obşte ieşirea Duhului dintr-Înşii, iar a Duhului este deosebită purcederea cea din Tatăl şi cea din Fiul.[1] Iar dacă Duhul Se deosebeşte de Tatăl cu mai multe deosebiri decît Fiul, Fiul va fi mai aproape decît Duhul de fiinţa cea părintească. Şi aşa se va ivi iarăşi semeţia [ereticului] Machedonie împotriva Duhului, vîrîndu-se sub lucrarea şi perdeaua acelora.

Şi în alt chip: dacă toate cele ce sînt de obşte Tatălui şi Fiului sînt de obşte negreşit şi Duhului – precum a fi Dumnezeu, Împărat, Ziditor, Atotţiitor, mai presus de fiinţă, singuratic, fără de formă, fără de trup, nevăzut şi, în scurt, toate celelalte – iar Tatălui şi Fiului Le-ar fi de obşte şi purcederea Duhului dintr-Înşii, atunci aceasta va fi de obşte şi

[1] Adică Fiul are însuşirea de Fiu tocmai pentru că are un Tată născător. După ereticii veniţi de la Roma, Duhul ar avea două însuşiri de Duh, avînd doi purcezători. (*n. m.*)

Duhului. Şi aşa Duhul Se va purcede şi din Sine şi El va fi început Lui Însuşi: adică şi pricinuitor, şi pricinuit totodată, lucru pe care nu l-au plăsmuit nici basmele Elinilor! Iar dacă ar fi numai a Duhului a Se aduce la multe începuturi, cum nu este numai a Duhului a avea început cu multe începuturi? Iarăşi – dacă Îl despart pe Duhul întru ceea ce ei au izvodit că este de obşte Tatălui şi Fiului [purcederea], iar Tatăl Se uneşte cu Fiul de obşte cu fiinţa, iar nu cu vreuna dintre însuşiri – atunci ei Îl deosebesc pe Duhul de la unirea cea după fiinţă.

. Vezi aşadar că aceştia şi-au pus numele de „Creştini" în zadar, iar mai bine zis spre vînarea cu lesnire a celor mulţi?! Se purcede Duhul din Fiul! De unde ai auzit aceasta? De la care Evanghelişti ai cuvîntul acesta? Al cărui Sobor este acest grai hulitor? Domnul şi Dumnezeul nostru zice: „Duhul, Care de la Tatăl purcede..." (Ioan 15:26). Iar părinţii acestei noi şi rele credinţe zic: Duhul, Care şi de la Fiul Se purcede... Cine nu îşi va închide urechile către această mare hulă? Aceasta stă împotriva evangheliilor şi îi leapădă pe sfinţii şi fericiţii Părinţi: pe marele Atanasie, pe Grigorie cel vestit întru teologie, pe stîlpul cel împărătesc al Bisericii care este marele Vasilie[1], pe gura cea aurită a lumii, pe noianul înţelepciunii, pe cel cu adevărat Gură de Aur. Şi ce zic pe cutare sau pe cutare? Această hulă şi acest grai luptător de Dumnezeu se într-armează împotriva tuturor sfinţilor, adică a proorocilor, apostolilor, ierarhilor, mucenicilor şi înseşi cuvintelor Stăpînului.

Duhul Se purcede din Fiul! Oare e aceeaşi purcedere sau una potrivnică purcederii celei de la Tatăl? Căci, dacă e aceeaşi purcedere, atunci cum nu se fac de obşte însuşirile cu

[1] Căci „basileu" înseamnă „împărat". (*n. m.*)

care Treimea Se închipuie că este Treime şi că este închinată Treime? Iar dacă Se purcede cu purcedere împotriva aceleia, atunci cum nu ni se ivesc nouă prin graiul acesta manentii şi marchioniţii, punîndu-şi înainte iarăşi limba cea luptătoare de Dumnezeu asupra Tatălui şi a Fiului?

Şi, lîngă cele ce s-au zis: dacă Fiul S-a născut din Tatăl, iar Duhul Se purcede din Tatăl şi din Fiul, aducîndu-Se [aşadar] la două pricini, atunci El nu va scăpa nici de a fi alcătuit.[1] Şi iarăşi, dacă Fiul S-a născut din Tatăl, iar Duhul Se purcede din Tatăl şi din Fiul, ce ar împiedica a nu se purcede şi dintru Duhul altceva, încît să se tragă încheierea (după a lor socoteală luptătoare de Dumnezeu) că nu sînt trei, ci patru Ipostasuri [persoane] dumnezeieşti? Iar mai bine zis nenumărate, fiindcă aceea a patra va pune lor înainte alta, şi aceea iarăşi alta, pînă cînd vor cădea la mulţimea dumnezeirii celei elineşti[2].

Iar lîngă cele ce s-au zis va socoti cineva şi aceea: anume că, dacă ieşirea Duhului din Tatăl foloseşte spre fiinţare, atunci ce-I va folosi Duhului purcederea din Fiul, aceea părintească fiind de ajuns spre fiinţare? Căci nu va îndrăzni să spună cineva că ar folosi la altceva din cele împrejurul fiinţei[3], fiindcă toată îndoirea şi alcătuirea este lepădată departe de la acea fericită fire dumnezeiască.

Şi, deosebit de cele ce s-au zis: dacă orice însuşire ce nu este de obşte Treimii Celei atot-ţiitoare, şi de o fiinţă şi mai presus de fire este numai a uneia din cele trei Feţe, iar purcederea Duhului nu este de obşte celor trei Feţe, atunci aceasta este numai a uneia din cele trei. Deci oare vor zice că Duhul

[1] Iar fiinţa Dumnezeirii nu este alcătuită (compusă), precum se va arăta mai jos. (*n. m.*)

[2] Adică la politeism. (*n. m.*)

[3] Adică firea dumnezeiască este simplă, nealcătuită. (*n. m.*)

Se purcede din Tatăl? Dar cum nu vor tăgădui astfel învăţătura cea iubită lor? Iar dacă vor zice că Se purcede doar din Fiul, pentru ce nu au îndrăznit dintru început să-şi descopere toată luptarea lor de Dumnezeu, [mărturisind] nu numai că Îl aşază pe Fiul întru purcederea Duhului, dar o şi ridică pe aceasta de la Tatăl? Cărora, într-adevăr, le urmează să mute împreună cu purcederea şi naşterea, şi să bîrfească zicînd că nici Fiul nu S-a născut din Tatăl, ci Tatăl din Fiul; ca să fie ei căpetenii nu numai ai celor cu rea credinţă, ci şi ai celor nebuni. Şi vezi că şi de aici se vădeşte socoteala lor cea rea şi nebună! Căci tot ce se priveşte întru şi se zice pentru Preasfînta, şi de o fire şi mai presus de fiinţă Treime este fie de obşte tuturor Feţelor, fie numai a uneia din cele trei. Iar după cum zic ei, purcederea Duhului nu este nici de obşte, dar nici a uneia numai; încît purcederea Duhului nu este nicidecum întru începătoarea de viaţă şi prea-desăvîrşita Treime (ci milostiv să ne fie nouă, şi peste capetele acelora să se întoarcă hula!).

Şi, pentru a mustra socoteala lor cea fără de Dumnezeu, cineva ar adăuga nenumărate lîngă cele ce s-au zis, pe care legea [scrierii de] epistole nu ne lasă acum să le aşezăm şi să le punem de faţă. Pentru aceea, şi cele zise s-au vestit în scurt, iar dovedirile cele cu amănuntul şi învăţătura cea pe larg se păzesc, de va da Dumnezeu, la adunarea cea de obşte.

Această păgînătate au semănat în neamul Bulgarilor episcopii aceia ai întunericului (căci episcopi se vestesc pe ei înşişi), împreună cu celelalte fărădelegi. Vestea acestora a venit la auzurile noastre şi ne-am rănit tocmai la rărunchi; rană cumplită, precum atunci cînd cineva ar vedea înaintea ochilor naşterile pîntecelui său [pe copiii săi adică] spărgîndu-se şi rupîndu-se de jigănii şi de fiare. Căci, pierzîndu-se naşterile, s-au întîmplat şi au urmat scîrbă şi necaz

deopotrivă de nesuferite cu durerile, şi ostenelile şi sudorile care s-au pus spre naşterea şi săvîrşirea acelora. Căci aşa am plîns pentru patima ce a urmat, pe cît mă umplusem de bucurie cînd i-am văzut pe ei izbăviţi de înşelăciunea cea veche. Ci pentru aceea am plîns, şi plîngem şi ca să-i ridicăm din cădere nu vom da ochilor noştri somn, nici genelor dormitare pînă cînd, pe cît ne va fi cu putinţă, îi vom băga în lăcaşul Domnului. Iar pe acei noi înainte-mergători ai ridicării împotrivă, pe cinstitorii împotrivnicului[1], pe cei vrednici de nenumărate morţi, pe vătămătorii cei de obşte, pe cei ce au sfîşiat neamul acela moale şi de curînd aşezat în buna credinţă cu atît de multe şi de mari sfîşieri, pe aceşti înşelători şi luptători de Dumnezeu i-am osîndit cu hotărîre sobornicească şi dumnezeiască. Nu acum hotărînd hotărîrea lor, ci din Soboarele mai dinainte şi din legile cele apostoleşti arătînd osînda cea hotărîtă asupra lor şi făcînd-o cunoscută tuturor. Căci oamenii obişnuiesc a nu se păzi aşa [de mult] din muncile cele trecute precum a se înţelepţi din cele ce se văd. Şi unirea celor de faţă este întărire a celor trecute. Pentru aceea, pe aceştia ce stau întru înşelarea lor cea cu multe măiestrii, i-am lepădat afară din turma Creştinilor. Căci şi *Canonul* al şaizeci şi patrulea al Sfinţilor Apostoli îi leapădă pe cei ce postesc sîmbăta, zicînd aşa: „Oricare cleric se va afla postind duminica sau sîmbăta, afară de una numai, să se caterisească! Iar de va fi mirean, să se afurisească!" Încă şi *Canonul* al cincizeci şi cincilea al Sfîntului Sobor al şaselea a toată lumea zice aşa, hotărînd: „Fiindcă ne-am înştiinţat că cei din cetatea Romanilor, în Sfîntul Post al celor patruzeci de zile, postesc în sîmbetele lor afară de bisericeasca urmare care s-a dat, pentru aceasta s-a părut

[1] Satana, căci aşa se tălmăceşte numele lui. *(n. m.)*

Sfîntului Sobor ca să ţie şi la biserica Romanilor neclintit *Canonul* care zice: «Oricare cleric se va afla postind duminica sau sîmbăta, afară de una numai, să se caterisească. Iar de va fi mirean, să se afurisească!»" Încă şi *Canonul* al patrulea al Soborului celui din Gangra zice acestea pentru cei ce se scîrbesc de nuntă: „Oricare se va îndoi de la preot însurat cum că nu se cuvine, slujind el, să se împărtăşească cu aducerea, adică cu Dumnezeieştile Taine, să fie anatema!" La fel, hotărîre unită cu aceasta aduce asupra lor încă şi Soborul al şaselea, scriind întru acest chip: „Fiindcă am înţeles că în Biserica Romanilor este dat ca un canon ca cei ce vor voi să se învrednicească de hirotonia diaconească sau preoţească să mărturisească cum că nu se vor mai împreuna cu soţiile lor; pentru aceasta noi, urmînd canonului celui vechi al socotelii celei cu de-amănuntul şi rînduielii apostoleşti, voim ca şi de acum înainte să se păzească întărite căsătoriile sfinţiţilor bărbaţi cele după lege, nicidecum stricînd noi unirea lor către soţiile lor sau lipsindu-i pe ei de împreunare cu ele în vremea cea cuviincioasă. Pentru aceasta, oricare se va afla vrednic spre hirotonia de diacon sau de ipodiacon, acesta nicidecum să nu se oprească de a se sui la o treaptă ca aceasta locuind împreună cu soţie după lege. Nici în vremea hirotoniei să i se ceară să mărturisească că se va depărta de împreunarea cea după lege cu soţia lui; ca nu cumva dintru aceasta să fim siliţi să ocărîm nunta cea de la Dumnezeu legiuită, blagoslovită cu venirea Lui la dînsa[1]. De vreme ce glasul Evangheliei strigă: «Pe care Dumnezeu i-a împreunat, omul să nu-i despartă!» Şi apostolul învaţă că nunta este cinstită întru toate şi patul nespurcat. Şi: «Te-ai legat cu muiere, nu cere dezlegare!» Deci oricare va îndrăzni, afară de canoanele apostoleşti por-

[1] În Cana Galileii. *(n. m.)*

nindu-se, ca pe vreunul din cei sfinţiţi – zicem din preoţi, sau diaconi sau ipodiaconi – să-l lipsească de împărtăşirea şi împreunarea cea cu muierea după lege, să se caterisească! Aşijderea şi oricare preot sau diacon va lepăda pe muierea sa cu pricină de evlavie, să se afurisească! Iar de va rămîne întru aceasta, să se caterisească!"

Iar dezlegarea săptămînii celei dintîi [a Postului Mare] şi ungerea cu Mir a doua oară a celor ce s-au botezat şi s-au uns cu Mir, socotesc că nici nu au trebuinţă de canoane spre osîndire, căci şi numai povestirea biruie de la sine toată mărimea păgînătăţii. Dar încă şi hula cea împotriva Duhului, iar mai bine zis împotriva a toată Sfînta Treime – care nu lasă covîrşire să o covîrşească, măcar nimic altceva din cele zise de nu s-ar fi îndrăznit – este de ajuns numai ea să-i supună pe ei la nenumărate anateme. Pe cunoştinţa şi ştiinţa acestora am judecat cu dreptate ca după obiceiul cel vechi al Bisericii să o vestim şi către cea întru Domnul frăţia voastră. Şi vă îndemnăm şi vă poftim să fiţi osîrduitori şi împreună-nevoitori spre surparea acestor păgîneşti şi fără de Dumnezeu capete şi să nu lăsaţi rînduiala cea părintească pe care strămoşii, prin cele ce au lucrat, v-au dat să o ţineţi, ci cu osîrdie multă şi cu silinţă să voiţi a trimite în locul vostru vechili oarecari bărbaţi care să poarte faţa voastră, împodobiţi şi cu buna credinţă, şi cu preoţie, şi cu cuvînt şi cu viaţă. Ca să scoatem afară din Biserică cangrena păgînătăţii acesteia care acum s-a arătat şi s-a întins. Şi, pe cei ce s-au turbat ca să bage această semănătură a răutăţii în neamul cel de curînd răsădit şi de curînd aşezat întru buna credinţă, cu înseşi rădăcinile să-i smulgem şi prin hotărîrea cea de obşte să-i dăm focului care îi primeşte pe cei blestemaţi, precum legiuiesc cuvintele Stăpînului. Căci aşa, izgonindu-se păgînătatea şi buna credinţă întărindu-se, avem bune nădejdi că

se vor întoarce la credinţa cea dată lor şi plinirea Bulgarilor cea de curînd învăţată întru Hristos şi de curînd luminată. Căci nu numai neamul acesta a primit credinţa cea întru Hristos în locul păgînătăţii celei dintîi, ci şi cel ce la mulţi de multe ori se vestea şi întru cruzime şi vărsarea de sînge pe toţi ai doilea îi punea, care a ridicat mîinile şi împotriva stăpînirii Romanilor, după ce a robit pe cei dimprejurul lor şi dintru aceasta înalt au cugetat. Totuşi acum şi aceştia au primit credinţa Creştinilor cea curată şi fără de prihană în locul socotelii celei elineşti şi fără de Dumnezeu, întru care erau ţinuţi mai înainte. Şi, în locul prăzii celei cu puţin mai înainte asupra noastră şi a îndrăznirii celei mari, s-au aşezat pe sine cu dragoste în rînduială de supuşi şi de prieteni. Şi atît i-a aprins pe ei dragostea şi rîvna credinţei (Pavel iarăşi strigă: „Bine este cuvîntat Dumnezeu în veci!"), încît şi episcop şi păstor au primit şi cele ale credinţei Creştinilor cu multă osîrdie şi silinţă le-au îmbrăţişat. Deci – după ce aceştia s-au mutat din socotelile lor cele vechi şi au primit credinţa Creştinilor cea curată, cu darul iubitorului de oameni Dumnezeu, Celui ce voieşte ca toţi oamenii să se mîntuiască şi să vină la cunoştinţa adevărului – de te vei scula şi frăţia ta ca să te sileşti şi să lucrezi împreună spre tăierea şi arderea odraslelor, nădăjduim întru Domnul Iisus Hristos, Dumnezeul nostru cel adevărat, că turma Lui încă mai mult va creşte şi se va împlini cuvîntul care s-a zis, că „Te vor şti toţi, de la cel mic pînă la cel mare al lor" şi că „în tot neamul a ieşit glasul învăţăturilor apostoleşti şi la marginile lumii cuvintele lor".

Deci trebuie ca, celor ce se vor trimite de la voi în locul vostru şi se vor îmbrăca cu sfinţita şi cuvioasa faţa voastră, să li se încredinţeze stăpînirea voastră, pe care voi aţi luat-o întru Duhul Sfînt. Ca, pentru capetele acestea şi pentru alte-

le asemenea acestora, din stăpînirea apostolescului scaun să fie şi puternici a grăi şi neopriţi a face. Căci şi din părţile Italiei a venit la noi o epistolă sobornicească, plină de nespuse prihăniri, pe care cei ce locuiesc în Italia le-au trimis asupra episcopului lor cu multă osîndire şi cu nenumărate jurăminte, ca să nu-i trecem cu vederea nici pe ei, cu atîta ticăloşie prăpădindu-se, şi de acest fel de grea tiranie necăjindu-se, şi legile preoţiei ocărîndu-se şi toate canoanele Bisericii răsturnîndu-se. Care şi mai-nainte se purtau la auzurile tuturor, prin monahi şi preoţi care veniseră de acolo. Erau Vasilie, şi Zosima, şi Mitrofan şi alţii împreună cu aceştia care se plîngeau de această tiranie şi ne chemau cu lacrimi spre izbîndirea bisericilor. Iar acum (precum am zis mai sus) de acolo au venit scrisori multe şi de la mulţi, pline de toată tragedia şi de nenumărate tînguiri. Copiile cărora le-am pus întru această scrisoare a noastră, după cererea şi pofta acelora, căci cu înfricoşate jurăminte şi rugăciuni ne-au poftit ca la toate arhiereştile şi apostoleştile scaune să se dea, precum însăşi acelea citindu-se vor arăta. Ca şi pentru acestea, după ce se va aduna întru Domnul Sfîntul şi a toată lumea Sobor, să se întărească cu hotărîre de obşte cele ce se par cu cuviinţă lui Dumnezeu şi canoanelor sobornicești, şi pace adîncă să cuprindă Biserica lui Hristos. Căci nu numai pe fericirea voastră îndemn la acesta, ci şi din celelalte scaune arhiereşti şi apostoleşti au venit acum unii, iar alţii nu după multă vreme se aşteaptă să vină. Deci frăţia ta cea întru Domnul să facă a nu se zăbovi peste cuviinţă fraţii aceştia ai tăi cu vreo urnire şi prelungire a vremii, ştiind că tot ce nu se va face după cum se cuvine din lipsirea ta cu vreo lipsă, nu altul, ci însăşi frăţia ta vei trage la sine osînda.

Încă şi aceasta am socotit că este trebuinţă a se adăuga în scrisori: să se dea la toată plinirea Bisericii celei de sub voi să

aşeze şi să numere Sfîntul Sobor al şaptelea cel a toată lumea cu cele sfinte şi a toată lumea şase Soboare. Căci a venit la noi veste că unele biserici din cele de sub scaunul vostru apostolesc numără Soboarele cele a toată lumea pînă la al şaselea, iar pe al şaptelea nu îl ştiu; ci pe cele întărite la dînsul mai mult decît orice altceva le primesc şi le cinstesc, iar pe el nu au încă ştiinţă a-l propovădui în biserică precum şi pe celelalte, măcar că el are vrednicia şi puterea întocmai cu celelalte. Căci şi acesta a surpat prea-mare păgînătate, avînd împreună şezători şi împreună hotărîtori cu sine pe cei ce veniseră de la cele patru scaune arhiereşti. Căci de la scaunul vostru cel apostolesc al Alexandriei venise, precum este arătat, Toma monahul presviterul şi cei împreună cu el. Iar de la Ierusalim şi de la Antiohia, Ioan şi cei împreună cu el. Şi, de la Roma cea veche, Petru cucernicul protopresviter şi alt Petru presviter, monah şi igumen al sfintei mănăstiri celei din Roma a Sfîntului Sava. Şi – după ce aceştia s-au adunat împreună cu unchiul meu despre tată, zic cu prea-sfîntul şi de trei ori fericitul bărbat Tarasie, Arhiepiscopul Constantinopolei, – s-a făcut cel mare şi a toată lumea Sobor al şaptelea, văzînd şi surpînd păgînătatea luptătorilor de icoane sau luptătorilor de Hristos; Sobor ale cărui fapte nu a fost cu lesnire a se aduce şi la voi, poate fiindcă neamul cel barbar şi străin al Arabilor stăpînea locurile. Pricină pentru care aşezămintele acestuia, măcar că se cinstesc şi se primesc de mulţi din cei de acolo, dar nu ştiu că sînt ale acestuia, precum zic ei. Deci trebuie să-l propovăduim şi pe acesta (precum am zis) mare, şi sfînt şi a toată lumea, împreună cu cele şase Soboare dinainte. Căci, de nu vom face şi nu vom lucra aşa, întîi vom nedreptăţi Biserica lui Hristos, trecînd cu vederea un atît de mare Sobor, şi rupînd şi stricînd legătura şi unirea lui cu atîta parte; iar a doua, vom lărgi gurile

luptătorilor de icoane (pe a căror păgînătate ştiu bine că o urîţi nu mai puţin decît pe a celorlalţi eretici), căci vor avea pricină de a bîrfi că păgînătatea lor nu s-a surpat de un Sobor a toată lumea, ci s-a pedepsit de judecata unui singur scaun [patriarhal]. Pentru care acestea toate, vă poftim şi ca fraţii pe fraţi vă îndemnăm, sfătuindu-vă cele cuviincioase, ca şi în scrisorile sobornicеşti şi întru celelalte toate istoriile bisericeşti să-l număraţi pe acesta şi să-l aşezaţi împreună cu cele Sfinte şi a toată lumea Soboare, rînduindu-l al şaptelea după acestea. Iar Hristos, Dumnezeul nostru cel adevărat, Arhiereul cel întîi şi mare, Care pentru noi S-a jertfit pe Sine jertfă de bună voie şi Şi-a pus sîngele Său izbăvire pentru noi, să dea să se arate arhierescul şi cinstitul vostru cap mai presus decît barbarele neamuri ce stau împrejur! Să dea să săvîrşiţi călătoria vieţii lină şi paşnică! Să dea încă să dobîndiţi şi moştenirea cea de sus cu negrăită bucurie şi veselie, unde este lăcaşul tuturor celor ce se veselesc şi de la care a fugit toată durerea, şi suspinarea şi întristarea! Întru Însuşi Hristos, adevăratul Dumnezeul nostru, Căruia slava şi stăpînirea în vecii vecilor. Amin!

Al celui întru sfinţi Părintelui nostru Grigorie Palama, Arhiepiscopul Tesalonicului, cuvînt întîi doveditor cum că nu şi din Fiul, ci numai din Tatăl Se purcede Duhul Sfînt[1]

Ridicîndu-şi capul asupra noastră, şarpele cel cumplit şi începător al răutăţii[2] şuieră iarăşi cele asupra adevărului! Iar mai bine zis – capul său, zdrobindu-se cu puterea lui Hristos şi făcînd cap al său pe fiecare din cei ce după vremi se pleacă sfătuirilor lui celor pierzătoare, şi aşa dînd multe capete, în loc de unul, după asemănarea hidrei – printr-însele nu încetează a grăi nedreptate la înălţime. Aşa – potrivindu-i lipiţi la cărarea urmei sale pe Arie, pe Apolinarie, pe Evnomie, şi Macedonie[3] şi pe mulţi alţii – prin limba acelora a slobozit veninul său asupra Bisericii, în loc de dinţi folosind cuvintele lor şi înfigîndu-i întru începătura dreptei credinţe ca întru rădăcina unui pom tînăr, bine înverzit şi încărcat cu roduri prea-frumoase. Dar nu a

[1] Tot din lucrarea *Epistolă de obşte a lui Fotie, Patriarhul Constantinopolei, către scaunele arhiereşti ale Răsăritului şi Două cuvinte doveditoare pentru purcederea Preasfîntului Duh ale Sfîntului Grigorie Palama, Arhiepiscopul Tesalonicului,* tălmăcite din limba elinească de Mitropolitul de acum al Ungrovlahiei, Kir Grigorie, şi tipărite în Sfînta Episcopie a Buzăului la anul 1832 de tipograful Gherontie ieroschimonahul din Sfînta Mănăstire Neamţul.

[2] Satana, diavolul cel mare şi tatăl minciunii. (*n. m.*)

[3] Vestiţii mari eretici. (*n. m.*)

putut să-l şi vatăme, căci de însişi cei ce s-au muşcat i s-au zdrobit iarăşi fălcile, de cei ce cu adevărat L-au făcut cap al lor pe Hristos.

Deci acest şarpe ce se înţelege cu mintea, şi pentru aceasta e mai vîrtos blestemat[1] – răul cel dintîi, şi de mijloc şi după urmă; vicleanul care se hrăneşte de-a pururea cu viclenirea şi răutatea, pînditorul cel fără de osteneală al călcîiului (adică al înşelăciunii), amăgitorul cel prea-aflător către toată socoteala cea urîtă de Dumnezeu şi fără meşteşugiri meşteşugăreţ, nicidecum uitîndu-şi reaua sa meşteşugire – prin Latinii cei supuşi lui aduce cuvinte noi despre Dumnezeu, care par că au mică schimbare, dar aduc pricini de mari răutăţi şi multe şi cumplite necuviinţe străine de dreapta credinţă şi arată luminat tuturor că cea prea-mică nu este mică întru cele despre Dumnezeu. Căci – dacă la oricare din cele ale noastre, cînd se dă la început o necuviinţă, se fac multe necuviinţe – cum nu mai ales la începătura cea de obşte a tuturor şi la începăturile cele oarecum nedovedite ale ei vor urma multe necuviinţe cînd se va da fără de dreaptă credinţă ceva neobişnuit? Întru care ar fi căzut şi neamul Latinilor în chip arătat, dacă nu s-ar fi ridicat cea mai multă parte a relei socoteli de către noi, care ne împotrivim [relei] izvodiri a dogmei. Căci [Latinii] se sfiesc uneori într-atît, încît zic şi că sînt de o socoteală cu noi, dar că se deosebesc în cuvinte, minţind ei asupra loruşi din nedumerire. Căci – cînd noi zicem că fiinţa Sfîntului Duh nu este şi din ipostasul Fiului, iar aceia zic că este şi dintru al Fiului – este cu neputinţă a ne uni amîndouă părţile întru o înţelegere. Căci unul este Cel Unul-Născut şi una este fiinţa Duhului. Deci

[1] Şarpele diavol a fost blestemat cu blestem mai greu decît şarpele cel văzut. (*n. m.*)

tăgăduirea se împotriveşte pururea adevărului; şi pururea una este mincinoasă, dacă cealaltă este adevărată; şi este cu neputinţă a adeveri şi a tăgădui aceeaşi pentru acelaşi lucru adevărat. Iar că ei nu numai zic, ci şi cugetă cele împotriva noastră, nimeni (precum socotesc) nu va grăi împotrivă din cei ce au dreaptă socoteală şi nu se unesc cu aceia la o socoteală. Iar că dogmatizează nu numai împotriva noastră, ci a însuşi cuvîntului adevărului, care la noi s-a păzit fără scădere şi adăugire şi cu totul neprefăcut, ştiţi chiar fără nici o dovedire cu de-adinsul voi toţi, zic plinirea dreptţilor credincioşi. Totuşi aceasta se va arăta, ajutînd Dumnezeu, şi prin acest cuvînt; ca şi toată gura care grăieşte împotrivă să se astupe, şi partea cea cu îndoială să se întărească la o [singură] mărturisire.

Ci, o, Dumnezeule a toate! – Cel unul dătător şi păzitor al teologiei celei adevărate, şi al cuvintelor şi al dogmelor ei! Cea una prea-singură începătoare Treime, nu numai pentru să singură începătoreşti şi stăpîneşti peste toate, ci şi pentru că ai întru Sineţi pe cea Una mai presus de începătorie singură Începătorie, pe cea Una fără de pricină [cauză necesară] Unime, din Care iese şi la Care Se aduc fără de vreme şi fără de pricină Fiul şi Duhul! Duhul cel Sfînt Domnul, Care din Dumnezeu-Tatăl cu chip de purcedere ai fiinţa, şi prin Fiul Te dai, şi Te trimiţi şi Te arăţi celor ce cred drept întru Tine! Fiule Unule-Născut, Care din Dumnezeu-Tatăl ai fiinţa cu chip de naştere, şi prin Sfîntul Duh Te închipuieşti, şi locuieşti şi nevăzut Te vezi în inimile celor ce cred întru Tine! Părinte cel unul nenăscut, şi nepurces şi – ca să zic cuprinzător – nepricinuit; Cel unul Tată al Luminilor (Iacov 1:17) celor nedespărţite şi de o cinste cu Tine! O, Stăpînire! O, Putere ziditoare a luminilor celor făcute şi supuse Ţie!

Cea dătătoare de toată cunoştinţa, Ceea ce ai adus întru fiinţă multe feluri de forme de lucruri cunoscătoare şi cunoscute; şi Care la cele cunoscătoare potrivit şi firește ai pus cunoştinţele, adică la cele înţelegătoare şi care cu mintea se înţeleg[1], înţelegeri singuratice[2] şi fără de patimă; iar la cele simţitoare [la animale], simţiri de multe feluri şi pătimitoare; iar la noi, cei amestecaţi, amîndouă! Ceea ce şi cunoştinţa despre Tine o dăruieşti, pe cît e cu putinţă, numai zidirilor Tale celor cuvîntătoare [raţionale] pentru nespusa Ta bunătate! Dă-ne şi nouă acum să teologhisim după plăcerea Ta şi unit cu cei ce din veac Ţi-au plăcut Ţie cu lucrul şi cu cuvîntul! Ca să-i mustrăm pe cei ce nu Te teologhisesc după cum Îţi place Ţie şi să-i întărim pe cei ce Te caută cu adevărat întru adevăr. Ca toţi să Te cunoaştem o Dumnezeire numai izvorîtoare: pe Cel numai Tată şi Purcezător, şi pe al Tău un Fiu şi numai Fiu, iar nu şi Purcezător; şi pe al Tău un Duh Sfînt şi numai purces, iar nu şi făptură. Şi să slăvim un Dumnezeu întru o Dumnezeire cu adevărat şi singuratică, dar bogată (ca să zic aşa) şi nestrîmtorată. Şi să ne slăvim împotrivă de la Tine cu bogată îndumnezeire şi vărsare de lumină întreit luminătoare, acum şi în vecii cei fără sfîrşit! Amin!

De obşte este această rugăciune la cei ce cinstesc un început [întru Dumnezeire]. Dar voi ce grăiţi, cei ce vorbiţi despre două începuturi întru Dumnezeire? Căci ce dacă nu ziceţi aceasta arătat, de vreme ce aşa se înţelege din zisele voastre? Căci în acest fel sînt cele adînci ale Satanei, tainele vicleanului pe care le şopteşte celor ce-şi pleacă urechile la el, nu împuţinînd şi slăbind puterea glasului, ci ascunzînd vătămarea înţelegerii. Aşa i-a şoptit şi Evei, precum socotesc.

[1] E vorba de făpturile netrupeşti. (*n. m.*)

[2] Neamestecate, simple, fiindcă nu sînt alcătuite din trup şi suflet. (*n. m.*)

Ci noi, învăţaţi fiind de însăşi înţelepciunea Părinţilor, să nu fim necunoscători de înţelegerile lui, care la început sînt cu totul nearătate celor mulţi! Niciodată nu vă vom primi pe voi părtaşi cîtă vreme veţi zice că Duhul este şi din Fiul! Căci, zicînd voi aşa, oare nu adăugaţi în chip vădit la teologia cea arătătoare pentru Sfîntul şi închinatul Duh al Însuşi Adevărului Hristos? Care, Dumnezeu fiind mai-nainte de veci, S-a făcut teolog pentru noi; Care, fiind Însuşi Adevărul, ni S-a arătat nouă propovăduitor al adevărului, pentru iubirea de oameni; Care pentru aceasta a venit în lume, ca să mărturisească adevărul, pe al Cărui glas adevărat îl aude tot cel ce este din adevăr[1] şi pe acesta îl caută cu adevărat. Oare nu vă împotriviţi întîi Acestuia, Care mai întîi decît toţi a teologhisit aşa: „...Duhul Adevărului, Care de la Tatăl Se purcede" (Ioan)?[2]

[1] Aşa cum i-a zis Mîntuitorul lui Pilat: „Eu spre aceasta M-am născut şi pentru aceasta am venit în lume, ca să dau mărturie pentru adevăr; oricine este din adevăr ascultă glasul Meu" (Ioan 18:37). (*n. m.*)

[2] Stihul este aşa: „Iar cînd va veni Mîngîietorul pe Care Eu Îl voi trimite vouă de la Tatăl – Duhul Adevărului, Care de la Tatăl purcede –, Acela va mărturisi despre Mine" (*Ioan 15:26*). Stih pe care Sfinţitul Teofilact îl tîlcuieşte după cum urmează:

„[Mîntuitorul le zice apostolilor:] Pentru aceea, îndrăzniţi, căci nu fără de mărturii va fi propovăduirea, ci şi Duhul împreună va mărturisi cu semne şi cu minuni; şi martor vrednic de credinţă va fi, căci este Duh al Adevărului. Deci, fiindcă este Duh al Adevărului, va mărturisi adevărul; şi, fiindcă Se purcede de la Tatăl, toate le ştie cu de-amănuntul, căci de acolo este, de unde e cunoştinţa tuturor. Iar aceasta ce zice: «... pe Care Eu Îl voi trimite», arată că este întocmai cu Tatăl. Căci în alt loc a zis că Tatăl Îl trimite pe Duhul; iar aici, zicînd că El singur Îl va trimite pe Acesta, nu arată nimic altceva, fără numai că este întocmai cu Tatăl. Dar, ca să nu se pară că Se scoală împotriva Tatălui şi că L-ar trimite pe Duhul din altă stăpînire, a adăugat: «...de la Tatăl». Adică: Eu Îl voi trimite, dar de la Tatăl, adică binevoind Tatăl şi împreună trimiţînd. Căci nu din sînurile Mele Îl scot Eu pe Duhul, ci de la Tatăl Se dă prin Mine. Iar cînd auzi că «Se purcede», să nu socoteşti că purcederea este

Iar apoi [nu vă împotriviţi] ucenicilor şi apostolilor Lui, care au fost singuri văzători şi ascultători? Iar mai ales, mai întîi de aceştia, [nu vă împotriviţi] Însuşi Sfîntului Duh? – Care a şi venit după făgăduinţa ce li s-a dat lor de Mîntuitorul şi i-a învăţat pe ei toate[1], dar aceasta nu i-a învăţat, cum că nu Se purcede numai din Tatăl Luminilor, ci şi din Fiul. Căci, dacă aşa i-ar fi învăţat pe aceştia, tot aşa ne-ar fi învăţat şi ei pe noi. Căci şi pentru aceasta au fost trimişi ei, învăţîndu-se şi luminîndu-se: ca să lumineze cum s-au luminat, ca să înveţe cum s-au învăţat, ca să propovăduiască întru arătare ceea ce au auzit la ureche (adică nu în auzul tuturor), cele ce li

trimiterea cu care se trimit duhurile cele slujitoare, ci că purcederea este firească înfiinţare a Duhului. Căci, de nu vom înţelege purcederea aşa, ci ca oarecare trimitere ce se face de afară, va fi nearătat pentru care duh zice. Căci duhurile care se trimit spre slujbă pentru cei ce vor să moştenească mîntuirea sînt nenumărate (Evrei 1:14), dar aici zice că purcederea este o oarecare însuşire aleasă şi osebită, rînduită la Unul ce este chiar şi cu adevărat Duh. Deci prin aceasta, adică a Se purcede, să nu înţelegem că Se trimite, ci că din Tatăl are cinstea cea firească. Drept aceea Duhul Acesta va fi mărtor al propovăduirii" (în tîlcuirea la Ioan). (*n. m.*)

[1] Căci Mîntuitorul a zis: „Acestea am zis vouă la voi petrecînd, iar Duhul cel Sfînt Mîngîietorul, pe Care Îl va trimite Tatăl întru numele Meu, Acela vă va învăţa pe voi toate şi va aduce aminte vouă toate cele cele v-am grăit" (Ioan 14:26). Stih pe care Sfinţitul Teofilact îl tîlcuieşte aşa:

„Fiindcă cele ce zicea Domnul erau neînţelese de ucenici (şi pe unele nu le pricepeau, iar la cele mai multe se şi îndoiau), ca să nu-L întrebe pe El iarăşi şi să zică: Ce porunci sîntem datori să păzim? – îi izbăveşte pe ei de supărare şi de tulburare, zicînd: Mîngîietorul le va face cunoscute vouă pe cele întunecate şi cu anevoie de înţeles. Pentru că acestea ce vă par întunecate le-am grăit petrecînd la voi şi cu voi fiind. Iar dacă Mă voi duce, vă veţi învăţa toate. Pentru aceasta, nu se cuvine să vă întristaţi de ducerea Mea, care va să fie vouă pricinuitoare de atîtea bunătăţi şi de atîta înţelepciune. Căci pînă cînd Eu la voi petrec, Duhul nu va veni şi nimic mare, nici înalt nu veţi putea înţelege. (*n. m.*)

s-au grăit întru întuneric.[1] Cum aş zice eu: prin descoperire în ceaţă prea-luminoasă, fie încă şi prin pilde, precum este cuvîntul cel umbrit la Solomon, care se luminează la cel împărtăşit de înţelepciune. Iar de voieşti, „cuvîntul roştit întru întuneric" însemnează şi aceea, adică deosebi, şi întru ascuns şi necunoscut încă celor mulţi.

Ci să ne întoarcem la pricina [subiectul] pentru care ne este cuvîntul: cum îndrăzniţi voi a zice ceea ce nu s-a grăit acestora, care au propovăduit adevărul la arătare? Ceea ce nu a vestit Duhul, Care a vestit tot adevărul? Ceea ce nu a mărturisit sau nu a arătat Cel ce a arătat iubiţilor Săi toate cîte a auzit de la Tatăl şi pentru aceasta a venit, ca să mărturisească Adevărul? – aducînd voi adăugire atît de străină în hotarul credinţei, pe care cei mai aleşi Părinţi, adunîndu-se de obşte prin mişcarea Duhului, au scris-o şi au dat-o semn al nemincinoasei socoteli celei în Tatăl, şi Fiul şi Sfîntul Duh, şi cercare a cunoştinţei de Dumnezeu celei adevărate şi mărturisire întărită tuturor celor ce voiesc a urma drept cuvîntul adevărului.

1. Căci despre nici o parte nu se află să fie binecuvîntată pricina pe care o socotiţi, anume că aţi adus în lăuntru această adăugire sîrguindu-vă să-L arătaţi pe Fiul întocmai cu Tatăl, de vreme ce unii zic că El nu este întocmai cu Acesta, căci nu are şi El însuşirea de a purcede. Pentru că, de ar fi zis vreunii că se cuvine ca El să aibă şi însuşirea de a naşte – căci şi aceasta, neaflîndu-se, ar ridica pe a fi El întocmai [cu

[1] „Ceea ce vă grăiesc la întuneric, spuneţi la lumină! Şi, ceea ce auziţi la ureche, propovăduiţi de pe case!" (Matei 10:27). Stih care se tîlcuieşte astfel, după Teofilact: „Zice: Cele ce vi le-am spus numai vouă şi numai într-un loc – căci aceasta înseamnă «la ureche» şi «la întuneric» – să învăţaţi cu îndrăzneală şi cu glas mare, ca să vă audă toţi!" (în tîlcuirea la Matei). (*n. m.*)

Tatăl] – ar fi fost nevoie să se adauge şi aceasta, plecîndu-ne celor fără de pricepere. Şi, în scurt, ar trebui să nu-L numim pe Tatăl mai mare decît Fiul cu pricina, ca să nu lepădăm aceea că Fiul este întocmai cu Tatăl. Lucru care şi păreţi a-l zice cu vicleşug, spre împotrivirea dogmelor şi învăţăturilor evanghelice. Căci cel care Îl numeşte şi pe Fiul pricinuitor al Dumnezeirii Îl leapădă pe Însuşi Fiul, Care zice luminat în *Evanghelie*: „Tatăl Meu mai mare decît Mine este" (Ioan)[1];

[1] „Auzit-aţi că Eu am zis vouă: Merg, şi voi veni la voi. De M-aţi iubi pe Mine, v-aţi fi bucurat, că am zis că merg la Tatăl, că Tatăl Meu mai mare decît Mine este. Şi acum am zis vouă mai nainte de ce va fi, ca, cînd va fi, să credeţi" (Ioan 13:28, 29). Stihuri pe care Sfinţitul Teofilact le tîlcuieşte după cum urmează:

„Fiindcă îi vedea pe Apostoli că nu nădăjduiau învierea Lui nicidecum şi nici nu o înţelegeau ce este – şi pentru aceasta erau foarte mîhniţi şi tulburaţi, ca cei ce aveau să se lipsească de Dînsul –, Domnul Se pogoară neputinţei lor şi zice: Eu v-am zis: Merg, şi voi veni. Dar voi încă vă întristaţi, căci nu credeţi Mie că, măcar de voi şi muri, însă nu vă voi lăsa întru necazurile voastre. Deci acuma – auzind voi că merg la Tatăl Meu, pe Care voi Îl socotiţi mare şi mai mare decît Mine – se cuvine să vă bucuraţi, căci merg la Acela Care este mai mare decît Mine şi poate a risipi toate relele. Vezi urmarea înţelegerii, cum aceasta ce zice, că: «Tatăl Meu este mai mare decît Mine», a zis-o ca să-i mîngîie pe ucenici? Căci, de vreme ce aceia se întristau ca şi cum El n-ar fi putut să le ajute lor, Hristos zice: Chiar dacă Eu n-aş putea, totuşi Tatăl Meu, pe Care voi Îl socotiţi mai mare decît Mine, nu este oare puternic să vă ajute vouă? Precum zice şi în alt loc: «Au vi se pare că nu-L pot ruga pe Tatăl Meu, şi să-Mi pună Mie înainte douăsprezece legiuni de îngeri?» (Matei 26:53). Căci nici aici nu zice aceasta ca un neputincios. Căci cum ar zice aşa Cel ce doar întrebîndu-i pe Iudei i-a aruncat jos pe toţi îndată? (Ioan 18:6). Dar, de vreme ce ei Îl socoteau ca pe un om, pentru aceasta zice acestea. Aşadar de aceea zice şi aceasta: «Tatăl Meu este mai mare decît Mine». Căci a zis aceasta după părerea lor, care Îl socoteau pe El neputincios, iar pe Tatăl puternic a le ajuta lor în vremea necazurilor."

Dar tot Mîntuitorul zicea, în altă parte: „Eu şi Tatăl una sîntem" (Ioan 10:30). (*n. m.*)

mai mare cu pricina Dumnezeirii nu numai ca Acela ce este om, ci şi ca Acela ce este Dumnezeu. Pentru aceasta nici nu a zis: „Dumnezeu", ci: „Tatăl". Căci [Tatăl] nu este mai mare decît Fiul ca Dumnezeu – departe de hula aceasta! –, ci ca Acela ce este pricinuitor al Dumnezeirii, aşa cum ne-au tîlcuit şi purtătorii de Dumnezeu Părinţi. Deci, precum se vede, voi grăiţi împotrivă acestor purtători de Dumnezeu şi lui Hristos, Dumnezeului purtătorilor de Dumnezeu, de vreme ce ei zic că Fiul nu este întocmai cu Tatăl după pricină. Dar noi şi pe Fiul Îl ştim întocmai cu Tatăl după fire, şi pe Tatăl Îl mărturisim mai mare după pricină, care pe amîndouă acestea – adică şi pe a naşte, şi pe a purcede – le cuprinde. Încă şi de cei ce au scris dintru început *Simbolul Credinţei* – fiindu-le lupta ca să-L arate pe Fiul de o fiinţă cu Tatăl, care înseamnă acelaşi lucru cu a zice: „de o cinste" – s-a socotit de ajuns aceasta, fără adăugirea de la voi. Deci nu cu pricină binecuvîntată, nici cu dreaptă credinţă aţi adus această adăugire în lăuntrul *Simbolului Credinţei*, pe care Părinţii cei mai aleşi, adunîndu-se de obşte prin mişcarea Duhului în Soborul de la Calcedon, l-au scris şi l-au dat, la care nu este slobod a adăuga sau a scădea cît de cît, după Soborul Sfinţilor de după acela. Hotărîre prin care şi cel ce va îndrăzni aceasta se pune sub blesteme şi e lepădat de la Biserică. Şi mai ales acela care aduce adăugire care – precum s-a zis – nu s-a grăit de Cuvîntul, nu s-a descoperit de Duhul, nu s-a aflat în cuvintele scrise ale Sfinţilor Apostoli, cu care asemenea şi întru unire au fost şi cei ce au întocmit acest hotar dumnezeiesc al credinţei, cu care cei ce au fost după dînşii s-au învoit, măcar că nu l-au întocmit împreună.

Căci nu puteţi zice că aceia nu l-au întocmit aşa, iar aceştia s-au învoit cu cei ce l-au întocmit dintru început, fiindcă

sînteți mustrați de cei ce au scris faptele tuturor Sfintelor Soboare și de însăși unirea cea de la aceia și pînă acum, iar mai bine zis și pururea, a celor patru scaune patriarhale și a celor multe și deosebite neamuri și limbi care au nestricată și neschimbată întocmirea cea dintru început. Și deci graiurile cele de obște vestitoare ale purtătorilor de Dumnezeu teologi, evangheliști, apostoli și ale proorocilor mai-nainte de dînșii, din veac, așa au arătat pentru Duhul vădit, și fără îndoială și unit cu Teologul Dumnezeu-Omul. Încă și toate Soboarele care s-au adunat pentru multe pricini ale dreptei credințe în deosebite vremi. Și aceeași este a zice toată limba cea purtătoare de Dumnezeu că întru nici unul dintru aceste Soboare nu S-a teologhisit Duhul Sfînt și din Fiul. Aș mai fi arătat acum că aceasta o primesc și o au fără de schimbare încă și toți grăitorii de Dumnezeu prin cuvintele ce se aduc deosebi de fiecare dintre ei.

Dar nu ne va suferi atît de mult iubirea de prigonire a Latinului să întindem cuvinte îndelungate, ci va întîmpina, zicînd: Atunci cum și de unde aflînd această adăugire, și voi înțelegeți că numai de la Tatăl Se purcede Duhul Sfînt, pricină pentru care ne și socotiți străini cu socotelile, de vreme ce Hristos nu a zis aceasta și nici vreunul din ucenicii Lui? La care noi acum vom răspunde îndată, zicînd așa: Plinirea celor drept-credincioși, făcîndu-se o limbă spre bine, a zidit turn al dreptei credințe cu totul mai înalt decît potopul cel înțeles cu mintea al relei credințe. Căci, cînd s-au apucat a zidi, a venit și la dînșii Treimea cea săvîrșitoare a lucrurilor celor bune, dar nu amestecînd, ci legînd împreună și socotelile, și limbile spre o cugetare drept-credincioasă. Deci, stînd noi pe o îngrădire tare, întîi de aici îi vom lovi pe cei ce se pornesc împotriva dogmelor celor drepte prea cu

nimerire și vitejește; încă și spre folosul lor, de vor voi. Iar după aceea, le vom aduce înainte unele din dovezile adevărului ce se arată despre multe părți – iar mai bine zis despre toate părțile – ridicîndu-i și pe ei spre dorința adevărului, ca să zic după ceea ce este scris, că „doar l-ar simți pe el și l-ar afla, măcar că nu este departe de dînșii". Iar acum nu noi mai ales, ci însăși cea ca o cuvîntătoare ocolire a dreptei credințe [*Simbolul Credinței*] îi va lovi și îi va răni pe ei; iar dacă voiești, îi va și vindeca. Căci așa este acest dumnezeiesc hotar al celor dumnezeiești: nu numai că îi ocolește și îi așază întru întărire pe cei ce stau în lăuntru, ci se și luptă pentru dînșii și se împotrivește în chip nesuferit celor ce se scoală asupră. Iar cum, ascultă:

2. „Cred întru unul Dumnezeu-Tatăl, atot-țiitorul. Și întru unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu cel Unul-Născut, Care din Tatăl S-a născut mai înainte de toți veții." Oare nu se înțelege din afară[1] acel mic cuvînt, „numai" – adică „*numai* din Tatăl S-a născut" –, deși nu s-a adăugat? Cu adevărat, de voiești să fii drept slăvitor, vei zice că foarte se înțelege și nu mai puțin decît dacă ar fi fost. Deci învață de aici și pentru Duhul și – cînd auzi la același *Simbol*: „Duhul Sfînt, Care din Tatăl Se purcede" – îndată să socotești că de nevoie se înțelege din afară acel mic cuvînt, „numai"; și să nu-l socotești adăugire a noastră în zadar, ca să părtinim adevărului pentru tăgăduirea ta, cînd ne auzi adăugîndu-l în vorbele cele către voi. Iar de nu, nici la nașterea Fiului din Tatăl nu vei lăsa să se înțeleagă din afară acel mic cuvînt, „numai", și așa se va înmulți păgînătatea ta.

3. Încă ia aminte și aceasta: așa cum în *Simbolul Credinței* avem a înțelege din afară acel mic cuvînt, „numai" (pre-

[1] Adică din context. (*n. m.*)

cum şi tu vei mărturisi împreună cu noi), auzind că Fiul S-a născut din Tatăl mai-nainte de toţi vecii, însă nimeni nu l-a adăugat niciodată acolo, tot astfel şi socoteala ta că Duhul Se purcede şi din Fiul,deşi ne-ar fi fost mărturisită şi nouă şi – în scurt – s-ar fi părut cu cale întregii Bisericii, nici aşa nu trebuia să se adauge de voi în *Simbolul Credinței*.

4. Deci era prea cu dreptate ca nici de cuvînt să nu vă învrednicim, dacă nu veţi înceta să adăugaţi în *Sfîntul Simbol*. Ci, după ce mai întîi aţi fi scos afară adăugirea voastră, atunci să cercăm dacă Duhul Sfînt este sau nu şi din Fiul şi să întărim ceea ce s-ar fi arătat că este după socoteala purtătorilor de Dumnezeu. Dar totuşi nici aşa să nu adăugăm în *Simbolul Credinței*, precum la cele două firi, şi voinţe şi lucrări ale unuia Hristos, şi la unirea lor cea după ipostas şi la numirea Fecioarei Maici au făcut cei mai-nainte de noi bine şi cu iubire de pravoslavie [dreaptă slăvire, ortodoxie], ca unii ce împreună cu dreaptă slăvire se ţineau şi de pacea de obşte, măcar că pe urmă s-au adunat de obşte de multe ori, fiindcă veneau sau şi bine-voiau împreună şi cei ce după vremi erau cei întîi stătători ca arhierei în Roma cea veche. Căci nu poate cineva să pricinuiască mărimea [trufia] papei ce este acum. Căci, pentru acesta sau pentru aceia dinainte[1], nu se cuvine să-i defăimăm pe cei atît de mulţi şi atît de mari[2] care cu fericit sfîrşit şi-au încheiat viaţa cea sfîntă şi în multe chipuri mărturisită de Dumnezeu.

5. Dar încă nu numai *Simbolul Credinței* celei drept slăvitoare (căci se cuvine să grăim pentru cei ce cu bună cunoştinţă şi mulţumire vor asculta), deci nu numai *Simbolul Credinței*, ci şi toată limba cea grăitoare de Dumnezeu, care

[1] E vorba de papii eretici. (*n. m.*)

[2] E vorba de papii bine-credincioşi. (*n. m.*)

propovăduieşte că Fiul S-a născut din Tatăl şi Duhul Sfînt Se purcede dintru acelaşi Tată, nu adaugă acel mic cuvînt, „numai". Pentru aceasta, măcar că nu este pus, de nevoie se înţelege din afară. Şi aceasta o vei cunoaşte dacă vei deschide şi vei citi cărţile cele teologice. Dar, făcîndu-ţi har, vom aduce şi noi oarecare puţine [întăriri] prin scurte graiuri scrise. Deci marele Atanasie zice: „Ce este Dumnezeu? Începutul tuturor, după apostolul care zice: «...un Dumnezeu, Părintele, dintru Care sînt toate...» (I Corinteni 8:6)[1]. Căci Cuvîntul este dintr-Însul cu chip de naştere, şi Duhul este dintr-Însul cu chip de purcedere." Vezi asemenea la amîndouă Feţele [Persoanele] acel cuvînt, „dintr-Însul", şi la nici una nu se află acel mic cuvînt, „numai". Deci şi tu asemenea: fie vei lua adăugirea ta la amîndouă, fie vei socoti că de nevoie se înţelege din afară acel mic cuvînt, „numai". Dar oare nu se va uni şi nu va fi la un cuget [cu Atanasie] şi cel îndată după dînsul cu vremea, iar nu cu mărimea la Dumnezeu, cel după lucruri numit „împărătească preoţie"? Ci ascultă şi cunoaşte:

[1] Cuvînt pe care, în *Tîlcuirea epistolelor Sfîntului Apostol Pavel*, Teofilact îl lămureşte aşa:

„Elinii credeau că sînt mulţi dumnezei, şi de aceea şi spunea Pavel că «nu este alt Dumnezeu decît numai unul». Iar aici, pentru a nu arăta că luptă împotriva celor ce se propovăduiesc de Elini, Pavel face pogorămînt şi zice că, «deşi sînt mulţi aşa-zişi ‚dumnezei' (adică doar numiţi cu cuvîntul, dar nefiind cu adevărat) – ori în cer (precum soarele, luna, stelele şi ceilalţi aştri, pe care Elinii îi făceau dumnezei, numindu-l pe unul Apollo, pe unul Zeus, pe altul Cronos), ori pe pămînt» (cum au fost oamenii pe care înşişi Elinii i-au făcut dumnezei) – deşi – zic – sînt mulţi aşa-numiţi dumnezei, la noi însă, la credincioşii Creştini, unul este Dumnezeu-Părintele, Care a zidit toate făpturile – şi pe cele gîndite, şi pe cele simţite. Căci zicerea «dintru Care» însemnează pricina cea ziditoare. Iar zicerea «şi noi întru Dînsul» arată întoarcerea şi apropierea noastră către Dumnezeu, ca şi cum ar zice că noi, Creştinii, la acest Dumnezeu ne întoarcem şi de Acesta sîntem atîrnaţi" (*n. m.*).

„Cu adevărat, Fiul din Dumnezeu şi Duhul din Dumnezeu, de vreme ce Fiul din Tatăl a ieşit, iar Duhul din Tatăl Se purcede. Ci unul din Tatăl cu chip de naştere, iar altul în chip negrăit din Dumnezeu" (Sfîntul Vasilie cel Mare). Iată, în multe rînduri, la amîndouă Feţele asemenea au pus acel cuvînt: „de la Tatăl". Deci mai poţi cît de cît să zici că Duhul Sfînt este nu numai din Tatăl pentru că nu se află pus acel cuvinţel, „numai"? Voieşti să-l auzi încă şi pe marele teolog Grigorie, care adună în scurt toată pricina, şi rade adăugirea ta ca şi cu o răzătoare şi la amîndouă Feţele potriveşte acel cuvinţel, „numai"? Şi lucrul cel mai minunat e nu că îl adaugă, ci că nu îl adaugă: „Nouă – zice – un Dumnezeu ne este, pentru că o Dumnezeire este şi la unul cele dintr-Însul au aducerea, măcar că trei Se cred" (Sfîntul Grigorie Teologul). Ai auzit? „Dintr-Însul – zice – sînt amîndouă." Oare nu vom înţelege acel cuvinţel: „numai", ci îl vom înţelege pe celălalt: „nu numai", şi vom socoti şi adăuga că din Tatăl şi din altcineva ies amîndouă, căzînd pentru aceasta de la Dumnezeu cel unul Treimea cea Prea-înaltă? Să nu pătimeşti tu aceasta, iar mai ales să nu rămîi nevindecat dacă ai pătimit-o!

6. Ci zicem că Fiul este din Tatăl ca Cel născut din dumnezeiasca fiinţă, adică după Ipostasul cel părintesc. Căci fiinţa este una a celor trei Ipostasuri. Pentru aceea, a naşte se potriveşte Ipostasului cel părintesc şi nu este cu putinţă să fie Fiul din Duhul. Deci, de vreme ce şi Duhul Sfînt este din Tatăl, şi El Se purcede din dumnezeiasca fiinţă după Ipostasul cel părintesc. Căci, negreşit şi cu adevărat, fiinţa celor trei Ipostasuri este una. Prin urmare, a purcede se potriveşte la Ipostasul cel părintesc şi nu este cu putinţă ca Duhul să fie şi din Fiul, fiindcă [Acesta] nu se poate să aibă cele ce sînt ale Ipostasului cel părintesc. Căci, după Sfinţi-

tul Damaschin, numai în trei însuşiri cunoaştem deosebirea dumnezeieştilor Ipostasuri: în cea nepricinuită şi părinteasă, în cea pricinuită şi fiiască şi în cea pricinuită şi purceasă. Vezi că ipostasul Fiului nu este şi pricinuitor, ci numai pricinuit; căci – zice – numai această însuşire are, precum şi ipostasul Duhului. Mai vezi încă şi aceasta, că însuşirea cea părintească, ca ceea ce este părintească, cuprinde amîndouă acestea: adică a naşte şi a purcede. Deci, dacă Duhul Sfînt ar fi şi din Fiul, atunci şi Fiul va fi pricinuitor şi tată, ca Cel ce este pricinuitor. Prin urmare nu este cu putinţă ca Fiul să aibă ceva din cele ale Ipostasului părintesc. Iar dacă are, sau două vor fi Pricinile – fiindcă a purcede este în două Ipostasuri, două fiind astfel şi Cele pricinuite, căci a fi pricinuit se priveşte în două Ipostasuri – sau Tatăl şi Fiul Se vor împreuna într-un ipostas. Deci Duhul Sfînt Se purcede numai din Tatăl, şi de aproape şi fără mijlocire din Tatăl, precum şi Fiul Se naşte din Tatăl. Pentru aceasta zice şi Grigorie, dumnezeiescul şezător înainte al Nissei: „Feţele [persoanele] omului nu au toate de aproape înfiiţarea de la aceeaşi faţă, pentru că sînt multe şi deosebite lîngă cele pricinuite şi cele pricinuitoare. Iar la Sfînta Treime nu este aşa, căci o Faţă este şi aceeaşi a Tatălui, din Care Fiul Se naşte şi Duhul Sfînt Se purcede. Pentru aceea, cu adevărat şi cu îndrăzneală Îl numim un Dumnezeu pe Pricinuitorul cel unul împreună cu Cele pricinuite ale Lui." Oare, răpindu-te de cuvîntul adevărului, ai luat înţelegere, şi cunoşti adevărul şi te pleci lui Dumnezeu şi Părinţilor celor după Dumnezeu? Încît, auzindu-L pe Duhul din Tatăl, să înţelegi din afară şi acel mic cuvînt, „numai", şi să nu Îi mai dai Lui înfiinţarea din mai multe Feţe. Ci să teologhiseşti că dintru unul Tatăl este de aproape nu numai Fiul, ci şi Duhul Sfînt, socotind că

o Față care este pricinuitoare împreună cu Cele pricinuite ale Ei este Dumnezeu. Iar nu să zici că cele două Fețe sînt pricină a unei Fețe, ca Cele ce sînt de aceeași ființă. Căci așa, pricinile se fac multe, precum se întîmplă la noi, și nu mai este un Dumnezeu, precum nici noi nu sîntem unul toți oamenii, măcar că sîntem de aceeași ființă. Oare te pleci la acestea lui Dumnezeu și celor ce teologhisesc după Dumnezeu, sau mai ceri să auzi și prin Tunet, precum cei ce, după multele semne ale lui Iisus, cereau să vadă semn din cer?[1] Ascultă-l așadar și pe Tunetul, pe Ioan cel prea-teolog între ucenicii Domnului, care zice: „Am văzut slava Lui, slavă ca a unuia născut de la Tatăl (Ioan).[2] Deci de ce nu-L vom

[1] „Și, apropiindu-se și ispitindu-L, fariseii și saducheii I-au cerut să le arate semn din cer" (Matei 16:1). Stih tîlcuit astfel de către Sfințitul Teofilact: „Deși fariseii și saducheii se deosebeau între ei în învățături, ei se unesc împotriva lui Hristos. Și cer semn «din cer», adică să facă să stea soarele și luna, fiindcă li se părea că semnele de pe pămînt se fac din putere diavolească. Nu știau, nebunii, că și Moisi în Egipt, din pămînt a făcut multe minuni (Ieșire 7-12), iar focul care s-a pogorît din cer peste oile lui Iov era de la diavolul (Iov 1:16). Deci nu toate minunile cele din cer sînt de la Dumnezeu, nici toate minunile cele de pe pămînt de la diavoli" (în șirul tîlcuirii la Matei). (*n. m.*)

[2] 14. „Și am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia născut din Tatăl..." (Ioan 1:14). Stih care se tîlcuiește așa, după Teofilact:

„Fiindcă a zis că «Cuvîntul S-a făcut trup», aduce pe urmă că «am văzut slava Lui», cu trup adică fiind El. Căci, dacă Israilitenii nu puteau să vadă fața lui Moisi după ce se strălucise din vorba cea către Dumnezeu (Ieșirea 34), cu mult mai vîrtos Apostolii n-ar fi încăput dumnezeirea Celui Unuia-Născut goală, dacă nu s-ar fi arătat prin trup.

«Și am văzut slava...» Nu în acel fel precum o avea Moisi, sau cu ce fel de slavă i s-au arătat proorocului Heruvimii și Serafimii (Iezechil 1), ci acest fel de slavă precum se cuvenea să fie la Fiul cel Unul-Născut din Tatăl, care este întru El firește. Căci acea părticică de cuvînt «ca» nu este aici arătătoare de însemnare, ci de adeverire și de neîndoită hotărîre. Așa cum, văzînd noi un împărat trecînd cu slavă multă, zicem că «a ieșit ca un împărat», în loc de: «ca unul ce era chiar cu adevărat

mărturisi pe Cel Unul-Născut numai de la Tatăl, chiar dacă nu este pus acel mic cuvînt, „numai"? Ci și Însuși Domnul – zicînd către Iudei: „De era Dumnezeu Tată al vostru, M-ați fi iubit pe Mine. Căci Eu de la Dumnezeu am ieșit și am venit" (Ioan)[1]; și iarăși: „Nu doar că a văzut cineva pe Tatăl, fără numai Cel ce este de la Dumnezeu, Acesta L-a văzut pe Tatăl" (Ioan)[2] – de ce nu a adăugat acel mic cuvînt,

împărat». Așadar și aici sîntem datori să înțelegem zicerea «ca a unuia născut» în loc de: Slava pe care am văzut-o era slavă ca a Celui ce era chiar și cu adevărat Fiu." (*n. m.*)

[1] „Zis-a Iisus lor: De ar fi fost Dumnezeu Tatăl vostru, M-ați fi iubit pe Mine, căci Eu de la Dumnezeu am ieșit și am venit. Căci n-am venit de la Mine Însumi, ci Acela M-a trimis" (Ioan 8:42, 43). Care se tîlcuiește astfel, după același Teofilact:

„După ce i-a scos pe dînșii din rudenia cea către Avraam, ei s-au suit la cea mai mare, făcîndu-L Tată al lor pe Dumnezeu. Căci, după ce Hristos i-a înfricoșat pe dînșii că sînt ucigași, ei grăiesc unele ca acestea ca și cum îndreptîndu-se că pentru Dumnezeu fac izbîndă [răzbunare] și că pentru aceasta se sfătuiesc asupra Lui. Drept aceea și Domnul – arătînd că nu pentru Dumnezeu fac ei izbîndă și că nu sînt fii ai lui Dumnezeu, precum socoteau, chiar pentru aceasta, că cugetă ucidere asupra Lui, ci mai vîrtos se împotrivesc lui Dumnezeu – zice că: «De ar fi fost Dumnezeu Tatăl vostru, M-ați fi iubit pe Mine. Căci Eu de la Dumnezeu am ieșit» – în lume adică, după venirea cea cu trup. Oare sînt Eu potrivnic lui Dumnezeu? De la Acela am venit, și pentru aceasta sînteți vrăjmași Aceluia, fiindcă Mă luptați pe Mine." (*n. m.*)

[2] „Este scris în Prooroci: Și vor fi toți învățați de Dumnezeu. Deci tot cel ce aude de la Tatăl și se învață vine către Mine, nu doară că cineva L-a văzut pe Tatăl, fără numai Cel ce este de la Dumnezeu; Acela L-a văzut pe Tatăl. Amin, amin grăiesc vouă: Cel ce crede întru Mine are viață veșnică!" (Ioan 6:45-47). Stihuri la care dăm și tîlcuirea lui Teofilact, fiind de nevoie:

„A zis mai sus că: «Pe care-l va trage Tatăl, acela vine la Mine». Și, voind să întărească aceasta, aduce cuvîntul la prooroci. Căci este scris – zice – în prooroci, că toți vor fi învățați de Dumnezeu. Și, cu adevărat, toți care voiesc; căci Tatăl este învățător de obște, făcînd cunoscut prin descoperire celor vrednici pe Fiul Său. Căci, atingîndu-se de inimile cele

„numai", ca să zică: „numai de la Tatăl am ieşit" sau: „Cel ce este numai de la Tatăl"? Oare nu pentru că de nevoie se înţelege din afară? Deci – de atîtea ori zicîndu-se pentru Fiul că e de la Tatăl şi nicăieri aflîndu-se acel mic cuvînt, „numai" – şi tu pretutindeni îl înţelegi şi nu te mînii asupra celor ce pretutindeni îl înţeleg. Iar mai vîrtos şi foarte te vei mînia asupra celor ce nu îl înţeleg şi ca pe nişte rău-credincioşi sau chiar necredincioşi îi vei defăima şi osîndi.

Iar auzind pentru Sfîntul Duh aceea: „de la Tatăl", ce ai pătimit de nu înţelegi şi ceea ce de nevoie se înţelege din afară? – ci la socoteala cea împotrivă te-ai abătut, tu pătimind fără dreptate pentru Duhul (din nici o pricină care ar fi pricinuit cît de cît păgînătatea) cea pentru care i-ai fi osîndit cu dreptate pe cei ce rău ar fi socotit pentru Fiul.

7. Căci de nevoie se înţelege că Duhul Se purcede *numai* de la Tatăl nu doar pentru că Se zice „de la Tatăl", la fel ca

fără de vicleşug şi fără de răutate, le descoperă lor pe Fiul, precum L-a descoperit pe El şi lui Petru. Deci cel ce «aude de la Tatăl», adică cel ce primeşte descoperirea Tatălui şi se face ucenic adevărat al Lui, acela vine la Mine. Şi vezi cum grăieşte toate prea cu de-amănuntul! Căci nu a zis: «Cel ce aude de la Tatăl, acela vine către Mine», ci a adăugat: «şi se învaţă»; căci nu este destul a auzi, ci trebuie şi a se învăţa. Ce dară? Oare mai înainte, în *Legea Veche*, n-au fost învăţaţi de Dumnezeu? Au fost cu adevărat, dar nu aşa! Căci aici, zic în *Legea Nouă*, este mai presus. Căci atunci cele pentru Dumnezeu se învăţau prin oameni; iar acum, după ce S-a întrupat Cel Unul-Născut, prin El se face ştiinţa de la Însuşi Tatăl întru Duhul Sfînt, încît se împlineşte cuvîntul cel proorocesc: «Întru lumina Ta – a Tatălui, adică întru Duhul – vom vedea Lumină» – Care este Fiul. Aşadar cu cuviinţă sîntem învăţaţi acum de Dumnezeu toţi cei care am primit credinţa cea întru Hristos. Dar – fiindcă a zis: «Cel ce aude de la Tatăl, acela vine către Mine» – ca să nu bănuiască cineva că grăieşte despre un tată trupesc, zice: Nu aceasta zic, că doară vede cineva pe Tatăl, fără numai Fiul, Care cu adevărat este dintr-Însul şi S-a Născut din Fiinţa Lui? Căci toţi sîntem de la Dumnezeu, dar unul este chiar Fiul, Care-L şi ştie pe Tatăl." (*n. m.*)

şi Cuvîntul lui Dumnezeu mai-nainte de veci „de la Tatăl", ci şi pentru că – aşa cum zice şi înţeleptul mărturisitor al adevărului Iustin – „precum este Fiul din Tatăl, aşa este şi Duhul Sfînt din Tatăl, afară de chipul înfiinţării. Căci Acela a strălucit din Lumină cu chip de naştere, iar Acesta a ieşit şi El Lumină din Lumină cu adevărat, dar nu cu chip de naştere, ci cu chip de purcedere. Dacă Fiul este din Tatăl fără mijlocire, şi Duhul este din Tatăl fără mijlocire. Şi Fiul nu este şi din Duhul, iar Duhul nu este şi din Fiul. Şi, dacă Fiul este numai din Tatăl, şi Duhul este numai din Tatăl. Căci – de vreme ce Duhul Sfînt este purces din Tatăl precum este Fiul născut din Tatăl, iar Cel ce este purces este purces numai din Tatăl precum este Fiul născut numai din Tatăl – atunci Duhul cel Sfînt-Dumnezeu iese din Dumnezeu-Tatăl numai cu chip de purcedere. Pentru aceea aşadar se zic şi sînt şi asemenea, şi deosebi amîndouă [însuşirea Fiului şi însuşirea Duhului de a fi din Tatăl şi numai din Tatăl]. Adică, prin aceea că sînt asemenea, ele dîndu-ne nouă dovedirea adevărului cu pricină. Iar prin aceasta că se zic asemenea, cu asemuire. Căci nu pentru că Fiul şi Duhul sînt împreună din veac, pentru aceasta nu vom cunoaşte din Fiul cele ale Duhului; ci, pentru că ne sînt mai cunoscute cele ale Fiului, din cele cunoscute Îl vom dovedi şi pe Duhul. Şi mai ales nici din Fiul simplu, ci dintru a fi Duhul din Tatăl precum şi Fiul s-a dovedit că Duhul *este* numai din Tatăl."

8. Încă, după dumnezeiescul Pavel, Duhul Sfînt Se zice „duh şi minte a lui Hristos". Aşa cum zice marele Vasilie, scriind pentru Duhul în cele către evnomieni: „Că Duhul este din Dumnezeu, apostolul a propovăduit curat, zicînd că «am luat Duhul cel din Dumnezeu».[1] Şi a făcut luminat [faptul]

[1] Apostolul zice aşa: „Noi însă nu am luat duhul lumii, ci Duhul cel din Dumnezeu..." (I Corinteni 2:12). Stih pe care Sfinţitul Teofi-

că prin Fiul S-a arătat, numindu-L pe El «duh al Fiului», precum şi «Duh al lui Dumnezeu», şi chemîndu-L «minte a lui Hristos»[1] precum şi Duh al lui Dumnezeu ca cel al omului."[2] Deci – aşa cum fiecare dintre oameni are mintea sa şi aceasta este a fiecăruia dintre ei cu adevărat, dar nu este dintr-în-

lact îl tîlcuieşte aşa: „Pavel numeşte aici «duh al lumii» înţelepciunea omenească. Şi zice: Noi, Apostolii şi Creştinii, nu am luat această înţelepciune, ca să nu se arate deşartă şi zadarnică propovăduirea credinţei noastre, ci L-am luat învăţător pe «Sfîntul Duh cel din Dumnezeu», adică pe Cel de o fiinţă cu Dumnezeu-Părintele, pe Cel din fiinţa şi ipostasul Părintelui purcezător" (în tîlcuirea epistolelor lui Pavel). (*n. m.*)

[1] Pavel scrie aşa: „Noi însă avem mintea lui Hristos" (I Corinteni 2:16). Stihuri pe marginea cărora Sfinţitul Teofilact zice acestea: „Să nu te miri – zice Pavel – pentru ceea ce ţi-am spus, anume că omul duhovnicesc are «mintea Domnului», căci noi toţi, Apostolii şi Creştinii, «avem mintea lui Hristos», adică tot ceea ce ştim ne-a fost descoperit de către Hristos. Astfel, şi mintea [«înţelesul», *n. m.*] pe care o avem despre lucrurile dumnezeieşti, adică cunoştinţa dogmelor duhovniceşti ale credinţei, de la Hristos o avem, şi de aceea nici nu sîntem judecaţi de cineva.

Unii însă au numit «minte a lui Hristos» pe Tatăl şi pe Sfîntul Duh, căci noi, avîndu-L pe Hristos întru noi, împreună Îl avem şi pe Părintele lui Hristos şi pe Sfîntul Lui Duh" (în tîlcuirea la epistolele lui Pavel). (*n. m.*)

[2] Pavel zice aşa: „Căci cine dintre oameni ştie cele ale omului, fără numai duhul omului ce este într-însul? Aşa şi cele ale lui Dumnezeu, nimeni nu le ştie, fără numai Duhul lui Dumnezeu" (I Corinteni 2:11). Stih pe care Teofilact îl tîlcuieşte astfel:

„Zice: Atît de mare şi de adîncă a fost taina lui Hristos şi atît de mult era ascunsă de noi, oamenii, încît nici nu am fi putut să o aflăm de la altul, dacă nu ne-ar fi învăţat Sfîntul Duh, Care, fiind de o fiinţă cu Dumnezeu-Părintele, ştie chiar şi «adîncurile», adică iconomiile şi tainele lui Dumnezeu cele prea-adînci şi ascunse.

Iar zicerea «cercetează» nu arată că Sfîntul Duh nu ştie cele ascunse ale lui Dumnezeu, avînd nevoie să le cerceteze, ci însemnează amănunţita lor înţelegere de către Sfîntul Duh. Tot aşa zice Apostolul şi despre Părintele, că «cercetează ascunsurile inimilor» (Romani 8:27). Însă şi altfel se zice că Duhul Sfînt «cercetează adîncurile lui Dumnezeu», fi-

sul, ci dintru acela din care este şi el, încît mintea fiecăruia nu este dintr-însul decît numai după lucrare – tot astfel şi Dumnezeiescul Duh, fireşte fiind întru Hristos ca întru Cel ce este Dumnezeu, este şi duh şi minte a Lui. Adică după lucrare este şi dintr-Însul, fiindcă Se insuflă, şi Se trimite şi Se arată; iar după fiinţă şi după ipostas este al Lui cu adevărat, dar nu dintr-Însul, ci din Cel ce L-a născut pe Fiul.

9. Deci, ca să împingem de la tine despre toate părţile apucăturile cele împotriva adevărului: Fiul şi Cuvîntul lui Dumnezeu, fireşte fiind din Dumnezeu, Se naşte fireşte, iar nu Se face din Tatăl după dar. Şi, fiindcă Cel ce naşte este Dumnezeire izvorîtoare şi izvor al Dumnezeirii, atunci Cel ce Se naşte Se izvorăşte. Şi – de vreme ce numai Tatăl este izvor al Dumnezeirii şi Dumnezeire izvorîtoare, precum grăiesc împreună Dionisie Areopagitul şi Atanasie cel Mare – pentru aceea numai din Tatăl este Fiul Cel din fire. Iar fiul cel după dar nu este numai din Tatăl, ci *prin* Fiul din Tatăl.[1] Şi nu este numai fiu după dar, ci şi duh după dar, căci cel

indcă Se desfătează şi Se bucură întru vederea tainelor lui Dumnezeu – precum zice Teologul Grigorie (în oraţia la marele Vasilie).

Apostolul arată însă amănunţita cunoştinţă a Sfîntului Duh şi prin celelalte cuvinte, zicînd: Căci – precum duhul omului ştie cugetele şi tainele din inima sa, iar altcineva nu – tot aşa şi Duhul lui Dumnezeu le ştie pe cele ascunse ale lui Dumnezeu, iar nu altul oarecare. Şi din asemănarea aceasta învăţăm că Duhul Sfînt nu este de altă fiinţă osebită de fiinţa Tatălui, ci de una şi aceeaşi, precum şi duhul omului nu este de altă fiinţă afară de dînsul" (în tîlcuirea epistolelor lui Pavel). (*n. m.*)

[1] Pavel vorbeşte de multe ori despre această înfiere a noastră de către Dumnezeu-Tatăl. Astfel, iată ce scrie la Efeseni 1:3-5: „Binecuvîntat e Dumnezeu şi Părintele Domnului nostru Iisus Hristos, Cel ce ne-a blagoslovit întru toată blagoslovenia duhovnicească, întru cele cereşti, în Hristos Iisus; precum ne-a ales pe noi întru Sineşi mai înainte de întemeierea lumii, ca să fim noi sfinţi şi fără prihană înaintea Lui, mai

ce se lipeşte de Domnul un duh este – după apostolul.[1] Iar Duhul Sfînt nu este din Dumnezeu după dar, ci din fire, precum şi Fiul şi Cuvîntul lui Dumnezeu din Dumnezeu; iar Cel ce este Duh din Dumnezeu din fire, fireşte Se purcede din Dumnezeu; iar Cel ce Se purcede fireşte, [Acela] Se izvorăşte din Dumnezeu; iar Cel ce Se izvorăşte din Dumnezeu, [Acela] Se izvorăşte din Dumnezeirea cea izvorîtoare, Care este numai Tatăl. Aşadar deci Duhul Sfînt, fiind din fire Dumnezeu, numai din Dumnezeu-Tatăl Se izvorăşte, cu chip de purcedere.

înainte alegîndu-ne prin dragostea Sa spre înfierea întru El, prin Iisus Hristos." Iar Teofilact tîlcuieşte ultimul stih aşa:

„Fiindcă a zis mai sus că Dumnezeu «ne-a ales», Pavel a dat a înţelege că ne-a ales pentru fapta noastră bună. Însă, fiindcă mîntuirea noastră nu se săvîrşeşte numai din fapta noastră bună, a adăugat aici că Dumnezeu ne-a ales «prin dragoste», adică iubindu-ne. Aceasta se înţelege însă şi într-alt chip: căci, a crede noi şi a ne apropia de Hristos este ispravă a alegerii noastre (cu toate că e totodată şi ispravă a lui Dumnezeu, Care ne-a chemat la credinţă), iar a ne învrednici să ne facem fii ai lui Dumnezeu, după ce am crezut, aceasta este doar ispravă a dragostei şi iubirii de oameni a lui Dumnezeu. De aceea a adăugat aici şi Pavel că Dumnezeu «ne-a ales înainte spre înfiere». Care înfiere? Aceea care suie neamul oamenilor la Dumnezeu şi îl face al lui Dumnezeu. Iar darul acesta ni s-a făcut «prin Iisus Hristos», căci Părintele ne-a ales, iar Hristos ne-a adus înaintea Părintelui. Fiindcă prin Fiul ni s-au dăruit toate bunătăţile duhovniceşti, iar nu prin vreun rob sau slugă, darul acesta fiind de aceea mai strălucit şi de mai mare cuviinţă" (în tîlcuirea epistolelor lui Pavel). (*n. m.*)

[1] „Iar cel ce se lipeşte de Domnul un duh este [cu El]" (I Corinteni 6:17). Stih a cărui tîlcuire este aşa, după Teofilact:

„Zice că cel ce se uneşte cu Domnul se face numai duh, fiindcă nu face nici o faptă şi păcat trupesc, adică ajunge om duhovnicesc, mai presus de fire, fiindcă unirea sa cu Domnul îi dăruieşte sfinţenia Sfîntului Duh. Prin urmare, Creştinii care se unesc cu Domnul se fac mădulare sfinte ale Domnului" (în tîlcuirea la epistolele lui Pavel). (*n. m.*)

10. Iar dacă cineva nu mărturiseşte că aşa este aceasta, acela se va vădi că socoteşte rău şi pentru Fiul. Căci, mărturisind împreună cu această dovedire a adevărului, şi prea-teologul Grigorie zice: „Cu ce nu Se numeşte Duhul din care [Se numeşte] Fiul, afară de naştere? Şi toate cîte sînt ale Fiului sînt şi ale Duhului, afară de fiime." Iar dumnezeiescul Damaschin zice: „Pentru Tatăl (adică pentru că este Tată), au Fiul şi Duhul toate cîte au, adică pentru că le are Tatăl pe ele, afară de nenaştere, şi de naştere şi de purcedere." Aşadar amîndouă aceste Ipostasuri nu au pe a naşte şi a purcede. Şi deci, aşa cum Duhul nu are pe a naşte nici într-un chip, tot astfel Fiul nu are pe a purcede nici într-un chip. Deci acelaşi hotar ca al Fiului este şi al Duhului, afară de chipul naşterii şi al purcederii, după care şi numai după care Se deosebesc între dînsele. După toate, încă şi aceasta trebuie să păzească cel ce voieşte să nu hulească, ci să teologhisească. Căci – aşa cum unul şi numai El este născut Fiul, pentru aceea este şi Unul-Născut – tot astfel unul şi numai El este purces Duhul Sfînt. Şi, aşa cum Fiul este născut numai din Tatăl, tot astfel şi Duhul Sfînt este purces numai din Tatăl. Şi, aşa cum Fiul este născut din Tatăl fără mijlocire, tot astfel şi Duhul Sfînt este purces din Tatăl fără mijlocire.

11. Vezi că acel mic cuvînt [„numai"] ce se pune de la noi este luminare a adevărului, care totodată se grăieşte pentru lepădarea ta de adevăr? Căci – şi fiind de faţă, şi lipsind – acelaşi lucru dă a înţelege. Iar cuvîntul tău [„şi din Fiul"] nu se va numi adăugire chiar cu adevărat, ci împotrivire arătată şi răsturnare a socotelii celei cu dreaptă credinţă. Pentru că răstoarnă împotrivă mintea celor ce aud şi, în loc de unul, dă a socoti două începuturi la Dumnezeirea cea

una, pricinuind intrare înşelării celei cu mulţi dumnezei[1]. Căci cine – auzind, sau grăind sau crezînd unul din doi – va cugeta în alt chip? Dar nu este nici o necuviinţă – s-ar putea zice – dacă cineva va mărturisi două începuturi, dar nu potrivnice, ci unul din altul, aşa cum şi Grigorie Teologul zice pentru Fiul: „Începutul cel din Început". Căci aşa ar fi iarăşi un început şi dogma unei Stăpîniri se va păzi. Către care noi răspundem că zicem şi: „Dumnezeu din Dumnezeu", dar niciodată „doi dumnezei".

12. Şi, de altfel, fiindcă începutul acesta însemnează puterea şi lucrarea zidirii, nu numai două începuturi va putea mărturisi cineva (măcar că nu bine), ci şi mai multe. Căci acest început este în trei Ipostasuri; şi, din fire fiind, El este şi de obşte; şi, fiind de obşte, cum nu-l va avea şi Duhul pe acest început? Încă şi Elihu – care vorbea cu Iov pentru dreptatea lui Dumnezeu, zicînd: „Duhul Domnului este Cel care m-a făcut pe mine" (Iov 33:4) – oare nu-L mărturiseşte ca început al făpturii pe Duhul? Şi dumnezeiescul cîntăreţ David – cîntînd că „cu Cuvîntul Domnului cerurile s-au întărit, iar cu Duhul Puterile cerurilor" – oare nu mărturiseşte începutul zidirii la Duhul la fel ca şi la Fiul?[2] Deci – dacă

[1] Înşelarea politeismului păgînilor celor vechi. (*n. m.*)

[2] „Cu Cuvîntul Domnului cerurile s-au întărit şi cu Duhul gurii Lui – toate Puterile lor" (Psalmul 32:6). Stih pe care Fericitul Teodorit îl tîlcuieşte aşa:

„Zice: Zidindu-le, nu a avut trebuinţă de osteneală şi de vreme, ci I-a fost destul Lui la facere numai cuvîntul, că a zis: «Facă-se tărie! – şi s-a făcut aşa. Facă-se luminători pe tăria cerului! – şi s-a făcut aşa.»

Deci aceasta este noima de deasupra a cuvîntului, care se potrivea Iudeilor de demult. Iar teologia cea adevărată ne arată cum a făcut Dumnezeu-Cuvîntul cerurile şi cereştile Puteri, împreună cu Preasfîntul Duh. Aici proorocia mai-nainte apucă evanghelicească dăscălie: şi – precum dumnezeiescul Ioan, «Fiul Tunetului», a învăţat pe toată lumea

nimic nu opreşte după tine a mărturisi două începuturi, pentru că este scris „Începutul cel din Început" – atunci nimic nu opreşte a mărturisi doi Făcători, de vreme ce e scris că Duhul este Făcător. Sau, pentru că zidirea s-a întărit cu Cuvîntul şi cu Duhul lui Dumnezeu (aceeaşi fiind a zice că „s-a încheiat"), nici o necuviinţă nu ar fi să mărturisim trei începuturi. Dar nicăieri vreunul din teologi nu a mărturisit nici două, nici trei [începuturi]. Căci – aşa cum numim „Dumnezeu" pe fiecare din Cele trei închinate Ipostasuri şi „Dumnezeu din Dumnezeu" pe fiecare din cele două, dar pentru aceasta nu mărturisim cîndva trei sau doi dumnezei – tot astfel zicem şi „Început din Început", dar niciodată „două începuturi". Căci de un al doilea început nu am auzit încă pînă astăzi de la cei bine-credincioşi, precum nici de un al doilea Dumnezeu. Ci un Dumnezeu ne este nouă şi singură stăpînire Aceea închinată de noi; nu din doi dumnezei, nici din două începuturi împreunîndu-se întru una, de vreme ce nici după acestea nu este împărţită Ceea ce Se cinsteşte de noi. Căci nici după una şi aceeaşi [însuşire] nu Se împarte şi nu Se împreunează, fiindcă Se deosebeşte cu însuşirile cele ipostatice, iar cu cele fireşti Se uneşte. Deci, dacă nimic nu opreşte a vorbi de două începuturi, acestea sînt aşadar după

că «întru început era Cuvîntul, şi Cuvîntul era la Dumnezeu şi Dumnezeu era Cuvîntul. Toate printr-Însul s-au făcut, şi fără de Dînsul nu s-a făcut nimic din ceea ce s-a făcut» – tot aşa mai-nainte propovăduieşte şi Fericitul David, zicînd: «Cu Cuvîntul Domnului cerurile s-au întărit şi cu Duhul gurii Lui – toate Puterile lor». Şi nu dă lui Dumnezeu-Cuvîntul zidirea cerurilor, iar Preasfîntului Duh facerea Puterilor, ci zice că Dumnezeu-Cuvîntul şi Sfîntul Duh le-au făcut şi pe acestea, şi pe acelea. Iar «Puteri» ale cerurilor, unora li se pare că sînt luminătorii de pe cer, iar alţii au zis că sînt Puterile cele nevăzute. Mie mi se pare că a doua socoteală este mai adevărată: că, arătînd pe Dumnezeu ca Ziditor, nu ar fi pomenit numai zidirea cea văzută." (*n. m.*)

care Se împarte; dar a Se uni iarăşi după dînsele este cu neputinţă, şi pentru aceasta cele două începuturi nu sînt unul. Iar mai vîrtos, repetînd şi dînd alt început cuvîntului, să luminăm după putinţă Începutul cel prea-singur începător, ca şi pe cel numit cu numele teologiei [Grigorie] să-l arătăm că din lucrări se numeşte aşa, şi pe cei ce dogmatizează două începuturi ale unuia Sfînt Duh să-i vădim că aceasta dogmatizează, şi nu bine.

13. Unul este Începutul zidirii, Tatăl, şi Fiul şi Sfîntul Duh [Treimea]. Deci – cînd mărturisim că de la Dumnezeu sînt cele ce s-au adus dintru nefiinţă, şi bunătatea pentru care au luat ele pe a fi, şi darul care s-a făcut atunci cînd fiecare s-a împărtăşit după potrivă de a fi bine şi [darul] care s-a făcut pe urmă, pentru care cele căzute s-au întors spre a fi bine – cînd pentru acestea facem aşadar cuvintele, atunci „început", şi „izvor" şi „pricinuitor" întru Duhul Sfînt Îl numim şi pe Fiul; dar nu mărturisim alt Început (să nu fie!), ci acelaşi. Fiindcă Tatăl le-a şi adus întru fiinţă, le-a şi întors şi le şi ţine bine pe toate printr-Însul întru Sfîntul Duh. Iar Tatăl, lîngă a fi izvor a toate prin Fiul întru Duhul Sfînt, este şi izvor şi început al Dumnezeirii, singur El fiind cu naştere dumnezeiască. Şi aceasta o ştim mai bine decît din dovedire prin cuvintele cele de Dumnezeu insuflate care s-au grăit luminat. Deci – cînd auzi că Fiul este „Începutul cel din Început" şi: „Împreună cu Tine este Începutul în ziua puterii Tale" – să-L înţelegi [Început] al zidirilor.[1] Precum şi

[1] „Cu Tine este începătura în ziua puterii Tale, întru strălucirile sfinţilor Tăi" (Psalmul 109:3). Iar după Teodorit, tîlcuirea stihului este aceasta, cele două tîlcuiri împlinindu-se una pe alta:

„Nepieritoare ai stăpînia, dar mai cu covîrşire o vei arăta pe aceasta în ziua Judecăţii, întru care îi vei arăta pe sfinţi străluciţi şi luminaţi. Pentru că «zi a puterii» a numit a doua arătare a Mîntuitorului, întru

Ioan strigă arătat pentru Dînsul, în *Apocalipsă*: „Începutul zidirilor lui Dumnezeu" (Apocalipsa 3:14). Nu ca o începătură al lor[1] – departe de aceasta, căci este Dumnezeu! – ci ca un ziditor al lor. Pentru că este părtaş al Începutului părintesc dintru care sînt acestea, care se numeşte şi „Stăpînire peste toate". Iar după acest înţeles cum Îl va mărturisi cineva pe Fiul început al Duhului, fără numai dacă Îl va mărturisi şi pe Duhul rob şi zidit? Dar, de vreme ce Duhul este Dumnezeu, Fiul nu poate fi început al Lui după aceasta decît numai ca un început al dumnezeirii Lui. Iar dacă Fiul ar fi început al dumnezeirii Duhului – iar a Se împărtăşi de acest început cu Tatăl este cu neputinţă, pentru că numai Tatăl S-a teologhisit a fi Dumnezeire izvorîtoare – înseamnă că Fiul este început al altei dumnezeiri oarecare, deosebite. Şi astfel L-au despărţit pe Duhul de la dumnezeirea care izvorăşte din Tatăl, sau două dumnezeiri deosebite vom da Acestuia unuia noi, cei ce o Dumnezeire mărturisim la cîte trei Ipostasuri. Şi încă cum vor fi un început şi cele două (după Latini) începuturi ale Duhului? Şi, măcar că aceştia nu ne roagă să primim cu credinţă punerile lor înainte, nici ei să nu răspundă cu vicleşug, răstălmăcind răspunsul. Căci, întrebîndu-i noi cum sînt (după ei) două începuturi ale unuia Duhul, aceia se întăresc că unul este începutul celor două. Dar noi nu întrebăm pentru cele două Feţe, ci pentru Cea una, căci pentru Aceasta facem cuvîntul către dînşii. Căci, de vreme ce unul este începutul Celor două, cum vor fi două începuturile Celei una? Şi cum sînt unul cele două începuturi, după dînşii?

Deci ei zic: Pentru că unul este din celălalt. Dar ce? Oare Sith s-a născut dintru un început pentru că Eva a fost din

care va veni împreună cu îngerii întru slava Tatălui. Atunci şi sfinţii vor străluci ca soarele, după însuşi glasul Domnului." (*n. m.*)

[1] Cum zicea Arie. (*n. m.*)

Adam? Oare nu sînt două începuturile acestuia unul pentru că unul este din celălalt? Şi ce? Oare Eva nu este al doilea început al celor dintr-însa, de vreme ce şi ea a avut începutul din Adam? Măcar că la amîndoi puterea cea născătoare nu este una, ci deosebită şi în deosebite ipostasuri. Pentru aceea, nici nu sînt unul aceste începuturi, aşa cum am şi adus mai sus că aceasta a zis dumnezeiescul înainte-şezător al Nissei. Măcar că unul dintru acestea este din celălalt. Deci – dacă aici, unde puterea cea născătoare nu este una, dar este totuşi la amîndoi, nu e cu putinţă a fi unul începutul celui unuia – cum la Cea prea-înaltă Treime cele două începuturi sînt (după ei) unul al Celui unuia Sfînt Duh, Treime la Care nu este nicidecum împărtăşire după naşterea cea dumnezeiască? Căci numai Tatăl Se teologhiseşte dumnezeire cu naştere dumnezeiască. Iarăşi Eva, fiind numai din Adam, este dintru un început, iar Adam este din pămînt; însă pentru aceasta Eva nu este şi din pămînt, şi din Adam, căci numai Adam este din pămînt. Deci ei să spună fie că Duhul este numai din Fiul, şi aşa să-L mărturisească pe El [a fi] dintru un început (după a lor urmare cu adevărat, dar nu după dreapta-credinţă, căci nu este dintru Acelaşi din Care este şi Fiul). Şi, de aici, iarăşi două începuturi vor fi la Dumnezeire, şi totodată Tatăl nu mai este mai mare decît Fiul cu pricina, căci şi Acesta va fi deopotrivă pricinuitor al Dumnezeirii. Fie, mărturisindu-L pe El numai din Tatăl, un început să dea şi Duhului, precum şi Fiului, după dreapta-credinţă. Căci – pînă cînd Îl vor mărturisi pe El din Fiul sau din amîndoi, iar nu numai din Tatăl – nu este cu putinţă să fie un început al unuia Duhul. Căci – deşi, împreunînd cineva unele ca acestea, va zice un început – dar după nume va zice. Pentru aceea, nu este unul. Iar dacă, despărţind

cîte unul, va vedea Ipostasurile, de nevoie se fac în chip arătat două începuturi ale Ipostasului celui unul. Iar mie îmi vine să mă minunez şi de marea nesocoteală a celor ce zic şi socotesc unul pe acestea două începuturi pe care le zic ei. Căci – dacă Fiul, izbucnindu-L pe Duhul, Se împărtăşeşte cu Tatăl la naşterea cea dumnezeiască[1], una este la Dînşii şi naşterea cea dumnezeiască, şi această ieşire dintr-Înşii. Aşadar aceasta este însuşire a firii; şi nu sînt două începuturi, nici cele două unul, ci curat unul [singur]. Şi Duhul S-a înstrăinat de firea cea dumnezeiască, fiindcă nu Se împărtăşeşte şi El la dumnezeiasca naştere. Iar dacă nu Se împărtăşeşte la aceasta Fiul cu Tatăl, nici nu este una la Dînşii aceasta, adică a izbucni, încît ipostatică este la Fiul purcederea Duhului. Deci aceasta este deosebită de purcederea Duhului cea din Tatăl. Căci cele ipostatice, adică ale ipostasurilor, sînt deosebite. Deci cum vor fi unul începuturile cele deosebite?

14. Şi iarăşi – fiindcă marele Dionisie zice, în capitolul al doilea al cuvîntului pentru numirile dumnezeieşti, că toate cîte sînt ale Tatălui sînt şi ale Fiului – acestea se dau de obşte şi cu unire şi la Duhul cel cu începătorie dumnezeiască. Şi marele Vasilie – în capetele sale cele *antirritica*, adică împotrivă-grăitoare, către evnomieni – scrie că toate cele ce sînt de obşte la Tatăl şi la Fiul sînt de obşte şi la Duhul. [Deci,] dacă a purcede este de obşte la Tatăl şi la Fiul, aceasta va fi de obşte şi la Duhul. Căci şi Duhul va purcede pe alt Duh. Iar dacă (după Latini) a purcede nu este de obşte la Tatăl şi la Fiul pentru că (după dînşii) Tatăl Îl purcede pe Duhul cu mijlocire, iar Fiul fără de mijlocire (căci aşa zic ei

[1] „Theogonon" este cuvîntul cel elinesc, iar romîneşte poate să se tălmăcească „naştere dumnezeiască", „rodire", „odrăslire". (*n. primei ediţii*)

că are Fiul pe a purcede) şi cu chip de însuşire a ipostasului; aşadar deci (după dînşii) şi a zidi, şi a sfinţi şi – în scurt – toate cele fireşti nu sînt de obşte ale Tatălui şi Fiului, de vreme ce Tatăl zideşte şi sfinţeşte prin Fiul şi prin mijocirea Fiului face şi sfinţeşte. Iar Fiul nu prin Fiul. Deci, după dînşii, Fiul are a zidi şi a sfinţi cu chip de însuşire a ipostasului. Căci [zideşte şi sfinţeşte] fără de mijlocire, iar nu ca Tatăl, prin mijlocire. Şi aşa, după dînşii, cele fireşti nu se deosebesc cu nimic de cele ipostatice; şi deci nici firea de ipostas. Pentru aceasta, după dînşii, Dumnezeu fie nu este în trei Ipostasuri, fie este de trei firi. Iar dacă vor zice poate că Fiul zideşte şi sfinţeşte prin Duhul, [răspundem] întîi că nu este obicei la teologi a zice că Fiul sau Tatăl este ziditor al făpturilor *prin* Duhul, ci *în* Sfîntul Duh. Apoi, lîngă aceea, nici aşa nu scapă ei de necuviinţa arătată mai sus, căci Fiul nu Se arată *prin* Fiul ziditor precum Tatăl. Li se va întîmpla lor a zice că nu este de obşte nici la Duhul a zidi şi a sfinţi, fiindcă nu prin altul, nici precum Tatăl sau şi Fiul lucrează El acestea. Deci, după dînşii, Duhul are a zidi şi a sfinţi cu chip de însuşire a ipostasului, fiindcă nu zideşte şi sfinţeşte prin mijlocire, precum Tatăl. Şi de aici se arată iarăşi, după ei, că cele fireşti sînt aceleaşi şi nu au deosebire de cele ale ipostasurilor. Oare nu au căzut în chip arătat de la Treimea cea Prea-înaltă, şi de la unirea credinţei şi de la împărtăşirea Sfîntului Duh cei ce zic şi socotesc acestea aşa?

Ci să ne întoarcem de unde am ieşit. Căci cine – auzind, sau zicînd sau crezînd că Duhul Sfînt are fiinţa din Amîndoi: din Tatăl şi din Fiul; şi că de la Fiul [o are] fără mijlocire, iar de la Tatăl prin mijlocire, şi cele de dînşii mult grăite şi vestite de aproape, şi pe urmă şi de departe – cine, auzind şi crezînd acestea, nu va socoti două începuturi ale Duhului celui unul? Cum nu va fi Fiul împreună-pricinuitor cu Tatăl,

fără numai dacă se zice în zadar „şi dintr-Însul"? Şi cum nu va fi zidire Duhul? – căci la zidiri este Fiul împreună-pricinuitor cu Tatăl.

15. Şi iarăşi – la făptură, la care în chip arătat şi Fiul este pricinuitor şi împreună cu Tatăl pricinuitor, fiindcă printr-Însul [prin Fiul] şi de la Dînsul a luat ea pe a fi de la Tatăl – socoteală cu totul păgînească este a zice că pe făptură nu o mărturisim de la Fiul şi că facerea şi zidirea este însuşire a ipostasului Tatălui. Deci – dacă şi Sfîntul Duh, Cel ce este cu chip de purcedere, ar fi avut înfiiţarea cu chip de purcedere prin Fiul şi din Fiul – nu ar fi fost nicicecum a unui drept-credincios a zice că pe Duhul nu Îl numim „din Fiul" şi că însuşirea cea purcezătoare este numai a Tatălui. Dar – pentru că aceia care zic acestea (este David, părintele lui Dumnezeu[1]; şi Grigorie, prea-luminatul luminător al Nissenilor, şi purtătorul de Dumnezeu Damaschin) – atunci aceia care-L numesc pe Fiul împreună-pricinuitor cu Tatăl al Sfîntului Duh, şi [pe Acesta] din Tatăl prin Fiul şi care din Fiul Îi dau Lui înfiiţarea, [aceia] de nevoie sînt atît de departe de dreapta-credinţă, pe cît se ţin de dînsa sfinţii numiţi mai sus şi cei ce teologhisesc la fel împreună cu dînşii.

16. Încă şi aceasta este prea de nevoie a socoti: anume că, aşa cum, avînd noi facerea de la Tatăl prin Fiul şi de la Fiul, Îi chemăm şi Îi mărturisim „Tată şi Făcător" pe amîndoi (împreună şi deosebi), tot astfel amîndoi (împreună şi deosebi) S-ar fi numit şi „Tată şi Purcezător" ai Dumnezeiescului Duh, dacă Duhul ar fi avut fiinţa de la Tatăl prin Fiul şi de la Fiul. Ci, amestecînd în multe feluri dumnezeieştile Ipostasuri, unele ca acestea toate arată luminat că Duhul Sfînt nu are fiinţa şi de la Fiul.

[1] Pentru că, după trup, Mîntuitorul Se trage din David. (*n. m.*)

17. Şi iarăşi – după Grigorie Teologul – toate cîte are Tatăl sînt ale Fiului, afară de pricină. Care pricină? A zidirilor? Departe [de aceasta]! Căci început şi pricinuitor al acestora este şi Fiul. Deci [toate cîte are Tatăl sînt ale Fiului] afară de pricina şi începutul Dumnezeirii celei ce Se înţelege întru Treime. Deci Fiul le are pe toate ale Tatălui, afară de a fi şi El început şi pricinuitor al dumnezeirii Duhului. Aşadar Sfîntul Duh Se purcede numai din Tatăl, precum şi Fiul Se naşte numai din Tatăl. Şi de aproape şi fără de mijlocire Se ţine de Tatăl cu fiinţa [Duhul], precum şi Fiul, măcar că prin Fiul a avut a fi Duh al Tatălui, fiindcă Cel ce Îl purcede este şi Tată.

18. Dar, fiindcă şi mărturia a doi oameni este adevărată (după cuvîntul Domnului că prin două sau trei mărturii va sta tot cuvîntul, Matei 18:16), pentru aceasta şi noi acum – lăsînd cuvintele celorlalţi, din pricina lungimii – îţi vom pune înainte trei mărturii care opresc în chip arătat adăugirea ta.

Deci să vină de faţă întîi cel ce şi cu vremea este mai întîi, Vasilie cel Mare. Căci, în capetele cele împotriva lui Evnomie, zice că „Dumnezeu naşte, dar nu ca omul. Însă naşte cu adevărat. Şi naşterea dintr-Însul[1] nu arată cuvînt omenesc, dar arată Cuvînt dintr-Însul cu adevărat. Şi [Dumnezeu Născătorul şi Purcezătorul] trimite Duh prin gură, dar nu precum cel omenesc, pentru că nici nu se află gură trupească a lui Dumnezeu. Şi Duhul este dintr-Însul, iar nu de aiurea." Vezi că nu de aiurea, ci numai din Cel ce-L naşte şi pe Fiul. Pentru aceea, Duhul nu este din Fiul, de vreme ce aici s-a teologhisit de către cel mare că Fiul este Cuvînt, iar nu gură a Tatălui. Care [Vasilie cel Mare], arătînd aici că şi Cuvîntul acesta iese dintru aceeaşi gură, zice că, de nu crezi că Duhul a ieşit din „gura" lui Dumnezeu, nu vei crede nici că şi Cuvîntul [a ieşit]. Vezi [aşadar] în chip arătat că Fiul este Cuvînt, iar nu Gură a Tatălui. Gură din care, după marele Vasilie, iese după fiinţă şi Duhul Sfînt. Întru acelaşi chip zice (în cuvîntul cel pentru cunoştinţa lui Dumnezeu) şi fratele lui, Grigorie, care cugeta cele asemenea: „...Duhul, Cel ce Se purcede din Ipostasul părintesc. Căci pentru aceasta a zis şi David «Duh al Gurii», iar nu şi «al Cuvîntului Gurii», ca să încredinţeze că însuşirea cea purcezătoare se află numai la Tatăl."[1]

[1] Sau şi ce se naşte dintr-Însul. (*nota primei ediţii*)

După acest nemincinos martor al adevărului, să vină de faţă să mărturisească împreună şi cel ce a fost viu luminător al Alexandriei, Chiril. Căci el zice, în cuvîntul cel pentru Sfînta Treime: „Cele trei închinate Ipostasuri Se cunosc şi Se cred în Tatăl fără de început, şi în Fiul Unul-Născut şi în Duhul Sfînt – Care Se purcede din Tatăl nu cu chip de naştere, precum Fiul, ci Se purcede (precum s-a zis) numai din Tatăl ca de la gură, dar S-a arătat prin Fiul şi a grăit în toţi Sfinţii Prooroci şi Apostoli." Şi în altă parte iarăşi: „Duhul Sfînt [nu este] din Fiul cu chip de purcedere precum Fiul [este] din Tatăl cu chip de naştere. Departe de această hulă şi multă dumnezeire [politeism]! Căci Tatăl este la noi unul pricinuitor şi legătură a amînduror Feţelor." Oare este cu putinţă să vină de faţă o mai luminată dovedire a păgînătăţii tale? Om nu ar fi socotit! Ci şi aceasta ne-a dat nouă Duhul, Care l-a înţelepţit pe Ioan cel din Damasc. Căci pe Duhul (zice acesta) Îl numim „al Fiului", dar nu Îl numim „din Fiul". Şi mărturisim că prin Fiul S-a arătat şi Se dă nouă. Deci – lăsînd a-ţi mai adăuga ţie pe ceilalţi părinţi, care sînt prea-mulţi; şi, în scurt,

[1] „Cu Cuvîntul Domnului cerurile s-au întărit şi cu Duhul gurii Lui – toate Puterile lor" (Psalmul 32:6). (*n. m.*)

pe cîţi grăiesc în cărţile lor nu mai puţin decît cînd erau vii – din cuvintele tale te voi judeca. Negreşit încă şi Dumnezeu. Căci – zicînd tu că Duhul Se purcede din Tatăl şi din Fiul şi neadăugînd acel mic cuvînt, „numai" – oare socoteşti că Duhul nu [Se purcede] nici numai dintru Aceştia şi nu înţelegi de afară acel mic cuvînt, „numai", măcar că nu îl grăieşti? Ci vom căuta după mintea ta cea iubitoare de multă purcedere (ca să zic aşa) cum că Duhul S-ar purcede şi din altcineva, pentru neştiinţa ta pentru acel mic cuvînt, „numai".

19. Ci însă, ca dintru aceleaşi să-ţi gătesc ţie totodată vindecarea rănii celei adevărate şi să te smulg din dogmele şi graiurile relei credinţe, spune-mi mie – o, bunule! Dacă te-ar fi întrebat cineva pentru Fiul, că – de vreme ce este scris: „Am văzut slava Lui, slavă ca a unuia născut din Tatăl" (Ioan 1:14), şi: „Cred întru unul Fiul, Care S-a născut din Tatăl mai-nainte de toţi vecii" şi celelalte cîte mai sus ţi s-au numărat, la care nu se află acel mic cuvînt, „numai" – oare vei adăuga şi vei zice că Fiul S-a născut din Tatăl şi din Sfîntul Duh, luînd ca pricină însăşi aceasta, că nu se află acel mic cuvînt, „numai"? Departe de aceasta, cu adevărat, vei zice! Şi să cadă chiar din cea de a doua naştere de sus[1] cel ce va adăuga aceasta şi nu va socoti că Cuvîntul S-a născut numai din Tatăl. Că nicăieri nu S-a numit Duhul „Născător", bine vei zice împreună cu noi; nici că are ceva de obşte cu Tatăl care nu este de obşte la Fiul; nici că din doime a ieşit Cel unul, nici că Se aduce la doime; nici că Unimea Se porneşte spre Unime şi totodată Doimea la altă Unime. Ci Unimea, pornindu-Se spre Doime cu cuviinţă dumnezeiască, a stat pînă la Treime (Sfîntul Grigorie Teologul). Şi unul ne este nouă Dumnezeu nu numai pentru că una este Dumnezeirea, ci

[1] Din rezidirea omului, săvîrşită prin iconomia mîntuirii. (*n. m.*)

şi pentru că Amîndouă Cele dintr-Însul au aducerea la Unul (Sfîntul Dionisie Areopagitul). Şi o [singură] Dumnezeire izvorîtoare este Tatăl, şi numai El unul este pricinuitor şi numai El unul este izvor al Dumnezeirii. Pentru aceea şi acestea sînt semnele osebite ale Lui cu care Se cunoaşte că numai El unul [este pricinuitor şi izvor al Dumnezeirii]. Aşadar nici o împărtăşire către acestea nu va avea Duhul Sfînt, de vreme ce şi cele ale naşterii (sau odrăslirii sau rodirii) dumnezeieşti celei mai presus de fiinţă nu se întorc unele către altele (ar fi zis totodată Dionisie, cugetătorul de cele cereşti. Ci bine să-ţi fie ţie pentru unirea cea neschimbată întru toate, şi către părinţii cei înţeleptiţi de Dumnezeu şi către noi, care ne-am luminat de la aceia. Însă te-ai prins (precum este cuvîntul) cu ale tale aripi şi te-ai bătut spre folos, cu adevărat, de către cuvîntul ce se luptă pentru socoteala cea dreaptă. Căci cît despre dînsul, nu numai că te-ai bătut, ci te-ai şi vindecat, după aceea zisă ca despre Dumnezeu: „Bate-voi, şi voi vindeca". Căci cele pe care tu le-ai fi zis împreună cu noi şi cu adevărul către cei ce ar fi spus că Fiul S-a născut din Tatăl şi din Duhul (pricinuind ei şi alte pricinuiri întru păcate, iar mai vîrtos întru păgînătăţi) şi că nu s-a adăugat acel mic cuvînt, „numai", la aceea că S-a născut din Tatăl, pe acestea ascultă-le şi tu de la noi şi de la adevăr acum, cînd zici că Duhul Sfînt Se purcede din Tatăl şi din Fiul şi cînd te ispiteşti a încredinţa aceasta şi prin altele, dar şi cu aceasta că nu se află acel mic cuvînt, „numai", la aceea că Se purcede din Tatăl. Căci şi din însăşi înfierea după dar cea prin Sfîntul Duh va cădea cel ce-L mărturiseşte pe Duhul *şi* din Fiul. Căci unde Îl va afla cineva pe Fiul numit „purcezător", în cuvintele cele insuflate de Dumnezeu? Şi mai vîrtos numirile Fiului s-au numărat toate şi de multe ori şi de Grigorie, teologul cel mare; şi nu numai

că s-au numărat, ci s-au şi privit.[1] Care, tîlcuind şi cuvîntul acela: „Unul-Născut", zice că [Dumnezeu-Cuvîntul este aşa] nu numai pentru că este Unul şi numai din Unul, ci şi pentru că întru un chip[2]. Care, acelaşi cuvînt tîlcuindu-l iarăşi în altă parte, zice: „întru un chip şi cu deosebit chip". Acel cuvînt: „Unul" [e pus] – zice –, pentru că este unul; iar acela: „din Unul", pentru că [Tatăl] L-a născut întru feciorie, aceeaşi fiind a zice că nu din însoţire. Iar acela: „numai", ce alta poate fi? – decît că e numai Fiu, iar nu şi Tată, nici Purcezător. Iar dacă şi Tatăl Se numeşte numai „Tată" [adică nu şi Purcezător], [aceasta e] cu cuviinţă. Şi, fiindcă este din Tatăl, Duhul Se zice şi Duh „al Tatălui [nu şi «al Purcezătorului»]". [Deci] Se va zice şi „Tată" al Duhului, ca un pricinuitor. Căci Iacov cel Mare, fratele lui Dumnezeu[3], L-a numit pe El „Părinte al

[1] Căci aceasta înseamnă cuvîntul „teologie", „vedere a lui Dumnezeu". (*n. m.*)

[2] Adică e numai născut, nu şi născător, precum se întîmplă la oameni. (*n. m.*)

[3] E vorba de fapt de Iacov cel Mic. Căci iată ce zic tîlcuitorii:

„Au fost trei Iacovi: unul, fratele lui Ioan, pe care l-a omorît Irod; al doilea, fiul lui Alfeu, aceştia doi fiind din cei 12; şi al 3-lea, «fratele Domnului», care nu era din cei 12 Apostoli – precum zice Ieronim. Acest Iacov se chema «cel Mic» (după Teofilact) – spre osebirea de Iacov, fiul lui Zevedei, care se chema «cel Mare», ca unul ce era din cei 12 şi mai ales despre care a pomenit Marcu Evanghelistul cînd a zis: «Erau însă şi femei departe privind, între care era Maria Magdalina, şi Maria, maica lui Iacov cel Mic şi a lui Iosi» (capitolul 15, stih 40), unde «Maria» e Născătoarea de Dumnezeu, ca o maică ce se socotea a acestui Iacov şi a lui Iosi, fiii lui Iosif.

Iar că acest Iacov era sfinţit din pîntecele maicii sale şi vin şi rachiu nu a băut, şi carne nu a mîncat vreodată, ca un nazireu, nici nu s-a ras cîndva, nici nu s-a uns cu untdelemn (precum era obiceiul atunci, spre netezirea trupului), nici în baie nu s-a scăldat, o scrie Pamfil Evreul în capitolul 2 al *Istoriei bisericeşti*, aducîndu-i martori pe Climent Stro-

Luminilor", adică al Fiului şi al Duhului. Precum, tîlcuind, zice şi marele Atanasie. Iar dacă aceasta este aşa – precum şi este – s-ar fi numit şi Fiul „Tată al Luminii", adică al Sfîntului Duh, dacă Duhul ar fi fost şi dintr-Însul, precum zici tu. Deci, dacă cu acestea era a-L numi pe Fiul, adică „Tată al Luminii"

matul şi pe Ighisip, care mai scriu că pururea pomenitul acesta nu a pus sandale în picioare, ci umbla cu picioarele goale şi totdeauna purta haine albe de in. De aceea zic Epifanie şi Ieronim că acesta ar fi fost tînărul acela care în vremea Patimei Mîntuitorului a lăsat giulgiul pe care-l purta şi a fugit – precum scrie Evanghelistul Marcu în capitolul 14:51, fiindcă numai acesta purta alb între Apostoli.

De trei ori fericitul Iacov a păzit încă şi fecioria în toată viaţa sa şi, din adesele plecări de genunchi ce făcea, i s-au umflat genunchii şi s-au făcut vînjoşi ca ai cămilei. Iar Hrisostom adaugă că, din pricină că adeseori îşi bătea fruntea de pămînt, i s-a umflat şi s-a făcut neagră. Iar poalele hainei sale se întreceau să le sărute mici şi mari – după Ieronim. Ci şi întru Sfintele Sfintelor intra şi acolo se ruga pentru iertarea neştiinţelor norodului, de unde s-a numit şi «Olvie», adică drept, şi pe capul său purta potcoava de aur a arhiereului *Legii* – precum mărturisesc Climent şi Epifanie. Iar Hrisostom, tîlcuind zicerea «apoi S-a arătat lui Iacov», zice că mai întîi pe acesta l-a hirotonisit Domnul episcop al Ierusalimului (*Cuvîntul 38* la *I Corinteni*). Şi Epifanie (la *Eresul 78*) şi Evsevie zic aceasta, deşi Climent Stromatul zice că, după înălţarea Domnului, Petru, Iacov şi Ioan, cei mai întîi aleşi ai Apostolilor, l-au ales pe acest Iacov să fie episcop al Ierusalimului. Şi, fiind episcop 20 ani în Ierusalim, de trei ori fericitul s-a învrednicit de mucenicesc sfîrşit. Căci, suindu-l pe aripa Bisericii – fiindcă de acolo strigase în auzul tuturor, zicînd: Ce mă întrebaţi despre Iisus, Fiul Omului? Acesta şade de-a dreapta Atotputernicului Dumnezeu şi va să vie pe norii cerului să facă judecată şi răsplătire! – aşadar, fiindcă a strigat de acolo acestea, nelegiuiţii preoţi şi cărturari îndată au năvălit asupra lui şi l-au doborît de pe aripa Bisericii, făcîndu-se vărsători de sînge. El însă, plecîndu-şi genunchii şi sfintele picioare şi rugîndu-se pentru ucigaşii săi, a fost împroşcat cu pietre.

Iar marele Atanasie zice că acest Iacov a tălmăcit *Evanghelia* lui Matei în limba elină din cea evreiască. Şi ia aminte cum Climent Stromatul, înălţîndu-l pe Iacov, îl numeşte «frate al lui Dumnezeu»" (Cuviosul Nicodim Aghioritul). (*n. m.*)

sau „Purcezător al Sfîntului Duh", cum Grigorie cel Mare în teologie nu le-ar fi pus mai întîi decît toate celelalte numiri ale Lui, şi mai vîrtos că se nevoia să-L arate de o cinste cu Tatăl? Pentru aceea, zice: „Dacă mare este Tatălui a nu fi El pornit de la nimeni, nu este mai mic Fiului a ieşi din acest fel de tată. Şi se află la Fiul naşterea, lucru atît de mare." Deci, dacă s-ar fi aflat la Fiul aceea, adică a fi purcezător, cum nu ar fi zis [Teologul] un lucru atît de mare, pentru care s-ar fi văzut şi mai mult că-L arată pe Fiul întocmai cu Tatăl? Dar nu a zis. Pentru aceasta deci nici nu se află.

20. Căci acest mare teolog nici nu pune ca însuşire a Duhului doar a fi purces, ci a fi purces din Tatăl, cu adevărat văzînd mai-nainte şi răsturnînd adăugirea ta cea păgînească. Căci – numindu-L puţin mai sus pe Tatăl „Născător" şi „Purcezător", iar pe Fiul nu, ci numai „Născut" – mergînd mai-nainte, zice: „Iar noi întru hotarele noastre stînd, aducem în lăuntru a fi nenăscut, şi născut şi purces din Tatăl." Nu a zis doar că însuşirea Duhului este a fi purces, ca să nu socotească cineva că Duhul Sfînt Se purcede din Fiul sau şi din Fiul. Căci a fi născut Îl aduce în minte pe Tatăl, iar a fi purces nu. Pentru aceasta, a pus ca însuşire a Duhului a fi purces din Tatăl. Căci zice şi marele Vasilie: „Acest semn cunoscător al însuşirii ipostasului are Duhul, a Se cunoaşte după Fiul şi împreună cu Dînsul şi a avea fiinţa din Tatăl." Deci vezi cum cu dreptate v-aţi izgonit de noi de către împărtăşire, fiindcă nu staţi în hotarele noastre şi ale dreptei-credinţe. Căci fie Îl vei numi „Tată" şi pe Fiul (precum s-a arătat şi mai sus), ca să ţi Se purceadă ţie Duhul şi dintr-Însul, fie nu îţi va fi ţie însuşire a Duhului a Se purcede El din Tatăl şi vei socoti şi că a purcede nu este însuşire a Tatălui. Şi vei teologhisi împotriva celui ce are numirea

teologiei, şi vei sta cu adevărat în partea cea împotrivă şi vei fi lepădat de noi. Căci ştim că graiurile lui sînt descoperiri ale Sfîntului Duh. Căci – aşa cum însuşirea trupurilor apoase este a scoate umezeală, de vreme ce umezeala iese din trupuri apoase şi aceasta are însuşire a ieşi din ele – tot astfel şi însuşire a Tatălui de nevoie este a-L purcede pe Duhul, de vreme ce şi Duhul are însuşire a Se purcede din Tatăl. Aşadar purcederea Duhului este numai a Tatălui. Şi Duhul Se purcede pururea numai din Tatăl cu ieşire de înfiiţare, iar nu arătătoare. Căci – şi întru cuvintele acelea întru care, împreună cu a fi purces, nu se grăieşte acel mic cuvînt: „din Tatăl" – [totuşi] se înţelege pururea de cei ce aud cu pricepere, precum [„din Tatăl"] se înţelege şi la Fiul împreună cu a fi născut. Căci născut este şi fiecare dintre noi toţi, dar născut din Tatăl – aceeaşi fiind a zice: „din Dumnezeu-Tatăl" – este numai Fiul; pentru aceea, acest cuvîntel [„din Tatăl"] este însuşire a Lui şi pururea se înţelege împreună, măcar că nu se grăieşte împreună. Întru acest chip, „purces" poţi numi şi duhul nostru. Deci nu doar a fi purces este însuşire a Sfîntului Duh, ci a fi purces din Tatăl, pentru că Acela pururea este Tată. Aşadar este din cele cu neputinţă a fi purces din Fiul, dacă nu [cumva] şi Fiul va fi pentru tine Tată. Încă nu numai acel mic cuvînt: „din Tatăl", se înţelege împreună cu a fi purces, ci şi acela, adică „numai din Tatăl", precum şi împreună cu a fi născut. Căci, aşa cum ne învaţă dumnezeieştii teologi (ceea ce am zis şi mai sus), precum este Fiul [din Tatăl], aşa este şi Duhul [din Tatăl], afară [că Fiul e] cu chip de naştere, [iar Duhul] cu chip de purcedere. Deci cu totul este cu neputinţă a fi El şi din Fiul.

21. Iarăşi – dacă Duhul este şi din Fiul şi dintr-Însul are fiinţa, precum zici tu – El [Fiul] este unire a Tatălui şi a Du-

hului. Atunci cum zice acelaşi mare în teologie Grigorie: „Cel fără de început, şi Începutul şi Cel împreună cu Începutul un Dumnezeu este. Iar firea a cîte trei [este] una. Iar unire [este] Tatăl, din Care şi către Care Se aduc celelalte, nu astfel încît să Se amestece, ci să Se ţină unul de altul." Căci, auzind că Duhul Se împreunează cu Tatăl prin Fiul, cineva poate să înţeleagă că aceasta se zice pentru grăirea mărturisirii credinţei, în mijloc fiind Fiul, şi cum că „Duh al Tatălui" nu Se poate zice în alt chip, fără numai pentru Fiul. Dar cum poate să fie unire Tatăl, dacă nu este de aproape către amîndouă Feţele, izbucnindu-Le fără mijlocire pe amîndouă? Ci şi acel cuvînt: „nu astfel încît să Se amestece, ci să Se ţină unul de altul", arată ţinerea către El cea de aproape şi fără de mijlocire a amînduror [Feţelor].

22. Încă ce [însemnează] că „Cel fără de început, şi Începutul şi Cel împreună cu Începutul un Dumnezeu este"? Căci, dacă ştia că Duhul este din Fiul, ar fi zis: „Cel din Început", nu: „Cel împreună cu Începutul".

23. Deci, cînd auzi că Duhul Se purcede prin Fiul, să înţelegi că [o face] ca Cel ce urmează împreună cu Cuvîntul. Căci aşa nu vei lua rău nici prepoziţia „prin", în loc de „din", ci în loc de „împreună", unindu-te cu cel numit cu numele teologiei. Căci zice dumnezeiescul Damaschin: „Ne-am învăţat cum că este Duh Care urmează împreună cu Cuvîntul şi arată lucrarea Lui." Pentru aceasta, Duhul este nu din Tatăl şi *din* Fiul, ci *împreună* cu Fiul, purcederea [Duhului] urmînd nedespărţit şi fără de ani împreună cu naşterea [Fiului]. Şi a zis „ne-am învăţat" fiindcă aşa au învăţat purtătorii de Dumnezeu dinainte de el; de la care învăţîndu-se aşa, a-L înţelege pe Duhul *prin* Fiul, a oprit cu totul a Se zice El „din Fiul". Iar dacă marele Vasilie zi-

ce că „nimic nu este cu nepotrivire a schimba pe «prin» în «din»", [aceasta e] însă la zidiri. Pentru aceea l-a pus înainte şi pe apostolul, care zice: „Dintr-Însul, şi printr-Însul şi întru Dînsul sînt toate" (Romani 11:36).[1] Căci de Dînsul s-au zidit, şi printr-Însul se ţin şi către Dînsul se întorc toate cele ce sînt. Iar Sfinţitul Damaschin, punînd înainte iarăşi şi întru al şaptelea din capetele sale cele teologice cele ce am zis şi mai sus şi pe urmă unindu-se după oarecare cu cuvîntul de învăţătură al dumnezeiescului Grigorie al Nissei[2], zice că „Duhul Sfînt este putere fiinţială, Care Se vede întru al Său ipostas deosebit şi este arătătoare a Lui (adică a Cuvîntului); şi nu poate a Se despărţi nici de Dumnezeu [Tatăl], întru Care este, nici de Cuvîntul, cu Care împreună urmează." Oare nu este luminat de aici că Duhul Sfînt nu este şi din Fiul?

24. Nu numai atît. Ci încă – de vreme ce uneori Se zice de teologi că Tatăl este în mijloc între Fiul şi Duhul, iar alteori Fiul în mijloc între Tatăl şi Duhul, iar alteori Duhul în mijloc între Tatăl şi Fiul – pentru aceasta Duhul nu poate fi al treilea de la Tatăl, nici nu poate avea fiinţa de la Tatăl prin Fiul. Căci la cele trei semne de rînd nu poate fi cîndva în mijloc vreunul din semnele din margine, care sînt despre amîndouă părţile. Ci se aseamănă mijlocimea care se înţele-

[1] „Căci dintru Dînsul, şi printr-Însul şi întru Dînsul sînt toate." Stih pe care Teofilact îl tîlcuieşte aşa:

„Zice: Dumnezeu este izvorul tuturor bunătăţilor, căci aceasta însemnează zicerea: «dintru Dînsul»; şi Făcătorul tuturor, căci aceasta însemnează «printr-Însul»; şi Cel ce le ţine pe toate împreună, căci aceasta însemnează zicerea: «întru Dînsul». Deci toate fiinţele îşi au începutul de la Dumnezeu, şi prin Dumnezeu s-au făcut şi întru Dumnezeu stau şi se ţin împreună, ca într-o temelie nesmintită, către Dînsul întorcîndu-se" (în tîlcuirea epistolelor lui Pavel). (*n. m.*)

[2] *Marele cuvînt catehetic* (*n. m*).

ge la teologie cu semnele din margine cele de la unghiurile schemei celei întocmai drept în trei colțuri[1]. [...]

25. Dar ce? Cei ce zic că fiecare dintre aceste Ipostasuri Se află către celălalt nu mai puțin decît către Sine, oare nu arată ei luminat că Ele Se află între Dînsele fără de mijlocire?

26. Ce încă? Cel cu stihuri cu număr poruncește părinteşte și teologic: „De vei auzi pentru Fiul și Duhul că sînt al doilea după Dumnezeu-Tatăl, poruncesc să înțelegi așa: că cuvintele înțelepciunii celei cu sîn adînc se suie la rădăcină fără de început, iar nu că taie Dumnezeirea" (Sfîntul Grigorie Teologul, în stihuri). Căci, de nu ar fi fost Duhul din Tatăl fără de mijlocire, nu L-ar fi pus și pe El al doilea după Tatăl, precum și pe Fiul.

27. Încă, unde se zice „ieșire", purcederea este și oarecare mișcare potrivită și celui ce purcede, și celui ce se purcede. Iar ieșirea Duhului îndoită se propovăduiește prin *Scriptura* cea insuflată de Dumnezeu, căci se revarsă din Tatăl prin Fiul peste toți cei vrednici. Iar dacă voiești, și *din* Fiul, întru Care [Duhul] Se și odihnește și locuiește. Deci această mișcare și ieșire – iar dacă voiești și purcedere, căci nu vom face ceva fără de rînduială, nici pricindu-ne pentru numiri, de vreme ce și David zice: „Dumnezeule, cînd purcedeai Tu în mijlocul norodului Tău, cînd treceai Tu în pustie, pămîntul s-a cutremurat", „purcedere" numind aici vărsarea Duhului peste tot trupul care a crezut întru Hristos, trup care mai-nainte era pustiu de dar; precum și „cutremur" al pămîntului numind mutarea de la turbarea de idoli către Dumnezeu – deci aceas-

[1] Tîlcuitorul se folosește de comparația cu triunghiul echilateral și zice că, ori în ce ordine vei numi cele trei Persoane ale Dumnezeirii, legăturile dintre ele rămîn echidistante, la fel ca și unghiurile acestei figuri geometrice. (*n. m*).

tă ieșire a Duhului din Tatăl prin Fiul nu este cu adevărat și *prin* cei vrednici, și mai ales dintr-înșii, întru care Duhul Sfînt locuiește și Se odihnește după dar.[1] Căci [această mișcare și ieșire, iar dacă voiești și purcedere] este odihnă întru dînșii, iar nu mișcare a Duhului dintr-înșii. Iar mai vîrtos încetare a mișcării celei dintr-înșii, măcar că unii au dobîndit putere a o da altora, însă cu alt chip, cu adevărat. Însă ieșirea Duhului din Tatăl prin Fiul – care (am zis) se numește și „bună voință" a Tatălui și Fiului, ca ceea ce pentru iubirea de oameni se săvîrșește, cu adevărat; și „trimitere", și „dare" și „pogorîre" – se face pururea în vreme, și către cineva și pentru pricini: ca să sfințească, și să învețe, și să aducă aminte și să-i mustre pe cei nesupuși. Deci o mișcare și ieșire a Duhului este aceasta. Mai este încă și purcederea, și mișcarea și ieșirea cea fără de pricină a Duhului, [care e] slobodă cu totul, și mai presus de buna voință și iubirea de oameni [a Tatălui și Fiului] (fiindcă nu este după voință, ci numai firește din Tatăl), mai înainte de veci și prea-minunată. Deci noi trebuie a cerca, ieșind Duhul din Tatăl și după această negrăită și neînțeleasă mișcare, dacă o are după *Scripturi* și întru Cine Se odihnește cu cuviin-

[1] Stihul din psalmi este așa: *Dumnezeule, cînd ieșeai Tu în mijlocul norodului Tău, cînd treceai Tu în pustie, pămîntul s-a cutremurat, cerurile au picurat* (Psalmul 67:7, 8). Iar Teodorit scrie pe marginea lui acestea:

„Simmah a tălmăcit stihul așa: «Dumnezeule, ieșind Tu înaintea norodului Tău, umblînd Tu prin cea nelocuită, pămîntul s-a clătinat și cerul a picurat.» Zice: Vrînd să treci în pustia aceea nelocuită, care nu primise încă raza luminii, Tu ai clătinat, și ai cutremurat pămîntul și din cer ai picat asupră-i picăturile darului. Și primul lucru s-a făcut pe Cruce, că atunci s-a cutremurat pămîntul, și pietrele s-au despicat și tot ocolul pămîntului s-a clătinat, prin oarecare simțire văzîndu-L spînzurat pe Cruce pe Ziditorul a toate. Iar cealaltă – după Înălțarea Lui la ceruri: atunci a venit darul Duhului peste Apostoli, urmînd și asemănîndu-se picăturilor de ploaie." (*n. m.*)

ţă dumnezeiască? Deci, cercînd, aflăm că Tatăl Celui Unuia-Născut Dumnezeu a binevoit să arate şi să descopere întîi aceasta lui Ioan Mergătorul-înainte şi Botezătorul Domnului, care zice: „Şi eu nu L-am ştiut pe El, ci Cel ce M-a trimis pe mine să botez cu apă, Acela mi-a zis mie: Peste Care vei vedea Duhul pogorîndu-Se şi rămînînd peste Dînsul, Acela este Care botează cu Duhul Sfînt" (Ioan 1:33). Pentru aceea a şi mărturisit Ioan, zicînd: „Am văzut Duhul ca un porumb pogorîndu-Se din cer, şi a rămas peste Dînsul" (Ioan 1:32). Ci ca să nu zică cineva, socotind că acestea s-au zis şi s-au săvîrşit de Tatăl pentru înomenirea Domnului, că acesta nu este semn de ajuns spre aflarea pricinii ce se caută, ascultă-l pe dumnezeiescul Damaschin, care scrie întru cel dintîi din capetele dogmatice: „Credem şi întru unul Duhul Sfînt, Care din Tatăl Se purcede şi în Fiul Se odihneşte." Şi în cel pentru locul lui Dumnezeu: „Duhul cel Sfînt este Dumnezeu, Putere sfinţitoare ipostatică, purcezîndu-Se din Tatăl fără de despărţire şi odihnindu-Se întru Fiul." Pentru aceea, Hristos este şi Se zice şi „cămăraş" al Dumnezeiescului Duh, ca Cel ce este Fiu adevărat al lui Dumnezeu. Ceea ce zice şi dumnezeiescul Chiril, arătînd în *Comori*: „Toată nevoia este a-L numi pe Sfîntul Duh că este de fire dumnezeiască, al căreia este şi începătură, după apostolul. Iar de este aceasta, [El] nu este zidire, ci mai vîrtos Dumnezeu, ca Cel ce este din Dumnezeu şi în Dumnezeu. Şi iarăşi aşadar Dumnezeu este Duhul Cel ce este în Fiul din fire de la Tatăl şi are toată lucrarea Lui." Şi dumnezeiescul Grigorie, în cuvîntul său cel de pe urmă, zice că „Duhul Sfînt Se purcede din Tatăl şi rămîne în Fiul. Căci, aşa privindu-Te pe Tine, vom apuca mai-nainte văzîndu-Te izvor al vieţii întru Sine vărsîndu-Te şi întru Sine stînd – după Dionisie, marele între cei arătători de cele dumnezeieşti."

Aşadar Duhul Sfînt, purcezîndu-Se din Tatăl şi întru Fiul odihnindu-Se după acea mai-nainte de veci şi neînţeleasă purcedere şi ieşire, cum va avea această ieşire prin Fiul, întru Care Se odihneşte? Deci, dacă se teologhiseşte iarăşi cum că iese din Fiul, cu adevărat nu după aceea, ci după altă ieşire, care este arătarea cea către noi şi darea către cei vrednici. Căci Hristos este (după Grigorie Teologul) cămăraşul Duhului ca Cel ce este Dumnezeu şi Fiu al lui Dumnezeu. Iar cămăraşul, cu adevărat, nu de la sine le pune înainte pe cele ce dă, măcar că Dumnezeu cel din Dumnezeu Îl are întru Sine fireşte pe Sfîntul Duh, Care şi iese fireşte dintr-Însul către cei vrednici, dar nu are dintr-Însul fiinţa. Pentru aceasta şi Însuşi Domnul zice: „Cînd va veni Mîngîietorul pe Care Eu Îl voi trimite vouă de la Tatăl – Duhul Adevărului, Care de la Tatăl purcede..." (Ioan 15:26), ca pe Cel ce de la Tatăl Se purcede, şi întru Dînsul Se odihneşte şi aşa Se trimite către cei ai Săi.

28. Iar dacă Duhul, ce Cel ce ar avea fiinţa din Fiul sau prin Fiul, Se trimite de El, înseamnă că şi Acesta Îl are ca început pe Fiul şi este una din cele făcute. Şi să mărturisească iarăşi glasul cel teologic, care zice: „Căci se va păzi – precum este socoteala mea – un Dumnezeu, dacă şi Fiul şi Duhul Se vor aduce la un Pricinuitor şi nu Se vor alcătui nici Se vor amesteca, şi după una şi aceeaşi mişcare şi voinţă a Dumnezeirii – ca să zic aşa – şi după aceeaşi fiinţă. [Vorbim de] Ipostasuri dacă nu se va înţelege nici o amestecare sau tulburare (...). Iar [de] însuşiri, dacă Tatăl Se va înţelege şi Se va zice şi fără de început, şi început (iar început ca Cel ce este pricinuitor, şi ca Cel ce este izvor şi ca Cel ce este lumină pururea fiitoare). Iar Fiul [Se va înţelege] fără de început nicidecum, ci început a toate." Deci, dacă Fiul ar fi început şi al Duhului, Duhul va fi, după tine, una din toate [zidirile]. Căci şi Fiul este început al acestora. Deci – ca să

zic iarăşi cuvîntul teologului – [aceasta] arată că Duhul S-a făcut, şi atunci dă Fiului că printr-Însul sau şi dintr-Însul are fiinţa. De vreme ce şi dumnezeiescul Chiril zice către cei ce spun că deşi Duhul este din Dumnezeu, dar nu chiar, nici cu deosebire, ca de aici să se înţeleagă „de o fiinţă" acel cuvînt: „din Care", căci este scris că toate sînt „de la Dumnezeu"; aşadar zice: „Rămîne la Duhul Sfînt chiar acel cuvînt, «din Care», pentru că cele ce nu au fost au alergat întru fiinţă de la Dumnezeu-Tatăl, însă prin Fiul." Deci (ca să zic iarăşi) arată tu că Dumnezeiescul Duh este din cele ce nu au fost, şi atunci Îi dai Lui ipostasul şi de la Fiul, acelaşi lucru fiind a zice că de la amîndoi [de la Tatăl şi de la Fiul]. Deci, fiind din amîndoi, nu este cu putinţă ca Duhul să nu fie una din toate [zidirile] sau – ceea ce pare mai măsurat – a nu avea Cel unul pe amîndoi pricinuitori şi început şi pe unul, şi pe altul. Căci – aşa cum amîndoi sînt început al tuturor, din amîndoi aducîndu-se întru fiinţă toată zidirea – tot astfel, dacă Duhul Sfînt Se va purcede din amîndoi (după cei ce cugetă cele ale Latinilor), amîndoi vor fi început al Duhului şi, de aici, două vor fi începuturile Dumnezeirii celei una. Căci, dacă Fiul foloseşte la ceva şi aici, precum şi acolo împreună zideşte cu adevărat, fără de îndoială că şi El va fi pricinuitor al Duhului. Iar dacă nu foloseşte la ceva, în zadar s-a luat; şi, ca dintru o socoteală geometrică, teologii Latini s-au arătat cu adevărat deşerţi. Căci nu pot zice că – aşa cum la zidiri şi unul şi altul [Tatăl şi Fiul] fiind început, nu mai puţin un început este – tot astfel şi aici unul va fi începutul, deşi s-ar zice din amîndoi. Căci acolo – precum am zis – este firesc, iar nu ipostatic. Pentru aceea, puterea cea ziditoare este una la amîndoi. Căci l-am auzit puţin mai sus pe cel numit cu numele teologiei (Grigorie Teologul), numindu-L pe Tatăl „izvor şi început al Luminii celei veşnice", iar pe Fiul „fără de început nicidecum, ci început a

toate". „Pentru aceea, numai Tatăl este izvor al Dumnezeirii celei mai presus de fiinţă", a zis marele Dionisie Areopagitul. Şi iarăşi: „Tatăl este Dumnezeire izvorîtoare, iar Fiul şi Duhul ale Dumnezeirii celei cu naştere dumnezeiască (dacă se cuvine a zice aşa) vlăstare sădite de Dumnezeu-Tatăl, şi oarecum flori, şi lumini mai presus de toată fiinţa." Şi iarăşi: „Iar deosebite sînt cel mai presus de fiinţă nume şi lucru al Tatălui, şi al Fiului şi al Sfîntului Duh, nici o întoarcere întru acestea sau cît de cît obştime aducîndu-se în lăuntru." Şi, întru al treilea capitol pentru tainica teologie, zice: „În *Învăţăturile teologice*, am arătat care e părintimea şi fiimea [de care se vorbeşte în teologie]; ce vrea să însemne teologia Duhului; cum, din binele cel nematerial şi fără de părţi, au răsărit luminile cele din inimă; şi cum au rămas neclătite, deşi cu odrăslirea veşnică, întru Dînsul, şi întru Sine, şi unele întru altele." Şi iarăşi: „Cele ale naşterii (odrăslirii, rodirii) Dumnezeirii celei mai presus de fiinţă nu Se întorc unele către altele." Deci, dacă-L vei numi „purcezător" pe Fiul, Tatăl nu poate fi purcezător niciodată, căci Se va împărtăşi cu Fiul la naşterea cea dumnezeiască. Ci acest lucru este oprit. Iar de-L vei numi „purcezător" pe Tatăl (precum şi este cu adevărat), Fiul nu poate fi purcezător. Aşadar Duhul nu este dintr-Însul. Căci Dumnezeire cu odrăslire dumnezeiască este numai Cel unul născător şi purcezător, fiindcă după acestea şi este El cu odrăslire dumnezeiască.

Pe această împărtăşire oprind-o şi marele Vasilie, scriind către fratele său [Sfîntul Grigorie al Nissei], zice: „Duhul Sfînt Se ţine de Fiul, cu Care fără de despărţire Se înţelege. Iar de pricina care este Tatăl are aţinat pe a fi, de unde Se şi purcede, semn cunoscător al însuşirii ipostasului avînd a Se cunoaşte după Fiul, şi împreună cu Dînsul şi a avea fiinţa din Tatăl. Iar Fiul, Cel ce are Duhul Care Se purcede

din Tatăl, Îl face cunoscut prin Sine şi împreună cu Sine, El singur strălucind cu chip de cea una naştere din Lumina cea nenăscută. Nu are nici o împărtăşire către Tatăl sau către Duhul Sfînt după însuşirea semnelor cu care Se cunoaşte." Vezi cum Se află Duhul Sfînt către Tatăl şi către Fiul şi care sînt semnele Fiului şi ale Duhului cu care Se cunosc? Deci – zice – Fiul lui Dumnezeu cel Unul-Născut ni-L face cunoscut şi Îl arată pe Duhul Sfînt prin Sine şi împreună cu Sine. Dar nu Îl şi purcede, ca să nu aibă împărtăşire la însuşire cu Tatăl. Căci – zice – Duhul Sfînt are aţinat pe a fi de pricina care este Tatăl, însuşire care este numai a Tatălui. Căci – zice Teologul – toate cîte are Tatăl sînt ale Fiului, afară de pricină. Deci care din dumnezeieştii teologi din tot veacul s-au auzit că au dat la Cele două însuşirile fiecăreia din cele trei Feţe ale uneia Dumnezeiri, şi nu le-au păzit neamestecate? Iar că însuşire a Tatălui este a purcede este arătat. Căci – zice – de pricina Care este El este aţinat Duhul, de unde Se şi purcede, de la Care şi are fiinţa, măcar că este cunoscut după Fiul şi împreună cu Dînsul.

29. Şi, de vreme ce acelea sînt de obşte la Treimea cea Prea-înaltă şi închinată, ele se află deopotrivă la Acelea la Care sînt de obşte. Iar după Latini a fi din Tatăl nu se află deopotrivă la Fiul şi la Duhul Sfînt. Pentru că unul, adică Fiul, Se naşte de aproape şi fără de mijlocire din Tatăl şi numai din El; iar altul, adică Duhul, Se purcede cu mijlocire, şi nu de aproape şi nu numai din Tatăl, precum socotesc ei. Deci – de vreme ce, după dînşii, a fi din Tatăl nu se află deopotrivă la Fiul şi Duhul – urmează că nici nu este de obşte la Ei. Şi, de vreme ce aceasta nu este de obşte la Dînşii, nici unul dintr-Înşii nu este din Tatăl nicidecum. Căci, oricare din amîndouă Ipostasurile ar fi din Tatăl, celălalt Se scoate

afară, fiindcă nu are de obşte aceasta; şi întru acest chip amîndouă Se scot afară unul prin altul.

Aşa – tu, cel ce cugeţi cele ale Latinilor – nu poţi scăpa de necuviinţe nicidecum, precum nici cei ce ar fi zis că Fiul e din Duhul. Ci, cu care apucări te-ai fi apucat să scapi, pe aceleaşi apucări le vor pune înainte şi aceia şi prin ele însele îţi vor arăta nescăpată mulţimea necuviinţelor. Căci – dacă vei zice că [Duhul este din Fiul] pentru că Se zice după Acesta, numărîndu-Se pe urmă (care ţi se pare cea mai tare din apucări, iar precum voi zice eu nu mai puţin greşită decît celelalte) – şi aceia îţi vor arăta că uneori Fiul Se zice după Duhul, numărîndu-Se adică mai-nainte Sfîntul Duh. Dar noi împreună cu adevărul vom grăi împotrivă amîndurora, zicînd: Nu întru rînduiala numelor – o, voi, oamenilor! – stau lucrurile. Căci, de ar fi aceasta, ce opreşte – după acelaşi cuvînt, fiindcă numărarea cea împreună şi numărarea cea mai întîi se schimbă în *Dumnezeiasca Scriptură* – [ce opreşte aşadar] uneori a naşte şi a purcede, iar alteori aceleaşi a Se naşte şi a Se purcede? Căci nu-L numim pe Tatăl pricină mai-nainte începătoare şi cea întîi la Duhul, iar a doua pe Fiul (precum voi), măcar că Tatăl Se numeşte cu acestea pentru pricina zidirii. Şi, chemîndu-Se aşa de acolo, uneori Se numeşte aşa de teologi şi cînd fac ei vorbă pentru cele nezidite. Precum Se numeşte „Tată" pentru Fiul, dar uneori Îl numim pe El aşa şi cînd vorbim pentru cele de jos. Căci nu-L credem Dumnezeu întîi pe Tatăl, iar al doilea pe Fiul şi al treilea pe Sfîntul Duh, ca totdeauna să-L zicem pe Cel de al doilea după Cel dintîi, şi după Acela pe Cel de al treilea, de nevoie aducîndu-Le sub rînduială pe Cele mai presus de rînduială şi de celelalte toate.

30. Căci Ioan cel aurit cu limba – tîlcuind ceea ce s-a zis de Avraam către sluga sa: „Pune mîna ta sub coapsa mea..."[1], mergînd cu vorba mai-nainte – zice: „Propovăduiască-Se Duhul Sfînt! Înalţă-Se Cel Unul-Născut! Proslăvească-Se Tatăl! Nimeni să nu cugete că s-a întors vrednicia dacă mai întîi pomenim de Duhul, apoi de Fiul şi apoi de Tatăl. Sau mai întîi de Fiul, apoi de Tatăl. Căci Dumnezeu nu are rînduială, nu ca Cel ce ar fi fără de rînduială, ci ca Cel ce este mai presus de rînduială." Căci Dumnezeu nu are nici formă, nu ca Cel ce ar fi neîncuviinţat, ci ca Cel ce este nealcătuit. Deci Dumnezeu este mai presus de rînduială, iar nu sub rînduială. Iar dacă este şi rînduială la Dumnezeu pentru cele trei Ipostasuri ale Dumnezeirii, aceasta nu ne este cunoscută, pentru că este mai presus de tot felul de rînduială. Căci rînduiala ce este cînd Se grăiesc o ştim, învăţaţi fiind din *Scriptura* cea de Dumnezeu insuflată, de la care ne-am învăţat cu dreaptă credinţă şi că rînduiala aceasta se schimbă. Iar pe ceea ce se află din urmare firească – şi mai ales la cele două Feţe, la Fiul şi la Sfîntul Duh – nu o ştim nicidecum. Pentru aceea Grigorie cel prea-teolog, întru al doilea cuvînt din cele pentru pace, zice: „Aşa socotim şi aşa avem: că, în ce chip Se află Ele cu ţinerea şi cu rînduiala, numai singurei Treimi să lăsăm că ştie, şi celor curaţi cărora Treimea le va descoperi sau acum, sau pe urmă."

Ci – zic ei – marele Vasilie, ca cel ce era curăţit, din descoperire învăţîndu-se acest lucru, a arătat [rînduiala Ipostasurilor], în capetele cele împotriva lui Evnomie. Încă

[1] „Atunci a zis Avraam către sluga cea mai bătrînă din casa sa, care cîrmuia toate cîte avea: «Pune mîna ta sub coapsa mea şi jură-mi pe Domnul Dumnezeul cerului şi pe Dumnezeul pămîntului că fiului meu Isaac nu-i vei lua femeie din fetele Hanaaneilor, în mijlocul cărora locuiesc eu...»" (Facerea 24:2, 3). (*n. m.*)

zic că şi Grigorie Teologul lasă că ştiu această rînduială cei curăţiţi, aceia cărora Treimea le va descoperi. Dar, dacă este aceasta, atunci cum – după ce Evnomie a zis că s-a învăţat de la sfinţi că Duhul Sfînt este al treilea cu rînduiala şi cu vrednicia – aşadar cum de a zis marele Vasilie, scîrbindu-se nu puţin şi foarte îngreunîndu-se asupra lui: „De la sfinţi zice că s-a învăţat. Dar care sînt sfinţii şi în care cuvinte ale lor au făcut această învăţătură nu are a spune" – arătat fiind că nu sînt acei sfinţi care să fi zis [aceasta]. Apoi – fiindcă acela, dintru a fi Duhul Sfînt al treilea cu rînduiala şi cu vrednicia, culegea că al treilea este şi cu firea – marele [Vasilie], neplecîndu-se că aceea se culege dintru aceasta şi primind cu socoteală de îndoială, zice: „Chiar dacă vom şi îngădui că poate cuvîntul dreptei credinţe dă a fi Duhul Sfînt al treilea cu rînduiala şi cu vrednicia, totuşi dintru aceasta nu este nevoie a fi El al treilea şi cu firea." Deci el a adus cuvîntul ca şi cum primind cu socoteală de îndoială, iar nu dogmatizînd aceasta. Iar în capitolul întîi din cele către Evnomie zice iarăşi că [la Ipostasurile Treimii] este chip de rînduială nu după punerea noastră, ci din urmarea ce se află la Dînşii după fire, dar făcînd vorba nu pentru Fiul şi Duhul, ci pentru Tatăl şi Fiul. Şi zice el acolo că este cunoscut şi mărturisit de toţi că Fiul este pricinuit, iar Tatăl pricinuitor şi că de nevoie Se înţelege mai întîi decît Cel pricinuit, deşi nu după vreme. Pentru aceasta, fără de îndoială zice că Tatăl este mai întîi decît Fiul, iar Fiul al doilea după Tatăl, scriind: „Iar noi zicem că Tatăl este mai întîi decît Fiul după ţinerea pricinilor către cele dintr-însele, iar după deosebirea firii nicidecum. Nici după covîrşirea vremii." Iar întru al treilea [capitol zice] iarăşi: „[Fiul] este al doilea după Tatăl cu rînduiala şi cu vrednicia pentru că este

dintru Acela. Iar cu firea nu este al doilea." Aşa ştia, fără de îndoială, că Fiul este din Tatăl, dar nu şi Duhul din Fiul. Căci, de ar fi ştiut aceasta, nu s-ar fi îndoit nicidecum, nici n-ar fi oprit a fi Duhul Sfînt al treilea cu rînduiala după Tatăl. Încă nu s-ar fi scîrbit foarte nici asupra lui Evnomie, care a şi zis aceasta. Lîngă acestea – cu mare îndoială primind a fi Duhul al doilea după Fiul, iar nu ca şi cum ar fi socotit el aşa – se arată că nici el nu ştia cum se află între Dînşii Fiul şi Duhul cu ţinerea şi cu rînduiala.[1] Căci [ştia] că Fiul şi Duhul Sfînt sînt împreună din veac, unul întru altul fiind şi unul de altul ţinîndu-Se şi unul prin altul încăpînd fără de amestecare şi tulburare. Şi că fiecare dintru [Ipostasurile] acestea este chip de rînduială şi de ţinere şi că Fiul şi Duhul Sfînt sînt din Tatăl împreună întru aceeaşi dată, deşi nu întru acelaşi chip. Şi că sînt de o cinste din Cel de o cinste. Şi că, a purcede fiind a Ipostasului părintesc, nu este cu putinţă a fi [şi] a Fiului. Şi că cel ce zice că şi Fiul are pe a purcede face tulburare a dumnezeieştilor Ipostasuri, lepădînd păgîneşte rînduiala cea mărturisită la Dumnezeu. Căci trebuie – zice şi Grigorie cel numit cu numele teologiei – ca însuşirile să stea la Tatăl şi la Fiul, ca să nu fie tulburare la Dumnezeire, Care şi pe celelalte le aduce la rînduială.

Deci această rînduială şi noi o ştim mărturisită la Dumnezeu, iar pe aceea ce-L pune pe Duhul Sfînt al doilea de la Fiul şi al treilea de la Tatăl nu o ştim nici noi, nici învăţătorii şi apărătorii Bisericii. Iar Latinii – o, nebunie şi mîndrie! – leapădă acea rînduială mărturisită la Dumnezeu după dreapta credinţă, iar pe acelea pentru care marele Vasilie şi Grigorie Teologul mărturisesc că sînt mai presus de cunoş-

[1] Adică nu socotea că Duhul ar fi al doilea după Fiul, precum ziceau Latinii că ar fi socotit. (*n. m.*)

tinţa lor, ca cele ce sînt negrăite şi mai presus de noi, ei se laudă că le-au priceput. Şi grăiesc în deşert pentru purcederea cea negrăită şi neînţeleasă a Duhului – iar mai potrivit a zice hulesc – zicînd că e cu mijlocire şi fără de mijlocire, şi de aproape şi de departe, [ziceri] prin care se primejduiesc şi a-L trage pe Sfîntul Duh întru zidire. Pentru aceasta, nu de nevoie şi nici pururea Se pune Sfîntul Duh după Fiul de *Scriptura* cea insuflată de Dumnezeu. Căci aceasta se întîmplă la Latini, care din cele două, adică din pricina cea întîi şi a doua, Îl numesc pe Cel unul şi nu primesc *Dumnezeiasca Scriptură* întru toate, ci adaugă şi scad cu stăpînire. Iar la noi, care cu dreaptă socoteală dintru Unul le credem şi la Unul le aducem pe Cele două, nicidecum nu se întîmplă [aceasta]. Iar ca să-ţi dăm ţie şi cuvînt, iar mai vîrtos pentru că voim a te învăţa şi a ne învăţa s-a predat pentru care pricină Se laudă de noi de mai multe ori Fiul după Tatăl şi Duhul după Fiul.

31. Dumnezeu şi Tatăl, începutul a toate, este Tată al Fiului celui Unul-Născut; Care, şi mai-nainte de a se adăuga, Se înţelege îndată „împreună" cu Tatăl. Aşadar cum Îl vom lăsa pe Cel ce şi mai-nainte de a se grăi de aproape Se înţelege împreună cu Tatăl, şi Îl vom pune pe Duhul îndată după Tatăl? Pentru aceasta Se zice Duhul după Fiul Tatălui. Căci – de vreme ce nu putem să-I grăim cu limba împreună pe amîndoi, precum cu adevărat au şi ieşit din Tatăl – dacă Îl vom pune mai-nainte de Fiul pe Duhul unit cu Tatăl, Duhul va părea că este Fiu. Căci numele „Tatăl" Îl aduce îndată în minte pe Fiul. Şi, mergînd mai-nainte: iarăşi, dacă Îl vom pune aproape pe Fiul îndată după Duhul, vom face a Se înţelege că Duhul este Tată. Căci Fiul este fiu al Tatălui şi Îl aduce în minte împreună pe Tatăl, iar mai vîrtos pe Cel

ce Se zice „mai-nainte de El". Iar Fiul, punîndu-Se aproape de Tatăl, Îşi şi păzeşte a fi El Unul-Născut, şi nici nu-L opreşte pe Duhul a fi din Tatăl cu chip de purcedere. Ceea ce zice şi Grigorie al Nissenilor, pe a cărui înălţime a minţii neîncăpînd-o, cei ce cugetă cele ale Latinilor Îl socotesc pe Duhul departe de Tatăl (o, păgînătate!) şi aproape de Fiul. Dar Duhul nu este departe de la Tatăl şi cu mijlocire dintr-Însul pentru că Tată şi Fiu Se aduc unul pe altul în minte, încît să fie cu aceasta aproape.

Ci, pentru acestea, mai pe urmă. Iar acum (ca prin toate să te înţelepţim) să dăm şi a doua pricină, care s-a făcut tot pentru cea zisă mai sus. Mai întîi, neamul nostru L-a cunoscut Dumnezeu pe Tatăl şi Tată pe Dumnezeu, dumnezeirea Lui arătîndu-se şi crezîndu-se umbrit, precum ne era [atunci] de folos nouă. Căci – dacă, fiind El deopotrivă Tată şi purcezător, ni S-ar fi propovăduit nouă nu Tată, ci purcezător – cum am fi primit [aceasta], neputînd noi atunci, pentru pruncie, a încăpea cunoştinţa bogăţiei celei fireşti a Dumnezeirii? Iar numele „Tată" este şi către noi, şi îl avem oarecum de obşte cu cele dintr-Însul de o fiinţă cu El şi către noi stăpîneşti Ipostasuri, deşi Acelea au acel nume fireşte şi mai presus de noi, iar Tată al nostru a voit a Se numi pentru iubirea de oameni. Pentru aceea şi ziceau Iudeii: „Noi Tată avem pe Dumnezeu" (Ioan 8:41). Deci ne-a adus la a Sa stăpînire foarte cu înţelepciune şi oarecum furînd mintea noastră – iar mai vîrtos pe noi – de la robia vicleanului şi părerea cea mincinoasă şi închinarea cea mincinoasă, trăgîndu-ne către cunoştinţa de Dumnezeu şi cu încetul arătînd în acest chip dumnezeirea Celui Unul-Născut, anume că Se propovăduia El Tată. După Dînsul, S-a arătat lumii Fiul, făcîndu-Se văzut nouă prin trup şi împreună cu noi petrecînd. Care împreună

cu Sine L-a arătat şi pe Duhul, prin toate, cu cuvinte şi cu lucruri, încredinţînd că [Duhul] este unit fireşte şi de o cinste cu Sine şi cu Tatăl. După Fiul, a venit în lume Duhul Sfînt, trimiţîndu-Se de Fiul ca Cel ce nu este potrivnic lui Dumnezeu, nici potrivnic lui Hristos. Şi trimiţîndu-Se nu simplu şi slobod, fără de pricină, ci în vreme, şi către cineva şi pentru pricini. Iar de la Tatăl purcezîndu-Se nu pentru vreo pricină cît de cît, nici în vreme sau către oarecari, ci simplu şi slobod, cu totul fără de nici o pricină, ca Cel ce este părtaş şi de o fiinţă Dumnezeirii. Şi nu mai puţin Se ţine împreună cu Fiul de aceeaşi pricină şi început, iar de la Sine venind ca Cel ce este Domn şi de Sine stăpînitor.

S-a adăugat pe urmă încă şi a treia pricină la teologi pentru care ei arată de mai multe ori că Duhul este Dumnezeu unit, şi desăvîrşit şi de o fiinţă cu Tatăl după Fiul şi dintru ale Fiului. Căci – după ce s-a potolit şi s-a schimbat turbarea celor mai mulţi pe care o aveau asupra Fiului, fiindcă în multe chipuri s-a vădit, şi s-a arătat şi s-a întemeiat tare că El este de o fiinţă şi de o cinste cu Tatăl – atunci s-a aţîţat în chip mai arătat războiul împotriva Duhului. Pentru aceasta, aşadar, tot cuvîntul le-a fost teologilor nu pentru chipul înfiinţării Duhului, ci pentru că El este de o fiinţă cu Fiul, măcar că Latinii silesc cuvintele, trăgînd înţelegerea acelora la a lor rea socoteală.

32. Şi aşa S-a arătat nouă Dumnezeu cel unul în trei Ipostasuri, aşa Se şi slăveşte. Şi aşa, o icoană fiind şi un chip la Cea una fără de formă şi închinată Treime, „căci Treimea Se uneşte fără de despărţire şi este împreună pururea veşnic. Şi arată una şi aceeaşi icoană" – zice marele Atanasie. Deci, aşa fiind o icoană la cinstita Treime, pe Fiul Îl zicem „chip" şi

„icoană" a Tatălui, iar pe Duhul a Fiului.[1] Căci aşa S-a arătat nouă Treimea pe Sine, precum a binevoit. Şi aşa zicem că Se află Duhul către Fiul, precum Acesta către Tatăl, căci amîndouă Feţele Se află asemenea către Tatăl, afară de chipul înfiinţării, precum s-a arătat mai sus prin multe. Şi aproape de Tatăl S-a cunoscut de către noi Fiul. Şi – prin Acesta, Cel cunoscut aproape [de Tatăl] – S-a arătat Duhul Sfînt, propovăduindu-Se şi trimiţîndu-Se întru numele Acestuia, precum şi Fiul a venit mai-nainte întru numele Tatălui. Şi zicem că Fiul are toate cele ale Tatălui, afară de pricină. Şi Duhul are toate ale Fiului, afară de fiime. Căci Fiul şi Duhul au asemenea toate cele ale Tatălui, afară de pricină, care cuprinde amîndouă deosebirile cele după Ipostas ale fiinţei. Pentru că uneori şi pe Duhul Îl punem mai-nainte de Fiul, măcar că de mai puţine ori; iar de mai multe ori după Fiul şi după Tatăl pe Acesta, ca – avînd pomenirea acelor trei prea-mari pentru noi lucruri, şi cu cuviinţă dumnezeiască, şi neîncetată şi nelipsită iconomie purtătoare de grijă – prea-scurtă să dăm mulţumirea prin toate.

33. Iar Evnomie şi, după dînsul, cei ce cugetă cele ale Latinilor, neauzind cu pricepere mulţumirea aceasta a Părinţilor către Dumnezeu şi iconomia cea întru grăirile împotrivă către cei cu alte socoteli, rău au cules de aici că Duhul Sfînt este al treilea de la Tatăl, nepricepînd ei nici că, de ar fi fost aceasta şi prin aceasta s-ar fi arătat rînduiala cea firească a Fiului către Tatăl şi a Dumnezeiescului Duh către

[1] Pavel scrie aşa: „[Fiul,] Care este chipul Dumnezeului celui nevăzut..." (Coloseni 1:15). Stih pe care Teofilact îl tîlcuieşte după cum urmează: „Pavel scrie aici cinstea firii şi mărirea vredniciei Fiului Unuia Născut. Fiul – zice – este «chipul lui Dumnezeu», adică neschimbat, fiindcă nu poţi afla cît de mare este Dumnezeu-Părintele ca să afli şi cît este mai jos Fiul decît Părintele. Căci, dacă Fiul S-ar fi numit «al Tatălui» ca om, ai fi putut zice că «chipul» acesta nu este întocmai cu cel dintîi chip; dar, fiindcă Fiul se numeşte «chip al lui Dumnezeu» ca Dumnezeu şi Fiu al lui Dumnezeu, atunci «chipul» este neschimbat al lui Dumnezeu şi nevăzut al «Celui nevăzut». Căci, la icoanele cele meşteşugite, fiindcă omenescul meşteşug zugrăveşte chipul, dar nu nimereşte amărunţita asemănare a întîiului chip, icoana zugrăvită nu este întocmai şi neschimbată de întîiul chip. Iar la dumnezeiasca fire nu urmează sminteli şi chipul acela este neschimbat faţă de întîiul chip. Pentru aceasta, dacă nevăzutul Fiu nu ar fi chip neschimbat al nevăzutului Dumnezeu-Părinte, ce i-ar fi oprit pe Îngeri a fi şi ei «chipuri ale lui Dumnezeu»? Pentru că şi Îngerii sînt nevăzuţi, dar ei nu se numesc «chipuri ale lui Dumnezeu» întru nici o parte a *Dumnezeieştii Scripturi*. Vezi amărunţimea *Dumnezeieştii Scripturi*! Aceasta îl numeşte pe om «chip al lui Dumnezeu» şi «fiu al lui Dumnezeu» (căci zice: «Fiu întîi născut al Meu este Israil», Ieşirea 4:22), iar pe Îngeri nu îi numeşte «chip al lui Dumnezeu» în nici o parte. Pentru că înălţimea vredniciei îngereşti în grabă i-ar fi aruncat pe oameni întru păgînătate, căci, auzind oamenii că Îngerul este «chip al lui Dumnezeu», ar fi socotit că acela este de aceeaşi vrednicie şi fire cu Dumnezeu. Iar la noi, smerirea firii omeneşti ne păzeşte şi nu ne lasă a crede că omul este de aceeaşi vrednicie şi fire cu Dumnezeu, măcar că se numeşte «chip al lui Dumnezeu».

Deci, din acestea zise, încheiem că Fiul lui Dumnezeu Unul Născut, fiind amîndouă acestea (şi chip, şi nevăzut), Se osebeşte de Îngeri, care sînt şi ei nevăzuţi, dar nu sînt şi chipuri ale lui Dumnezeu. Iar ca nevăzut, Se osebeşte şi de oameni, care se numesc şi ei «chipuri ale lui Dumnezeu» (după suflet adică), dar nu sînt şi nevăzuţi, pentru trupul cel material. Deci doar Fiul cel Unul Născut este şi chip neschimbat al lui Dumnezeu. Şi, chiar dacă Arienii se împotrivesc, zicînd că chipul nu este de o fiinţă cu cel dintîi chip, să audă cum *Scriptura* îl numeşte pe Sit «chip al lui Adam», căci zice: «A vieţuit Adam două sute treizeci de ani, şi a născut fiu după chipul său şi a chemat numele lui ‚Sit'» (Facerea 5:3). Deci Sit, care se numeşte «chip al lui Adam», nu este şi de o fiinţă cu Adam? Negreşit, de o fiinţă! Căci icoanele cele meşteşugite nu sînt de o fiinţă cu întîile chipuri, căci întîile chipuri sînt oameni însufleţiţi, vii şi cuvîntători, iar chipurile oamenilor sînt neînsufleţite, nevii şi necuvîntătoare; iar chipurile cele fireşti (precum sînt toţi fiii oamenilor) sînt de o fiinţă cu întîile chipuri, căci orice fiu este de aceeaşi fiinţă cu tatăl său" (în tîlcuirea epistolelor lui Pavel). (*n. m.*)

Fiul, nicidecum cînd se schimbă în *Dumnezeiasca Scriptură* grăirea celor trei închinate Feţe nu s-ar pune uneori Fiul după Duhul, adică numărîndu-Se mai-nainte Duhul Sfînt, precum zice şi Grigorie cel mult în teologie: „La *Scriptură*, aceleaşi se numără şi mai-nainte, şi pe urmă, pentru cinstea cea întocmai a firii." Iar la venirea episcopilor din Egipt, aşa ne sfătuieşte şi pe noi să grăim pentru cele dumnezeieşti, zicînd: „Grăieşte pentru cele dumnezeieşti împreună cu Pavel – zic cu acela care s-a ridicat pînă la al treilea cer – care uneori numără cele trei Ipostasuri schimbat, fără păzirea rînduielii numirilor, de vreme ce numără aceeaşi Faţă cînd mai-nainte, cînd împreună, cînd la urmă."

Dar nici acel mic cuvînt, „prin Care", nu s-a dat numai la Fiul de către *Dumnezeiasca Scriptură*. Căci, în *Comori*, dumnezeiescul Chiril zice: „...Duhul lui Hristos, fiindcă Dumnezeu-Cuvîntul prin Duhul locuieşte întru noi." Deci, nefăcînd nici o grijă de acestea, Evnomie şi neamul Latinilor rău au dogmatizat că Duhul Sfînt este al treilea cu rînduiala şi cu vrednicia; nu cu rînduiala cea din mărturisire, ci cu cea din fire. Şi, de aici, Evnomie a mai dogmatizat că este al treilea de la Tatăl şi cu firea şi pentru că S-ar fi deosebit de Amîndoi cu dînsa; iar Latinii întăresc că Duhul Sfînt Se purcede şi din Fiul.

34. Iar noi împreună cu Sfinţii Părinţi Îl punem de mai multe ori pe Duhul după Fiul, şi pe Acesta după Tatăl, ca acelor Trei pentru noi prea-mari, cu cuviinţă dumnezeiască şi cu iconomie purtătoare de grijă, prin toate să dăm prea-scurtă slavoslovia, şi mulţumirea şi pomenirea. Nu pentru că Ele, adică Feţele, sînt a doua şi a treia cu cinstea şi cu vrednicia, pentru că sînt de o cinste; nici pe Doime făcînd-o noi început al Feţei celei uneia, nici aducînd la Doime pe Cea una. Ci nouă un Dumnezeu ne este, fiindcă la o pricină Se aduc şi Duhul, şi Fiul, din Care numai şi Unul, şi Altul au şi fiinţa; şi pentru că un început este Tatăl, precum zice şi făcătorul de minuni Grigorie. Deci după aceasta este un Dumnezeu, şi pentru că o fire este la cîte trei Feţele. Căci acestea – adică două şi trei, şi cea dintr-Însul şi a Se aduce la Dînsul – nu despart firea, ci Se despart împrejurul firii. Căci nici nu sînt chiar dintr-însa, măcar că nu fără de dînsa, nici nu Se aduc la dînsa, măcar că nu fără de dînsa. Căci firea, care este una, cum se va naşte ea pe sine, şi se va purcede şi se va aduce la sine? Aşadar nici început nu au Cele dintr-Însul, nici pricinuitoare şi pricinuită nu poate fi ei însăşi firea cea una. Deci – dacă toate Acestea sînt chiar şi cu adevărat după acestea după care Se şi împart, iar Acestea sînt cele trei Ipostasuri, adică cele trei Feţe ale uneia cu firea Dumnezeiri – cînd Latinii O zic din Amîndouă pe Cea una, zic adică din amîndouă Feţele. Căci după Acestea, adică după Feţe, se şi zice „Amîndouă", căci Cea una nu poate să Se zică cîndva „Amîndouă". Deci – de vreme ce după Acestea, adică după Feţe, O zic ei din Cele două pe Cea una, după Care Se şi înţeleg şi Se zic şi începutul şi pricina – pentru aceea din două începuturi O zic ei pe cea una Faţă, şi două începuturi şi două pricini, şi aduc în lăuntru multa dumnezeire[1]. Căci este un Dumnezeu nu numai pentru că este o fire [dumnezeiască], ci şi pentru că la o [singură] Faţă au aducerea Cele dintr-însa. Şi Cele două din început Se aduc la o pricină şi un început nu numai împreună, ci şi fiecare dintr-Însele deosebit. Şi pentru aceasta este un început al Dumnezeirii şi un Dumnezeu după această aducere, pentru că amîndouă Feţele Se aduc la Una fără de mijlocire. Că-

[1] Politeismul (*n. m.*)

ci, de nu ar fi fără de mijlocire şi Duhul din Tatăl, aceasta de nevoie ar face două pricinile Duhului: pe cea din mijloc şi pe cea de la margine. Şi, pentru o aducere de acest fel, nu este cu putinţă ca Cele trei să fie un Dumnezeu. Iar mai vîrtos nu este cu putinţă nici a fi Dumnezeu Cel ce este din Tatăl prin mijlocirea Dumnezeirii, căci prin mijlocirea Dumnezeirii a venit Tatăl la zidiri, după teologi.

35. Căci [El] nu le-a zidit pe acestea ca Cel ce este Tată, ci ca Cel ce este Dumnezeu. Iar Fiul este un Dumnezeu împreună cu Tatăl; pentru aceasta, zidirile sînt din Tatăl „prin Fiul", ca dintru un Dumnezeu. Şi unul este începutul zidirilor, Dumnezeu. Iar Dumnezeu naşte şi purcede ca Cel ce este Tată al Luminilor celor împreună cu El vecuitoare. Deci, dacă Duhul Sfînt ar fi din Tatăl prin Fiul ca din unul, nu va fi din Tatăl şi Fiul ca dintru un Dumnezeu, ci ca din Cel ce ar fi un tată Tatăl şi Fiul. Şi ce poate fi mai fără de cuviinţă decît această amestecare? Pentru aceea, şi ei fugind de aceasta, Latinii zic: „ca dintru un Dumnezeu". Ceea ce nu are loc nicidecum, precum s-a arătat, mai vîrtos pentru că şi Duhul este un Dumnezeu împreună cu Tatăl şi cu Fiul. Deci, de vreme ce cu adevărat şi negreşit unul este Tatăl, pentru aceasta Fiul şi Duhul au un început şi o pricină numai pe Tatăl nu numai Amîndoi împreună, ci şi deosebit fiecare dintr-Înşii. Şi astfel un început este al Dumnezeirii, deşi acelora care cugetă cele ale Latinilor, prihănindu-se şi zicînd două începuturi la Dumnezeire, li se pare că se îndreptează întărindu-se că socotesc un început al Fiului şi al Duhului. Căci, voind să ne amăgească, aceasta întăresc ei, precum am zis şi mai-nainte. Căci însăşi pentru aceasta se învinuiesc ei de către noi: Cum zic unul începutul Fiului şi al Duhului, dar grăiesc [a fi] două începuturile Duhului celui unul? Iar aceia, întrebaţi fiind

pentru unul, adică pentru Duhul, răspund cu amăgire pentru amîndoi, adică pentru Fiul şi pentru Duhul, amăgindu-se mai vîrtos pe sine decît pe cei ce întreabă.

36. Deci, la Dumnezeu, o Faţă este Tată, şi început şi pricină, cu adevărat şi negreşit. Căci nu S-a numit „Purcezător" de nici unul dintre Apostoli sau Evanghelişti; ci, în locul acestuia, de ajuns le-a fost lor graiul „Tată". Iar „început" nu numesc începătura, nici începutul zidirii, nici pe acela cu care se numeşte stăpînirea.

37. Deci Dumnezeu şi Tatăl, ca Cel ce este Tată, este început şi pricinuitor; şi, ca Cel ce este început, este Tată al Luminilor, adică al Fiului şi al Duhului; şi, ca Cel ce este pricinuitor, este început şi Tată. Deci, dacă şi Fiul ar fi pricinuitor al Duhului, de nevoie va fi şi început şi Tată, ca Cel ce este pricinuitor. Căci – aşa cum la om, ca cel ce este om fiindcă este primitor de ştiinţă, şi pentru aceasta cel ce este primitor de ştiinţă nu poate a nu fi şi om – tot astfel şi la Dumnezeu: de vreme ce Tatăl, ca Cel ce este Tată, este început şi pricinuitor, pentru aceasta nu este cu putinţă ca Cel ce este pricinuitor să nu fie şi început şi Tată. Măcar că Teologul Grigorie scrie că aşa este Fiul chiar cu adevărat Fiu, pentru că El nu este şi Tată. Vezi cum cei ce zic că Duhul este şi din Fiul leapădă arătat singura începătorie şi unimea cea după Ipostas a Tatălui (adică a fi Tatăl un Tată) şi nu suie amîndouă Feţele la numai unul izvorul Dumnezeirii? Căci şi oamenii sînt toţi o [singură] fire, dar nu unul toţi oamenii; şi – măcar că ne suim la unul strămoşul [Adam] unii prin alţii, iar mai vîrtos prin cei mai-nainte de noi – totuşi multe sînt pricinile, şi noi nu sîntem din unul şi pentru aceasta nu sîntem unul. Oare nu izvodeşti scorniri în chip arătat tu, cel ce cugeţi cele ale Latinilor?

38. Şi – dacă a fost fără de nici o lipsă mai-nainte de voi evanghelia noastră care s-a propovăduit la „neamuri"[1] şi s-a crezut în lume, şi darul lui Dumnezeu cel mîntuitor, şi cea după dînsul cunoştinţă de Dumnezeu care s-a arătat tuturor şi i-a învăţat pe toţi; dacă nu s-a făcut deşartă credinţa, dacă nu s-a stricat mărturisirea întru care s-a şi luptat şi s-a nevoit norul mucenicilor ce ne stă împrejur[2], numărul cel prea-mare al cuvioşilor, ceata cea de Dumnezeu învăţată a dascălilor, toţi cei ce şi cu lucrul, şi cu cuvîntul şi cu pătimirile lor au mărturisit adevărul, pentru care pînă şi la moarte s-au împotrivit, bine făcînd; şi nu numai pentru dînsul şi pentru sine, ci şi pentru întărirea noastră; dacă nu au fost acestea toate şi credinţa celor ce se numesc de la Hristos a fost fără de nici o lipsă – cu adevărat în zadar izvodeşti tu adăugiri şi scorneşti împotriva sufletului tău. Căci, dacă ei ar fi ştiut că

[1] *Sfînta Scriptură* numeşte „neamuri" toate noroadele lumii care nu primiseră cuvîntul adevărului, spre deosebire de Israil, *norodul ales* al lui Dumnezeu. (*n. m.*)

[2] Căci zice Pavel: „Drept aceea şi noi, avînd atîta nor de martori împrejurul nostru..." (Evrei 12:1). Stih pe care Teofilact îl tîlcuieşte aşa: „Zice: De vreme ce noi, Creştinii, avem un nor atît de des de martori şi de sfinţi – care nu se află la înălţime, peste capetele noastre, ci împrejurul nostru, deci cuprinzîndu-ne din toate părţile –, atunci să răbdăm necazurile ce ni se întîmplă! Iar Pavel îi numeşte «martori» nu numai pe mucenicii şi mărturisitorii ce s-au nevoit pentru Hristos întru Testamentul cel Nou, ci şi pe drepţii şi sfinţii dintru Testamentul Vechi. Pentru că şi aceia au mărturisit mărirea şi credinţa lui Dumnezeu, aşa cum au fost cei trei tineri, şi Daniil, şi cei şapte Macavei, şi maica lor Solomoni, şi dascălul lor Eleazar şi toţi Proorocii. Şi Pavel nu a zis: «atîta mulţime», ci: «atîta nor», potrivind foarte bine zicerea la pricina aceasta. Căci Creştinii Evrei erau arşi de necazuri, şi de aceea Pavel le zice aşa: Fraţilor, această aducere aminte a drepţilor şi a mucenicilor, cuprinzîndu-vă din toate părţile ca un nor dinspre miazăzi, va răcori arsura inimii voastre" (în tîlcuirea epistolelor lui Pavel). (*n. m.*)

Duhul este şi din Fiul, pentru care pricină nu au propovăduit arătat şi nu au adeverit prin Sfintele Soboare, care multe şi de multe ori s-au făcut? Dar nu le-a fost cunoscut lor! – şi deci nici nu a fost aşa adevărul. Căci toate le-a arătat lor Cel ce pentru noi S-a arătat ca noi. Şi Duhul i-a învăţat pe ei toate, după făgăduinţă (Ioan 14:26). Şi pentru aceasta i-a învăţat, ca ei să ne înveţe cum au fost învăţaţi, precum s-a zis şi mai sus. Căci, dacă vei îndrăzni să zici că teologii cei mai-nainte de noi nu au ştiut adevărul, şi pe aceasta o vom lepăda, ca pe ceea ce nu este mai puţin hulitoare. Căci cine eşti tu, care îndrăzneşti a crîcni aceasta? Şi care sobor întocmai la număr – iar mai vîrtos cîte şi unde mărturisite de Duhul, care şi cînd erau vii aceia, şi după ce s-au dus dintre oameni – a mărturisit, şi pururea mărturiseşte şi va mărturisi prin minunile ce se fac şi se vor face la mormintele acelora? Dar am şi eu – zice – mulţi din Părinţi care împreună mărturisesc adăugirea mea. Ce dar? Oare aceştia, fiind adunaţi de obşte, au dat Bisericii unele [dogme], şi altele mărturiseau deosebi? Nicidecum! Ci sau le strici tu, sau le strîmbi şi le tîlcuieşti rău, nu cu Duhul tîlcuind cele grăite prin Duhul!

39. Totuşi – şi aceasta de o vom pune, lucru care nu este – oare nu sînt mai vrednice de primit cele ce sînt date de obşte decît cele ce s-au grăit deosebi de fiecare? Căci acelea, lîngă a fi ale tuturor, sînt şi nesupărate de stricătorii care viclenesc cuvîntul adevărului, fiind ştiute şi prin gură pururea purtîndu-se de toţi – şi de înţelepţi, şi de proşti. Iar cele ce nu sînt vorbite şi obişnuite atît [de mult] sînt cu bănuială, mai vîrtos cînd sînt puse înainte de Latini, care şi la *Simbolul* cel prea-arătat al credinţei au făcut vicleşug, prin adăugire. Căci cei care au izvodit şi au îndrăznit [să facă] adăugire la cel ce zace în gurile tuturor adevăraţilor Creştini şi care se propovăduieşte în fiecare zi de multe ori, ce nu ar

fi făcut întru cele neştiute de cei mai mulţi? Deci cele ce nu sînt de obşte, nici vorbite şi obişnuite, sînt cu îndoială, nu cumva om viclean să fi semănat într-însele zîzanii [neghine]. Pentru aceasta aşadar, dacă vor mărturisi mărturisirea cea de obşte, sînt vrednice de primit; iar de nu, nicidecum. Însă pe cele ce par că mărturisesc scornirea ta le vom vedea întru al doilea cuvînt [al nostru]. Şi vom vădi, ajutînd Dumnezeu, nu pe acelea – să nu fie! –, ci pe tine, care pe cele bine grăite le înţelegi rău şi nu potriveşti după putinţă cu cele neluminate pe cele luminate şi cu cele grăite de faţă pe cele întru ascuns. Iar acum să încheiem cuvîntul acesta de faţă repetînd în scurt cele zise, şi apoi aşa vom adăuga cele ce lipsesc.

– Deci întîi s-a vădit că pricina adăugirii lor este cu totul deşartă.

– Apoi s-a arătat că se înţelege de afară acel mic cuvînt: „numai", cînd se zice că Duhul Sfînt Se purcede de la Tatăl. Fiindcă, auzind noi întru acelaşi *Simbol* că Fiul S-a născut de la Tatăl, fără de toată grăirea împotrivă primim că se înţelege de afară acel mic cuvînt: „numai".

– După aceasta, înţelegem pe urmă că – măcar fără de prihană să fi fost aceea, adică a-L zice pe Duhul şi din Fiul – nu trebuia să se adauge de Latini în *Simbol*, de vreme ce a se adăuga nu se poate, măcar şi bine de se va arăta pe urmă că este. Căci nici de toţi cei mai-nainte de noi, măcar că s-au adunat împreună şi au cercat, nici de înşişi cei mai mari ai Romei celei vechi nu s-a adăugat nimic din cele ce s-au arătat că sînt ale dreptei credinţe.[1]

[1] Adică nu s-a mai adăugat nimic la cele hotărîte în *Simbolul* de la Calcedon, măcar că Sfintele Soboare ce au urmat au descoperit şi alte adevăruri de credinţă. Căci *Simbolul* îi este de ajuns Creştinului pentru a înţelege întreaga dogmă. (*n. m.*)

– Şi, de aici, s-a arătat că este cu dreptate că cerem întîi de la dînşii să scoată adăugirea şi nu, pentru căpetenia papei celui ce trăieşte, să defăimăm şi să lepădăm pe cei ce şi-au încheiat viaţa cu sfîrşit mărturisit de la Dumnezeu. Şi abia apoi să suferim a ne întreba cu dînşii pentru dînsa.

– După aceasta, către ascultătorii cei cu bună cunoştinţă ai cuvintelor ziceam că, auzind noi că amîndouă Feţele sînt de la Tatăl, avem a înţelege de afară acel mic cuvînt, „numai", măcar că nu s-ar grăi împreună.

– Ci şi, auzind noi pe Duhul de la Tatăl cu chip de purcedere, pe „a purcede" îl potrivim la Ipostasul Tatălui. Căci, cu adevărat şi negreşit, una este fiinţa a cîte trei [Feţele]. Şi nu este cu putinţă ca Fiul să le aibă pe cele ale Ipostasului părintesc. Pentru aceea, Duhul nu este şi din Fiul.

– După aceasta, s-au vădit cei ce cugetă cele ale Latinilor că nu mai pot să Le socotească pe cele două Feţe ale Dumnezeirii dintru una punînd pricina în două Feţe, şi mai vîrtos că cu deosebit chip, încă nici a zice un Dumnezeu pentru o asemenea aducere la una [din Feţe]. Căci nici nu este un [singur] om, strămoşul, tatăl şi fiul, după înţeleptul stătător înainte al Nissei, de vreme ce pricina se aduce la două feţe. Şi lîngă aceasta am arătat că – aşa cum sînt două cele pricinuite, fiindcă a fi pricinuit este în două Feţe – tot astfel şi pricinile vor fi de nevoie două, după dînşii, fiindcă pricina este în două Feţe, precum zic ei.

– Lîngă acestea, [am arătat] că – de vreme ce precum este Fiul din Tatăl aşa este şi Duhul, afară de chipul naşterii şi al purcederii (după înţelepţiţii de Dumnezeu teologi), şi de vreme ce Fiul este fără de mijlocire şi nu şi din Duhul, ci numai din Tatăl – pentru aceasta şi Duhul este din Tatăl fără de mijlocire, iar nu şi din Fiul.

– Am mai arătat că – de vreme ce Duhul Se zice şi „minte a lui Hristos", ca şi mintea noastră, a fiecăruia dintre noi – pentru aceasta este al Lui şi dintr-Însul după lucrare, iar după Ipostas este al Lui fireşte, dar nu dintr-Însul, ci numai din Tatăl.

– Lîngă aceasta, şi dintru a nu fi Duhul din Tatăl după dar, ci fireşte, s-a arătat că numai din Tatăl are [El] fiinţa.

– Şi dintru a avea amîndouă Feţele toate ale Tatălui, afară de nenaştere, şi de naştere şi de purcedere, după teologi.

– Şi de aici s-au arătat Latinii cum că adaugă şi după înţelegere în *Simbolul Credinţei*. Iar noi cum că nici după cuvîntul cel de afară cu înţelegere drept slăvitoare nu adăugăm în dumnezeiescul *Simbol*.

– I-am prihănit pe Latini că dogmatizează acelea din care se ivesc două Începuturi ale unuia Duhul. Iar ei au zis că nimic nu opreşte a fi Acestea unul, fiindcă este Unul din Altul. Şi s-au dovedit şi cu aceasta că hulesc.

– Apoi, iarăşi zicînd noi cuvîntul cel despre Început, am arătat că nici într-un chip nu sînt două Începuturi ale unuia Duhului Sfînt.

– Am dovedit, dintru a se mărturisi că cele ce sînt de obşte la Tatăl şi la Fiul sînt de obşte şi la Duhul, că a purcede nu este şi a Fiului, căci atunci aceasta ar fi fost şi a Duhului. Întru care i-am mai vădit pe ei că aceleaşi le fac pe cele ipostatice cu cele fireşti; iar dacă aceasta este aşa, şi pe dumnezeiasca fire o fac aceeaşi cu Ipostasurile cele închinate.

– Dintru a fi socoteală păgînească aceasta – adică a nu zice din Fiul pe făptura ce a avut înfiiţarea prin Fiul după chipul zidirii, ci a da însuşirea zidirii numai la Tatăl – de nevoie am cules după urmare cum că, dacă Duhul ar fi avut înfiinţarea prin Fiul şi după chipul purcederii, ar fi fost al unui păgîn a zice că pe Duhul nu Îl zicem din Fiul şi că însuşirea purcederii este numai a Tatălui. Dar, de vreme ce

aceia ce zic acestea aşa nu sînt numai drept credincioşi, ci şi purtători de Dumnezeu, urmează că sînt rău credincioşi cei ce zic că Duhul este şi din Fiul.

– Şi cum că, dacă Duhul are fiinţa prin Fiul, şi împreună şi deosebit amîndoi „Tată" şi „Purcezător" Se vor zice, iar [cu privire] la zidire „Făcător" şi „Tată".

– Dintru a se teologhisi că Fiul are toate cele ale Tatălui – afară de pricină, care nu poate fi a zidirilor, căci aceea este şi a Fiului şi a Duhului – am arătat iarăşi că Duhul nu Se purcede şi din Fiul.

– Şi am adus de faţă mărturii care opresc adăugirea Latinilor.

– Iarăşi, dintru a nu fi Fiul şi din Duhul, am arătat cum că nici Duhul nu are fiinţa şi din Fiul.

– Apoi, din numirile Fiului cele numărate şi privite de sfinţi, am dovedit că Duhul Sfînt nu este şi din Fiul.

– Iarăşi, dintru aceasta că este însuşire a Duhului nu aceea a fi numai purces, ci a fi purces din Tatăl, am arătat că teologii mărturisesc că Duhul Sfînt este numai din Tatăl.

– Şi, dintru aceasta, că este unire a Fiului şi a Duhului cu Tatăl, căci mijlocirea fiecăreia din celelalte două Feţe în numiri stă.

– Şi, dintru aceasta, că nu Se zice Duhul „din Începutul", ci „împreună cu Începutul", Început teologhisindu-se că este Fiul.

– Şi că greşeşte cel ce zice că Duhul este prin Fiul după fiinţă şi schimbă acea prepoziţie, „prin", în „din". Căci Duhul Se zice „prin Cuvîntul" ca Cel ce urmează împreună cu Dînsul. Duhul Se purcede împreună, nu din Cel ce Se naşte din Tatăl.

– Iarăşi – dintru a se teologhisi că fiecare din cele trei Feţe este în mijlocul celorlalte două după Ipostas, şi între

Dînsele se află ca fiecare către Sine şi pentru că al doilea de la Tatăl Se zice şi Duhul precum şi Fiul – s-a arătat că Amîndoi sînt din Tatăl fără de mijlocire. Fiindcă mijlocimea cea teologică nu se aseamănă cu cele trei semne ce ar fi puse pe rînd, ci cu cele din unghiurile schemei celei în trei colţuri[1].

– După aceasta, arătîndu-se luminat [că sînt] două ieşirile Duhului, s-a mai arătat că fiecare din ieşiri are potrivită încetarea. Şi, de aici, iarăşi că Duhul Sfînt nu are fiinţa şi din Fiul.

– Iarăşi, dintru a-L zice şi pe Fiul început al Dumnezeiescului Duh, s-a arătat că cei ce cugetă cele ale Latinilor Îl pun pe Dumnezeiescul Duh împreună cu cele zidite.

– Şi încă, dintru a nu avea împărtăşire Tatăl şi Fiul la dumnezeiasca odrăslire, se arată că nu este Duhul şi din Fiul.

– Lîngă acestea, dintru a fi cele de obşte ale Treimii celei prea-înalte deopotrivă la fiecare din dumnezeieştile Ipostasuri, s-a arătat că cei ce cugetă cele ale Latinilor nici pe Fiul, nici pe Duhul nu Îl zic din Tatăl, nici că Dumnezeu are osebiri ipostatice.

– Apoi, făcînd cuvîntul pentru rînduiala cea întru Dumnezeu, noi am mai dovedit că nu este ştiut sfinţilor cum Se află între Dînşii cu ţinerea şi cu rînduiala Fiul şi Duhul Sfînt. Şi am arătat cum se unesc la aceasta cei mari: Vasilie, Grigorie şi Ioan teologul cel de aur; încă am arătat şi am lămurit şi rînduiala cea după dreapta credinţă şi mărturisită la Dumnezeu.

– Şi, de aici, s-a dovedit că cei ce cugetă cele ale Latinilor nu ştiu această rînduială după dreapta credinţă. Şi că cele ce teologii mărturisesc că nu le ştiu, ca cele ce sînt mai

[1] Triunghiul echilateral (*n. m.*)

presus de noi, ei se laudă că le ştiu cu de-amănuntul, şi aşa grăiesc în deşert şi hulesc la purcederea Preasfîntului Duh.

– Iar noi şi cuvînt am dat, arătînd în multe chipuri pentru care pricină de mai multe ori Fiul după Tatăl şi Duhul după Fiul Se laudă de către noi şi se predă celor ce învaţă tainele.

– Şi cum că teologii, urmînd bine cuvîntului învăţăturii celei de taine, zic că Duhul Se află către Fiul aşa precum Fiul către Tatăl la toate cele ce se privesc de obşte la cîte trei Ipostasurile.

– Şi că, neauzind aceasta cu pricepere, Evnomie (mai-naainte) şi cei ce au cugetat cele ale Latinilor (mai pe urmă), L-au dogmatizat pe Sfîntul Duh al treilea de la Tatăl. Şi, de aici, Evnomie [a zis că e] al treilea şi cu firea, iar Latinii au mai dogmatizat că are fiinţa şi din Fiul.

– Încă arătam că Fiul şi Duhul Se aduc fără de mijlocire la Tatăl nu numai împreună, ci şi fiecare dintr-Înşii deosebit. Şi că, de nu este aceasta aşa, nici nu va fi un Dumnezeu.

– Şi lîngă acestea – dintru a zidi Dumnezeu şi Tatăl, ca Cel ce este Dumnezeu, iar nu ca Cel ce este Tată, dar a naşte şi a purcede ca Cel ce este Tată – arătam că, dacă Duhul va fi (după Latini) din Tatăl şi din Fiul ca dintru unul, nu va fi ca dintru un Dumnezeu, ci ca dintru un Tată [care e] Tatăl şi Fiul. Şi aşa socoteala cea latinească se va vădi desăvîrşit că Îl zice pe Duhul ca din Amîndoi aceştia după fiinţă, păgîneşte, şi ca dintru un Dumnezeu din Amîndoi.

– Iarăşi, după aceasta, grăim pentru Început şi cum că cei ce cugetă cele ale Latinilor răspund cu amăgire către cei care-i întreabă dacă zic două Începuturi ale dumnezeirii Duhului.

– După aceea, dintru a Se teologhisi Tatăl de către Apostolul „Tată al Luminilor", iarăşi se dovedesc cei ce cugetă cele

ale Latinilor că dintru aceasta Îl zic şi pe Fiul „Tată" şi leapădă în chip arătat singura Începătorie şi unimea cea după ipostas a Tatălui (adică a fi Tată Tatăl).

– Mai arătam că dogma noastră are cinstea şi de la vechime şi că este fără de nici o lipsă, neavînd nicidecum trebuinţă de adăugire.

– Apoi, după ce am zis şi aceasta – anume că cele ce s-au grăit de obşte de Părinţi sînt mult mai primite decît cele ce s-au grăit deosebit de vreunii dintru aceştia şi că cele nevorbite şi neobişnuite sînt cu bănuială, iar mai vîrtos cele ce se pun înainte de Latini, care s-au ispitit şi la cele arătate – ne-am făgăduit (şi cu Dumnezeu să fie cuvîntul!) să arătăm întru al doilea cuvînt că se unesc cele ce par că se deosebesc.

Deci acestea s-au arătat mai sus pe larg şi că noi şi mărturisirea noastră avem întărirea despre toate părţile, şi că de laudă ne este nouă şi nădejde ne-ruşinată. Căci, de nu ar fi aşa şi noi vom avea vreo lipsă la aceasta, cu mult mai vîrtos cei de demult care s-au învăţat de sus şi neamul nostru care prin mişcare dumnezeiască s-a învăţat: zic Apostolii, Proorocii, cinstitele Soboare ale Părinţilor cele multe şi de mult număr. Iar dacă ei au ştiut în alt chip (precum se întăreşte acum neamul Latinilor) şi nu ne-au arătat nouă – mai ales că Domnul a zis către dînşii: „Cele ce auziţi întru întuneric, propovăduiţi-le la lumină!" – cum nu vor fi vinovaţi? Ci Dumnezeu, prin prea-mari lucruri, i-a arătat drepţi şi aici. Căci ei nu socoteau ca Latinii (departe de aceasta!), precum şi aceasta s-a arătat. Ci au ştiut şi ne-au şi predat nouă unul şi numai unul Începutul Dumnezeirii: unul Tatăl nenăscut, unul Fiul ieşind dintr-Însul cu chip de naştere, unul Sfîntul Duh împreună pururea veşnic şi El, purcezîndu-Se din Tatăl mai-nainte de veci, şi în veci şi împreună slăvindu-Se cu Tatăl şi cu Fiul acum, şi pururea şi în vecii vecilor! Amin!

Al aceluiaşi, al doilea cuvînt pentru purcederea Preasfîntului Duh, că nu este şi din Fiul. Şi către cele ce se pun înainte de Latini din dumnezeiasca Scriptură ca şi cum spre ajutorul lor.

Deci, cele ce se cuvenea a le citi şi înşişi celor drept credincioşi spre luminarea şi adeverirea socotelii celei drepte şi prin care în scurt se arată toată păgînătatea Latinilor ce se împotrivesc, le-am spus mai-nainte, după putinţă. Iar cele ce ei pun înainte împotriva noastră şi a dreptei credinţe – prin care se întăresc că nimic nou nu scornesc, ci cu dumnezeieştile cuvinte ale lui Hristos Însuşi asemenea şi întru nimic nepotrivite cugetă şi grăiesc cu cei ce au teologhisit ca Hristos – acestea toate – neaducîndu-le încă la arătare, nici vădindu-le – să vedem acum cîte una deosebi care sînt cele ce zic şi prin care socoteli, şi graiuri şi înţelegeri ale *Scripturii* întrebuinţînd ei (iar mai vîrtos rău întrebuinţînd!), au căzut din mărturisirea cea grăită de Dumnezeu şi predată de Părinţi. Şi – ceea ce este mai rău decît toate – cum nici nu voiesc a se întoarce şi a se apuca cu întărire de aceea din care au scăpătat [au căzut]; ci, cu adevărat ca nişte neînvăţaţi, se scîrbesc şi grăiesc foarte împotriva celor ce le dau ca mînă spre îndreptare puterea Cuvîntului adevărului ridicătoare spre adevăr.

Deci a scăpăta din socoteala cea dreaptă a fost de obşte tuturor Bisericilor, fiindcă răul o vătăma uneori pe una, iar

alteori pe alta, pentru o vreme; iar a scăpăta şi a nu se mai întoarce a fost numai a Bisericii Latinilor, măcar că ea era mai mare, şi frunte şi vîrf înalt al scaunelor patriarhale. Şi asemenea s-a întîmplat acesteia ce era cea mai mare dintre Biserici precum elefantului, ce este cel mai mare dintre dobitoace. Despre care se zice că nici în vremea somnului nu se culcă pe pămînt spre odihnă, ci se odihneşte îngenunchind puţin pe mădularele cele plecate. Iar dacă cîndva, pătimind ceva, va cădea, nu se mai poate scula. Ci elefanţilor greutatea trupului le este pricina; căci grosimea cea multă, care este cu anevoie de întors, îi împilează jos, fiindcă stă deasupra ca un plumb foarte greu. Iar Latinilor [le este] mîndria, socotesc, patima cea una numai nevindecată, care şi numai a vicleanului este osîndă deosebită, după Apostolul.[1] Pentru aceea şi este el nevindecat în veci. Iar dacă neamul Latinilor va lepăda aceasta (căci pot, pentru că sînt oameni), poate că noi toţi cei ai dreptei credinţe – adunîndu-ne întru una şi folosind cuvintele cele de Dumnezeu insuflate ca pe oarecare colţi, prin care şi elefanţii cei căzuţi află ajutor de la cei ce stau [în picioare] – vom putea să-i ridicăm şi îi vom pune să stea drept, ţinîndu-se fără de abatere de dreptarul dreptei credinţe. Iar dacă vor zăcea de voie, nu îi va folosi nicidecum nimic, măcar de la înseşi Minţile cele cereşti de li se va găti şi li se va aduce vindecarea so-

[1] Apostolul îi scrie aşa lui Timotei: „Căci, dacă cineva nu ştie a fi cucernic în casa lui, cum va purta grijă de biserica lui Dumnezeu? [...] Ca nu cumva, umflîndu-se, să cadă în cursa diavolului" (I Timotei 3:5, 6). Stihuri care se tîlcuiesc aşa, după Teofilact:

„Zice: Dacă cineva s-ar face învăţător mai înainte de a fi ucenic, «s-ar umfla» – adică s-ar mîndri – şi ar cădea în cursă, adică în osînda şi munca diavolului. Iar Teodorit zice că prin acest cuvînt Apostolul arată umbrit că din mîndrie a căzut diavolul." (*n. m.*)

cotelii celei mincinoase. Căci al acestora este cuvîntul cel grăit cu graiuri proorocești: „Am vindecat Babilonul, şi nu s-a vindecat!" Deci mai că în zadar le dă lor mînă [de ajutor] cel ce le dă, acesta numai foarte bine iconomisindu-şi lui şi dînd lui Dumnezeu arătarea bună voinţei sale, iar pe aceia numai vădindu-i că de voie sînt răi şi poate oprindu-i a păşi mai-nainte la necuviinţe.[1] Căci şi acum, dacă nu vor voi în chip arătat să cugete lucruri străine, care doctorie mai bună spre îndreptare pot să aibă decît aceea că Duhul Sfînt are Ipostasul numai din Tatăl, iar nu şi din Fiul? Ceea ce s-a dovedit mai-nainte prin multe cuvinte, cînd şi prin grăirea acelui mic cuvînt, „numai", înţelegerea cea drept slăvitoare pentru teologia cea negreşită a Sfîntului Duh s-a făcut mai luminată, iar adăugirea lor s-a vădit potrivnică în chip arătat propovăduirii celei drepte a adevărului.

Ci, şi deosebit de acestea, nu vedem vreo nevoie adusă asupră de undeva ca, pentru cinstirea de Dumnezeu, să mutăm hotărîrile cele de Dumnezeu aşezate ale Sfintelor Soboare celor din veac şi să prefacem *Simbolul* dreptei credinţe cel dat de la Părinţi, încît să adăugăm şi să ne întărim că Sfîntul Duh are fiinţa şi din Fiul. Căci ce dacă vreunele [lucruri] din *Scriptura* cea insuflată de Dumnezeu par că nu se unesc cu cele grăite de obşte de teologi, şi pentru aceasta de noi toţi mărturisite? Oare nu mai vîrtos pe acelea le vom potrivi, pe cît se poate, cu adevărul ce are negrăirea împotrivă despre toate părţile? Ci oare vom cădea noi pentru acelea din adevăr? Şi nu vom mărturisi că ele covîrşesc mintea noastră, lăsînd priceperea lor celor care s-ar fi învrednicit de Tainele

[1] Nici măcar aceasta nu s-a întîmplat, căci Latinii au mers pînă la capăt cu eresul lor, ajungînd să spună că toate păgînismele sînt îndreptăţite. Vezi legăturile şi rugăciunile comune ale lor cu toţi închinătorii la idoli. (*n. m.*)

cele adînci şi ascunse ale Duhului, măcar din cei de pe urmă de ar fi ei? Şi oare nu ne vom socoti nevrednici de acelea şi nu ne vom smeri sub mîna cea tare a lui Dumnezeu? Ci – o, patimă! – ne vom face necunoscători şi de Însuşi Dumnezeu, nevoind a mărturisi că nimic nu cunoaştem, precum şi cei ce nu au cunoscut dumnezeirea Fiului din pricina celor cu anevoie de înţeles scrise pentru Dînsul? Nicidecum! Căci nici acelora nu vor putea să le ajute mărturiile *Scripturii* cele ce nu s-au înţeles bine, fiindcă ei pun înainte îndreptări necuviincioase, care nu vor putea să-i izbăvească pe ei de păgînătate şi de osînda cea veşnică pentru dînsa. Ci se vor munci veşnic; căci – lepădînd graiurile cele luminate şi cercîndu-le (iar mai vîrtos necercîndu-le!) pe cele întunecoase, pentru mîndria ştiinţei, şi neplecîndu-se celor ce cu adevărat le-au cercat – dintru această ştiinţă semeaţă au dobîndit după dreptate nebunia cea adevărată. Şi multe sînt aceste graiuri care la cei nestrăbătători cu mintea ridică pe a fi Fiul împreună fără de început şi de o cinste cu Tatăl, încă şi pe vrednicia cea stăpînească şi împărăţia cea fără de sfîrşit. Căci zice că Se va supune şi Fiul, şi că Se cade Lui a împărăţi pînă cînd-va, şi că mai mare este Tatăl; şi că Înţelepciunea S-a zidit, şi că nu ştie unele din cele zidite de El; şi că de la Sine nu poate să facă nimic, şi că S-a pogorît nu ca să facă voia Sa, şi că era petrecînd noaptea întru rugăciunea lui Dumnezeu; şi că S-a învăţat, şi a sporit, şi S-a înălţat, şi S-a proslăvit, şi S-a sfîrşit şi toate cîte sînt ale smereniei frămîntăturii noastre; şi cîte ale bunei cunoştinţe (ca să zic aşa) a Celui născut către Născător, şi cîte sînt semne că nu este potrivnic lui Dumnzeu-Tatăl şi cîte sînt pilde către noi prin lucrările faptei bune. Deci ce? Oare pentru acestea se cuvine să lepădăm înălţimea dumnezeiască cea oarecum nestrăbătută care

se mărturiseşte din alte cuvinte la Fiul, anume că la început era, şi era la Dumnezeu şi Dumnezeu era (Ioan 1:1); şi că Se naşte mai-nainte de toţi munţii[1] şi mai-nainte de soare petrece numele Lui[2]; şi că Dumnezeu nu Se va socoti altul către El, căci Acesta este Care mai pe urmă împreună cu oamenii a petrecut; şi că El şi Tatăl una sînt; şi că El întru Tatăl, şi Tatăl întru El; şi că cel ce L-a văzut pe El L-a văzut pe Tatăl; şi că împreună cu El este stăpînirea în ziua puterii Lui[3]; şi că tot genunchiul se va pleca Lui, al celor cereşti, şi al celor pămînteşti şi al celor dedesubt[4]; şi că împărăţia Lui este îm-

[1] Psalmistul zice aşa: „Mai-nainte de a se face munţii şi de a se zidi pămîntul şi lumea, din veac şi pînă în veac Tu eşti" (Psalmul 89:2). La care Teodorit tîlcuieşte: „Căci eşti mai înainte decît toate cele făcute: şi decît munţii, şi decît pămîntul, şi decît toată lumea. Că veşnic eşti şi fără de început şi sfîrşit, nefiind hotărît împrejur cu nici o margine – pentru că acest «Tu eşti» se cuvine să se împreune şi să se înjuge cu «mai-nainte de a se face munţii». (*n. m.*)

[2] „... mai-nainte de soare rămîne numele Lui" (Psalmul 71:17). Stih a cărui tîlcuire, după Teodorit, este aceasta: „Prin prepoziţia «mai-nainte» arată că El este mai de demult decît soarele şi decît luna, dar nu aşa simplu «mai-nainte de soare rămîne», ci «mai-nainte de neamul neamurilor». Am văzut că pe acest «neamul neamurilor» l-a pus şi la lună, şi la soare, iar acestea sînt de o vreme, făcîndu-se deodată, după cum a zis Dumnezeu: «Facă-se luminători pe tăria cerului! Şi a făcut Dumnezeu cei doi luminători mari.» Aşadar, dacă a fost «mai-nainte de luna neamului neamurilor», apoi cu adevărat a fost şi mai-nainte de soare." (*n. m.*)

[3] „Cu Tine este începătura în ziua puterii Tale, întru strălucirile Sfinţilor Tăi" (Psalmul 109:3). Pe marginea cărui stih Teodorit scrie aşa: „Nepieritoare ai stăpînia – zice –, dar mai cu covîrşire o vei arăta pe aceasta în ziua Judecăţii, întru care îi vei arăta pe sfinţi străluciţi şi luminaţi. Pentru că «zi a puterii» a numit a doua arătare a Mîntuitorului, întru care va veni împreună cu îngerii întru slava Tatălui. Atunci şi sfinţii vor străluci ca soarele, după însuşi glasul Domnului." (*n. m.*)

[4] „...ca întru numele lui Iisus tot genunchiul să se plece, al celor cereşti, al celor pămînteşti şi al celor dintru adînc" (Filipeni 2:10). Şi

părăţie veşnică şi altui împărat nu va rămîne (Daniil 7:14). Deci acestea şi celelalte cîte sînt asemenea acestora – cele atîta de minunate, cele atît de înalte, cele atît de necovîrşite – ne vor trage jos din pricina graiurilor celor smerite? Şi nu vom cerca şi nu vom primi înălţimea cea ascunsă întru cele ce par de jos? Şi nu ne vom face ai înţelegerii celei cu dreaptă credinţă, dezlegînd ceea ce se împotriveşte, ci ne vom împiedica de ceea ce se vede, şi vom cădea şi vom petrece în slovă? Nicidecum! Căci slova omoară, trăgînd în jos dintru înălţime pe cei ce nu caută sus, către Duhul.[1]

tîlcuirea lui Teofilact: „Adică: Toată lumea – şi îngerii cei cereşti, cu oamenii cei pămînteşti şi cu demonii cei dintru adînc, şi dreptii, şi păcătoşii, şi cei bine-cinstitori de Dumnezeu şi toţi păgînii – se va supune şi va cădea înaintea înfricoşatului nume al lui Iisus Hristos. Căci şi demonii, şi necredincioşii vor cunoaşte numele, slava şi puterea lui Iisus în ziua Judecăţii, şi vor cădea siliţi ca nişte robi înaintea Lui şi I se vor închina, neputînd a se lupta mai mult împotriva adevărului. Căci, dacă demonii Îi ziceau lui Iisus încă mai înainte de vremea Judecăţii: «Te ştim pe Tine cine eşti...» (Luca 4:35), cu cît mai vîrtos au să-L recunoască atunci pe Iisus şi au să se teamă de puterea Lui!? Iar Teodorit zice că «cei din adînc» sînt morţii. Vezi şi tîlcuirea zicerii: «...cînd va strica toată începătoria, şi toată stăpînirea şi puterea» (I Corinteni 15:24) şi a zicerii: «că toate le-a supus sub piciorele Lui» (la fel, stih 27). Chiar aceasta zisă aici de Pavel, o zice şi Ioan în *Apocalipsă*: «Şi toată făptura care este în cer, şi pe pămînt şi sub pămînt şi în mare şi toate cîte sînt în acestea le-am auzit zicînd: Celui ce şade pe tron şi Mielului fie binecuvîntarea, şi cinstea, şi slava şi puterea, în vecii vecilor!» (Apocalipsa 5:13). Însemnează că Sfîntul Grigorie al Nissei voieşte să arate prin cuvintele acestea ale lui Pavel cele patru părţi ale crucii: prin «cele cereşti», înălţimea; prin «cele din adînc», adîncimea; iar prin «cele pămînteşti», lăţimea şi mărimea. [...] (*Cuvîntul Catehetic*, capitolul 32)" (în tîlcuirea epistolelor lui Pavel). (*n. m.*)

[1] Pavel scrie aşa: „...destoinicia noastră este de la Dumnezeu, Cel ce ne-a învrednicit să fim slujitori ai *Noului Testament*, nu ai slovei, ci ai Duhului; căci slova omoară, iar Duhul face viu" (II Corinteni 3:5, 6). Stihuri pe marginea cărora Teofilact scrie aşa: „Puterea noastră – zice

Aşadar pentru aceasta şi noi – cîţi sîntem curat ai Duhului, cîţi teologhisim precum S-a descoperit El pe Sine, cîţi nu cugetăm şi nu propovăduim nimic nevrednic Lui nici din cele ce zicem abătut – deci noi, măcar de va părea ceva neunit cu teologia cea pentru Duhul cel unul sfînt şi închinat, şi pe aceea o vom înţelege duhovniceşte, ajutînd Sfîntul Duh. Şi vom lămuri, şi vom azvîrli pietrele împiedicării şi cu toate chipurile vom arăta uniţi cu Părinţii cei mai dinainte pe cei mai de pe urmă – şi de obşte, şi deosebi – şi încă şi pe noi înşine cu dînşii şi pe toţi cu Stăpînul Cel de obşte al firii şi Părinte al nostru după dar. Şi – de vreme ce Latinii întorc către socoteala lor cea rea, răzvrătindu-le din neştiinţă sau din reaua voinţă, aproape toate cele nepricepute din *Scripturi* (şi multe sînt nepricepute de dînşii din cele ce li se par lor că sînt negrăite împotrivă), prin care în chip prea-arătat ameţesc norodul cel din prejurul lor – de acestea acum pomenind, şi pe acestea dovedindu-le că sînt rău înţelese de dînşii şi ca pe nişte temelii doborîndu-le (Dumnezeu ajutînd), noi vom arăta putredă toată zidirea păgînătăţii lor.

Pavel – este de la Dumnezeu, căci Dumnezeu ne-a împuternicit şi ne-a făcut iscusiţi spre a fi slujitori ai acestui lucru mare şi dumnezeiesc, ai *Noului Testament*, «nu ai slovei, ci ai Duhului». Şi *Legea cea Veche* era duhovnicească, fiindcă s-a dat de Duhul, prin Moisi, însă aceea nu da şi Duh Sfînt, precum dă *Noul Testament* al evangheliei. Aşadar, Pavel zice aici aceasta: Nouă nu ni s-a încredinţat de la Dumnezeu să dăm slova, precum Moisi, ci Duhul Sfînt. Fiindcă Apostolii nu numai că învăţau cele duhovniceşti, dumnezeieştile dogme şi Taine, dar, punînd mîinile peste cei ce se botezau, le şi dădeau lor Duh Sfînt.

«...căci slova omoară, iar Duhul face viu.» *Legea cea Veche* – zice Pavel – dacă afla pe cineva făcînd chiar şi păcatul socotit mai mic (precum era a aduna cineva lemne în ziua Sîmbetei), îl omora. Iar Sfîntul Duh al *Noului Testament* îl primeşte pe cel ce ar păcătui nenumărate rele, şi, prin mijlocirea scăldătoarei *Sfîntului Botez*, îl îndreptează şi pe cel omorît de păcat îl face viu" (Sfinţitul Teofilact, în tîlcuirea epistolelor lui Pavel). (*n. m.*)

Deci veniţi să punem înainte mai întîi cuvîntul ce li se pare lor cu totul nebiruit, ca acela ce este grăit de Cuvîntul adevărului:

„A suflat asupra lor şi a zis: «Luaţi Duh Sfînt!»" (Ioan 20:22). Vezi – zic ei – cum în chip luminat Duhul Sfînt este şi din Fiul? Deci – de vreme ce a zis, suflînd: „Luaţi Duh Sfînt!" – în suflare a fost Sfîntul Duh. Ei socotesc că purcederea este acelaşi lucru cu insuflarea cea prin trup, fiincă [zic] că Duhul Sfînt este insuflare a dumnezeirii lui Hristos pentru că S-a dat prin insuflare, şi de aici asemuiesc că Se purcede şi de la Fiul. Ci oricare dintru acestea două zic, de aici să li se astupe gura, întîi prin scurte cuvinte! Căci, suflînd, Domnul nu a zis: Luaţi Duhul Sfînt! – ci fără articol: „Luaţi Duh Sfînt!"; adică puţin oarece al Duhului. Aşadar este arătat că prin insuflare a dat din parte oarece lucrare a Duhului, nu firea sau ipostasul Lui. Căci cu totul nedespărţită este firea şi ipostasul Dumnezeiescului Duh. Dar pentru ce, suflînd, a dat ceea ce a dat? Ca să arate că una este lucrarea Lui şi a Dumnezeiescului Duh. Şi de aici se descoperă că Ei, adică El şi Acela, sînt uniţi şi de o cinste, precum zice şi teologul cel cu gura de aur, scriind: „Unii zic că Domnul nu a dat Duhul, ci că prin insuflare i-a făcut îndemînatici pe ucenici spre primirea Duhului. Dar nu va greşi cineva dacă va zice că şi atunci au luat ei oarecare putere şi dar duhovnicesc, ca să ierte păcatele. Pentru aceea a adăugat: «Cărora veţi ierta, se vor ierta», arătînd ce fel de lucrare dă. Căci nespus este darul Duhului şi de multe feluri dăruirea. Iar aceasta se face ca să cunoşti că ale Tatălui, şi ale Fiului şi ale Sfîntului Duh unul sînt darul şi puterea."

Dar să răspundem către dînşii şi mai pe larg. Dacă insuflarea Duhului a fost Duhul Sfînt, aşadar şi răsuflarea pe care o întrebuinţa, prin care s-a făcut şi insuflarea, a fost Du-

hul Sfînt. De aici, ar urma că [Hristos] nu S-a făcut om ca noi: ci fie cu nălucire, după nălucirea celor fără de cap; fie a avut firea cea cărnoasă dintru început, alcătuită oarecum aşa încă mai-nainte de a petrece El împreună cu oamenii, după nebunia lui Apolinarie. Şi iarăşi, Însuşi Domnul a zis şi aceasta, cu adevărat: „Graiurile pe care Eu le grăiesc duh sînt şi viaţă sînt" (Ioan 6:63). Iar dacă sînt duh, sînt şi Duh Sfînt. Căci cum nu? Deci, după tîlcuirea Latinilor pentru insuflare, şi Duhul Sfînt este cuvînt, şi cuvînt al lui Dumnezeu! Decît care, ce lucru mai de mirare s-ar fi putut auzi? Iar mai vîrtos cuvinte, şi cuvinte ale lui Dumnezeu! – căci zice: „graiurile", care însemnează mulţime. Şi se cuvine a lua aminte şi aici că nici acum nu a zis: Graiurile pe care Eu le grăiesc sînt Duhul – ci fără articol, arătînd că acestea nu sînt Ipostasul Duhului, ci că sînt pline de lucrarea Dumnezeiescului Duh şi că printr-însele se dă lucrarea cea făcătoare de viaţă a Duhului. Deci şi cînd a zis, suflînd: „Luaţi Dun Sfînt!", a zis cu adevărat că insuflarea aceasta este plină de puterea Dumnezeiescului Duh de a dezlega şi a lega.

Iar acum să venim către ceea ce este cuvîntul. Şi de la noi se vestesc graiurile Domnului, căci zice [Psalmistul]: „Întru buzele mele am vestit toate judecăţile gurii Tale" (Psalmul 118:13).[1] Încă ele se şi cearcă, şi se cugetă, şi se păzesc, şi se lucrează şi se înţeleg. Aşadar oare şi din noi Se purcede Duhul Sfînt? La cîte Îl pogoară pe Duhul acela care nu prin Duhul[2] le tîlcuieşte pe cele ale Duhului! Cîtă este încă şi deosebirea cuvintelor Domnului [faţă de ale noastre]! Deci

[1] Stih pe marginea căruia Teodorit scrie aşa:

„Zice: Pe cele învăţate de la bunătatea Ta, îi voi învăţa şi eu pe cei ce nu le ştiu." (*n. m.*)

[2] Adică nu prin Duhul Adevărului, ci prin acela al minciunii şi înşelării. (*n. m.*)

porunci, mărturii, îndreptări, judecăţi: „Şi a fost cuvîntul Domnului către Ioan, fiul Zahariei", după dumnezeiescul evanghelist Luca; şi: „...precum a grăit Domnul prin sfinţii lui prooroci să facă milă", zice Zaharia; şi: „Fost-a cuvîntul Domnului către Iona, feciorul lui Amati"; şi: „...cuvîntul care s-a făcut către Isaia", iar altă dată către altul; şi: „A grăit Domnul către Moisi", şi către cutare sau cutare şi către cîţi acum nu este cu lesnire nici a-i număra. Aşadar ce, oare toate acestea au fost Duhul Sfînt, şi El nu a grăit prin prooroci (precum este scris), ci El S-a grăit printr-înşii ori către dînşii? Departe de această hulă! Iar dacă acestea ce se grăiau fără de trup de la Dumnezeu cel fără de trup nu au fost Duhul Sfînt, cu mult mai vîrtos nici graiurile lui Hristos care se vorbeau trupeşte. Iar dacă acestea nu, atunci nici răsuflarea întru care ele se închipuiesc şi se scot afară. Şi, dacă aceasta nu, atunci nici insuflarea care s-a făcut printr-însa; iar, lîngă aceasta, nici ceea ce se însemna de dînsa. Deci, măcar că este cu totul cu neputinţă, însă fie că insuflarea nu era a trupului, ci a dumnezeirii Fiului; iar ca să punem mai vîrtos ceea ce se grăieşte de Latini, fie că de la cea simţită se însemna de Mîntuitorul aceea ce se înţelege cu mintea. Dar El a suflat şi la început în faţa făpturii celei dintîi. Dar ce a suflat? Suflare de viaţă. Ce este suflare de viaţă? Suflet viu. Să te înveţe pe tine Pavel: „Făcutu-s-a omul cel dintîi cu suflet viu."[1] Dar ce este „viu"? Fără de moarte. Aceeaşi

[1] Precum zice şi *Cartea Facerii*: „S-a făcut omul cel dintîi, Adam, cu suflet viu" (Facerea 2:7). Stih pe marginea căruia Sfîntul Ioan Gură de Aur zice aşa:

„– Ce înseamnă «cu suflet viu»?

– Înseamnă «lucrător»; care are, prin lucrările lui, în slujba sa mădularele trupului, care urmează voinţei lui. Dar nu ştiu cum s-a făcut că noi, oamenii, am răsturnat rînduiala aceasta: atît de mult s-a întins păcatul, încît sufletul a fost silit să urmeze voilor trupului. Am silit sufletul

este a zice: „cuvîntător" [raţional], căci cel fără de moarte este cuvîntător. Şi nu numai aceasta, ci şi plin de daruri dumnezeieşti. Căci aşa este sufletul cel cu adevărat viu. Iar aceasta, adică a fi el astfel, este aceeaşi cu a fi „după chip", iar dacă voieşti şi „după asemănare". O, pagubă! Din ce, în ce ne-am schimbat! Ochii îngerilor vedeau atunci sufletul omului cel împreunat cu simţire şi cu trup, şi [ca pe un] alt dumnezeu îl vedeau, nu numai făcut pe pămînt minte şi trup acelaşi, pentru dumnezeiasca bunătate, ci pentru mulţimea acesteia închipuit şi cu dar al lui Dumnezeu. Întrucît acelaşi era trup, şi minte şi duh. Şi [omul] avea sufletul desăvîrşit după chip şi asemănare dumnezeiască, unul fiind el în minte, şi cuvînt şi duh.[1] Dar a văzut şi ochiul cel zavistnic şi nu a suferit şarpele cel începător de răutate. Socotesc că atît a aşteptat, cît să-i dea mai lucrător veninul de sub limbă şi oarecum să gătească şi să amestece cu vicleşug, adică cu cuvînt dulce, otrava cea prin auz, care a năpădit, a îndulcit, a rănit. O, a mea uşurătate şi a aceluia răutate! A vărsat în suflet veninul, l-a omorît pe cel viu de la acesta [de la suflet],

– care trebuia să stea în frunte, ca un stăpîn, şi să poruncească –, l-am silit să se coboare de pe tron şi să asculte de plăcerile trupului; n-am mai ţinut seamă de nobleţea lui şi de vrednicia lui cea mare." (*n. m.*)

[1] „Şi a zis Dumnezeu: Să facem om după chipul Nostru şi după asemănare; şi să stăpînească peştii mării, şi păsările cerului, şi dobitoacele şi fiarele, şi tot pămîntul şi toate vietăţile care se tîrăsc pe pămînt" (Facerea 1:26). La care Sfîntul Ioan Gură de Aur tîlcuieşte: „Deci, prin cuvîntul «chip», trebuie înţeles «stăpînire» şi nimic altceva, căci Dumnezeu l-a zidit pe om ca să fie stăpîn peste toate cele de pe pămînt; şi nimic nu este pe pămînt mai mare decît el, ci toate sînt sub stăpînirea lui. [...] [Şi] după cum cuvîntul «chip» înseamnă stăpînire, tot aşa cuvînlul «asemănare» înseamnă ca noi să ajungem, atît cît ne stă în puterea noastră omenească, asemenea lui Dumnezeu, să ne asemănăm adică lui Dumnezeu în ce priveşte bunătatea, blîndeţea, fapta bună, precum zice şi Hristos: «Fiţi asemenea Tatălui vostru Celui din ceruri» (Matei 5:48)." (*n. m.*)

pe trup zic; iar pe cel din sine viu, pe suflet, l-a înnegrit. Ni s-a luat dumnezeiasca frumusețe, ne-am lipsit de dumnezeiescul chip, am pierdut Lumina, am stricat asemănarea cu Lumina aceasta cea prea-înaltă, ne-am îmbrăcat cu negura – vai! – ca și cu o haină și ne-am înfășurat cu întunericul ca și cu un veșmînt. Dar, ca să nu lungesc grăind, ne-a miluit în dar Acela a Cărui fire este bunătatea și mila cea pentru dînsa și pentru mine, cel căzut, S-a pogorît. Și S-a făcut, precum zice apostolul, „cu Duh făcător de viață"; ca, făcîndu-l viu, să înnoiască chipul cel întunecat.[1]

Deci – aceasta lucrînd acum și arătînd că Însuși Acela este, Care și întru început a zidit prin insuflare – [Hristos-Dumnezeu] suflă peste ucenici și prin cuvîntul Său arată

[1] Căci Pavel zice așa: „«S-a făcut omul cel dintîi, Adam, cu suflet viu» (Facerea 2:7), iar Adam cel de pe urmă, cu Duh făcător de viață" (I Corinteni 15:45, 46). Stihuri pe care Teofilact le tîlcuiește astfel: „Cum zice Pavel că sînt scrise amîndouă acestea, de vreme ce e scris numai că «s-a făcut omul cu suflet viu»? Răspundem că, deși nu este scris că «Adam cel de pe urmă e cu Duh făcător de viață», aceasta se vede din ceea ce s-a întîmplat. Tot așa, și Proorocul Isaia a zis că cetatea Ierusalimului avea să se numească «cetate a dreptății» (Isaia 1:26), iar Zaharia a zis că are să se numească «cetate adevărată» (Zaharia 8:3), cu toate că Ierusalimul nu s-a numit chiar cu aceste nume. Și Isaia a numit pe Domnul Emmanuil; El însă nu S-a numit așa, dar înseși faptele I-au dat această numire, și de aceea a zis: «Și vor chema (înseși faptele adică) numele lui Emmanuil» (Isaia 7:14).

Deci «omul cel dintîi, Adam» a fost om sufletesc, adică avea trup ce se ocîrmuia de către puterile sufletești. Iar «Adam cel mai de pe urmă – Domnul – e cu Duh de viață făcător». Nu a zis: «duh viu», ci: «Duh făcător de viață», Care le învie pe celelalte, ceea ce este mai mult decît a fi viu. Fiindcă Domnul este nedespărțit de Sfîntul Duh, Cel unit cu Sine după ființă, prin Care a și înviat trupul Său și va dărui nestricăciunea și trupurilor noastre. Așadar arvunele și pîrga vieții acesteia stricăcioase le-am luat întru întîiul Adam, iar arvunele nestricăciunii ce va să fie le-am luat întru Hristos, urmînd ca la sfîrșit să luăm nestricăciunea prea-desăvîrșit" (în tîlcuirea la epistolele lui Pavel). (*n. m.*)

darul, nu zicînd iarăși: „Pun suflet", ci: Pun duh și, prin darea darurilor, îl fac iarăși pe suflet duh dumnezeiesc. [...] Unindu-l pe acesta (adică pe suflet) cu Duhul Meu, îi fac pe ai Mei ca oarecum una să sufle împreună cu Mine și să aibă după dar, prin unirea cea către Mine, puterea de a dezlega și a lega, care în chip firesc se arată la Dumnezeiescul Duh. „Căci noi – zice – avem minte a lui Hristos"; și: „Cel ce se lipește de Domnul un Duh este" (I Corinteni 6:17). Ci vezi cum insuflarea aceasta însemnează nu numai că Duhul este de față și lucrează înnoirea sufletului omenesc spre mai bine – care credem că se săvîrșește de la Tatăl, prin Fiul, întru Duhul Sfînt –, ci dă și duh, și Duh Sfînt, dar după darul, și puterea și lucrarea de a lega și a dezlega păcatele oamenilor, iar nu pe însuși Ipostasul Sfîntului Duh. Căci acesta nu poate să fie luat de nimeni, ci darurile Duhului, puterea și lucrările cele firești, care nu se despart nicidecum de El, se iau de cei vrednici a se lucra de Duhul; care, pentru că sînt uniți cu Acesta, s-au și uns cu lucrarea Acestuia. Căci numai Cel unul Hristos S-a uns tot de Cel ce unge, după cel ce zice: „El este «Hristosul» (Unsul) (Matei 1:16), din pricina dumnezeirii. Căci ungerea omenirii [Sale] nu-L sfințește prin lucrare, ca pe ceilalți «hristoși» (unși) (Iezechil 30:31), ci prin starea de față cu totul a Celui ce unge." Deci se zice că aceia „iau" Duhul Sfînt și că El Se dă către dînșii prin Fiul (iar dacă voiți și de la Fiul) pentru că ei sînt uniți prin dumnezeiasca lucrare cea de acolo, și s-au făcut organe ale Duhului și Îl arată pe El prin ei înșiși. Și aceasta a arătat Domnul suflînd și zicînd ucenicilor: „Luați Duh Sfînt!" – precum ne învață și dumnezeiescul Damaschin. Căci – după ce a zis că pe Duhul nu Îl zicem „din Fiul", ci Îl numim „Duh al Fiului" și că mărturisim că prin Fiul

S-a arătat şi S-a dat nouă – a adăugat îndată că „a suflat şi a zis ucenicilor: Luaţi Duh Sfînt!" Oare nu este arătat că, din insuflarea aceasta, părintele cel din Damasc a înţeles şi a arătat că Duhul Sfînt nu este şi din Fiul, ci că numai S-a arătat şi S-a dat printr-Însul?[1]

Iar Latinii, cu stricarea de minte, înţeleg şi dogmatizează împotrivă, căci nu pricep că darurile acestea şi lucrările du-

[1] Locul din *Evanghelie* este aşa: „Şi, zicînd acestea, a suflat asupra lor şi le-a zis: Luaţi Duh Sfînt! Cărora veţi ierta păcatele, le vor fi iertate; şi cărora le veţi ţine, vor fi ţinute" (Ioan 20:22, 23). Să vedem şi tîlcuirea lui Teofilact la aceste stihuri: „Şi suflă şi le dă Duh Sfînt, însă nu darul cel desăvîrşit al Sfîntului Duh dîndu-le lor acum (căci pe acesta avea să-l dea în ziua a cincizecea), ci făcîndu-i vrednici pe ei spre primirea Duhului. Căci zice: «Luaţi Duh Sfînt!» adică: Faceţi-vă vrednici spre a lua Duh! Şi este a zice că le-a dat lor o oarecare putere şi dar duhovnicesc nu ca să scoale morţi şi să facă puteri, ci ca să ierte păcatele. Nu ca să scoale morţi şi să facă puteri, căci acest dar li-l dăduse mai înainte de Patimă, ci ca să ierte păcatele, care este un dar mai mare decît cel al semnelor. Căci în trei rînduri s-a dat apostolilor Duhul, precum arată Sfîntul Grigorie Teologul în cuvîntul ce face la sfînta zi a Cincizecea. «Căci – zice – puterea Duhului lucra în ucenicii lui Hristos de trei ori, după cît erau ei puternici a încăpea, şi în trei vremi: mai înainte de a Se slăvi Hristos prin Patimă, după ce S-a slăvit prin înviere şi după suirea la Ceruri, sau întoarcerea Lui la starea cea dintîi sau oricum s-ar cădea a o numi. Şi aceasta o arată curăţirea cea dintîi a bolilor şi a duhurilor, care nu s-a făcut fără de Duh, cu adevărat. Şi [o arată] insuflarea cea după iconomia ce s-a făcut pentru mîntuirea noastră, care era în chip arătat o insuflare mai dumnezeiască. Şi [o arată şi] împărţirea de acum a limbilor celor de foc, lucru pe care îl şi prăznuim. Însă cea dintîi [s-a făcut] în chip umbrit, iar cea de a doua mai descoperit; iar cea de acum mai desăvîrşit, nu încă prin lucrare fiind de faţă, precum mai întîi, ci (precum ar zice cineva) fiind împreună [cu noi] cu chip de fiinţă şi împreună [cu noi] petrecînd.» Pentru aceasta a şi adăugat pe urmă: «Cărora le veţi ierta păcatele, se vor ierta lor», arătînd că le-a dat lor acest cap al darurilor duhovniceşti, adică acela al iertării păcatelor. Iar după înălţare, Însuşi Duhul pogorîndu-Se, le-a dat lor din destul şi puterile semnelor, şi pe ale tuturor celorlalte daruri" (în şirul tîlcuirii la Ioan). (*n. m.*)

pă care, prin Fiul, Se dă Duhul Sfînt se dau nu numai de la Fiul, ci şi de la Însuşi Tatăl cel de sus. Căci „tot darul – zice – desăvîrşit de sus este, de la Părintele Luminilor".[1] Şi ce este mai desăvîrşit decît puterea de a lăsa şi a ţine păcatele? Şi nu numai de la Tatăl şi de la Fiul, ci şi prin Însuşi şi de la Însuşi Sfîntul Duh. Căci a zis Dumnezeu prin Ioil: „voi turna peste tot trupul", al cărei turnări este cu adevărat şi duhul ce s-a dat de la Hristos ucenicilor prin insuflare. Şi „unuia – zice – se dă prin Duhul cuvîntul înţelepciunii, iar altuia cuvîntul cunoştinţei" şi toate darurile cîte s-au numărat pe rînd[2] de Pavel, vasul cel ales, care a dobîndit şi

[1] „Toată darea cea bună şi tot darul desăvîrşit de sus este, pogorîndu-se de la Părintele luminilor, la Care nu este schimbare sau umbră de mutare" (Iacov 1:17). (*n. m.*)

[2] „Căci unuia i se dă prin Duhul cuvînt de înţelepciune, iar altuia cuvînt de cunoştinţă, după acelaşi Duh" (I Corinteni 12:8). Stih tălmăcit astfel, după Sfinţitul Teofilact: „Adică aşa cum Teologul Ioan, «Fiul Tunetului», Petru şi ceilalţi Apostoli, şi mai ales acest Apostol Pavel, aveau un asemenea dar al «cuvîntului înţelepciunii», cu care nu numai că ştiau tainele ascunse ale lui Dumnezeu, ci şi pe ceilalţi îi învăţau prin cuvînt. Fiindcă înţelepciunea învaţă pe cei ce o au, luminînd şi descoperind cele ascunse, iar «cuvîntul înţelepciunii» le înfăţişează şi celorlalţi.

Şi ia aminte că Pavel foloseşte pentru Sfîntul Duh prepoziţia «prin» şi, mai jos, pe «după» şi pe «în», ca să arate că folosirea prepoziţiilor este fără osebire – precum zic Fotie, şi marele Vasilie (în capitolele despre Sfîntul Duh) şi Teologul Grigorie (în cuvîntul despre Sfîntul Duh).

Iar Teodorit zice că Pavel nu numeşte «cuvînt de înţelepciune» buna-limbuţie [«retorica», *n. m.*], ci adevărata învăţătură. [...]

«Iar altuia, cuvînt de cunoştinţă...» Precum mulţi Creştini aveau un asemenea dar de cunoştinţă, adică aveau cunoştinţă de multe taine duhovniceşti, dar nu puteau să-i înveţe şi pe alţii prin cuvînt. Iar Pavel pune toate darurile în seama Sfîntului Duh pentru ca să-i mîngîie cu aceasta pe cei ce aveau daruri mai mici. Iar marele Vasilie, vorbind despre darul acesta, zice că «e nevoie de cuvîntul cunoştinţei spre a vedea

mulţimea arătărilor prin Duhul.[1] Pentru aceea şi zicea: „Iar nouă ne-a descoperit Dumnezeu prin Duhul Său" nu numai cele necunoscute Părinţilor celor vestiţi întru fapta bună şi dreapta credinţă, ci şi cele care covîrşesc şi însăşi cunoştinţa îngerilor.[2] „Din aceasta cunoaştem că noi rămînem în El şi El întru noi, fiindcă ne-a dat din Duhul Său", zice Ioan

cu mintea cele negrăite ale Duhului» (la începutul tîlcuirii la *Isaia*). Iar purtătorul de Dumnezeu Maxim, tîlcuind zicerea «duh de cunoştinţă», spune aşa: «însuşirea cunoştinţei este cuprinderea dumnezeieştilor cuvinte întru faptele cele bune» (capitolul 38 al sutei a patra din cuvintele teologice) (în tîlcuirea la epistolele lui Pavel). (*n. m.*)

[1] La acelaşi loc de la I Corinteni, Pavel numără şi alte daruri ale Sfîntului Duh: credinţa, darul tămăduirii, lucrări de puteri, proorocia, desluşirea duhurilor, neamuri (feluri) de limbi şi tălmăcirea limbilor. (*n. m.*)

[2] Vorbind despre bunătăţile cele negrăite ale lui Dumnezeu, hărăzite doar celor aleşi ai Lui, Pavel zicea: „«...cele ce ochiul nu a văzut, şi urechea nu a auzit şi la inima omului nu s-au suit, pe care le-a gătit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El» (Isaia 64:4). Iar nouă ne-a descoperit Dumnezeu prin Duhul Său, căci Duhul le cercetează pe toate, şi adîncurile lui Dumnezeu" (I Corinteni 2:9, 10). Stihuri pe marginea cărora Teofilact scrie aşa: „Care sînt – zice Pavel – cele gătite de Dumnezeu celor ce-L iubesc? Sînt cunoştinţa lui Hristos şi mîntuirea prin înomenirea Lui. Căci pe acestea nici ochiul omenesc nu le-a văzut, nici urechea omenească nu le-a auzit, nici vreo inimă omenească nu le-a cugetat. Căci grăitorii de Dumnezeu, Proorocii, care mai înainte au cunoscut tainele lui Hristos, nu le-au privit cu ochi omeneşti, nici nu le-au auzit cu urechi omeneşti, nici nu le-au înţeles cu inimă omenească şi cu silogism; ci toate simţurile Proorocilor – şi ochii, şi urechile şi inima – erau duhovniceşti şi dumnezeieşti, iar nu omeneşti. Căci «Domnul Dumnezeu – zice Isaia – mi-a dat mie limbă de ucenic, ca să ştiu să grăiesc celor deznădăjduiţi. În fiecare dimineaţă El deşteaptă, trezeşte urechea mea, ca să ascult ca un ucenic» (50:4), adică: Mi-a dat Domnul ureche dumnezeiască; la fel, şi celelalte simţuri.

Cine sînt însă «cei ce-L iubesc pe Domnul», cărora le-a gătit bunătăţile de mai sus? Sînt Creştinii cei credincioşi. Dar unde este scrisă aceasta? Poate că a fost scrisă, acum însă nu se află cartea aceea. Poate însă că Pavel, cel înţelept întru cele evreieşti, a tîlcuit vorbele acestea după zicerea

cel prea-teolog dintre apostoli (Ioan 4:13). Şi, în scurt, toată darea bunătăţilor dintr-Însul izvorăşte la zidire. Şi nu este nicidecum dar care să vină la zidire fără de Sfîntul Duh, zice marele Vasilie, care – după ce le-a numărat pe toate: şi dăruirile, şi darurile şi lucrările Duhului – zice apoi: „Toate acestea le are Sfîntul Duh veşnic. Ci Acesta, izvorînd din Dumnezeu, este ipostatic (adică întru al Său ipostas); iar acelea, izvorînd dintr-Însul, sînt lucrări ale Lui."

Deci Sfîntul Duh Se purcede oare şi din Sine, de vreme ce dintr-Însul şi printr-Însul este toată darea bunătăţilor, între care cu adevărat este şi puterea de a dezlega şi a lega, pe care Domnul a dat-o ucenicilor prin insuflare? Departe de această necuviinţă! Ci aceea, adică a da, este de obşte a cîte trele Ipostasurile. Precum mărturiseşte şi apostolul, căci zice: „Osebite sînt darurile, dar acelaşi Duh. Şi osebiri ale slujbelor sînt, dar acelaşi Domn. Şi osebiri ale lucrărilor sînt, dar acelaşi Dumnezeu."[1] Deci de obşte sînt ale Celei uneia

lui Isaia: «Cei cărora nu li s-a vestit despre El Îl vor vedea şi cei ce nu au auzit vor înţelege» (52:15).

«Nouă însă ni le-a descoperit Dumnezeu prin Duhul Său...» Poate că cineva ar fi zis împotriva celor de mai sus: Dacă bunătăţile gătite de Dumnezeu nu s-au suit la inima şi la cugetul omului, cum de le-aţi aflat voi, Creştinii? Pentru aceasta răspunde aici Pavel şi zice că Dumnezeu ni le-a arătat prin Sfîntul Său Duh, iar nu prin înţelepciunea oamenilor cea din afară, căci aceasta nu poate descoperi tainele lui Dumnezeu" (în tîlcuirea la epistolele lui Pavel). (*n. m.*)

[1] Pavel zice aşa: „Darurile sînt osebite, dar acelaşi Duh. Şi sînt felurite slujiri, dar acelaşi Domn. Şi lucrările sînt osebite, dar este acelaşi Dumnezeu care lucrează toate în toţi" (I Corinteni 12:4-6). Stihuri care, după Teofilact, se tîlcuiesc astfel, în împreună-glăsuire cu Sfîntul Grigorie Palama:

„După ce a arătat care este osebirea proorocului mincinos şi a vrăjitorului de adevăratul şi dumnezeiescul prooroc, Apostolul vorbeşte acum şi despre darurile Sfîntului Duh, pentru ca să-i îndrepteze pe cei care erau dezbinaţi din pricina lor. Şi, mai întîi, îl vindecă şi îl îndrep-

sfinte și închinate Treimi dumnezeiești puteri și lucrări prin care Dumnezeu Se sălășluiește și umblă întru cei vrednici, după făgăduință, printr-înșii lucrînd și cunoscîndu-Se. Ale căror dumnezeiești lucrări și izvor Se teologhisesc nu numai Tatăl și Fiul, ci și Sfîntul Duh. Precum zice și marele Vasilie, scriind în capetele sale cele pentru Sfîntul Duh împotrivă

---

tează pe cel ce are darul mai mic și se mîhnește pentru aceasta, zicîndu-i: Frate, de ce te mîhnești că nu ai primit un dar la fel de mare precum celălalt? Au doar aceasta e datorie și ți se datora a primi atît, și nu mai puțin? Nu, aceasta e hărăzire (dăruire) a Sfîntului Duh! Mulțumește așadar lui Dumnezeu că ți-a dat acest dar fără a-ți fi dator cu ceva! Căci Același dătător, Dumnezeu, Care i-a dat aceluia darul cel mare, ți l-a dat și ție pe acesta mic. Fiindcă nu vreun înger ți-a dat ție darul, iar aceluia Dumnezeu, ci același Sfînt Duh vi l-a dat la amîndoi, încît, chiar dacă s-a făcut oarecare osebire după dar, nu este nici o deosebire după Dătătorul darului și după izvor, fiindcă unul și același este Dătătorul și izvorul, Duhul cel Sfînt.

«Și sînt felurite slujiri...» Aici, Pavel Îl arată și pe Fiul ca dătător al bunătăților și al darurilor. Și a vorbit de «slujiri» ca să-l mîngîie mai mult pe cel care se scîrbea fiindcă avea dar mai mic. Căci cel ce aude vorbindu-se de «dar», iar apoi primește un dar mai mic decît al altuia, se poate mîhni; iar cel ce aude de «slujire» nu se mîhnește la fel, căci slujirea are osteneală și sudori. Deci zice: De ce te mîhnești tu, Creștine, că ai primit un dar mai mic, căci altuia Dumnezeu i-a poruncit să se ostenească mai mult cu slujirea ce i-a dat, iar de tine I-a fost milă și nu ți-a dat atîta osteneală? Astfel încît, chiar dacă acela are ceva mai mult decît tine, după osteneală o are.

«Și lucrările sînt osebite...» Aici, Pavel Îl arată și pe Tatăl, Care lucrează toate întru toți credincioșii Creștini. Și iată cum, din cuvintele acestea ale Apostolului, dumnezeiasca Sfîntă Treime Se arată desăvîrșit și deplin.

Iar «slujire» și «lucrare» sînt unul și același lucru, măcar că se osebesc după numiri, căci și acestea sînt tot daruri ale Sfîntului Duh, ale Fiului și ale Tatălui. Căci, precum ființa celor trei Ipostasuri este una, tot așa și darurile date de Cele trei Persoane sînt aceleași. Vezi însă cum Pavel arată mai întîi pe Duhul și la sfîrșit pe Tatăl, pentru cei ce iscodesc rînduiala Sfintei Treimi și voiesc a fi numit totdeauna mai întîi Tatăl și la sfîrșit Sfîntul Duh" (în tîlcuirea la epistolele lui Pavel). (*n. m.*)

grăitoare: „Iar lucrările Duhului care? Nespuse sînt pentru mărimea lor și nenumărate pentru mulțimea lor!" Și iarăși: „La Sfîntul Duh, toate sînt desăvîrșite – dragostea, bucuria, pacea, îndelunga-răbdare, bunătatea, înțelepciunea, priceperea, sfatul, întărirea, buna credință, cunoștința, sfințirea, izbăvirea, credința, lucrările puterilor, darurile tămăduirilor și cîte asemenea cu acestea – nimic avînd întru Sine străin și de afară cîștigat, ci pe toate avîndu-le veșnic, ca Cel ce este Duh al lui Dumnezeu și dintr-Însul S-a arătat, pricinuitor Lui-Și avîndu-L ca pe un izvor al Său și de acolo izvorînd. Dar și El este izvor al bunătăților celor mai sus zise. Ci Acesta, izvorînd din Dumnezeu, este ipostatic (adică întru al Său Ipostas); iar acelea, dintr-Însul izvorînd, sînt lucrări ale Lui." Și acestea sînt măririle cele cunoscătoare ale dumnezeieștii firi. Deci, vrînd să Se arate pe Sine de o ființă după dumnezeire cu Tatăl și cu Duhul, Domnul nostru Iisus Hristos dă ca dar ucenicilor această firească lucrare a Dumnezeirii[1], precum și Tatăl a dat mai-nainte proorocilor unele din aceste lucrări. Încă și Duhul Sfînt, pogorîndu-Se după suirea Mîntuitorului, a dat și El ucenicilor acest fel de lucrări, printr-însele și El arătîndu-Se de o ființă cu Tatăl și cu Fiul.

Deci de obște și multe sînt la cea una Sfîntă și închinată Treime cele către noi, de la Dînsa dumnezeiești dogme și darea acestora. Iar purcederea Sfîntului Duh este una, și deosebită a Tatălui și mai-nainte de veci. Însă, ca să pecetluiesc și răspunsul acesta și toată gura cea împotrivitoare să se astupe, Îl voi pune înainte martor al adevărului cuvîntului acestuia pe Însuși Cuvîntul adevărului, arătîndu-L grăind împreună cu noi, după asemănarea celor mai-nainte de noi. Căci Acesta, Care de nicăieri nu Se desparte de la pămînt suindu-Se către Tatăl cel ceresc, le-a poruncit celor ce ră-

---

[1] A lega și a dezlega păcatele (*n. m.*)

măseseră pînă în sfîrşit împreună cu El să nu se despartă de Ierusalim, ci să aştepte făgăduinţa Tatălui, „pe care – zice – aţi auzit-o de la Mine". Dar care este făgăduinţa? Că vă veţi boteza – zice – cu Duh Sfînt, nu după multe zile. Deci, mai-nainte de înălţarea Mîntuitorului, încă nu dobîndiseră făgăduinţa. De unde urmează că Duhul cel Sfînt nu li s-a dat lor prin insuflare. Căci Acesta este făgăduinţa.[1] Dar cînd

[1] „Şi, împreună petrecînd, le-a poruncit să nu se despartă de Ierusalim, ci să aştepte făgăduinţa Tatălui, «pe care – zice – aţi auzit-o de la Mine»" (Faptele Apostolilor 1:4). Stih pe care Teofilact îl tîlcuieşte după cum urmează: „«...ci să aştepte făgăduinţa Tatălui...» Dar cînd au auzit făgăduinţa? Cînd zicea: «De folos vă este ca să Mă duc. Căci, de nu Mă voi duce, Mîngîietorul nu va veni la voi; iar dacă Mă voi duce, Îl voi trimite la voi» (Ioan 16:7); şi iarăşi: «Îl voi ruga pe Tatăl, şi alt Mîngîietor vă va trimite» (Ioan 14:16). Dar pentru ce nu a venit Acela cînd era El de faţă, nici îndată după ce El S-a înălţat? – ci abia după opt sau nouă zile de la aceasta, adică după ce s-a împlinit ziua a cincizecea. Şi încă ceva: Cum zicea: «Luaţi Duh Sfînt!» (Ioan 20:22) – de vreme ce Duhul nu venise încă? Deci putem zice că aceasta a zis-o gătindu-i pe dînşii a fi prea-îndemînatici şi puternici spre primirea Duhului, pe Care aveau să-L ia cînd S-a pogorît peste dînşii. Sau a zis lucrul ce era să fie ca pe unul ce ar fi stat de faţă chiar atunci, precum şi cînd zice: «Iată, v-am dat putere să călcaţi peste şerpi, şi peste scorpii şi peste toată puterea vrăjmaşului, şi nimic nu vă va vătăma» (Luca 10:19). Încă şi într-alt fel mai putem zice. Căci darea Duhului este în multe feluri şi în multe chipuri: una este curăţitoare, iar alta săvîrşitoare; una este aceea care sfinţeşte, iar alta care îi face pe sfinţitori; una este dătătoare de vorbire în limbi străine, iar alta de proorocii; una, de faceri de minuni, iar alta de tîlcuiri şi altele nenumărate. Deci nimic nu-i opreşte pe ucenici să fi primit de mai multe ori darul Duhului, după împărţirea Lui cea în multe feluri şi în multe chipuri. Însă pogorîrea Duhului peste Apostoli cea desăvîrşită şi în stare să-i facă desăvîrşiţi şi pe alţii s-a făcut în vremea praznicului de cincizeci de zile, cînd – arătîndu-Se peste dînşii în chip de limbi de foc – i-a umplut de toată lucrarea Sa. Prin urmare nu ar greşi cineva dacă ar zice că şi atunci [cînd Hristos a zis: «Luaţi Duh Sfînt!»] ei au luat oarecare putere şi dar duhovnicesc: nu ca să-i învie pe morţi, ci ca să ierte păcatele. De aceea a şi adăugat: «(...) cărora le

au auzit ucenicii făgăduindu-se acestea de la Mîntuitorul? Cînd de voie voia să moară pentru noi. O, cît de mare este dragostea [Lui] cea către noi! Nu numai că Se da pe Sine la junghiere pentru noi, dar ne şi făcea moştenitori cu aşezămînt [testament] ai averilor Sale, şi ne deschidea vistieriile şi ni le da şi pe însăşi cea de o fire şi care covîrşeşte toată zidirea, pe bogăţia cea nedeşertată a Duhului. „Căci Eu – zice – voi ruga pe Tatăl, şi alt Mîngîietor vă va da, Care va rămîne cu voi în veci" (Ioan 14:16). Apoi, după puţine: „Iar Mîngîietorul, Duhul cel Sfînt, pe Care Îl va trimite Tatăl întru numele Meu, Acela vă va învăţa toate" (Ioan 14:26). Apoi – după sfătuirile acelea cele dulci, după cuvintele cele mîngîietoare, după îndemnările spre paza bogăţiei – zice iarăşi: „Cînd va veni Mîngîietorul pe Care Eu voi trimite vouă de la Tatăl, Duhul Adevărului, Care de la Tatăl Se purcede, Acela va mărturisi pentru Mine" (Ioan 15:26). Văzut-ai încuietorile vistieriei celei adevărate deschizîndu-se din parte? Iar mai vîrtos, ca să zic mai teologic, vezi luminări strălucindu-ne nouă din parte? Ci acum vedem făgăduinţa pentru care ne este cuvîntul. Dar aceea, adică „nu după multe zile", unde e? Puţin mai-nainte mergînd la acelaşi loc al cuvintelor, şi aceasta mai-nainte a spus-o atunci, mîngîindu-i din cele prea-mari pe ai Lui cu iubire de oameni, căci zice: „De folos vă este vouă ca Eu să Mă duc. Căci, de nu Mă voi duce Eu, Mîngîietorul nu va veni la voi" (Ioan 16:7).

Aşadar cum îndrăzneşte cineva să spună că prin insuflarea aceea a venit Duhul la ucenicii Domnului, mai-nainte de a Se înălţa El? Ci zice poate că nu S-a dat mai-nainte

veţi ierta păcatele, le vor fi iertate» (Ioan 20:23) şi celelalte, arătînd ce fel de lucrare le dă. Căci atunci i-a îmbrăcat cu această putere, iar după patruzeci de zile le-a dat lucrarea semnelor, pentru care şi zice mai jos: «Veţi lua putere (...)» şi celelalte (stihul 8)." (*n. m.*)

de înălţarea Mîntuitorului celălalt Mîngîietor. Dar poţi să zici şi aceasta, că nu S-a trimis de la Dînsul după suirea la ceruri, precum şi El luminat S-a făgăduit ucenicilor, zicînd: „Pe Care Eu Îl voi trimite vouă" şi: „de Mă voi duce Eu, Îl voi trimite pe El la voi". Bine s-a adus de tine acest cuvînt după acela! – ar fi zis cineva către cel ce l-a zis. [...] Căci, măcar că şi acesta este cuvînt al Cuvîntului Adevărului, dar nu asemenea arată de la sine aceea, adică a sufla, şi aceea, adică a trimite. Căci cel ce suflă, acela suflă de nevoie din sine, cu duhul cel de la sine, acelaşi lucru fiind a zice: cu insuflarea ce se purcede de la sine. Dar nu şi tot cel ce trimite îl trimite pe cel ce de la sine este şi se purcede, ci şi pe cel ce vine la dînsul de la altul. Pentru aceasta şi Domnul – punînd silinţă ca nimeni să nu socotească, amăgindu-se, că Duhul Sfînt Se purcede şi de la Dînsul – atunci a dat insuflarea care se părea mai vîrtos că însemnează aceasta[1], cînd a mutat şi a urnit venirea Duhului. Şi – zicînd mai-nainte aceea, adică „voi trimite" – a adăugat: „de la Tatăl". Căci – măcar că Îl voi trimite – zice – dar nu de la Sine-Mi, ci luîndu-L de la Tatăl, de la Care Se purcede. Căci numai Acela Îl trimite de la Sine, ca Cel ce Îl are pe El, ce Se purcede de la Dînsul; şi Îl are pe El ce Se purcede pururea, nu numai atunci cînd şi Eu Însumi Îl voi trimite. Nici Îl are pe El ce necurmat S-ar trimite de la Mine precum Se purcede de la El. Căci, zicînd: „Îl voi trimite", Eu nu am adăugat: „pe Cel ce de la Acela S-a purces", ca să nu se înţeleagă la Tatăl aceea, adică „oarecînd"; şi, vrînd să aduc pe urmă: „Care de la Tatăl Se purcede", am apucat mai-nainte zicînd: Nu pe Care Eu Îl trimit, ci pe Care Eu Îl voi trimite, ca să nu se înţeleagă şi la Mine aceea, adică „pururea". Căci a avea a trimite pe

[1] Adică purcederea (*n. m.*)

Duhul Sfînt către cei vrednici, de obşte este din pururea vecuire la Tatăl şi la Fiul. Şi trimite în vreme şi Unul, şi Altul şi Amîndoi cînd este trebuinţă; pentru aceasta, [a trimite] poate să primească şi sorocul şi vremea viitoare. Iar a purcede nicidecum nu povăţuieşte mai-nainte, nici în rînduială de făgăduinţă se va afla cîndva, nici vremea cea viitoare nu poate să primească. Departe de această hulă, care se întîmplă celor ce socotesc că trimiterea Duhului cea de la Fiul este pururea vecuitoare! Căci Duhul S-a trimis la unii şi S-a dat către ucenici de la Fiul, luîndu-L El de la Tatăl, dar în vreme. Pentru că trimiterea este mai pe urmă şi decît aceştia ce Îl iau. Şi pentru pricină, iar mai vîrtos pentru multe pricini, zice: „...ca să rămînă cu voi în veci". Ca să vă înveţe, şi să vă aducă aminte toate cele ce am grăit vouă şi ca să mărturisească pentru Mine. Şi să mărturisească împreună cu voi, care mărturisiţi cele ale Mele dintru început pînă în sfîrşit. Ca să vădească lumea supusă păcatului, ceea ce a numit dreptatea Mea „păcat", dreptatea care şi pe însuşi stăpînitorul păcatului şi din însuşi stăpînirea păcătoşilor l-a scos afară osîndindu-l după dreptate, că pe Cel cu adevărat drept L-a adus, fără dreptate, sub aceeaşi vină cu păcătoşii.[1]

[1] Mîntuitorul le prooroceşte ucenicilor aşa: „Dar Eu vă spun adevărul: vă este de folos ca să Mă duc Eu. Căci, dacă nu Mă voi duce, Mîngîietorul nu va veni la voi, iar dacă Mă voi duce, Îl voi trimite la voi. Şi El, venind, va vădi lumea de păcat, şi de dreptate şi de judecată. De păcat, pentru că ei nu cred în Mine; de dreptate, pentru că Mă duc la Tatăl Meu şi nu Mă veţi mai vedea; şi de judecată, pentru că stăpînitorul acestei lumi a fost judecat" (Ioan 16:7-11). Stihuri la care este de trebuinţă şi tîlcuirea Sfinţitului Teofilact: „«Dar Eu vă spun adevărul: vă este de folos ca să Mă duc Eu.» Vezi cum îi mîngîie pe ei: Măcar de mii de ori de v-aţi întrista – zice –, Eu vă zic ceea ce este de folos. Căci voi voiţi să fiu cu voi pururea, dar aceasta nu este de folos. Căci, de nu Mă voi duce Eu, Mîngîietorul nu va veni la voi. Deci, măcar că voiţi ca Eu să fiu de faţă cu voi, nu vă voi asculta, ci mai vîrtos voi alege ceea ce

Ca să Mă slăvească pe Mine, povăţuindu-vă pe voi la tot

este de folos decît voia voastră cea spre vătămare vouă. Căci – de nu voi muri Eu pentru lume şi nu Mă voi duce la Tatăl, jertfă şi împlînzire pe Sinemi dîndu-Mă pentru păcatele lumii – Mîngîietorul nu va veni. Căci cum va veni, de nu se va strica vrajba [dintre oameni şi Dumnezeu], omorîndu-se păcatul? De nu Se va împăca Tatăl cu firea omenească? Ci aici ce vor putea zice cei ai lui Macedonie, care micşorează slava Duhului, numindu-L pe El slugă a Fiului? Cum este de folos ca stăpînul să se ducă, şi să vină sluga? Deci zice: O, ucenici! – măcar de vă veţi şi întrista pentru ducerea Mea, dar bucuraţi-vă pentru venirea Duhului, Care va face vouă mai multe şi mai mari faceri de bine.

Şi vezi întru aceeaşi dată şi stăpînirea de Sineşi a Duhului, şi împreună-bunăvoinţa Fiului. Pentru că aceasta: «va veni Mîngîietorul», este a stăpînirii Duhului. Iar aceea: «Eu Îl voi trimite pe El» este a bunei voinţe a Fiului, şi a plăcerii Lui – de se cuvine a zice aşa – şi a înduplecării ca să vină Mîngîietorul.

«Şi venind Acela, va vădi lumea de păcat...»

Va veni Mîngîietorul, şi care va fi folosul? Va vădi – zice – lumea de păcat, şi îi va arăta pe dînşii păcătoşi, pentru că nu cred. Căci – cînd vor vedea făcîndu-se prin mîinile ucenicilor semne mari şi minuni întru Duhul, şi nici aşa nu vor crede – cum nu vor fi vrednici de osîndă şi vinovaţi de prea-mare păcat? Căci acum ei pot să spună – zice – că Eu sînt fiu de tîmplar şi de maică nebăgată în seamă, măcar că fac minuni. Iar atunci necredinţa lor va fi fără cuvînt de îndreptare, fiindcă întru numele Meu va săvîrşi Duhul unele ca acestea. Deci îi va vădi pe dînşii de păcat, adică îi va arăta că au păcătuit fără de iertare.

Încă îi va vădi şi de dreptate, căci «Eu merg la Tatăl Meu», adică le va arăta lor că Eu, drept fiind, şi viaţă fără de prihană vieţuind, sînt omorît de dînşii fără de dreptate. Şi la aceasta semn este că merg la Tatăl; căci, de n-aş fi fost drept, nu M-aş fi înălţat la Tatăl. Căci, de vreme ce L-au omorît ca pe un potrivnic lui Dumnezeu şi ca pe un călcător de *Lege*, zice: Duhul le va arăta lor că nu sînt întru acest fel. Căci, de aş fi fost potrivnic lui Dumnezeu şi călcător de *Lege*, nu M-aş fi învrednicit de cinste de la Dumnezeu şi Punătorul de *Lege*; şi de cinste nu vremelnică, ci veşnică. Pentru că aceea ce zice: «Nu Mă veţi mai vedea», arată petrecerea Lui cea veşnică la Tatăl.

Şi de judecată îi va vădi, căci «stăpînitorul lumii acesteia s-a judecat», adică şi din aceasta iarăşi Duhul Mă va arăta drept şi fără de

adevărul, căci Duh al Adevărului este. Şi nu de la Sineşi grăieşte, ci cîte aude de la Tatăl, precum şi Eu nu am grăit nimic de la Sinemi. Şi, de vreme ce Tatăl este al Meu şi toate cîte le are Tatăl ale Mele sînt, pentru aceasta dintru al Meu ia şi vesteşte. Căci de obşte sînt la Noi şi bogăţia, şi dările.

Deci [Duhul Sfînt] S-a trimis de Tatăl şi Fiul în vreme, şi către oarecari şi pentru pricină; iar numai de la Însuşi Tatăl Se purcede fără de vreme şi fără de pricină, numai pe El avîndu-L pricină a Sa pe Tatăl Cel unul nenăscut, Care a făcut toate dintru nefiinţă doar pentru bunătatea ce e de obşte a Sa şi a Acelora. Iar pe Fiul dintru început Îl are născut şi pe Duhul purcezîndu-Se. Oare ai aflat înţelegere tu, cel potrivnic, şi lumina cunoştinţei a strălucit ţie de la Cuvîntul Adevărului? Iar mai vîrtos oare tu însuţi ai început a deschide pleoapele şi a căuta la lumină, deşi nu desăvîrşit, ci măcar umbrit simţind strălucirea cea luminoasă, şi nu umbroasă, ca să pipăi şi să vezi că pe acel grai – „va da" şi „va

păcat, căci stăpînitorul lumii s-a judecat şi s-a biruit de Mine. Căci – de vreme ce ziceau că are drac, şi că întru Veelzevul face minuni şi că este înşelător (Matei 12:24, Marcu 3:22, Luca 11:15, Ioan 10:20) – zice că: Acestea toate se vor arăta deşarte, fiindcă diavolul se va vedea osîndit şi tuturor va fi arătat că de Mine S-a biruit, ceea ce n-aş fi putut dacă n-aş fi fost mai tare decît dînsul şi înstrăinat de tot păcatul. Şi cum s-a arătat aceasta? Prin venirea Duhului, căci toţi cei ce credeau în Hristos îl călcau şi îl batjocoreau pe stăpînitorul lumii. Deci dintru acestea se arăta că şi de Hristos s-a osîndit cu mult mai nainte. Drept aceea, Duhul i-a vădit ca pe nişte păcătoşi pe cei ce n-au crezut. Căci credinţa dezleagă păcatele prin iertarea Botezului, şi lucrările Duhului care se arătau întru cei ce au crezut nu se vedeau întru cei necredincioşi. De unde se vădea că ei sînt vase rele, şi necurate şi nevrednice de primirea Duhului. Încă şi în alt chip: Duhul vădeşte lumea cea necredincioasă «de dreptate», anume că este lipsit de dreptate cel ce nu crede în Iisus cel drept, Care pentru dreptate S-a înălţat la Ceruri. O vădeşte şi o osîndeşte şi ca pe o trîndavă; căci, înfrînt fiind diavolul, nici aşa n-a vrut să-l biruiască." (*n. m.*)

trimite", care s-a zis de atîtea ori – nu l-a zis nicăieri fără de pricină, nici fără de faţa [persoana] care lua, pentru care Se şi trimite? Ci pururea înjugat cu pricinile L-a dat Cel unul şi Dumnezeu. Iar pe Acesta, purcezîndu-Se, L-a pus slobod, fără de nici un fel de pricină; căci pe trimiterea ce este împreună vecuitoare şi fără de pricină, numai la Tatăl a dat-o, iar pe ceea ce este sub vreme şi pururea unită cu pricina a descoperit-o că este de obşte la Sine şi la Tatăl. Ca, pricepînd tu aceasta, să nu mai huleşti cugetînd şi zicînd că trimiterea este aceeaşi cu purcederea. Sau, dintru aceea cugetînd-o pe aceasta, să zici că Duhul Sfînt are Ipostasul din Tatăl şi din Fiul. Căci, aşa cum Dumnezeu este fără de pricină, tot astfel şi fiinţa lui Dumnezeu este fără de pricină; pe Acesta avîndu-L El pricină, din Care este fără de pricină, iar nu dintr-Însul fiind pentru pricină. Şi – aşa cum şi Dumnezeu, şi fiinţa lui Dumnezeu este fără de pricină – tot astfel orice s-a făcut pentru pricină este de obşte şi la Cel fără de pricină, şi la Cei ce dintr-Însul sînt fără de pricină. Iar ceea ce la Dînşii este de obşte nu este însuşire deosebită a vreunui Ipostas dumnezeiesc. Pentru aceea, a Se trimite este a Fiului şi a Duhului, precum şi a trimite este a Celor trei Feţe, pentru că este pentru pricină; iar a Se purcede sau şi a purcede nu este şi a Fiului, pentru că nu este pentru pricină. Deci – cînd auzi că Duhul Sfînt Se trimite către oarecari din Fiul, sau şi prin Fiul sau şi din Amîndoi – ia-mi în minte ieşirea cea de sub vreme şi pentru pricină, iar nu pe cea din Tatăl, aceea fără ţinere, şi mai presus de pricină şi mai-nainte de veci.

Deci ce? Oare te înduplecăm şi s-a arătat ţie lumina, sau încă ne vom mai zdrobi potrivind dovedirile şi gonind întunericul neştiinţei tale? Cît de mult şi gros îl ai pe acesta

acoperindu-ţi luminile ochilor minţii tale, dacă nici acum nu ai privit încă spre adevăr! Încă şi acel grai, „voi da", este acelaşi cu „voi trimite", de vreme ce nici Cel ce Se trimite nu Se mută după loc, nici Însuşi Cel ce trimite nu Se depărtează de Cel ce Se trimite; căci pururea sînt împreună şi pretutindeni şi Cel ce trimite, şi Cel ce printr-Însul Se trimite, iar dacă voieşti şi dintr-Însul. Căci nu întru slovniri[1] ne este nouă buna credinţă. Deci – de vreme ce nu Se despart cu locul, nici nu Se cuprind într-un loc Cel ce trimite şi Cel ce Se trimite – oare nu dă Cel ce trimite? Aceasta a zis o dată şi Însuşi Domnul, luminîndu-ne pe noi: „... pe Care Îl va da Tatăl"; iar altă dată iarăşi: „... pe Care Îl va trimite Tatăl", la aceeaşi înţelegere întrebuinţîndu-le pe amîndouă. Ci este scris o dată că şi El Însuşi „S-a trimis" de la Tatăl, iar altă dată că „S-a dat", fiindcă aceeaşi este la acestea „a trimite" şi „a da". Dar cum va veni şi Se va da oare Cel ce este pretutindeni, şi toate le plineşte şi prin toate străbate? Adică arătîndu-Se şi lucrînd lucrarea darurilor. Pentru aceea aşadar, la Dumnezeu, „a Se trimite" şi „a Se da" nu este nimic altceva decît numai „a Se arăta".

Deci Latinii care dogmatizează ca pururea vecuitoare o trimitere ca aceasta de la Fiul urmează să socotească şi o arătare a Duhului pururea vecuitoare; încă este nevoie să fie pururea vecuitori şi aceia către care este arătarea. Şi nici aşa nu este cu putinţă a Se arăta din Fiul fiinţa Dumnezeiescului Duh. Iar dacă aceia zic că socotesc din arătare, totuşi noi – urmînd nu la socoteli, ci la cuvinte grăite de Dumnezeu – ne-am îmbogăţit cu mărturisirea credinţei. Noi ştim încă pe Duhul Sfînt că vine şi Se arată şi de la Sine, dar pentru aceasta nu vom da că şi de la Sine Se purcede. Deci Cel ce

[1] Adică întru filologie, întru iubirea de cuvinte şi slove. (*n. m.*)

Îl dă sau Îl trimite pe Duhul Sfînt nu Îl şi purcede pentru că Îl trimite, ci Îl face pe El arătat. Căci aceasta a făcut şi Domnul, arătîndu-L ucenicilor Săi pe Duhul în chip măsurat mai-nainte de înălţarea Sa, prin darul Lor cel de obşte şi care de la Dînşii s-a dat atunci în chip măsurat. Aceasta fiind şi întru început pricina de a se zidi prin insuflare sufletul omului, precum zic eu. Căci – de vreme ce şi Tatăl ce grăia, şi Cuvîntul Lui cel atot-puternic Se propovăduiau cînd toate se zideau, iar arătare a Duhului încă nu se făcuse; şi, [de vreme ce], făcîndu-se omul, trebuia să nu fie neştiută nici una din Feţele Treimii – pentru aceasta, lîngă Cuvîntul şi lîngă Cel ce grăia (aceeaşi fiind a zice lîngă Fiul şi lîngă Tatăl) s-a adus acel grai: „a suflat", care descoperea Ipostasul Duhului. Ceea ce şi Domnul a făcut, înnoindu-ne pe noi.[1] Căci, fiindcă era Fiu, de aici Se arăta Tatăl; iar prin insuflare Se propovăduia Duhul. Al căreia lucru de obşte a fost şi plăsmuirea noastră cea dintru început, şi darul plăsmuirii celei de a doua de mai tîrziu.

Deci aşa, arătîndu-Se pentru noi pe pămînt asemenea nouă, Fiul cel Unul-Născut al Tatălui, mai-nainte de înălţarea Sa a arătat Ipostasul Sfîntului Duh în chip măsurat, însemnîndu-L pe acesta prin darul dat prin insuflare către ucenici şi măsurînd învăţătura cu puterea celor ce îl primesc. Iar după înălţarea Sa L-a trimis pe Cel ce vine şi de la Sine, şi El arătîndu-L prea-desăvîrşit pe Acela Care şi de la Sine Se arată şi singur Se face cunoscut întru al Său ipostas deosebit. Căci aceasta este cu adevărat taina iconomiei, a Se crede Dumnezeu unul în trei Ipostasuri şi pricinuitor de obşte al Celor două numai Cel unul. Pentru aceasta, cu adevărat,

[1] Cînd a suflat şi a zis: „Luaţi Duh Sfînt!" – precum s-a zis şi mai sus. (*n. m.*)

toată darea şi puterea sînt de obşte la Dînşii, dar Îşi împart Loruşi vremea arătîndu-Se deosebit şi fiecare arătîndu-Le pururea pe Celelalte împreună cu Sine. Mai întîi, S-a arătat Tatăl – dînd proorocilor măririle firii celei dumnezeieşti, însuşirile Dumnezeirii, lucrările cele fireşti şi fiinţiale ale Ei după dar – ca să arate că este întru al Său Ipostas deosebit, dar şi că El nu este din altul, ci El este început Dumnezeirii; şi, încă şi pe Celelalte arătîndu-Le că sînt dintr-Însul şi unite împreună cu Dînsul, mai-nainte de toate vesteşte zidind cu insuflare şi cu cuvînt. Iar după Dînsul S-a arătat Fiul, dînd după dar ucenicilor Săi aceleaşi măriri ale aceleiaşi firi: însuşirile Dumnezeirii, lucrările Ei cele fireşti şi fiinţiale, de la care sînt darurile tămăduirilor, lucrările puterilor şi cele asemenea acestora, ca şi El să arate că este întru al Său deosebit Ipostas. Căci ce nu este întru al său deosebit ipostas este cu neputinţă a avea sau a da lucrări. Şi [ca să arate] că nu El este început. Şi aşa, printr-Însul, Îl arăta pe Tatăl, pentru că este Fiu; şi, dînd darurile cele duhovniceşti prin insuflare şi numindu-le pe ele „Duh dumnezeiesc", Îl arăta pe Duhul Sfînt că este unit cu Sine. Căci, fiindcă S-a cunoscut că a luat şi firea noastră, arăta nu numai prin lucruri, ci şi prin limbă propovăduia dumnezeirea Tatălui şi a Duhului, şi ce este Cel unul pricinuitor şi ce sînt Cele dintr-Însul. Iar după Dînsul S-a arătat Duhul cel Sfînt, dînd şi El după dar apostolilor aceleaşi măriri ale aceleiaşi firi: însuşirile Dumnezeirii, lucrările cele fireşti şi fiinţiale ale Lui. Căci împărăţia lui Dumnezeu, ale cărei arvune sfinţii le iau aici – precum zice dumnezeiescul Maxim, în scoliile cele către Talasie – „este dare după dar a celor ce se află la Dumnezeu fireşte. Pe care şi întru început le-a luat după dar omul îndată ce s-a plăsmuit de [către] Dumnezeu." Precum

zice şi dumnezeiescul Chiril, în epistola către Soim, scriind că, „plăsmuindu-l Dumnezeu pe om, l-a adus întru fiinţă însufleţit, avînd el darurile cele duhovniceşti: înţelepciune, dreptate şi cîte sînt din fire la Dumnezeu. Căci şi viaţă punea Duhul în plăsmuire, şi însuşirile Sale le însemna cu dumnezeiască cuviinţă." Deci, cînd îl auzi pe el (adică pe Sfîntul Chiril) zicînd că Duhul Sfînt Se varsă din Amîndoi sau din fire din Tatăl prin Fiul, înţelege cu dreaptă credinţă cum că [el] învaţă că darea acestor puteri şi lucrări fireşti ale lui Dumnezeu se varsă, iar nu dumnezeiescul ipostas al Duhului.

Deci Sfîntul Duh S-a arătat după Fiul, prin a da aceleaşi puteri şi lucrări celor vrednici, ca şi El să arate că este întru al Său deosebit Ipostas, înţelepţindu-i pe ucenici şi îmbrăcîndu-i cu putere duhovnicească, ca şi pe ei să-i facă a înţelege, şi printr-înşii să le propovăduiască tuturor propovăduirile Mîntuitorului, prin care se propovăduieşte şi că El nu este după Fiul cu fiinţa, ci împreună cu Fiul; nici precum Fiul, ci cu deosebit chip numai din Tatăl are fiinţa, unit fiind fireşte cu Dînsul şi cu Fiul, fără de depărtare şi cu pururea vecuire.

Iar pricinile pentru care Duhul nu [S-a arătat] îndată după Tatăl, măcar că şi El este din Tatăl fără de mijlocire, ci Fiul S-a arătat mai întîi lumii, şi pentru ce teologii le arată pe cele ale Duhului de la Fiul, am descoperit în cuvîntul cel dintîi. Dar – fiindcă lucrurile Dumnezeirii celei în trei Ipostasuri sînt de obşte, iar unul din lucruri este şi arătarea – pentru aceasta [Duhul] vine către noi şi de la Sine şi Se trimite de la Tatăl şi Fiul, prin Care Se şi arată Cel ce Se arată şi de la Sine, precum şi Fiul mai-nainte de El. Deci Duhul Sfînt Se arată şi din Fiul, trimiţîndu-Se, dar nu Se purcede din Fiul. Iar dacă aceasta nu este aşa, atunci nici trimiterea nu este arătare, ci purcedere,

de vreme ce şi Fiul mai-nainte S-a trimis de El – de Sfîntul Duh zic – şi de Tatăl; căci zice: „Domnul M-a trimis pe Mine şi Duhul Lui" (Isaia 61:1). Aşadar Fiul Se naşte sau Se purcede din Tatăl şi Duhul? Departe de această păgînătate! Iar dacă cineva zice că Fiul S-a trimis ca un om, răspunsul este aproape. „Căci, cu adevărat, S-a trimis ca Cel ce este om. Iar dacă şi ca Cel ce este Dumnezeu, ce este aceasta? Socoteşte că trimiterea este buna voinţă a Tatălui!" – îţi porunceşte Grigorie cel numit cu numele teologiei. Şi eu – plecîndu-mă şi aceluia, şi adevărului – [zic că trimiterea este şi bunăvoinţa] Fiului şi a Duhului.

Deci – de vreme ce Fiul Se trimite şi ca Cel ce este Dumnezeu de la Amîndoi, de la Tatăl şi de la Duhul – aşadar de la amîndoi Aceştia ar avea El şi naşterea (după Latini), dacă şi Duhul Se purcede de la Amîndoi, pentru că de la Amîndoi Se trimite: de la Tatăl şi de la Fiul. Şi – dacă vor zice că pe trimitere nu o socotesc purcedere, ci dintru aceasta o asemuiesc pe aceea – cu adevărat aceasta va fi semn şi al naşterii Fiului. Dar ce se deosebeşte de aceasta, adică a socoti trimiterea naştere sau purcedere? Aceea, adică a zice că cu pururea vecuire are a trimite şi Duhul pe Fiul, şi Fiul pe Duhul; Duhul adică şi acum L-a trimis pe El în lume pe urmă, iar Fiul L-a trimis pe Duhul ucenicilor Săi după ce S-a întors de unde Se pogorîse. Ci Fiul şi Dumnezeu este, şi om S-a făcut; deci El S-a trimis şi ca un om, iar Duhul nu S-a făcut om. Deci – de vreme ce, fiind El Dumnezeu, S-a trimis de la Tatăl – pe această trimitere trebuie să o înţelegem bună voinţă, după teologi, iar buna voinţă este voia cea bună. Dar Latinii socotesc că trimiterea este aceeaşi cu purcederea, încît purcederea este, după ei, bună voinţă. Şi, de vreme ce Duhul Sfînt are fiinţa prin purcedere, aşadar Acesta ar avea

fiinţa prin bună voinţă, după ei. O, păgînătate! – fiindcă Duhul Sfînt nu ar mai fi nezidit. Căci Dumnezeu-Tatăl L-ar fi scos pe El din bună voinţă, iar nu după urmarea firii, precum şi pe zidire, dacă purcederea este bună voinţă şi voie. Căci, după teologi, Dumnezeu nu a adus întru fiinţă zidirile după urmarea firii, ci voind.[1] Pentru că naşterea cea mai-nainte de veci şi pururea vecuitoare este lucru al firii (după dînşii), iar zidirea este lucru al dumnezeieştii voinţe. Deci arienii ziceau că Fiul a venit întru fiinţă prin voia Tatălui, ca şi cum întărind aceasta dintru a nu lua El fiinţa din Tatăl fără de voie; iar Latinii arată că Duhul Sfînt a venit întru fiinţă prin voia Tatălui sau şi a Fiului, socotind că purcederea este trimitere, şi bună voinţă şi voie. Deci vom zice şi noi către Latini ceea ce a zis şi marele Atanasie către arieni, anume că decît a voi este mai presus lucrarea cea după fire, şi firea nu se supune voinţei. Deci – aşa cum naşterea nu este bună voinţă şi voie, ci mai presus de bună voinţă şi voie, căci Îl arată pe Fiul cum că este din Tatăl fireşte (adică după urmarea firii), ca Cel ce este adevărat şi de o fiinţă cu Dînsul, iar nu prin voinţă, ca zidirile – tot astfel nici purcederea Duhului nu este trimitere, şi bună voinţă şi voie. Căci purcederea arată că Duhul Sfînt este din Tatăl fireşte, ca Cel ce este adevărat şi de o fiinţă cu Dînsul, iar nu prin voinţă, ca zidirile. Deci Latinii, zicînd că purcederea este aceeaşi cu trimiterea Sfîntului Duh, de nevoie Îl fac pe Duhul că este zidit. Iarăşi – de vreme ce bună voinţa este (precum ne-am învăţat) şi trimiterea Fiului (ca Cel ce este Dumnezeu) de la Tatăl şi de la Duhul şi a Duhului de la Tatăl şi de la Fiul,

[1] Pentru că zidirea nu era de trebuinţă lui Dumnezeu. În lipsa celor zidite – şi văzute, şi nevăzute – Dumnezeu nu era păgubit cu nimic; şi nici cu ele nu este cîştigat cu nimic. Dumnezeu le-a făcut pe toate doar din buna sa voinţă, pentru ele însele, iar nu pentru Sine. (*n. m.*)

căci, voind amîndoi Aceştia să vină către noi după vreme, a bine voit şi Tatăl – atunci negreşit această bună voinţă nu s-a făcut pentru nimic altceva fără numai pentru iubirea de oameni. Deci – dacă aceeaşi este purcederea Duhului cu trimiterea Lui (precum zic Latinii), iar trimiterea este pentru iubirea de oameni – atunci fiinţa şi purcederea Duhului din Tatăl cea mai-nainte de veci nu este (după dînşii) mai presus de pricină, ci pentru iubirea de oameni! Ce socoteală s-ar fi putut auzi mai păgînească şi mai de mirare decît aceasta? Iar lîngă acestea, dacă trimiterea şi purcederea sînt acelaşi lucru, urmează că Duhul (vai de reaua socoteală! – căci nu pot a le grăi acestea fără de cutremur şi spaimă) Se purcede din Tatăl pentru mine, căci pentru mine S-a trimis. Iar dacă S-a trimis pentru mine, atunci şi este după mine, cu adevărat; sau nu mult mai-nainte de mine, ci sub vreme, precum sînt şi eu, iar nu pururea veşnic împreună cu Tatăl şi cu Fiul. Şi nu numai aceasta, ci este supus şi stăpînirii. Vai, unde este pogorît Cel ce din fire are stăpînirea peste toată zidirea de către robii cei nemulţumitori şi fără de cunoştinţă! Căci zice: „Sîmbăta pentru om s-a făcut, iar nu omul pentru sîmbătă. Drept aceea, Domn este Fiul Omului şi al sîmbetei" (Marcu 2:28). Vezi cît este de departe trimiterea de purcedere? Cît este de departe pururea vecuire de ani, şi Dumnezeu de zidiri şi Cel stăpîn din fire al zidirii de cei robi din fire?

Deci cel învăţat cu taină de Dumnezeu sau de teologii cei adevăraţi, auzind că Duhul Se suflă, înţelege că aici se însemnează că El vine de faţă prin insuflare şi că este de o fiinţă cu Cel ce suflă, iar nu că El este insuflare, încît de nevoie să aibă fiinţa dintru Acela din care este insuflarea. Iar dacă va auzi că El Se şi trimite, va înţelege că Se arată. Iar dacă va auzi că Se

și dă, va cunoaște și unirea Celui ce Se trimite și a Celui ce trimite. Iar dacă va auzi că Se ia de către noi, acela știe că El este neluat ca Cel ce este Dumnezeu, iar luate de noi sînt darurile cele de la Dînsul. Iar dacă va auzi că și de Fiul Se trimite, Se dă, Se suflă, îndată pricepe și aceasta lîngă celelalte: că de la Tatăl Se purcede, precum înțelepțește judecă a înțelege cu cuviință și Grigorie cel mult în teologie. Căci zice: „Cîte se grăiesc pentru Duhul mai smerite – a Se da, a Se trimite, a Se împărți, darul, dăruirea, insuflarea și orice altceva de acest fel – se cuvine a le aduce la pricina cea întîi, ca să se arate pricina din care Se dă, adică din Tatăl, căci El este pricina cea întîi, iar nu să se primească trei începuturi, despărțite cu multă dumnezeire." Lucru pe care l-ai pătimit tu, nesuindu-te la pricina cea întîi prin aceste graiuri. Și nu te rușinezi a propovădui în chip arătat două începuturi, dogmatizînd că Duhul are pe a fi din Tatăl și din Fiul, iar pe al treilea început dînd a se înțelege din cele ce zici. Căci, dacă Duhul Se purcede și din Fiul pentru că Se trimite de la Dînsul, urmează că și Duhul Îl trimite pe Fiul, nu numai ca pe Cel ce este om, ci și ca pe Cel ce este Dumnezeu, precum s-a arătat mai sus. Încă și pe Tatăl, Fiul și Duhul, după tîlcuirea lui Ioan teologul cel de aur la acel cuvînt proorocesc: „Domnul M-a trimis și Duhul Lui" (Isaia 61:1). Iată ție și Duhul început, și pe Fiul născîndu-Se sau purcezîndu-Se din Tatăl și din Duhul. Căci las a zice că și Tatăl [ar ieși din Fiul și din Duhul], sfiindu-mă de mărimea necuviinței, măcar că și aceasta urmează din grăirea deșartă a Latinilor. Încă va putea vedea cineva că nici celelalte necuviințe ce ies și urmează nu sînt lipsite de mulțimea răului. Pentru că se văd că ele se surpă una prin alta, dacă vom înțelege prin trimitere pe purcedere sau pe naștere. Căci, dacă pe acestea le vom înțelege în loc de trimitere, urmează

că amîndouă acestea nu sînt chip de ființare, măcar că sînt mai-nainte de veci. Iar dacă pe trimiterea cea către noi o vom înțelege în loc de purcederea și nașterea cea mai-nainte de veci, atunci va fi sau o trimitere către noi fără de ani și pururea vecuitoare, sau o ființare sub ani a Fiului și a Duhului.

Se cuvine ca ascultătorul priceput să ia aminte încă și aceasta, că cel numit cu numele teologiei a numărat și pe a Se trimite între cele ce se grăiesc mai smerit pentru Duhul. Iar a Se purcede este mare și mai presus de mare. „Căci – zice Grigorie Teologul – dacă mare este la Tatăl a nu Se porni de nicăieri, nu este mai de jos la Duhul a Se purcede dintru acest fel de Tată." Așadar nu este aceeași trimiterea și purcederea. Căci trimiterea arată voința pogorîrii celei către noi, iar purcederea este nume al ființării Duhului din Tatăl. Și aceea este după care noi ne împărtășim de a fi bine, iar aceasta Îl vestește pe Duhul Sfînt, Cel ce firește este unit de o cinste cu Tatăl, Cel ce numai cu Ipostasul Se osebește de El și de Fiul. Iar tu vezi despărțirea care ți se întîmplă din cuvinte pentru scornirile tale și care te desparte de la Dumnezeu. [...] Deci, ca să scapi iarăși de ceea ce întîrești, multe naști în teologiile tale, depărtarea și mijlocirea. Dar noi am văzut la cei ce scriu cu Duhul tainele lui Dumnezeu, și credem și propovăduim că Ipostasurile sînt Unele întru Altele, și Unele prin Altele încap fără amestecare și fiecare Se află nu mai mult către Sine decît între Dînsele. Iar dacă fiecare Se află către Sine fără depărtare și fără mijlocire de ceva, cum S-ar afla între Dînsele cu mijlocire de ceva? Iar cînd căutăm pricina ținerii între Dînsele celei negrăite și mai presus de toată mintea, și a unirii celei mari și a încăperii celei neînțelese și nespuse, iarăși pe Însuși Tatăl Îl aflăm și Îl propovăduim. Pe Acesta unire, pe Acesta legătură, pe

Acesta şi Tată, şi Purcezător şi Ţiitor cunoscîndu-L al Celui născut şi al Celui purces. Şi aşa Îl punem pe El în mijloc între Aceia şi început al Acelora. Şi de la Care dintr-Înşii (zic de Fiul şi Duhul) vom vedea pe celălalt Mîngîietor arătîndu-Se nouă cu iconomie, prin Acela ne suim îndată la începutul Cel întîi şi unul. Căci, trimiţînd sau dînd Fiul pe Duhul, de unde Îl are pe Acesta, fără numai de la începutul Cel întîi şi unul? Deci aşa Îl trimite şi Îl dă, ca Cel ce Îl are avîndu-Şi [şi El] fiinţarea de la Tatăl, iar nu ca Cel ce împreună Îl purcede. Şi, trimiţîndu-L şi Dînsul, însăşi aceasta ne arată nouă, că: Al Meu este cu adevărat, dar din Tatăl, nu din Mine.

Aceasta înţelegînd încă şi cel mult întru teologie şi cu adevărat mare Atanasie, iar mai bine zis luminîndu-se şi trimiţînd lumina la noi cu cuvîntul, zice întru una din epistolele către Serapion: „Unul fiind Fiul Cuvîntul cel viu, una trebuie să fie şi deplin viaţa cea sfinţitoare şi luminătoare, fiindcă este lucrare şi dar al Lui, care de la Tatăl se zice că Se purcede, de vreme ce de la Cuvîntul cel din Tatăl străluceşte şi Se trimite. «Căci aşa a iubit Dumnezeu lumea, încît pe Fiul Său cel Unul-Născut L-a dat.»" Iar Fiul Îl trimite pe Duhul. Căci însăşi aceasta este ce s-a zis puţin mai sus de către Grigorie cel numit cu numele teologiei, că „orice se grăieşte pentru Dumnezeiescul Duh mai smerit: darul, dăruirea şi orice altceva de acest fel se cuvine a le aduce la pricina cea întîi, ca să se arate pricina din care Se dă, adică din Tatăl, căci El este pricina cea întîi." Căci, numindu-L acest mare Atanasie aici pe Duhul Sfînt mai smerit, [adică] lucrare a Cuvîntului, arată că nu îi este lui cuvîntul pentru fiinţa şi nici pentru ipostasul Duhului. Căci lucrarea se lucrează mai degrabă decît lucrează. Iar Duhul este numai din cei ce lucrează, iar nu şi din cei ce se lucrează. Şi darul se

dă, dar nu el dă, iar Duhul Sfînt este dătător şi împărţitor de darurile Sale. Deci, arătînd luminat că nu grăieşte pentru purcederea cea mai-nainte de veci, a adăugat că străluceşte şi Se trimite de la Cuvîntul cel din Tatăl. Aşadar ce înţelegem prin a străluci şi a Se trimite de Cuvîntul? Oarecum că dintr-Însul Se purcede? Să nu fie! – zice. Departe de ţintă loveşti! Ci înţelegem şi zicem că din Tatăl Se purcede, de vreme ce de la Fiul Se dă şi Se trimite. Căci – avînd pe Duhul Sfînt, Care de la Tatăl Îşi are fiinţarea mai-nainte de veci – Fiul Îl trimite şi Îl dă acum către noi. Şi, fiindcă darea este strălucire – şi aceasta o ştiu cei învăţaţi cele de taină, cîţi strălucirea lui Dumnezeu au văzut-o şi au pătimit-o, cîţi au văzut slava Domnului ca a Unuia-Născut de la Tatăl, cîţi de lumina dumnezeirii s-au strălucit împrejur pe munte, iar lîngă aceştia şi cei ce au crezut acestora cu întărire – deci fiindcă darea este strălucire, pentru aceasta în loc de a zice că Se dă şi Se trimite de la Fiul a zis că străluceşte şi Se trimite de la Fiul. Şi aceasta arată încă mai luminat din întocmirea cuvîntului. Căci zice: „Dumnezeu şi Tatăl a dat pe Fiul pentru noi; iar Fiul pe Duhul" (Atanasie). Ci, aşa cum darea sau trimiterea Fiului de la Tatăl pentru mîntuirea lumii nu este nicidecum naşterea [Lui] cea mai-nainte de veci, tot astfel nici darea sau trimiterea Sfîntului Duh de la Fiul nu este [acelaşi lucru cu] purcederea ceea ce mai-nainte de veci din Tatăl – să nu fie! –, ci [El] a fost şi mai-nainte de aceasta şi împreună cu Tatăl fără de început. Oare mai poate cineva să zică pentru trimitere că Duhul Sfînt Se purcede din Tatăl şi din Fiul? Nu, socotesc eu, fără numai dacă voieşte să se lupte cu Dumnezeu în chip arătat.

Dar – zice – Duhul este şi al Fiului şi „al Lui" Se zice: „Căci a trimis Dumnezeu (zice apostolul) pe Duhul Fiu-

lui Său în inimile noastre, Care strigă: «Avva, Părinte!»" (Galateni 4:6).[1] Prea-bine! Căci, lăsînd prepoziția „din", tu (oricare ești cîndva proaspăt împotrivitor) ne pui înainte acum acel mic cuvînt, „al Lui", fără de acela. Sau doar dintru cuvîntul acesta: „al Lui", se înțelege și se tocmește de tine acela: „dintr-Însul"? Dar spune-mi mie: tu însuți nu ești al tău? Căci acest folos socotesc că vei culege de la noi, fiindcă îmi pari că nu l-ai auzit pe cel ce zice: „Fă-te al tău, omule!" Căci, dacă ai fi auzit și ai fi ascultat, ai fi primit cele date despre om și la cuvintele și lucrurile cele mai presus de om, și mai ales nu te-ai fi ispitit scornind izvodiri. Ci, de vreme ce omul este al său, ar însemna că omul este din sine, după socoteala ta. Dar pe Fiul – zice – cum nu Îl numim „al Duhului"? Cu cuviință, căci Duhul ar fi părut că este Tată, fiindcă Fiul Îl aduce în minte pe Tatăl. Deci pentru aceasta

[1] Vorbind despre darul înfierii dumnezeiești, dat nouă prin Duhul Sfînt de către Dumnezeu-Tatăl, Pavel zice așa:

„Și, pentru că sînteți fii, a trimis Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile noastre, strigînd: Avva, Părinte! Astfel încît nu mai ești rob, ci fiu; iar dacă ești fiu, ești și moștenitor, moștenitor adică al lui Dumnezeu și împreună-moștenitor al lui Hristos" (Galateni 4:6, 7). Stihuri tîlcuite de către Teofilact după cum urmează:

„Din ce este arătat că noi, Creștinii, ne-am învrednicit a ne face fii ai lui Dumnezeu? Aceasta a dovedit-o Pavel și mai sus, cînd a zis că toți cei botezați în Hristos întru Hristos s-au îmbrăcat, care Hristos este Fiu al lui Dumnezeu. Iar acum arată că sîntem fii ai lui Dumnezeu pentru că am luat Duhul Sfînt, Care ne face să-L numim pe Dumnezeu «Părinte» al nostru, fiindcă Duhul lucrează din lăuntru în inimile noastre în chip uimitor și minunat. Iar această lucrare mai presus de fire a Sfîntului Duh, cu adevărat, nu s-ar face întru noi dacă nu am fi fii ai lui Dumnezeu. Așadar deci, fiindcă sîntem fii ai lui Dumnezeu, sîntem și moștenitori, și nu ai oarecăror lucruri mici și întîmplătoare, ci moștenitori ai veșnicei Împărății a lui Dumnezeu Însuși. Și sîntem și împreună-moștenitori ai Unuia Născut Fiu al lui Dumnezeu, căci, ceea ce este El după fire, aceea ne facem și noi după dar" (în tîlcuirea la epistolele lui Pavel). (*n. m.*)

nu-L zicem pe Fiul „al Duhului", ca să nu pară că este din Duhul. Iar pe Duhul Îl zicem „al Fiului", dar nu este și din Fiul pentru aceasta. Căci se zice „Duh al Lui" nu ca Cel ce este dintr-Însul, ci ca Cel ce este într-Însul. Și te învață aceasta de la apostolul, care zice: „Nimeni nu știe cele ale omului, fără numai duhul omului, care este într-însul" (I Corinteni 2:11).

Deci – așa cum se zice cu adevărat „duh al omului", dar ca cel ce este întru om, tot astfel și Duhul cel Dumnezeiesc Se numește „al Fiului", dar nu ca Cel ce este din Fiul, ci ca Cel ce este întru Fiul fireşte din veac și scapă de silele silogismelor tale, ce ți se par a fi cu neputință a scăpa de ele. Căci, făcînd silogism cu despărțire, cel ce cugetă latinește zice așa: De vreme ce Duhul este al Fiului, sau este ca Cel ce Se dă printr-Însul, sau ca Cel ce este de o ființă sau ca Cel ce Se purcede dintr-Însul. Dar ca Cel ce Se dă nu este, căci Duhul este al Fiului mai-nainte de veci, iar a se da este mai de pe urmă. Dar nici ca Cel ce este de o ființă nu s-a zis Fiul „al Duhului". Rămîne așadar a fi și a Se zice Duhul „al Fiului" ca Cel ce Se purcede dintr-Însul. Dar ce dacă afară de despărțirea aceasta se va arăta ceva după care Se poate zice Duhul „al Fiului"? Oare acest al tău silogism din despărțire după punere (care adică se pune și se zice că ar fi așa) nu va fi cu totul fără de socoteală? Căci Duhul este al Fiului ca Cel ce din veci și în veci Se purcede din Tatăl, și întru Fiul este și Se odihnește fireşte. Și pentru aceasta Se zice Duhul „al Fiului", iar „din Fiul" nu Se zice. Căci și mintea omului este făcută din Dumnezeu, dar se află întru dînsul, adică întru om. Și se zice „minte a omului", iar „omul minții" nu se zice. Și nici „din om" nu se zice mintea cea după ființă, căci nu pentru lucrare este acum cuvîntul. Nu este așadar Duhul din Fiul,

fără numai dacă vei numi „Duh" darul şi lucrarea. Căci şi pe minte o vei zice „din om", cînd numele însemnează lucrarea, ca pe aceea ce se arată şi se dă. Şi-i poate vedea cineva pe teologi zicînd că şi „minte a lui Hristos" este Duhul Sfînt. Căci dumnezeiescul Chiril, în capul al patrulea al *Comorilor*, zice: „Căci, minte fiind Acesta [Duhul] a lui Hristos, toate cele dintr-Însul le vorbeşte ucenicilor. Deci, aşa cum la noi mintea omului este după fiinţă şi după lucrare – adică după fiinţă mintea este a lui, dar nu din el, iar după lucrare este şi a lui, şi din el – tot astfel şi Duhul Sfînt este al lui Hristos după fiinţă şi după lucrare, ca al Celui ce este Dumnezeu." Însă este *al Lui* după fiinţă şi după Ipostas, dar nu şi *din El*; iar după lucrare este şi al Lui, şi din El. Iar Latinii – zicîndu-L pe Duhul „al Fiului", ca Cel ce este din Fiul şi al Fiului cu adevărat, dar nu *din* Fiul – leapădă şi tăgăduiesc însăşi fiinţa şi Ipostasul Sfîntului Duh.

Deci încheierea cea din despărţire a silogismului latinesc celui după punere (care adică s-a pus şi s-a zis că ar fi aşa) s-a risipit desăvîrşit şi a venit întru nefiinţă, iar mai vîrtos [a venit] cu totul la [zicerea] cea împotrivă. Iar dacă cineva va căuta la cele ce se surpă de Latinul, ca de nevoie să se arate una nerăsturnată, îl va vedea pe el fiind în chip arătat împotrivitor sfinţilor. Căci – zice – Duhul este şi Se zice al Fiului nu ca Cel ce Se dă sau Se arată printr-Însul, căci Duhul este al Fiului fără de început, iar a da nu este fără de început. Nici ca Cel ce este de o fiinţă, căci [atunci] şi Fiul S-ar fi zis „al Duhului". Ci marele Vasilie, a căruia şi zicerea fără de împodobire este mult mai tare decît silogismele şi despărţirile Latinilor, zice, în cuvîntul cel pentru Sfîntul Duh: „Apostolul a făcut luminat că prin Fiul S-a arătat Duhul, numindu-L pe El «Duh al Fiului»." Vezi că Duhul Se

zice „al lui Hristos" ca Cel ce de El Se dă şi Se arată? Cu adevărat, este şi Se zice „Duh al Fiului" fără de început; dar şi aceasta are Fiul, a avea a-L da fără de început. Căci nici o adăugire sau scădere nu este acolo. Dar, fiindcă cele ce Îl iau sînt sub vreme, pentru aceea iau darea în vreme. Încă şi ca Cel ce este de o fire şi de o fiinţă Se zice „Duh al Fiului", precum zice marele Vasilie către Amfilohie: „«Duh al lui Hristos» Se zice ca Cel ce este unit cu El după fire." Şi dumnezeiescul Chiril zice, în cuvîntul cel luptător pentru Sfîntul Duh: „Duhul Sfînt – precum este al lui Dumnezeu-Tatăl după fiinţă, aşa este şi al Fiului după fiinţă, ca Cel ce împreună cu Fiul ce S-a născut fiinţial Se purcede negrăit din Tatăl." Şi, în tîlcuirea Evangheliei de la Luca: „Precum degetul – zice – se spînzură de mînă – nefiind străin de dînsa, ci fireşte întru dînsa – tot astfel şi Duhul Sfînt, după cuvîntul că «este de o fiinţă», este împreunat cu Fiul spre unire, dar Se purcede din Dumnezeu-Tatăl." Se zice „Duh al Fiului" cu adevărat şi ca Cel ce este de o fiinţă, dar nu Se zice şi „Fiul al Duhului", pentru ca să nu pară Duhul Tată. Deci îmi vine a mă minuna de mulţimea neînţelegerii Latinilor, cînd socotesc că Duhul – zicîndu-Se „al Fiului" după toate chipurile care s-au zis, iar numai după unul nicidecum zicîndu-Se – nu le-au cunoscut şi le-au lepădat pe toate acelea în chip păgînesc, luînd aminte numai la acel [chip] după care nicidecum nu Se zice „al Fiului" – şi aceasta în chip păgînesc – şi [de aici] au dogmatizat că Duhul are fiinţarea din Fiul pentru că Se zice şi este „al Fiului". Ci – ca să întărim socotelile cele pentru Dînsul pe temelie încredinţată, adeverindu-le pe acestea cu cuvînt prea-luminat şi de Dumnezeu insuflat – îl ştim pe Ioan cel ce a strălucit din Damasc şi a luminat toată lumea cu lumina cunoştinţei de Dumnezeu. Oare nu zice acesta arătat că zicem „Duh al

Fiului", iar „din Fiul" nu zicem? Aşa este şi nu pot zice că acesta nu a zis aşa, dar pot zice că nu Se zice „din Fiul" ca şi către pricina cea întîi.

Vai! Şi, după tine, este şi altă pricină la Dumnezeire, afară de cea întîi? Căci aceasta s-a zis de Părinţi la noi, cei zidiţi. Şi aşa aceasta, „întîi", are îndreptăţire la pricină, fiindcă Fiul şi Duhul sînt împreună pricini. Pentru aceea şi marele Vasilie L-a numit pe Tatăl „pricină întîi începătoare". Însă – aşa cum este Tată chiar cu adevărat al Celui unuia născut, dar Se zice şi „al nostru", al celor ce nu ne-am născut, ci ne-am zidit de El[1] – tot astfel El este pricină întîi pentru noi chiar cu adevărat, dar şi acolo se zice de teologi ca o arătătoare a Ipostasului Tatălui, iar nu ca şi cum ar fi şi Fiul împreună pricină la Dumnezeire. Deci Tatăl nu este pricina cea întîi începătoare la Duhul cel fără de început – departe de această hulă! –, ci la cei ce au începutul de la vreme, la care şi Fiul este pricină întîi începătoare împreună cu Tatăl. Dar, la cei ce Tatăl este chiar cu adevărat pricină întîi, adică la zidiri, nu este socoteală drept slăvitoare a zice [ele că sînt] „din Fiul", ci zicem că zidirea e „a Fiului". Deci – dacă Tatăl ar fi fost pricină întîi şi la Duhul cel nezidit, ca şi cum Fiul ar fi fost împreună pricină – a vreunui rău credincios ar fi fost a spune că nu Îl zicem [pe Duhul] din Fiul. Dar, de vreme ce acela care zice aceasta nu este numai bine-credincios, ci şi numărat între sfinţi, rău-credincios este aşadar cel care-L numeşte pe Fiul împreună pricină cu Tatăl la Duhul. Şi pentru aceasta Îl mărturisim *pricină întîi la Treimea cea Prea-înaltă* pe Tatăl. Căci Acesta Se numeşte Tată pentru noi, cei ce ne-am făcut prin Fiul. Pentru aceea şi Făcător şi Tată al nostru sînt Amîndoi cu adevărat. Şi, măcar că şi la

[1] Dumnezeu-Tatăl ne este Tată după dar, nu fireşte. Fireşte este Tată doar al Dumnezeu-Cuvîntului. (*n. m.*)

noi un Făcător şi Tată Se zice Tatăl împreună cu Fiul, dar ca Cei ce au una şi aceeaşi putere a zidirii. Iar acolo negreşit şi cu adevărat un Tată o pricină este, căci nu este odrăslirea la Amîndoi, ci o dumnezeire izvorîtoare este Tatăl. Aşadar unde are loc acolo cît de cît pricina cea întîi, ca şi cum Cel pricinuit ar fi împreună pricină? Păgînesc este cuvîntul! La corbi să se arunce! – ca să nu te facă să paşti împreună cu corbii cei înţelegători, adică cu cei care se înţeleg de minte.[1]

Cum încă acest prea-înţelept la cele dumnezeieşti Ioan, şi mai ales descoperind cu de-amănuntul socoteala cea cu întărire pentru Dumnezeu, ar fi pus înainte nehotărît şi nerînduit ceea ce ar fi avut trebuinţă de hotărîre şi de rînduire? Care nu va avea loc din cele ce nebuneşte s-au grăit de cei cu rele socoteli, dacă vom da să hotărîm şi să rînduim cele ce nehotărît şi nerînduit s-au zis pentru Dumnezeirea cea în trei Ipostasuri; căci, de vreme ce „duh este Dumnezeu" (Ioan 4:24), atunci fiecare din Cele Trei [Ipostasuri] Se zice „duh". Deci – dacă cineva, scornind, ar fi zis că Fiul este din Duhul, de vreme ce Fiul este Dumnezeu şi din Dumnezeu, iar Dumnezeu este duh, iar noi i-am fi adus împotrivă că Dumnezeu este duh şi Se zice „duhul lui Dumnezeu", iar Dumnezeu nu Se zice „din Duhul" – oare [acela] ar fi putut răspunde că nu Se zice cît către pricina cea întîi? Nicidecum! Dacă ar fi îndrăznit încă cineva să spună că Fiul nu este ziditor, oare noi i-am fi dat lui dreptate, zicînd că Fiul nu este ziditor cît

[1] Precum zice David: „Să nu mă dai pe mine corbilor şi să nu mă părăseşti, Dumnezeule, Mîntuitorul meu!" (Psalmul 26:9). Stih pe marginea căruia Teodorit scrie acestea: „Pe acest «să nu mă dai pe mine corbilor», ceilalţi tălmăcitori l-au zis: «Să nu mă lepezi pe mine!» Cei 70 au făcut numele acesta dintru învăţătura din afară, pentru că «Du-te la corbi!» era ocară la cei vechi, făcută din oarecare basm."

Aici, prin „corbi" se pot înţelege şi diavolii, făpturile negre cele gîndite. (*n. m.*)

către pricina cea întîi? Departe de aceasta! Şi iarăşi – dacă noi am fi zis, cu dreaptă credinţă, că nu a fost cîndva să nu fi fost Fiul; iar apoi cineva, rînduind şi hotărînd, ar fi zis că nu după veac [veşnicie], ci după vreme, ca şi cum graiul ar fi cuprinzînd numai pe vreme, iar nu şi pe veac – oare nu ar fi auzit îndată de la noi că: O, omule! – ceea ce zici este lepădare arătată a celor mărturisite şi răzvrătire a celor aşezate cu dreaptă credinţă.

Aşa, a toată reaua credinţă este pricină, şi început, şi rădăcină şi izvor a rîndui şi a hotărî cele ce s-au teologhisit de purtătorii de Dumnezeu Părinţii noştri în chip nerînduit şi nehotărît. Şi, în scurt, aceasta amestecă din toate pe cele neamestecate şi toarce împreună (precum este vorba) pe cele ce nu se torc împreună şi sînt prea-potrivnice între dînsele – zic buna credinţă şi necredinţa – şi pe cei ce se ţin deosebit unii de una şi alţii de alta îi arată, spre amăgire, ca şi cum nu ar fi nicidecum potrivnici. Şi Latinii rău întrebuinţează aceasta într-atît, încît – auzind ei şi pe sfinţi teologhisind nerînduit şi nehotărît cum că numai Tatăl este început, şi rădăcină şi izvor al Dumnezeirii – ei pe toate acestea le rînduiesc şi le hotărăsc. Iar mai ales, prin rînduire şi hotărîre, dogmatizează cu vicleşug împotriva lor.

Şi – măcar că ei trebuia să urmeze împreună la toate cuvintele teologilor celor de Dumnezeu înţelepţiţi şi cînd zic ele că Duhul este numai din Tatăl, şi pentru aceea numai pe Tatăl [Îl numesc] „pricină şi izvor al dumnezeirii"; şi, cînd zic iarăşi că nu este Duhul din Fiul, să le împreune întru una şi să cugete bine că Duhul Sfînt este numai din Tatăl, iar nu şi din Fiul – dar ei, unindu-le sau tăgăduind pe cea dintîi, le surpă pe amîndouă, zicînd că – aşa cum uneori numai Tatăl Se zice „Dumnezeu adevărat şi bun", fiind şi Fiul Dumnezeu adevărat şi bun – tot astfel Se zice şi numai

Tatăl „izvor şi pricină a Dumnezeirii", ca Cel întîi, şi nu este nici o zăticnire de a fi şi Fiul pricină a Dumnezeirii. Căci ei nu pricep că dintru aceasta Îl trag în zidire şi pe Fiul, iar mai vîrtos pe Sfîntul Duh. Căci, cînd zicem că numai Tatăl este Dumnezeu adevărat, nu facem deosebirea Celor nezidite între Dînsele, nici numai pe Tatăl Îl deosebim de zidiri, ci pe firea cea una Care Se priveşte în trei Ipostasuri. Deci – dacă am zice aşa şi aceasta, că numai Tatăl este pricină a Dumnezeirii, precum zicem şi că numai El este bun – atunci Duhul Sfînt va fi numărat cu cele zidite, pentru că nu este pricină a Dumnezeirii. [...] [Dar] uneori nu numai Tatăl Se zice „singur Dumnezeu adevărat", şi „singur ziditor", şi „singur bun" şi cele ca acestea, ci uneori Se zice şi Fiul; şi nu numai Fiul, ci şi Duhul. Căci aceste cuvinte, „numai" şi „singur" deosebesc firea cea nezidită de cele zidite. Iar firea cea nezidită este în trei Ipostasuri şi fără de împărţire Se priveşte toată la fiecare din Ipostasuri; şi, pentru aceasta, ori de la Care din cele trei Ipostasuri întru Care este Ea O vei chema, O zici pe toată firea cea în trei Ipostasuri. Deci – aşa cum, cu dreaptă credinţă, zicem că „numai Hristos este Dumnezeu cel peste toate" – oare poate cineva să zică sau s-a auzit cîndva ca cineva să fi zis şi aceasta, că numai Fiul este pricină şi izvor al dumnezeirii Duhului? Sau că numai Însuşi Duhul este pricină şi izvor al Dumnezeirii? – Care nici după Latini nu este pricină a Dumnezeirii nicidecum; măcar că şi aceasta ar fi fost din cele cu cuviinţă, dacă ar fi zis aşa: „numai Tatăl pricină a Dumnezeirii", în înţelesul că şi Fiul ar fi fost împreună pricină.

Este arătat aşadar, iar mai vîrtos cu totul luminat, că acele cuvinte, „numai" şi „singur", zicîndu-se la cele ipostatice (adică la însuşirile Ipostasurilor), nu le deosebeşte pe cele zidite de Cele nezidite, ci pe Ipostasurile Cele nezidite

între Dînsele. Dar cine nu ştie că, la Dumnezeire, pricina este însuşire ipostatică (adică a Ipostasului)? Deci, dacă numai Tatăl este pricinuitor şi numai El este început şi izvor al Dumnezeirii, urmează că nici Un altul din dumnezeieştile Ipostasuri nu este pricină, şi început şi izvor al Dumnezeirii. Şi – dacă la Dumnezeire pricina Se priveşte în două Feţe, după Latini, şi nimic nu opreşte a-L zice numai pe Tatăl „pricină a Dumnezeirii" – atunci şi Cel pricinuit Se poate privi în două Feţe şi nimic nu opreşte a zice că numai Duhul Sfînt sau numai Fiul este pricinuit. Ceea ce nimeni vreodată, nici din eretici, nu a îndrăznit să zică. Şi, dacă vom da să rînduim şi să hotărîm cele teologhisite de sfinţi în chip nerînduit şi nehotărît, şi aceasta se va face cu lesnire de tot cel ce va voi. Dar unul ca acesta se va supune îndată sub anatema, de nu se va pocăi, căci zice: „Dacă cineva vă va binevesti vouă afară de ceea ce v-am binevestit, să fie anatema!"[1]

[1] Pavel zice aşa: „Dar, chiar dacă noi sau înger din cer ar bine-vesti vouă afară de ceea ce v-am bine-vestit noi, fie anatema!" (Galateni 1:8). Stih pe care Sfinţitul Teofilact îl tîlcuieşte precum urmează: „Pentru a nu zice cineva că anatematizează, chiar şi pe sine însuşi, pentru iubirea de slavă, Pavel arată şi adeverează aici dogmele sale. Şi, pentru că Galatenii năzuiau la dregătorii de oameni, şi-l puneau înainte pe căpetenia Petru, pe Iacov şi pe Apostolii cei mai aleşi ce erau împreună cu dînşii, Pavel vorbeşte şi de îngeri. A adăugat însă «din cer», fiindcă şi preoţii se numesc «îngeri», după zicerea aceea a lui Maleahi: «Buzele preotului vor păzi cunoştinţa... căci înger al Domnului Atotţiitorului este» (capitolul 2:7). Drept aceea, ca să nu socotească cineva că zice aceasta de obşte, prin adăugirea zicerii «din cer», a arătat că o zice pentru îngerii cereşti. Şi nu a zis: «dacă propovăduiesc cele dimpotrivă», ci: «dacă ar bine-vesti puţin ceva afară de cele ce noi v-am bine-vestit, să fie anatema!» Şi, cu toate că nu e cu putinţă cîndva ca îngerii cei buni – precum zice Hrisostom – să bine-vestească afară de evanghelia lui Hristos, Pavel a zis acest lucru cu neputinţă după prepunere, ca să oprească cu tot dinadinsul şi cu covîrşire pe oricine ar căuta să înveţe afară de cele rînduite. Deci, anatematizîndu-i pe îngeri dacă ar învăţa cumva altele

Aşadar ce grăieşti tu, cel ce-L zici pe Duhul „şi din Fiul", şi pentru aceasta rînduieşti şi hotărăşti cele teologhisite de sfinţi în chip nerînduit şi nehotărît şi, prin hotărîrea şi rînduirea ta cu vicleşug, grăieşti împotrivă celui ce teologhiseşte că nu Se zice Duhul „şi din Fiul"? Oare poţi să arăţi că nu eşti mai la toate asemenea cu acest vinovat? Zice: Am să-ţi arăt că mulţi din teologi se împotrivesc la această teologie a lui Damaschin şi dau a înţelege că a purcede este şi a Fiului! Vai! Oare este împotrivire între teologi, şi mai vîrtos la cele prea de nevoie şi de care se spînzură toată credinţa noastră? Şi pot a fi oare şi teologii potrivnice sau cei ce se ţin de ele a fi amîndoi teologi? Nicidecum! Aşadar, după tine, ori pe acesta (adică pe Sfîntul Ioan) îl vom şterge din ceata drept slăvitorilor, ori pe aceia. Şi – dacă aşa se află cuvintele cele evanghelice şi apostoleşti şi aşa desluşesc cele ale Duhului, precum am arătat – pentru ce nu vom uni în tot chipul ceea ce pare că se deosebeşte cu înţelegerea cea bună a dreptei credinţe care se arată prin acele cuvinte? Iar dacă totuşi nu vom putea să întocmim ceva din cuvintele părinteşti spre înţelegerea aceea, oare nu o vom lăsa pe aceasta, ca unii ce nu putem pricepe, şi nu ne vom ţine de dreapta credinţă

afară de evanghelie, cu aceasta depărtează orice dregătorie şi persoană slăvită, atît cerească, cît şi pămînteasă. Anatematizîndu-se însă şi pe sine dacă cumva, după prepunere, ar învăţa şi el cele dimpotriva evangheliei, cu aceasta leapădă afară şi pe orice persoană apropiată lui, ca şi cum ar zice: Să nu-mi zici tu – o, Galatene! – că iată, Petru şi ceilalţi Apostoli împreună cu el învaţă altceva osebit de cele ce tu propovăduieşti, căci eu nici pe sinemi nu mă cruţ, ci mă anatematizez dacă v-aş propovădui altele afară de cele ce v-am propovăduit întîi. Însă Pavel nu le zice aceasta ca să-i prihănească pe Apostoli, ci ca să astupe gurile amăgitorilor ce-i amăgeau pe Galateni şi să arate că nu se ruşinează de nici o dregătorie omenească atunci cînd e vorba despre dogmele credinţei" (în tîlcuirea la epistolele lui Pavel). (*n. m.*)

cea mărturisită? Tuturor le este arătat că vom primi cu toate chipurile înţelegerile dreptei credinţe cele propovăduite de cuvintele cele evanghelice şi apostoleşti.

Dar totuşi vino să ne ispitim a arăta că aceeaşi socoteală cu cuvintele părinteşti au cele părut potrivnice, care se pun înainte de Latini spre ajutorul părerilor lor. Şi, de vom putea să dezlegăm de ajuns împotrivirea ce se pare la arătare, să fie mulţumire lui Dumnezeu, Celui ce ne dă cunoştinţă ajutătoare adevărului Lui şi nouă, celor ce ne aflăm întru cele mai de pe urmă margini ale neştiinţei şi depărtaţi de viaţa cea fără de patimi. Iar dacă nu vom avea întru acest fel cuvîntul întru toate, cel ce este desăvîrşit întru Hristos şi înţelept întru cele dumnezeieşti şi duhovniceşti, lăudîndu-ne pentru bunavoinţă, să ne înveţe el cuvîntul cel mai bun pe noi, care foarte dorim şi poftim a ne învăţa şi a şti; şi, împlinind lipsa noastră, să-i ruşineze mai desăvîrşit pe cei ce se ispitesc să adune dintru acestea cele potrivnice credinţei celei drepte.

Spune aşadar care sînt cele grăite de sfinţii teologi? Că din lucrurile cele cu neputinţă este să nu se unească toţi purtătorii de Dumnezeu unii cu alţii şi cu Hristos, Dumnezeul purtătorilor de Dumnezeu, de vreme ce una este la dînşii insuflarea de la Cel unul Duhul lui Hristos. Iar lîngă aceştia şi mai după toţi aceia este acest Damaschin; şi de toţi aceia s-a învăţat, şi el singur îşi mărturiseşte unirea ce are către aceia, zicînd: „nu zic", ci: „zicem"; şi, prin sine, ni i-a arătat nouă şi pe aceia că nicăieri nu zic că Duhul este din Fiul cu fiinţa. Iar mie mi se pare că voi, neajungînd la înălţimea minţii celei mari a acelora, socotiţi unele ca acestea pentru dînşii [că Duhul este din Fiul cu fiinţa]. Căci de toţi Se zice Tatăl „pricina cea întîi", dar ai auzit cum Se zice; şi marele Atana-

sie a zis că „de la Cuvîntul străluceşte Duhul Sfînt", dar ai auzit cum a zis; şi „icoană a Tatălui" zicem că este Fiul, şi a Fiului Duhul, dar ai auzit cum zicem; şi multe altele care se păreau spre ajutorul vostru s-au arătat că se unesc curat cu noi, iar nu cu voi. Şi va da Duhul cuvînt întru deschiderea gurii noastre şi întru celelalte ce urmează.

Dar cine este [între sfinţii teologi] cel ce zice că şi a Fiului este [însuşirea de] a purcede? Însuşi Grigorie cel ce are numirea teologiei, zic ei. „Căci toate are Fiul pe cele ale Tatălui, afară de nenaştere, zice el." Deci – de vreme ce le are toate cele ale Tatălui, afară de nenaştere – cum nu va avea şi pe a purcede? – zic ei. Cu adevărat, [aceştia] nu sînt ai Duhului ce grăia întru sfîntul! Căci, de ar fi fost, nu ar fi minţit unele ca acestea asupra lui, care zice: „Şi cîte mai smerite se zic de către Fiul pentru Sfîntul Duh, trebuie să le aducem la pricina cea întîi, ca să Se arate pricina dintru Care este." Care este aşadar „pricina cea întîi"? Oare nu este numai Tatăl? Încă mai zice şi că Fiul le are pe toate cele ale Tatălui, afară de pricină, adică de a fi şi El pricinuitor Dumnezeirii. Căci acesta propovăduieşte o pricină la Dumnezeu şi un început pururea, pe Tatăl cel nenăscut, şi dumnezeiască ştie Unimea. Şi, pentru aceasta, zice: „Nouă o Dumnezeire ne este, pentru că la o pricină Se aduc Cele dintr-Însa." Nu zice: „Cea dintr-Însele", nici că la Cele două Se aduce Cea una; şi al doilea de la Tatăl Îl zice şi pe Duhul, precum şi pe Fiul; încă şi „Dumnezeu din Dumnezeu" Îl zice pe Fiul şi „Dumnezeu din Dumnezeu" pe Duhul Sfînt; iar prin „dumnezeire de la Dumnezeu" nu socoteşte Dumnezeu adus întru fiinţă (departe de această hulă!), ci pe cele zidite. Pentru aceea Îl şi pune pricină întîi pe Tatăl, zicînd (în cuvîntul al doilea din cele pentru pace) că, „pe cît este mai cinstit Dumnezeu

decît zidirile, pe atît este cu mai mare cuviinţă pricinii celei întîi a fi început al Dumnezeirii decît al zidirilor şi a veni prin Dumnezeire la zidiri." Iar tu, cel ce cugeţi latineşte, zici – o, hulă! – că zicerea „Tatăl a venit spre a-L scoate pe Duhul Sfînt prin Fiul" este acelaşi lucru cu a zice: „prin dumnezeirea Fiului". Şi nici pînă aici nu îţi stă grăirea ta cea deşartă, ci şi „din Fiul" Îl zici pe Duhul şi că de obşte este a Tatălui şi a Fiului a purcede, pentru că teologul acesta zice către cei ce au venit de la Egipt că Fiul are toate cele ale Tatălui, afară *numai* de nenaştere. Căci aici trebuie să primeşti acel mic cuvînt, „numai", măcar că nu el se grăieşte împreună, şi pentru aceasta şi eu ţi-l scriu în chip arătat. Dar spune-mi, oare nu însuşi acest teolog mai scrie luminat: „...şi toate cîte sînt ale Fiului sînt şi ale Duhului, afară de fiime"? Deci, dacă şi a Fiului este a purcede, aceasta va fi şi a Duhului. Căci nu este a fiimii a purcede, fiindcă aşa ar fi fost Fiu şi Tatăl, de vreme ce are şi pe a purcede [după tine]. Acelaşi încă zice şi pentru Însuşi Sfîntul Duh (în cuvîntul cel deosebit pentru Sfîntul Duh): „Ce nu poate [El] din cele mari şi după care este Dumnezeu? Şi dintru care nu Se numeşte dintru cele după care este Dumnezeu, afară de nenaştere şi de naştere?" Aşadar şi „purcezător" Îl vom numi pe Duhul, căci (după tine) El are şi pe a purcede asemenea cu Fiul, şi îndoit decît Acela. Căci va avea nu numai pe a purcede al Tatălui, ci şi pe a purcede al Fiului, după socoteala ta cea pentru Fiul.

Vezi în cîte necuviinţe cade cel ce aude că Fiul le are pe toate cele ale Tatălui, dar nu înţelege că numai pe cele fireşti, ci amestecă cu cele fireşti şi unele din cele ipostatice [personale]? Deci nu este nevoie a lungi cuvîntul mai mult pentru aceasta, după ce tu te-ai vădit şi te-ai mustrat. Dar,

pentru mai bine şi ca să nu lipească cineva prihană asupra teologului celui fără de prihană, vom mai arăta că se află bine zicerea sfîntului, dar se înţelege rău, din neştiinţa acelora care cugetă cele latineşti. Cuvîntul va folosi încă nu puţin, socotesc, şi la însăşi pricina ce zace de faţă. Însă trebuie să luăm aminte foarte bine. Aceeaşi este a zice că Dumnezeu e „nenăscut" cu a zice că e „fără de pricină" (sau „nepricinuit"). Pentru aceea, chiar de vei citi toate cărţile cele cuprinzătoare de teologie, nu vei afla nicăieri că Duhul Sfînt S-a zis „nenăscut", măcar că nu este născut. Iar purtătorul de Dumnezeu Damaschin – zicînd în capitolul al optulea din cele dogmatice că „toate cîte are Tatăl sînt şi ale Însuşi Duhului, afară de a naşte" – a arătat nu numai că a fi nenăscut este întocmai cu a fi fără de pricină (sau nepricinuit), ci şi că a fi fără de pricină este la Dumnezeu [şi Tatăl] întocmai cu a fi pricină; căci la Dumnezeu [şi Tatăl] se uneşte aceea, adică a fi pricină, cu aceea a fi fără de pricină. Iar „pricină" o numesc pe aceea a dumnezeirii Fiului şi a Duhului. Deci – vrînd să spună că Duhul are toate cele ale Tatălui, afară de a fi fără de pricină, adică de a fi pricină cu [însuşirile de] a naşte şi a purcede – a zis: „afară numai de nenaştere", ca ceea ce cuprinde toate cîte sînt însuşiri ale Tatălui. Deci Dumnezeu este Tatăl nenăscut şi fără de pricină; iar fiind Dumnezeu fără de pricină, este pricină a dumnezeirii [Fiului şi a Duhului]. Deci cel ce teologhiseşte că Fiul le are pe toate cele ale Tatălui, afară de nenaştere, a zis că le are pe toate, afară de pricină, precum a rînduit luminat şi aiurea în cărţile sale. Iar dacă Fiul le are pe toate cele ale Tatălui – afară de a fi pricinuitor al dumnezeirii, iar pricinuitor este Tatăl nu numai pentru că-L naşte pe Fiul, ci şi pentru că-L purcede pe Duhul – Fiul le are aşadar pe toate cele ale Tată-

lui, afară de a-L naşte pe Fiul şi a-L purcede pe Duhul. [...] Pentru aceasta şi zice teologul cel din Damasc, în capitolul pentru Sfînta Treime: „Pentru Tatăl, adică pentru că este Tatăl, au Fiul şi Duhul toate cele pe care le au, adică pentru că Tatăl le are pe ele, afară de nenaştere, şi de naştere şi de purcedere." Iar dacă la Dumnezeu-Tatăl nenaşterea însemnează că El este în tot chipul şi cu adevărat pricinuitor, atunci naşterea va însemna prea de nevoie că Cel născut nu este pricinuitor al dumnezeirii nicidecum şi nici întru un chip; precum şi purcederea pe Cel ce cu purcedere este din Tatăl. Iar dacă Fiul nu este pricinuitor al dumnezeirii nicidecum şi nici într-un chip, cum va fi Duhul dintr-Însul? Sau cum este Tatăl pricină întîi, apoi Fiul împreună cu El, ca şi cum Sfîntul Duh S-ar purcede şi dintr-Însul, precum li se pare Latinilor că trebuie a socoti, rău socotind ei (precum mi se pare mie) şi rău înţelegînd cuvintele Părinţilor? Căci acest „teolog" [Grigorie], numit aşa din lucruri, nu hotărăşte aşa cînd zice: „Fiul le are pe cele ale Tatălui, afară de nenaştere." Aceasta este aceeaşi cu a zice: „afară de pricină", iar aceasta este aceeaşi cu a zice: „afară de a naşte şi a purcede"; căci prin acestea este pricină Cel ce este pricină. Şi toate cîte le are Fiul sînt ale Duhului, afară de fiime; iar de voieşti, de naştere. Căci nu ne vom teme să nu se vădească cumva că, dacă nu are naştere, [Duhul] este fără de pricină sau că şi El este pricină. Pentru că nici nu este fără de pricină, măcar că nu este născut. Căci cel ce nu are naştere ca Cel fără de pricină, El singur este cu totul fără de pricină şi în tot chipul este pricină a Dumnezeirii.

Aşa, noi grăim [dogme] unite cu cei ce teologhisesc întru Duhul, şi aşa îi mustrăm pe cei ce grăiesc [lucruri] nepotrivite, arătîndu-i că pun înainte mărturiile *Scripturii*

împotriva lor [înşile]. Căci şi cuvîntul acela (de la acelaşi teolog), anume că Domnul Şi-a arătat mărimea Sa cînd a zis către ucenici: „Eu Însumi voi trimite vouă pe Duhul Sfînt", [cuvînt] pe care neamul Latinilor socoteşte că îl aduce spre apărarea socotelii lor, ei îl aduc, precum nu ştiu, tot împotriva lor. Căci – de vreme ce aceasta, a-L trimite pe Duhul, este cu adevărat mare, şi mai presus de mare şi numai a unuia Dumnezeu – după ce a zis mai întîi că Tatăl va trimite pe Mîngîietorul, Domnul zice apoi că: „Eu Însumi Îl voi trimite", arătîndu-Şi mărimea Sa, precum şi însuşi lucrul propovăduieşte, ca şi cum slobozind glas, şi cel numit cu numele teologiei arată. Pentru aceasta, dacă Domnul ştia că nu numai de la Tatăl, ci şi de la Sine Se purcede şi Îşi are fiinţa Duhul, cum nu a zis: Care Se purcede de la Tatăl şi de la Mine – adăugînd? Căci nu ar fi grăit atunci pentru Sine mai smerit, [smerenie] pentru care ar fi lăsat-o pe aceasta, ascunzînd-o. Aşadar este arătat şi orbului (precum este vorba) că Duhul Sfînt nu Se purcede şi din Fiul. Deci mare mărire este aceasta, cu adevărat, adică a-L avea şi a-L trimite pe Dumnezeiescul Duh; şi atît de mare, încît Îl arată pe Fiul de o fiinţă, şi întocmai şi de o cinste cu Tatăl; aşa cum Îl adeverează şi pe Duhul [a fi] de o fiinţă şi de o cinste cu Tatăl aceea, adică a Se trimite Fiul nu numai de la Tatăl, ci şi de la Însuşi Duhul. Însă această mărime este dumnezeiască şi firească, iar nu ipostatică (adică este însuşire a firii, iar nu a vreunuia din Ipostasuri). Căci, dacă trimiterea ar fi fost ipostatică, nu ar fi fost de obşte a Tatălui, şi a Fiului şi a Duhului. Deci Dumnezeu adevărat este celălalt Mîngîietor, iar Cel ce pe Acesta Îl trimite cum nu ar fi Dumnezeu adevărat? Iar dacă Fiul Îl trimite pe Mîngîietorul, Care şi de la Sine vine cu a Sa voie, cum nu este de o voinţă şi de o stă-

pînire cu El? Iar dacă sînt de o stăpînire şi de o voinţă, cum nu sînt şi de o fire? Vezi că trimiterea Dumnezeiescului Duh arată că Cel ce trimite şi Cel ce Se trimite sînt de o voie şi de o fiinţă, aceasta, adică a trimite, fiind prea-mare mărire, dar aflîndu-se la toate Trei Feţele bine şi cum se cuvine lui Dumnezeu, ca ceea ce arată şi stăpînirea de sine a Feţelor ce Se trimit aşa? Iar cel ce zice că această mărire nu este dumnezeiască şi firească, ci însemnătoare de purcedere, arată întîi nu numai că Fiul este pricină a Dumnezeiescului Duh, ci şi că Duhul este pricină a Fiului. Iar lîngă aceasta, în chip rău leapădă şi voinţa cea de Sine a fiecăruia dintru Aceştia pentru venirea cea către noi, uneori pe una şi alteori pe alta, pentru că dogmatizează că trimiterea cea către noi nu este a voinţei, ci a firii. Pentru aceasta, o dogmatizează că este şi fără de început, căci cele ce nu urmează voinţei, ci firii celei dumnezeieşti sînt fără de început, iar nu începute. Încă cel numit cu numele teologiei zice către cei ce L-au socotit pe Fiul mai de jos pentru că S-a trimis de la Tatăl, că trimiterea este semn al bunei voinţe celei părinteşti, iar nu al înfiinţării Lui celei mai-nainte de veci. Aşadar cu stricare de minte socotesc Latinii că trimiterea Duhului cea de la Fiul e semn al fiinţării celei mai-nainte de veci de la Dînsul. Dar – zice – este scris şi că S-a sculat şi S-a înălţat la Tatăl. Dar e scris iarăşi că şi El S-a sculat şi S-a înălţat pe Sine. Acelea sînt ale bunei voinţe, acestea ale stăpînirii. Deci – de vreme ce şi Duhul Sfînt, deşi S-a trimis de Fiul, a venit către noi şi de Sine – trebuie a zice că aceea este a bunei voinţe, iar aceasta a stăpînirii, iar nu a scorni dintru aceasta fără de socoteală chipul fiinţării Dumnezeiescului Duh.

Iar lîngă teologul acesta, nici marele Vasilie nu se află că-L zice undeva pe Duhul şi din Fiul. Iar dacă a zis în ca-

petele cele către evnomieni că Dumnezeiescul Duh este din Tatăl prin Fiul, întru aceleaşi capete, făcîndu-se lui însuşi tîlcuitor, el a luminat cuvîntul cum că a scris aceasta pentru dare, scriind: „Că Duhul este din Dumnezeu-Tatăl, apostolul a propovăduit curat, zicînd că am luat Duhul cel din Dumnezeu. Iar că S-a arătat prin Fiul, a făcut luminat numindu-L pe El «Duh al Fiului» precum al lui Dumnezeu, şi «minte a lui Hristos», precum şi «Duh al lui Dumnezeu ca cel al omului».” Vezi că din Dumnezeu, adică din Tatăl, are pe a fi, iar prin Fiul are pe a Se da şi a Se arăta? Şi că Se numeşte „duh” şi „minte” a Fiului, dar nu „din Fiul”, precum şi duhul omului? Căci şi la acesta duhul lui şi mintea ale lui sînt, dar nu din el, fără numai după lucrare. Făcînd mai arătată aceasta, marele Vasilie zice şi în altă parte: „Duhul Se ţine de Fiul, împreună cu Care Se înţelege fără de despărţire; iar de pricina care este Tatăl are aţinat pe a fi, de unde Se şi purcede, semn cunoscător al însuşirii Ipostasului avînd a Se cunoaşte după Fiul şi împreună cu Dînsul şi a avea fiinţa din Tatăl. Iar Fiul – Cel ce prin Sine şi împreună cu Sine Îl face cunoscut pe Duhul, Care din Tatăl Se purcede – singur strălucind cu chipul celei una naşteri din Lumina cea nenăscută, nici o împărtăşire nu are către Tatăl sau către Duhul Sfînt după însuşirea semnelor cu care Se cunoaşte.” Auzi care este semnul cel cunoscător al Ipostasului Dumnezeiescului Duh, cum că este a Se cunoaşte prin Fiul, iar nu a avea Ipostasul dintr-Însul, ci a avea fiinţa din Tatăl? Încă şi Însuşi Domnul – zicînd în evanghelii: „Cînd va veni Mîngîietorul pe Care Eu Îl voi trimite vouă de la Tatăl, Duhul Adevărului, Care de la Tatăl Se purcede” (Ioan 15:26) – nu a arătat oare că a Se purcede este însuşire a Duhului cu care Se cunoaşte, iar a purcede este a Tatălui, de vreme ce

şi fiecare dintru acestea două este semn ipostatic (adică al Ipostasului)? Iar semnele cele ipostatice sînt însuşiri.

Deci, după marele Vasilie, nici o împărtăşire avînd Fiul către însuşirile semnelor Tatălui cu care Se cunoaşte, nu va avea nici pe a purcede. Pentru aceasta, acelaşi zice iarăşi către evnomieni: „Fiul lui Dumnezeu, rod sfînt din Sfînt; pururea vecuitor din pururea vecuitor, dătător de Duh Sfînt spre aducerea întru fiinţă şi închipuirea zidirii." Vezi că Fiul este dătătorul Duhului, iar nu aducător [al Lui] întru fiinţă? Şi că darea cea de la Fiul este pentru pricină, ca să aducă întru fiinţă şi să închipuiască zidirea prin Duhul? Ia aminte încă şi la cele de pe urmă, căci zice: „Cel ce leapădă pe Fiul a lepădat pe începătoria zidirii a toate. Căci Fiul lui Dumnezeu, prin Care toate s-au făcut, este începător al aducerii întru fiinţă a toate." Vezi? Cuvîntul lui Dumnezeu este începător al aducerii întru fiinţă a toate, iar nu al aducerii întru fiinţă a Dumnezeiescului Duh. Şi este început al zidirii a toate, iar nu al fiinţei Duhului. Atunci cum, de vreme ce aici marele Vasilie voia să-L înalţe pe Fiul, nu L-ar fi zis pe El început al Dumnezeiescului Duh, al Celui ce ar fi avut fiinţa printr-Însul, dacă ar fi putut să-L zică? Ci L-a numit numai „dătător" al Lui, iar „început" numai al zidirii, care a luat fiinţa printr-Însul.

Dar – zic ei – teologul cel cu gura de aur zice: „A venit Hristos la noi, ne-a dat nouă Duhul cel dintr-Însul şi a luat trupul nostru." Şi iarăşi: „Pentru că trupul lui Hristos s-a făcut lăcaş al dumnezeieştii puteri pe pămînt, fă-te şi tu lăcaş după asemănarea Lui! – căci Îl primeşti pe Duhul Care Se trimite de la El. Deci – aşa cum, cunoscîndu-L pe Hristos, L-ai cunoscut pe Dumnezeu [şi Tatăl] – tot astfel, primind şi Duhul lui Hristos, L-ai cunoscut pe Dumnezeu [şi Tatăl]."

Deci pentru cunoştinţă este arătat de la sine, iar pentru trimitere şi dare am zis şi mai-nainte. Totuşi, şi aici trebuie a cunoaşte întîi care „Duh" zice părintele acesta cu gura de aur că Se ia şi Se dă: însăşi fiinţa şi ipostasul Duhului, sau darul şi lucrarea? Dar, ca să nu ne ostenim cercînd, pe însuşi acest teolog cel aurit să-l punem înainte tîlcuitor şi al acestei întrebări a noastră de acum. Căci acesta zice, în cuvîntul cel pentru Duhul: „Darul se trimite, Duhul nu Se trimite." Iar pe Ioan Mergătorul-înainte şi Botezătorul auzindu-l grăind pentru Hristos că nu cu măsură a luat Duhul de la Tatăl – „căci nu cu măsură, zice, dă Duhul Tatăl, ci toate le-a dat în mîna Lui" (Ioan 4:34) –, el zice, tîlcuind: „«Duh» numeşte aici lucrarea, fiindcă aceasta este aceea care se împarte. Căci noi toţi am luat lucrarea Duhului cu măsură, iar Acela a luat-o întreagă pe toată. Iar dacă lucrarea Lui este nemăsurată, cu mult mai vîrtos fiinţa." Şi iarăşi – în altă parte, punînd înainte spre tîlcuire cuvîntul acela al psalmului: „Vărsatu-s-a darul întru buzele Tale"[1] – el zice: „Vezi

[1] Psalmistul zice aşa: „Împodobit eşti cu frumuseţea mai mult decît fiii oamenilor, vărsatu-s-a dar întru buzele Tale. Pentru aceasta Te-a blagoslovit pe Tine Dumnezeu în veac" (Psalmul 44:2). Stih pe care Teodorit îl tîlcuieşte după cum urmează: „Zice: Tu – pe Care Te-am numit «Împărat», pe Care prin deasupra-scriere Te-am numit «iubit» – biruieşti cu frumuseţea firea oamenilor şi reverşi izvoare de înţelepciune veşnice. Şi ni se cuvine a şti că proorocescul cuvînt nu le-a arătat pe cele dumnezeieşti ale Stăpînului Hristos, ci pe cele omeneşti. Că nu L-ar fi asemănat oamenilor pe Dumnezeu-Cuvîntul, nici n-ar fi zis că Acesta primeşte blagoslovenia de la Dumnezeu, El Însuşi fiind adîncul bunătăţilor, Care izvorăşte blagoslovenie credincioşilor. Deci prin cuvintele acestea mai-nainte le-a vestit pe cele omeneşti ale Stăpînului Hristos. Şi să nu zică nimeni din ceea parte că Proorocii au grăit împotrivă unii altora, auzindu-l pe Isaia: «L-am văzut pe Dînsul, şi nu avea chip, nici frumuseţe, ci chipul Lui era ne-cinstit, lipsind mai mult decît fiii oamenilor.» Căci acelea mai-nainte glăsuiesc Crucea şi Patimile, care

că pentru iconomie (adică pentru întrupare) este cuvîntul?" Şi, după puţine: „Pe dar îl zice aici, care a venit peste trup. Căci tot darul s-a vărsat în lăcaşul acela, fiindcă nu cu măsură dă Aceluia Tatăl pe Duhul. Iar noi avem oarece puţin şi picătură din darul acela. Căci din plinirea Lui noi toţi am luat, cum ar zice cineva: «din ceea ce se varsă pe deasupra, din ceea ce prisoseşte». Şi iarăşi, nu a zis: «dau Duhul», ci: «Voi vărsa din Duhul peste tot trupul.» Şi darul ce se dă întru atîtea laturi ale lumii este o parte oarecare şi arvună a darului[1]. Căci, dînd arvuna Duhului în inimile noastre, zice o parte a lucrării, fiindcă nu Se împarte cu adevărat Mîngîietorul. Deci pe lucrarea aceasta a dat-o şi lăcaşul acela, şi Hristos o dă de la Sine celor vrednici."

Iar tu acum, auzindu-l aici pe cel cu Gura de Aur zicînd: „Hristos ne-a dat nouă", adu-ţi aminte şi de cuvintele acelea pe care le-am zis mai-nainte, anume că Dumnezeu şi fiinţa lui Dumnezeu nu este către altul şi nici nu Se dă cumva; ci şi fără de pricină este, avîndu-L El pricină pe Acesta din Care este fără de pricină, iar nu fiind dintr-Însul pentru pricină. Şi, aşa cum Dumnezeu şi fiinţa lui Dumnezeu este fără de pricină, tot astfel ce s-a făcut pentru pricină este de obşte şi la Însuşi Cel fără de pricină, şi la Cei ce dintr-Însul sînt fără de pricină. Pentru aceea, de multe ori zicîndu-se şi de Dumnezeul-Om Cuvîntul şi de purtătorii de Dumnezeu că Duhul Se trimite şi Se dă de către Fiul, nicăieri nu s-a zis fără de pricină, nici fără de faţa [persoana] care lua, pentru care Se

sînt pline de batjocorire şi de ocară. Pentru aceasta a şi adăugat Proorocul: «Om întru rană fiind şi ştiind a suferi slăbiciune, S-a necinstit şi nu S-a socotit...» şi celelalte de aici înainte, care vestesc Patima. Iar Psalmul numeşte «frumuseţe» a Lui nu pe aceea a trupului, ci pe a faptei bune şi a toată dreptatea, care n-a primit întinăciune de păcat, ci este slobodă de toată întinăciunea." (*n. m.*)

[1] Darul se va da deplin celor drepţi după judecata de obşte. (*n. m.*)

şi trimite, ci pururea înjugat cu pricinile L-a dat mai întîi Cel unul şi Dumnezeu şi Cuvîntător de Dumnezeu, Care şi pe Duhul, purcezîndu-Se, slobod L-a pus fără de nici un fel de pricină; iar după aceea şi toţi cei ce printr-Însul grăiesc, de la care noi ne învăţăm că Ipostasul Preasfîntului Duh nu este şi din Fiul, nici Se dă, nici Se ia de cineva El Însuşi, ci dumnezeiescul dar şi dumnezeiasca lucrare. Iar dacă poate nu toţi, nici pururea pomenesc de feţe sau de pricini, ei nu o fac pentru că ar socoti altcumva, ci fiindcă ele s-au zis de multe ori şi sînt mărturisite dintru aceasta. Şi – neluînd aminte la aceasta, nici punînd mintea – cei ce cugetă latineşte au înţeles rău şi rău au răsturnat multe din cele ale marelui Atanasie şi din cele ale dumnezeiescului Chiril.

Dar iarăşi zic aceştia: Ce poate zice cineva cînd îl aude pe grăitorul de cele dumnezeieşti Grigorie al Nissei că „Fiul Se priveşte, după cuvîntul [raţiunea] pricinuirii [din Tatăl], mai întîi decît Ipostasul Duhului"[1]? Ce altceva vom grăi noi, răspunzînd împotrivă, fără numai ceea ce este adevărată şi prea-cunoscută celor ce vor lua puţin aminte? Anume că Ipostasul Fiului după cuvîntul pricinii din Tatăl se priveşte

[1] Iarăşi e vorba de ordinea în care sînt înţelese Persoanele Treimii. Ordinea în care Le înţelegem noi este o urmare a neputinţei minţii noastre: Fiul mai întîi din Tatăl, şi Duhul mai apoi pentru că este duh al Cuvîntului Tatălui. Acestea sînt însă categorii omeneşti, pentru a putea desluşi ceva cît de cît din alcătuirea Treimii. Nu este vorba de o cronologie sau de o întîietate, căci toate Persoanele sînt Dumnezeu şi sînt din veac. În mîndria lor de a desluşi toate cu mintea lor, Latinii nu pot pricepe însă aceste lucruri. Ei vorbesc de întîietate în timp (deşi la Dumnezeu nu este timp), şi de aici ajung la o întîietate a vrednicilor! Adică Fiul este mai mic decît Tatăl, pentru că e Fiu şi e după Tatăl; Duhul este mai mic decît Fiul, pentru că e Duh şi e după Fiul! Judecata lor vine din aceea a arienilor, care vorbesc despre un Dumnezeu „mare", despre unul „mai mic" şi despre unul „şi mai mic". (*n. m.*)

mai întîi decît Ipostasul Duhului nu după cuvîntul pricinii Duhului, ci după cuvîntul Ipostasului Său [al Fiului] din Tatăl. Cuvînt care este acela că e din Tatăl cu naşterea. Căci, auzind cineva „Tată", îndată Îl înţelege pe El Tată al Celui născut; şi, cînd va auzi că Cel născut este şi Cuvînt, atunci vine şi întru gîndirea şi înţelegerea Dumnezeiescului Duh. Deci Fiul nu este nicidecum mai întîi decît Duhul cu fiinţa. Drept aceea, acest dumnezeiesc întîi şezător al Nissei zice, în capitolul întîi din cele împotrivă grăitoare către Evnomie: „Precum Se împreună Fiul cu Tatăl, dar nu este mai pe urmă [decît Tatăl] cu fiinţa, deşi are pe a fi dintr-Însul, tot astfel şi Duhul Sfînt Se ţine de Cel Unul-Născut, numai cu subţire gîndire privindu-Se [Fiul] mai întîi, după cuvîntul pricinii, decît Ipostasul Duhului." Deci ce este ceea ce se arată întru acestea de sfîntul? Cu adevărat, nimic altceva fără numai că Tatăl, şi Fiul şi Duhul Sfînt sînt întru aceeaşi dată. Şi nici aceea, adică a fi Fiul din Tatăl, nu stă împotrivă, oprind a fi Fiul împreună cu Tatăl din veac; nici aceasta – adică a Se privi mai întîi [decît Duhul] din Tatăl după cuvîntul pricinii Sale, anume ca Cel ce este Fiu – nu stă împotrivă, oprind a Se ţine Duhul de Fiul şi a fi deodată cu El din Tatăl. Se cuvine a lua aminte încă şi aceasta, care se află pusă arătat, anume că nici nu a zis doar: „cu subţire gîndire", ci că „numai cu subţire gîndire Se priveşte mai întîi Fiul decît Duhul"; şi că pe Fiul L-a zis că „este din Tatăl", iar pe Duhul Sfînt zice că „Se ţine de Fiul", adică cum că întru aceeaşi dată este din Tatăl împreună cu Fiul, iar nu dintr-Însul, adică din Fiul, are pe a fi.

Ci zic ei: Dar, în alt loc, acelaşi grăitor de cele dumnezeieşti al Nissei Îl pune în chip arătat în mijloc între Tatăl şi Duhul pe Fiul; şi printr-Însul, Care este de aproape, dă la

Tatăl pe Duhul. Căci aşa – zice – va fi El şi Unul-Născut. Dar noi îl vom arăta pe el [pe Sfîntul Grigorie] că mărturiseşte însuşirea cea purcezătoare numai la Tatăl, şi zice că pricinuitor al Fiului şi al Duhului este numai Tatăl, şi că dintru una şi aceeaşi Faţă este şi Fiul, şi Duhul Sfînt şi de aproape Amîndouă dintr-Însul; iar pe cel ce nu socoteşte aşa îl arată că este cu mulţi dumnezei [politeist]. Căci, învăţînd că în trei Feţe este un Dumnezeu, zice: „Feţele [persoanele] omului nu au de aproape fiinţa de la aceeaşi faţă, pentru că se află multe şi deosebite între cele pricinuite şi cele pricinuitoare. Iar la Sfînta Treime nu este aşa; căci o Faţă este şi aceeaşi a Tatălui, din Care Fiul Se naşte şi Duhul Sfînt Se purcede. Pentru aceea şi cu adevărat un Dumnezeu Îl zicem cu îndrăzneală pe Pricinuitorul cel unul împreună cu Cele pricinuite ale Lui." Iar că însuşirea cea purcezătoare se află numai la Tatăl a arătat cu atîta osîrdie, încît L-a şi adus martor pe cel între împăraţi dumnezeiesc cîntăreţ David, care zice nu numai că din Tatăl Se purcede Duhul Sfînt, ci din însuşi Ipostasul Lui. Căci zice [Sfîntul Grigorie], în cuvîntul cel pentru dumnezeiasca cunoştinţă, după ce a filosofat puţin mai înainte pentru Tatăl şi pentru Fiul: „Iar Duhul Se purcede din Ipostasul Părintesc. Căci pentru aceasta a şi zis David: «Duh al gurii», ca să încredinţeze că însuşirea cea purcezătoare se află numai la Tatăl."[1] Ce este mai luminat decît cuvintele acestea, sau mai încredinţat, sau mai fără pricinuire sau mai arătător că Duhul nu Se purcede şi din Fiul? Căci, de ar fi fost şi dintr-Însul, nu ar fi fost Amîndouă de aproape dintru o Faţă. Şi nu am fi putut îndrăzni a zice că cinstim un început al Dumnezeirii şi a ne întări că cele trei Feţe sînt un Dumnezeu, dacă două ar fi Feţele pricinuite,

[1] Stihul a fost tîlcuit mai sus. (*n. m.*)

precum şi Cele pricinuitoare, aşa cum se vede la noi. Nici nu ar fi fost însuşirea cea purcezătoare numai a Tatălui, dacă şi Fiul ar fi avut pe a purcede. Iar că numai la Tatăl se află [această însuşire] încredinţează acum şi însuşi Grigorie al Nissenilor şi îl aduce încredinţător pe părintele lui Dumnezeu, David, iar mai vîrtos pe Duhul Sfînt, Care a grăit prin prooroci. Vezi că arătat cugeţi cele împotriva Duhului şi împotriva Lui dogmatizezi şi te lupţi? Căci nu-L teologhiseşti pe Duhul, fiindcă te faci rău rînduitor al Dumnezeirii celei cu odrăslire dumnezeiască şi lipsitor al însuşirilor Dumnezeu-Tatălui, mişcînd şi mutînd însuşirile cele nemişcate şi amestecînd şi tulburînd pacea ce este mai presus de toată mintea şi cu adevărat însăşi pace. Aşadar ce? Oare nu te cutremuri auzind acestea, şi nu te depărtezi degrab de reaua socoteală cea cumplită şi nu plîngi de viaţa cea mai dinainte, ca cel ce nu ai petrecut-o întru dreaptă credinţă?

Ci să vedem şi mărturia lui Nissis care se pune acum înainte de dînşii; şi, cercînd-o pe ea după putinţă, să curăţim către toţi ceea ce este greu de înţeles întru dînsa, care le-a şi făcut lor desăvîrşită înşelăciunea. Şi – o! – de ar fi ca şi ei, curăţindu-se, să se izbăvească de înşelăciune! Ci, mă rog, întindeţi-vă mintea, cei ce şi acum, şi pe urmă veţi citi! Căci toate cuvintele acestui bărbat se ţin de minte adîncă, iar cele pentru Dumnezeu prea-foarte mult; şi, dintru acestea, mai vîrtos cel ce se pune acum nouă înainte. Căci – scriind către Avlavie pentru ce, zicînd noi o Dumnezeire la Tatăl, şi Fiul şi Duhul Sfînt, oprim a zice trei dumnezei, după ce a arătat pe cea cu totul unime a dumnezeieştii Firi – zice: „Iar dacă cineva va năpăstui cuvîntul, zicînd că dintru a nu primi deosebirea firii, facem vreo amestecare şi împreunare a Ipostasurilor, vom răspunde aşa pentru o prihană ca aceasta: că, mărturisind neschimbarea firii celei dumnezeieşti, nu

tăgăduim deosebirea dintre Cel pricinuitor şi Cel pricinuit, după care numai cunoaştem că Se deosebeşte Unul de Altul întru a crede că Unul este pricină, iar Altul din pricină. Şi iarăşi altă deosebire înţelegem a Celui ce este din pricină. Căci Unul este de aproape din Cel dintîi, iar Altul prin Cel de aproape din Cel dintîi. Încît, pentru aceea, şi a fi Unul-Născut rămîne fără de îndoială la Fiul, şi a fi Duhul din Tatăl nu se îndoieşte; fiindcă mijlocirea Fiului păzeşte şi Luişi pe a fi Unul-Născut, şi nici nu-L opreşte pe Duhul de fireasca ţinere cea către Tatăl."

Deci aceasta trebuie să zicem întîi către Latini aici: De vreme ce voi socotiţi că nu numai cuvîntul acela, „din pricină", ci şi acesta, adică „a fi pricină", pune pricina Sfîntului Duh în două Feţe, şi în fiecare Faţă dintru Acestea cu deosebire, dacă socotea ca voi acest luminător prea-luminat al Nissei, L-ar fi despărţit mai-nainte de Cel pricinuit (adică mai-nainte de Cel din pricină) pe pricinuitor (adică pe Cel ce este pricină); dar, fiindcă nu a făcut nicidecum aceasta, este arătat că nici în minte nu şi-a pus el ceea ce voi vă ispitiţi să adunaţi din cuvintele lui; din care, la cel ce socoteşte bine, se văd cele împotriva dogmelor voastre. Căci aceasta este ceea ce zice: că Fiul nu opreşte ţinerea cea fără de mijlocire a Duhului către Tatăl, deşi El singur este Fiul.

Apoi, nici aceasta nu trebuie să lăsăm de a o pricepe: că – după ce a zis că nu tăgăduim deosebirea cea dintre Cel pricinuitor şi Cel pricinuit, pricinuit zicîndu-L şi pe Fiul împreună cu Duhul – a adăugat: „întru care numai cunoaştem că Se deosebesc Unul de Altul"; şi a oprit în chip arătat scornirea Latinilor care zice că Fiul nu este numai pricinuit, ci şi pricinuitor, şi a împins toate deosebirile născocite ale acestora: anume că Tatăl este întîi pricinuitor la Duhul, iar

Fiul al doilea şi cîte ca acestea asemenea. Căci numai întru Cel pricinuitor, zice, şi întru Cel pricinuit înţelegem dumnezeiasca fire. Şi pe Cel pricinuitor nu Îl privim în două Feţe [Tatăl şi Fiul], ci înţelegem deosebirea aceasta a fi în două Feţe numai a Celui pricinuit; care este nu că una dintru aceste două Feţe [Fiul] este *şi* pricinuitoare, iar Alta [Duhul] este numai pricinuită (precum socotesc Latinii, iar mai bine să zic se înnebunesc), ci cum că Una este Fiu, iar Alta nu este Fiu, şi Aceasta nu Se opreşte de Fiul de la fireasca unire cea către Tatăl. Căci – după ce a zis mai sus în cuvîntul acela ce sînt Acestea trei, Tatăl, Fiul şi Duhul Sfînt: că sînt o fiinţă mai presus de fiinţă; iar apoi a arătat cum sînt Acestea trei: oare cu pricină, sau ca şi cum ar avea şi ceva pricină sau fără de pricină cu totul – zice mai departe că Una dintr-Însele este pricină, iar Alta are fiinţarea cu pricină; iar cu pricină, zice, are fiinţarea şi Fiul, şi Duhul Sfînt. Oare cu acestea nu a arătat aici că numai Una care S-a luat din Cele trei este pricină, adică numai Tatăl? Apoi – vrînd să arate cum fiecare din cele două Feţe este cu pricină, ca să nu socotească cineva (precum Latinii) că aduce iarăşi acea deosebire dintre pricinuitor şi pricinuit şi la Fiul şi Duhul – zice luminat că la Aceştia înţelegem altă deosebire. Iar Latinii nu zic alta împotriva cuvîntului acestuia, ci aceeaşi; şi, sfîntului fiindu-i socoteala să zică în ce fel are Fiul fiinţarea cu pricina, ei îl năpăstuiesc pe el că zice în ce fel este El pricinuitor. Căci purtătorul acesta de Dumnezeu nu se arată nicăieri că zice sau socoteşte că Fiul ar fi cît de cît pricinuitor, iar mai vîrtos întru aceste cuvinte ale lui care s-au pus înainte acum, ci că Fiul este pricinuit cu adevărat, precum şi Duhul Sfînt; pricinuit, însă cu naştere; pricinuit încă şi Duhul Sfînt, dar nu cu naştere. Căci – zicîndu-Se că amîndouă Feţele sînt

ale Tatălui şi din Tatăl, adică Fiul şi Duhul – acest părinte mare cu mintea a zis că Fiul este aproape de Tatăl; şi a zis că prin Fiul, Care este aproape de Tatăl, Se înţelege Duhul din Tatăl, nu că Se purcede printr-Însul [prin Fiul]. Iarăşi, acela zice ca şi cum aceea că – deşi Pricinuitorul şi Cel întîi, ca Cel ce este pricinuitor, este şi Se zice „Părinte al Luminilor" (adică al Fiului şi al Duhului, căci Amîndoi, nu numai Fiul, sînt numaidecît după Tatăl, precum şi Grigorie Teologul zice în stihuri); deci Cel întîi, zicîndu-Se „Părinte al Luminilor" către amîndouă Feţele acestea (căci din cuvintele *Scripturii* nu vei afla altă numire a Lui către Cei ce sînt dintr-Însul, Care este pricinuitor) – [totuşi] Lumina ce iese din Lumină cu naştere Se înţelege aproape de Tatăl în chip nemijlocit. Însuşi Sfîntul Grigorie al Nissei [lămureşte aceasta], în cuvîntul al doilea către Evnomie, scriind că „nu Se poate înţelege Tată despărţit singur, dacă nu va fi unit cu Fiu, prin glăsuirea Tatălui." Şi iarăşi: „Întru Tatăl avînd credinţa, odată cu a auzi noi [cuvîntul] «Tatăl», am primit în cuget şi pe «Fiul»."

Deci Fiul este şi Se înţelege din Tatăl; iar pentru Sine, Duhul Sfînt este şi Se înţelege din Purcezător, nu din Tată; iar prin Fiul, Care Se înţelege din Tată în chip nemijlocit, Duhul este şi din Tatăl, Care pe Duhul Îl purcede, iar pe Fiul Îl naşte. Deci cum Se va numi Duhul din Cel ce naşte, [de vreme ce] Duhul nu este născut? Oare nu numai pentru Fiul – Care este Unul-Născut, şi pentru aceasta Se înţelege apropiat în chip nemijlocit de Cel ce naşte – face şi păzeşte numai a Sa însuşirea de a fi născut, iar pe Duhul Îl arată că nu este cu naştere din Tatăl? Aşadar prin Fiul are Duhul pe a fi şi pe a Se înţelege din Tată, iar prin Sine din Purcezător, Care Îl izbucneşte şi pe El fără de mijlocire. Pentru aceea (precum am zis), nu l-a

numit pe Fiul pricinuitor, ci numai pricinuit, şi întocmai cu Duhul pricinuit; şi totodată a despărţit aceste două Ipostasuri de Tatăl după pricinuire. Măcar că după înţelegerea Latinilor nu trebuia să zică aşa; ci (precum am zis) întîi să despartă pricina, prin ceea ce zic ei „cu mijlocire" şi „fără de mijlocire", fiindcă pricina se vede în două Ipostasuri. Apoi – mergînd înainte cu cuvîntul şi zicînd că Fiul Se înţelege a fi nemijlocit din Tatăl, şi adăugînd şi pricina [aceea de a fi născut] – ar fi trebuit să zică (dacă socotea el precum Latinii) că Fiul Se arată nu numai pricinuit, ci şi pricinuitor. Iar el nu a zis aceasta nicidecum; ci zice: Ca să se arate că numai El este născut, aceeaşi este a zice „pricinuit întru acest chip". Aşadar unde Îl vedeţi pe Fiul pricinuitor aici, unde se propovăduieşte [dimpotrivă], că El este numai pricinuit?

Încă ia în minte şi aceasta, că acest mare [părinte] nu a zis că mijlocirea Fiului „nu ajută", ci că „nu opreşte", adică nu opreşte ca şi Duhul să Se purceadă fără de mijlocire din Tatăl. Să facem înţelegerea luminată încă şi prin pilde, pe cît se poate. Din foc iese fără de mijlocire şi lumina, şi fumegarea, căci nu iese una prin alta. Deci focul, aprinzînd lemnul, are fire a fumega şi totodată a lumina, pe lumină oarecum născînd-o, iar pe fumegare purcezînd-o. Deci lumina, în sine, este şi se înţelege de aproape din lemnul cel aprins care luminează; la fel şi fumegarea din lemnul cel aprins care fumegă. Iar dacă cineva va zice că fumegarea este din lemnul care luminează, pentru lumină o zice, prin [mijlocirea] luminii înţelegînd fumegarea din lemnul ce luminează. Fiindcă mijlocirea luminii şi ei însăşi păzeşte [însuşirea] de a fi una născută, şi nici nu opreşte fumegarea de la ţinerea cea către lemnul ce luminează, adică nu o opreşte de a fi fără de mijlocire dintr-însul.

Iar dacă voiţi, să adăugăm şi altă pildă – nu nouă, nici neobişnuită teologilor – pentru mai multă luminare. Cain a fost fiu al lui Adam şi unul-născut lui mai-nainte de a-i naşte pe ceilalţi, iar Eva tăietură a lui Adam[1]. Deci, după ce s-a făcut Adam tată, Eva era tăietură de tată. Şi [ea] s-ar fi zis şi s-ar fi înţeles atunci tăietură de tată cu tot adevărul, fiindcă prin Cain a dobîndit şi a fi, şi a se înţelege şi a se zice tăietură de tată: căci mijlocirea fiului acestuia şi lui îi păzea atunci [însuşirea de] a fi unul-născut, şi nici pe Eva nu o oprea de a fi tăietură de tată. Totuşi, pentru aceasta, Eva nu s-a tăiat întru început din Adam cu mijlocire, iar nu fără de mijlocire. Deci – lăsînd de o parte începutul vremii, şi depărtarea, şi naşterea cea din însoţire şi celelalte cîte nu sînt potrivite Dumnezeirii – socoteşte pilda cu cuvintele sfîntului şi vei înţelege adevărul. Adică şi noi Îl înţelegem pe Duhul, Cel ce nu este născut, a fi „din Născător" (aceeaşi fiind a zice: din Tată) prin Fiul, căci pentru Fiul este şi Se zice „Tată". Iar prin Sine Îl înţelegem pe Duhul – Care nu este născut, ci purces – fără de mijlocire din Cel ce Îl purcede. Aceeaşi este a zice „din Purcezător". Căci pentru ce şi cel din lucruri numit „teolog", Grigorie [de Nazianz], numeşte pe Cea singură izvorîtoare Dumnezeire nu numai „Tată", ci şi „Purcezător"? Oare nu [pentru că e] Tată al Celui născut şi Purcezător al Celui purces? Deci, aşa cum Se află Cel născut către Cel ce L-a născut, tot astfel Se va afla Cel purces către Purcezătorul Său: adică Amîndoi fără de mijlocire. Iar dacă Îl vei zice pe Cel purces: „al Tatălui", pentru Fiul Îl vei zice.

Voiam încă şi pentru prepoziţia „prin" să arăt cu mai multe cuvinte; dar ce mai este trebuinţă de cuvinte, cînd acea prepoziţie ni s-a tălmăcit prin Însuşi Duhul Sfînt? Căci

[1] Căci ea a fost luată din Adam, „tăiată" din Adam. (*n. m.*)

eu – cercînd care este cel ce întîi L-a zis pe Duhul Sfînt „prin Fiul", iar mai vîrtos cine este cel ce ne-a dat nouă aceasta prin insuflare dumnezeiască (căci teologia noastră nu are nici un cuvințel care să nu fie grăit întîi prin descoperire dumnezeiască) – deci cercînd eu cine este cel ce a zis întîi așa, am aflat că Duhul Sfînt a descoperit și a tălmăcit aceasta pentru Sine către Grigorie făcătorul de minuni, prin Ioan cel prea-teolog între Apostoli și cu îndemnarea Maicii lui Dumnezeu. Și scriitorul vieții celei minunate a lui Grigorie și a descoperirii acesteia este cel de un nume cu dînsul și nu mai puțin vrednic de credință. Căci acesta este Grigorie al Nissenilor; al cărui grai luminîndu-l puțin mai sus, am aflat că, *prin Fiul*, Duhul Se înțelege din Tatăl, iar nu Se purcede [prin Fiul]. Grigorie (făcătorul de minuni), foarte bine făcînd, ne-a pus nouă înainte descoperirea aceea cu aceste cuvinte, oarecum în scurt arătînd ea cele ale Duhului; căci zice: „un Duh Sfînt, Care din Tatăl are ființarea și El și prin Fiul S-a arătat oamenilor". Vezi cum trebuie să-L înțelegem și să-L zicem pe Duhul „prin Fiul"? Că adică S-a arătat oamenilor printr-Însul.

Așa ar trebui să înțelegi și tu oriunde vei afla că Duhul Se dă și Se trimite din Tatăl prin Fiul, dacă nu voiești să fii potrivnic lui Dumnezeu, ci temător de Dumnezeu și învățat de Dumnezeu. Iar dacă, în loc de prepoziția „prin" voiești să pui pe „din", nu te vom prihăni nicidecum; numai să zici adevărul – și cugetînd, și adăugînd – că Duhul [doar] S-a arătat nouă din Fiul. Iar dacă vei zice că ființa Sfîntului Duh este prin Fiul, ca și cum ar fi a Fiului, te vom pune afară de Biserică, ca pe cel ce ești afară de dreapta credință. Căci – de vreme ce ne-am învățat că este și Duh al lui Dumnezeu, Care urmează împreună cu Cuvîntul, fiind El Putere care

întru al Său deosebit Ipostas Se vede arătătoare a Cuvîntului, neputînd a Se despărți de Dumnezeu[-Tatăl și Purcezătorul], întru Care este, și de Cuvîntul, cu Care împreună urmează, fiindcă purcederea urmează împreună cu nașterea fără de despărțire și mai presus de vreme – cum nu vom greși noi, mutînd la purcedere prepoziția „prin" în prepoziția „din"? Așadar, oriunde se va afla că Duhul Sfînt Se purcede „prin" Fiul, vom înțelege și vom muta cu dreaptă credință prepoziția „prin" nu în „din", ci în „împreună", zicînd cu Grigorie cel numit cu numele teologiei: Un Dumnezeu ne este nouă: Tatăl cel fără de început; Fiul, începutul a toate; și Duhul Sfînt, Cel ce nu este din începutul, ci cu începutul și împreună cu începutul este din Tatăl. Pentru aceasta, și dumnezeiescul Chiril (în *Comori*) face socoteală prin multe cuvinte că Duhul este întru Fiul de la Tatăl din fire și scrie că Duhul trece întru Fiul de la Tatăl din fire și ființial; [Duh] Care, pe toate ungîndu-le, prin Acesta Fiul le sfințește. Deci [Duhul] trece din Tatăl întru Fiul pururea veșnic, iar de la Tatăl vine prin Fiul la cei ce se sfințesc [doar] cînd este trebuință.

Încă este a lua seama și la aceasta din cele prea de nevoie: anume că – atunci cînd nimic nu se deosebește a zice: „din Tatăl prin Fiul" și: „din Tatăl și din Fiul", și astfel la teologie prepoziția „din" și prepoziția „prin" au aceeași putere una cu alta – aceasta nu însemnează nici despărțirea și nici deosebirea Sfintei Treimi, ci unirea și neschimbarea ce este după însușirile cele firești, arătînd că Tatăl, și Fiul și Duhul Sfînt sînt de aceeași lucrare și voință. Iar Latinii, dintru aceste prepoziții, se ispitesc să arate deosebirea dumnezeiești Ipostasuri: și că Duhul Își are ipostasul din celelalte două Ipostasuri, și din fiecare dintru acestea cu de-

osebire. Deci este arătat că la sfinţi prepoziţiile se află bine şi cu dreaptă credinţă, dar acestea se iau şi se înţeleg de tine rău şi cu rea credinţă. Iar că prepoziţia „prin" însemnează unirea şi neschimbarea, arată luminat marele Vasilie, scriind întru al optulea capitol din cele către Amfilohie: „A zidi Tatăl prin Fiul nu face zidirea Tatălui nedesăvîrşită şi nici nu însemnează lucrarea Fiului ca fiind neputincioasă, ci arată unirea voirii [Lor]." Deci cel ce zice că Duhul iese prin Fiul şi din Fiul după dare, acela a arătat bine că o [singură] voire este a Tatălui şi a Fiului. Căci Duhul Sfînt Se dă celor vrednici cu bună voinţa Tatălui şi a Fiului, împreună voind şi El Însuşi. Iar cel ce zice că Duhul are fiinţa prin Fiul şi din Fiul, acela arată păgîneşte că Duhul Sfînt este de nevoie lucru al voinţei şi zidire, iar nu roadă a Firii celei dumnezeieşti. Căci, după dumnezeiescul Damaschin, „zidirea este lucru al dumnezeieştii voinţe", iar nu dumnezeire. Departe de aceasta! Căci iarăşi, după acesta, nici naşterea şi purcederea cea mai-naite de veci şi pururea veşnică nu este lucru al voinţei, ci al dumnezeieştii firi.

Cum încă zici tu, cel ce cugeţi cele ale Latinilor, că Duhul iese din Tatăl prin Fiul şi din Fiul? Căci noi ştim că arătarea este sub vreme, şi toate cele ce sînt sub vreme s-au făcut prin Fiul. Pentru aceasta şi zicem că Duhul *Se arată* dintr-Însul şi printr-Însul, iar nu că *Se purcede*. Dar tu cum zici că Duhul Se purcede „printr-Însul"? Dacă cu chip trecător şi curgător – o, mare păgînătate! Căci socoteşti că Duhul trece prin Fiul ca printr-o ţeavă. Şi aşa va avea întru Sine deşertare Cel ce plineşte toate şi este plin pururea, şi Duhul Se va cuprinde în Fiul ca întru un loc şi Duhul va fi sfîrşit al Fiului, după Care Se va cuprinde. Căci sfîrşit al celui cuprinzător este locul. Încă [Fiul] nici nu va fi de aceeaşi fire cu Duhul, pentru că nu este

aceeaşi fire a locului şi a celui dintr-însul, cum încă şi Însuşi Fiul este în Duhul, Cel ce trece printr-Însul cu chip trecător. Iar dacă trece ca printr-un organ, şi aceasta e păgînească, căci una este firea organului, şi alta a celui ce trece printr-însul, şi iarăşi alta a celui ce săvîrşeşte printr-însul lucrul ce se săvîrşeşte. Aşadar ţi-a mai rămas ţie a zice aceasta: că – aşa cum printr-Însul toate [s-au făcut] de la Tatăl nu cu chip trecător, ci cu chip ziditor; nu ca printr-un organ, ci ca Cel ce împreună zideşte – tot astfel şi Duhul [Se purcede] printr-Însul.

O, tu! – vezi unde-L pogori pe Duhul cel prea-înalt, împreună cu Care Îl pui pe Dumnezeul cel peste toate? Dar zice: Eu nu zic [că Duhul trece prin Fiul] ca prin Cel ce zideşte împreună [cu Tatăl], ci ca prin Cel ce împreună [cu Tatăl] purcede. Aşadar – împreună purcezînd şi Duhul [căci trebuie să o aibă şi pe aceasta de obşte cu Fiul], precum şi acolo, împreună zidind, le săvîrşeşte pe toate – înseamnă că şi El Se va săvîrşi pe Sine! Iar mai vîrtos nu pe Sine [Se va săvîrşi], ci pe altul asemenea Lui, care să Se privească întru al Său ipostas![1] Căci şi Tatăl, zidind prin Fiul întru Duhul Sfînt, ceea ce se aduce întru fiinţă este altceva, cu totul deosebit de El. Şi Tatăl, mai-nainte de veci născînd şi purcezînd, deşi de o fiinţă sînt Cele dintr-Însul, dar Amîndouă sînt deosebite şi de Dînsul, şi între Dînsele Una de Alta cu ipostasul. Deci, de vreme ce ei zic că a purcede este de obşte la Tatăl şi la Fiul, este nevoie să o aibă pe aceasta şi Duhul, [şi atunci] Treimea va fi pătrime! Căci ce este cîndva de obşte la Fiul şi la Tatăl care să nu fie de obşte şi la Duhul? Cum încă nu va fi şi Fiul pricinuitor al Dumnezeirii,

[1] Aici, ca şi în alte multe locuri, Sfîntul Grigorie Palama duce judecăţile fără noimă ale Latinilor pînă la ultimele lor încheieri, care sînt cu totul nebuneşti. Căci, din sămînţa stricată a premizei unui silogism, oare cît de putred va fi pomul şi cît de viermănos rodul concluziei? (*n. m.*)

întocmai cu Tatăl, şi izvorîtoare Dumnezeire şi El? Măcar că aceasta s-a dovedit şi s-a mărturisit mai sus prin multe cuvinte, anume că cu adevărat şi negreşit o Dumnezeire izvorîtoare este Tatăl, şi numai El început, şi numai El nenăscut, şi numai El nepricinuit, şi numai El Tată, şi numai El purcezător, şi numai El izvor al Dumnezeirii şi numai El Dumnezeire cu naştere dumnezeiască. Şi că Tatăl este mai mare decît Fiul cu pricina, fiindcă Fiul este numai pricinuit, nu şi pricină a Dumnezeirii. Iar dacă s-a aflat vreunul că-L zice pe Fiul mai mare decît Duhul, [sînt locuri în care] şi pe Duhul Îl zice mai mare decît Fiul. Precum şi dumnezeiescul Chiril, punînd înainte (în *Comori*) cuvîntul acela zis de Mîntuitorul: „Iar dacă Eu scot dracii cu Degetul lui Dumnezeu..." (Luca 11:20), a adăugat pe urmă: „Dacă prin lucrarea Duhului, gonind dracii, Se slăveşte Dumnezeu, cum nu este mai mare decît Dînsul Acela întru Care Se slăveşte?" – întărind şi adeverind cu aceasta că Duhul Sfînt este nezidit. [...] Şi se zic acestea pentru Fiul şi pentru Duhul nu pentru că sînt pricinuitori unul altuia – departe de aceasta! –, ci pentru înţelepciunea lui Dumnezeu cea în multe chipuri şi în multe feluri întru iconomia cea către noi, înţelepciune care printr-Înşii arată că Ei, adică Fiul şi Duhul, sînt întocmai întru toate.

Dar ei zic că Sfîntul Chiril al Alexandriei spune că Fiul are fireşte întru Sine însuşirile şi osebirile Tatălui, fiindcă însuşirea Celui ce L-a născut trece la El fireşte. Şi că sfîntul zice că Duhul este din fiinţa Fiului; şi că, vărsîndu-Se din Tatăl prin Fiul, sfinţeşte zidirea; şi că din Amîndoi Se varsă fiinţial. Şi zic că iarăşi ne arată acestea în cuvîntul al şaptelea către Hermia pentru Fiul. Căci ar zice aşa: Slobozind de păcat pe cel ce s-a lipit de El, [Fiul] îl unge de aici cu Duhul Său, pe Care Îl trimite El, ca Cel ce este Cuvînt din

Dumnezeu-Tatăl, şi pe Care Îl izvorăşte nouă din firea Sa; şi, avîndu-L, nu cu măsură dă Duhul, după glasul lui Ioan, ci El Îl trimite de la Sine precum cu adevărat şi Tatăl.

Şi vremea ne este a zice către cel ce ne pune înainte unele ca acestea: Eşti încă nepriceput, şi nici auzind de la noi prea de multe ori mai sus nu ai priceput că Dumnezeu şi fiinţa lui Dumnezeu este fără de pricină şi mai presus de vreme? Căci aici zice că Se varsă şi sfinţeşte zidirea. Deci – auzind că Se varsă sub vreme şi pentru pricină (căci după vreme Se varsă şi pentru ceea ce se sfinţeşte, căci cum nu este aşa?), şi auzind că şi spre iertarea păcatelor Se dă de la Fiul precum cu adevărat şi de la Tatăl şi că nu izvorăşte slobod, ci către oarecari – nu îţi aduci aminte de ceea ce te-ai învăţat mai-nainte de la noi şi de la Adevărul, anume că purcederea Sfîntului Duh cea mai-nainte de veci de la Tatăl nu este pentru ceva, nici către oarecari, nici sub vreme cît de cît? Iar dacă [Sfîntul Chiril] a zis că Se varsă fiinţial din Amîndoi, nu este nici un lucru de mirare. Căci – ca Cel ce a venit la apostoli şi lucra mai desăvîrşit şi, precum zice Grigorie cuvîntătorul de Dumnezeu, fiinţial – [se poate zice că] era de faţă şi împreună petrecea. Şi ce? Oare nu a fost fiinţială şi trimiterea Cuvîntului cea către noi, care s-a făcut de la Amîndoi, de la Tatăl şi de la Duhul? Dar trimiterea nu a fost naştere. Căci Fiul nu S-a născut din Amîndoi, nici pentru noi; încă nici după noi, deşi după noi S-a pogorît fiinţial pentru noi, unindu-Se cu firea noastră după ipostas şi făcîndu-Se ca noi pentru noi; nu numai mai-nainte de noi, ci şi mai-nainte de veci, fiind născut numai din Tatăl.

Deci şi Duhul Sfînt S-a trimis acum fiinţial de la Amîndoi, iar dacă voieşti S-a vărsat (S-a turnat) de la Amîndoi. Căci „Apă vie" S-a numit: „Ioan a botezat cu apă, iar voi

(zice Domnul) vă veți boteza cu Duh Sfînt" (Faptele Apostolilor 1:5). Așadar cum s-ar fi botezat, dacă nu S-ar fi vărsat Apa cea vie? Deci S-a vărsat ființial pentru noi și după noi; căci, dînd puterea cea dumnezeiască, Însuși Duhul S-a arătat prin Sine. Încă și este de față la noi pururea în chip ființial, dar negreșit și cu Ipostasul, deși noi nu ne împărtășim de ființă sau de Ipostas, ci de dar. Dar Duhul Se purcede nu numai mai-nainte de noi, ci și mai-nainte de veci și fără de pricină, numai din Tatăl. Iar Petru, temeiul și căpetenia Bisericii, ne-a arătat și deosebirea vărsării (turnării) acesteia a Sfîntului Duh de la Amîndoi, căci zice: „Deci, înălțîndu-Se cu dreapta lui Dumnezeu și luînd de la Tatăl făgăduința Duhului Sfînt, L-a turnat pe Acesta, pe Care Îl vedeți și Îl auziți voi acum" (Faptele Apostolilor 2:34).[1] Cu adevărat, [apostolul amintește] glasul acela al Domnului și

[1] Aici, e nevoie de tîlcuirea aceluiași Teofilact, după Ioan Gură de Aur: „Iarăși aleargă la Tatăl, măcar că ar fi fost de ajuns cea mai dinainte. Dar [Petru] știe cît folos le pricinuiește ascultătorilor prin acestea spre primirea celor la care îi silea. Iar acel cuvînt, «înălțîndu-Se cu dreapta lui Dumnezeu», însemnează și că S-a înălțat, și că este în cer, dar nici aceasta nu o zice acum în chip arătat. Și vezi cum la începutul cuvîntului nu zicea că Hristos L-a trimis pe Duhul, ci Tatăl, aducîndu-l spre mărturie și pe Proorocul Ioil. Iar după ce a pomenit de semnele Lui și de cele făcute pentru El și după ce a îndrăznit să vorbească și despre înviere, aici zice cum că El L-a turnat pe Duhul, încît pentru Dînsul a zis Proorocul: «Și, în zilele de pe urmă, voi turna din Duhul Meu peste tot trupul» (Ioil 3:1).

Iar «făgăduința» este ori aceea făcută Apostolilor (la Ioan 14:16, 17), ori cea făgăduită Lui de Tatăl mai-nainte de patimi (vezi la Matei 12:18). Căci, de vreme ce vrea să zică ceva mare și înalt, anume că Hristos L-a turnat pe Duhul, acoperă aceasta zicînd că Tatăl I-a făgăduit Lui acest lucru. Fiindcă în deșert și în zadar va vorbi cineva dacă ceea ce zice nu va ajunge să se săvîrșească spre folos. Și prin acestea arată cum crucea nu L-a micșorat cu nimic pe Dînsul, ci, dimpotrivă, L-a făcut și mai strălucit, fiindcă atunci a făgăduit – după glasul lui Ioan:

Învățătorului: „Iar cînd va veni Mîngîietorul, pe Care Eu Îl voi trimite vouă de la Tatăl..." (Ioan 15:26). Deci Duhul Se varsă și Se toarnă nouă de la Tatăl ca de la Sine, iar de la Fiul ca de la Cel ce Îl ia de la Tatăl. Pentru aceasta, nu de la Sine Îl are Fiul pe Duhul, nici prin Fiul are Duhul ființa; ci din Sine are Tatăl pe Duhul, Care Se purcede dintr-Însul fără de mijlocire, fără de pricină și mai-nainte de veci. Dar zice că și din firea Sa Îl izvorăște nouă Fiul pe Acesta. Cu cuviință și prea-adevărat! Căci o fire este la toate trei Fețele și firește sînt Unele întru Altele. Și, de cîte ori acest cugetător de Dumnezeu Chiril Îl zice pe Duhul din Ființa Fiului, el arată că Aceștia sînt de o ființă, iar nu că Fiul este pricinuitor al Duhului. Fiindcă și acestea le-a scris, către cei ce grăiau împotrivă la cuvîntul acela: „de o ființă", că: „«Apă vie» Se numește Duhul Sfînt; și izvor al Apei acesteia este Tatăl, Care zice prin proorocul despre Iudei: «M-au părăsit pe Mine, izvorul apei celei vii, și și-au săpat loru-și fîntîni surpate» (Ieremia 2:13)."

Izvor al acestei Ape este și Fiul, precum zice și Gură de Aur, scriind pentru botez: „Mîntuitorul Se arată pe Sine că este izvor al vieții și pe Duhul Sfînt apă vie." Ci Hristos arată că izvor al acestei ape este și Însuși Duhul Sfînt, căci zice: „Cel ce va bea din apa pe care Eu i-o voi da lui nu va înseta în veac. Ci apa pe care Eu i-o voi da lui (adică Duhul Sfînt) se va face întru dînsul izvor de apă vie săltătoare întru viață veșnică" (Ioan 4:14). Deci [Treimea] – și Tatăl, și Fiul și Sfîntul Duh împreună – este izvor al „apei celei vii", adică al dumnezeiescului dar și al dumnezeieștilor lucrări ale Duhului. Căci *Scriptura* (zice părintele cel cu gura de

«El pe voi vă va boteza cu Duh Sfînt și cu foc» (Matei 3:11) – iar acum, după cruce, a împlinit făgăduința." (*n. m.*)

aur) numeşte darul Duhului uneori „foc", iar alteori „apă", arătînd că numirile acestea nu sînt ale fiinţei, ci ale lucrării. Căci Duhul Sfînt, Care este nevăzut şi de un fel, nu este alcătuit din multe fiinţe.

Dar ei zic că Duhul Sfînt izvorăşte din dumnezeiasca fire, care este şi a Fiului. Fie, dacă voiţi, şi după fiinţa cea pururea fiitoare! Deci izvorăşte din dumnezeiasca fire, dar numai după Ipostasul cel părintesc. Pentru aceasta, nimeni din cei din veac bine-credincioşi cuvîntători de Dumnezeu nu a zis niciodată că Duhul este din Ipostasul Fiului, ci din Ipostasul Tatălui. Iar dacă va zice cineva că este din firea Fiului şi că fireşte este dintr-Însul, [aşa este], dar ca din ceea ce una şi aceeaşi fire este a Tatălui şi a Fiului. Căci – ca să zic după dumnezeiescul Chiril, precum scrie el către Hermia – „Cît la aceea că sînt de o fiinţă, nu Se va înţelege Fiul că este altul deosebit de Tatăl; negreşit încă şi Duhul Sfînt." Precum – tîlcuind iarăşi pentru acesta cuvîntul acela al Evangheliei, că „nu va grăi de la Sine" – dumnezeiescul Chiril zice: „Cît la aceea că sînt de o fiinţă, nimic alt deosebit de Fiul nu este Sfîntul Duh." Iar „izvor al vieţii", după marele Dionisie, este dumnezeiasca fire, Care Se varsă întru Sine, şi stă întru Sine şi pururea prin Sine Se priveşte pe Sine.

Dar ei zic: Nu se poate ca Duhul să fie din fiinţa Fiului, iar din Ipostasul Lui să nu fie! Ci ei nu pricep că, atunci cînd ceva este de o fiinţă şi de un ipostas, cel ce îşi are fiinţa sa ori în ce chip dintru acea fiinţă o are pe ea şi din ipostasul acela; şi împotrivă, orice este din ipostasul acela este şi din fiinţa aceea. Iar cînd ceva este de o fiinţă – dar nu de un ipostas, ci de mai multe – cel ce este dintru acea una fiinţă nu este din celelalte ipostasuri ale ei, ci numai din unul dintru acelea. Deci, de vreme ce Treimea cea prea-în-

altă şi de noi închinată este o fire în trei Ipostasuri, Cel ce are Ipostasul din fiinţă nu este din celelalte Ipostasuri, ci numai din unul dintru Acelea, adică din Cel părintesc. Căci nu se poate a nu fi dintru Acesta. Deci nu şi dintru Altul, ci numai dintru Acela, fiindcă din unul este. Şi aceasta este arătată de la oameni: căci fiecare din noi este cu adevărat din fiinţa lui Adam[1], dar nu este şi din ipostasul lui. Pentru că o fiinţă a oamenilor este acum, dar multe ipostasuri. Iar la început – cînd era o fiinţă omenească şi un ipostas, cel al lui Adam – atunci Eva, din fiinţa lui Adam fiind, era şi din ipostasul aceluia. Încă şi mai-nainte de a fi Cain, cînd era o fiinţă bărbătească şi un ipostas, Cain era dintru una şi aceeaşi fiinţă şi ipostas, adică a lui Adam. Iar pe urmă, după ce s-au făcut doi bărbaţi deosebiţi cu ipostasurile, atunci Enoh (fiul lui Cain) era cu adevărat din fiinţa lui Adam, dar nu şi din ipostasul lui, ci numai din ipostasul lui Cain. Deci cei ce cugetă cele ale Latinilor – întărindu-se că Duhul este şi din Ipostasul Fiului, de vreme ce se teologhiseşte că este din firea [Lui] – aceia se arată cugetînd că la Dumnezeu, aşa cum este o [singură] fiinţă, tot astfel este şi un [singur] Ipostas, lepădîndu-L cu totul pe Tatăl, şi arătînd că numai Fiul este după Ipostas şi însemnînd că Duhul Sfînt are fiinţa numai din Fiul! Căci cel ce, auzind că Duhul este din firea Fiului, înţelege că este din Ipostasul [Fiului] Îl face pe Fiul de un Ipostas cu Tatăl fiindcă este de o fiinţă. Sau înţelege deosebirea şi despărţirea şi întru dumnezeiasca fire, iar nu numai întru cele trei dumnezeieşti Ipostasuri, neauzindu-l (lîngă ceilalţi) şi pe cuvîntătorul de Dumnezeu cel cu gura de aur, care învaţă că „rînduiala cea despărţitoare a dumnezeieştilor Ipostasuri este cunoscută sfinţilor; iar cea despărţitoare de fire este lepădată la Sfînta Treime". „Căci nu s-a împărţit

[1] Adică din firea omenească, întemeiată prin Adam. (*n. m.*)

fiinţa de la Tatăl la Fiul, zice marele Vasilie către călugăriţe; nici curgînd a născut."

Deci bine este a zice că Duhul nu este din Ipostasul Fiului, ci dintr-Însul fireşte şi din fiinţa Fiului, pentru una şi aceeaşi fiinţă a Fiului cu Tatăl; arătîndu-se dintru aceasta şi firea cea una şi aceeaşi a Dumnezeiescului Duh cu Tatăl şi cu Fiul, iar nu fiinţarea Duhului cea deosebită din Tatăl. Şi întocmai este a-L zice pe Duhul şi din fiinţa Fiului, pentru una şi aceeaşi fiinţă, şi că Duhul este de aceeaşi fiinţă cu Fiul. Iar Duhul Se arată că este de o fiinţă din fiinţa Fiului fiindcă aceea era mai arătată, şi mai-nainte vestită şi mai-nainte încredinţată.[1] Iar Fiul are întru Sine însuşirile şi deosebirile Tatălui după fire, pentru că acestea trec la Dînsul de la Cel ce L-a născut, iar nu însuşirile şi deosebirile Tatălui cele ipostatice. Căci [Fiul] nu are nici însuşirea de a fi fără de început, nici pe acelea de a fi nenăscut sau născător, ci măririle şi laudele cele fireşti şi osebite ale firii Tatălui, pe care le are după fire şi Duhul Sfînt.

Şi dumnezeiescul Chiril – punînd multă silinţă pentru aceasta, ca nimeni să nu-L socotească pe Duhul Sfînt din Ipostasul Fiului, amăgindu-se – de cîte ori zice „din firea Lui", şi „fireşte" şi „după fire", zice că Duhul Sfînt izvorăşte şi din firea Lui după care este Acelaşi cu Tatăl; şi nicăieri nu zice în cuvintele Sale „din Ipostasul Lui" şi pururea teologhiseşte că El are însuşirile Tatălui fireşte, şi fiinţial şi după fire. Căci, năpăstuit fiind pentru că ar socoti că Duhul are fiinţarea şi din Ipostasul Fiului, a întărit încă şi aceasta: că se năpăstuieşte adeverind că Duhul este al Fiului, iar nu străin, dar nu din Fiul. Şi aceasta se află scrisă spre arătată

[1] În *Vechiul Testament*, prin prooroci; în *Noul Testament*, prin însăşi mărturia şi faptele lui Hristos, iar apoi prin aceea şi acelea ale apostolilor, pînă la pogorîrea Sfîntului Duh. (*n. m.*)

şi luminată mustrare a Latinilor. Adeverire pe care cei ce ar fi trebuit mai ales să fie traşi de ea de la socoteala lor cea rea socotesc cu cuviinţă să o aducă şi să o împingă spre a socoti rău că nu Tatăl, ci şi Ipostasul Fiului este pricină a Ipostasului Dumnezeiescului Duh. Iar cel ce zice că Duhul este din Ipostasul Fiului, pentru că dumnezeiescul Chiril a zis că însuşirea Celui ce L-a născut trece fireşte la Fiul să se ruşineze de însuşi dumnezeiescul Chiril, care scrie în *Comori*: „Cum nu va fi Duhul Dumnezeu, avînd El întru Sine fiinţial toată însuşirea Tatălui şi a Fiului, al Cărui Duh şi este, prin Fiul dîndu-Se zidirii?" Căci, după înţelegerea lor pe care au zis-o la teologhisirile purtătorilor de Dumnezeu, Duhul Sfînt va fi şi născut, şi născător. Decît care ce poate să se audă mai nou?

Ci acestea s-au zis acum de noi de ajuns către cei ce se întăresc că Duhul este din ipostasul Fiului fiindcă S-a zis din firea Lui. Căci dumnezeiescul Chiril zice aici că nu firea Duhului ne izvorăşte nouă din firea Lui, nici Ipostasul, ci lucrarea, care izvorăşte dintru o fiinţă în trei Ipostasuri, după teologul Damaschin. Căci aceea, că şi lucrarea firii celei dumnezeieşti este nezidită şi că se zice firească şi fiinţială, va arăta cu puţine cuvinte şi marele Atanasie, scriind întru cele împotriva lui Macedonie: „Nu cu altă purtare de grijă lucrează Tatăl şi Fiul, ci cu una şi aceeaşi fiinţială lucrare a Dumnezeirii." Iar că lucrarea aceasta nu izvorăşte din vreunul din Ipostasuri, ci din firea cea în trei Ipostasuri, să mărturisească şi marele Dionisie, scriind în capitolul al patrulea al cărţii celei pentru ierarhia cerească: „Toate se împărtăşesc de purtarea de grijă care izvorăşte din Dumnezeirea cea a toate pricinuitoare." Iar că dumnezeiescul Chiril nu numeşte aici „Duh Care Se dă nouă de la Tatăl şi de la Fiul"

nici firea, nici Ipostasul Duhului, ci darul şi lucrarea Lui cea nezidită şi firească, dovedire luminată este (lîngă celelalte) şi aceea că a pomenit de glasul cel din Evanghelie al Botezătorului şi Mergătorului înainte pentru Hristos, care zice că nu cu măsură Se dă Fiului Duhul de la Tatăl. Căci Ioan cel cu cuvintele de aur, tîlcuind locul acesta al Evangheliei teologului Ioan, zice: „«Duh» numeşte aici lucrarea. Căci noi toţi am luat lucrarea Duhului cu măsură, iar Acela pe toată întreagă. Iar dacă lucrarea Lui este nemăsurată, cu cît mai vîrtos fiinţa?!" Aşa, pe toate le biruieşte puterea adevărului celor zise de noi, pricină a deslușirii făcînd nedumeririle voastre şi prin ele înseşi vădind înţelesuri plecate în altă parte, ca printr-o cale dreaptă şi netedă mulţime de făgaşe strîmbe.

Drept aceea, pentru cele ce s-au pus înainte din *Scriptură*, este de ajuns. Dar – de vreme ce Latinii întrebuinţează împotriva noastră (iar mai vîrtos împotriva lor!) nu numai cuvintele *Scripturii*, ci şi socoteli ale lor înşile – veniţi să vedem ceea ce li se pare lor că nu primeşte grăire împotrivă; cu care, dezlegîndu-se împreună, şi celelalte se vor risipi, iar mai vîrtos se vor lipsi şi de a se numi „socoteli" de la socotinţă, după ce se vor arăta fără de socoteală. Căci nu este nevoie a grăi deosebi pentru fiecare acum, şi mai vîrtos nouă, a căror voinţă ne era să nu lungim cuvîntul peste măsură; dar s-au întins ei, întinzîndu-se împreună cu nedumeririle lor cele din neştiinţă. Dar care este reazemul păgînătăţii lor, care li se pare neclătit? Tot ce se purcede din ceva – zic ei – se purcede prin ceva. [...] Şi totodată cel ce se purcede prin ceva se zice şi „dintru" acela prin care este. Deci prin Care altul este Duhul, fără numai prin Fiul? Luminată ar fi aşadar socoteala ce se încheie dintru acestea: anume că Duhul Se purcede prin Fiul şi din Fiul.

Deci ce vom zice noi către acestea? Nu le vom da lor prepoziţia aceea, „prin"; iar pe aceea, „din", o vom opri, pentru care mulţi au pătimit, neştiind ce au pătimit. Căci ceea ce iese *prin* gură luminat iese şi *din* gură. Şi cu Iov este scris că „prin nor" a grăit Dumnezeu, şi iarăşi „din nor". Dar nici la cele zidite şi care fireşte se purced nu vom înţelege acel mic cuvînt, „prin", atunci cînd nu se va grăi ceva; însă pentru aceasta nu vom asemăna cu cele după fire pe cele mai presus de fire. Căci răspunde-mi mie, acela care cerci acelea ce nu ai văzut: Oare nu şi orice fiu care se naşte *din* cineva se naşte *prin* cineva, şi aşa se află la toate, chiar dacă cel ce grăieşte nu însemnează cu cuvîntul? Deci oare pentru acesta vom lepăda noi şi naşterea cea de jos şi sub vreme a Unuia-Născut, care este mai presus de fire numai din Maică fecioară, şi pe cea sus mai-nainte de veci, care este numai din Tatăl feciorelnic, căutînd la dînsele acelea: *prin* cine şi *din* cine, după ale tale pieritoare temeiuri şi silogisme fără de socoteală? Nicidecum! Ci prin arătarea Sfîntului Duh pe pămînt vom cunoaşte şi purcederea Sfîntului Duh care este fără de mijlocire din Tatăl, iar pe adăugirea ta o vom lepăda, ca pe ceea ce pune împreună cu cele fireşti pe cele mai presus de fire. Încă şi aceasta nu înţelege cercătorul celor necercate: anume că tot ce se purcede [face aceasta] nu numai prin ceva, ci pururea se purcede şi la ceva? Deci fie ne vei da nouă la ce Se purcede Sfîntul Duh mai-nainte de veci – şi atunci, în locul Celei uneia mai-nainte de veci şi cinstite pentru aceasta Treimi, te vei dovedi că cinsteşti pătrime, adică pe acelea din care, prin care, la care şi pe aceea ce se purcede; fie, dacă nu vei da tu aceasta, adică *la care*, nici noi nu o vom primi pe aceea, adică *prin care*. Căci care este cuvîntul [îndreptăţirea], cînd amîndouă [zicerile] urmează la

tot ce se purcede, una să se primească, iar alta nu? Măcar că a Se purcede Duhul Sfînt din Tatăl şi în Fiul a Se odihni este scris de teologi şi s-a arătat la Ioan, cînd S-a botezat Mîntuitorul; şi că aceasta este aşa o mărturisim nu socotindu-le din lucrurile ce sînt pe cele mai presus de toate lucrurile ce sînt, ci din cele săvîrşite [în chip negrăit] învăţîndu-ne cele mai presus de gînd. [Şi atunci] unde îţi este ţie aceea, adică *prin* Fiul şi *din* Fiul la fiinţarea Dumnezeiescului Duh, dacă Duhul, purcezîndu-Se din Tatăl, vine luminat la Fiul şi se teologhiseşte că Se odihneşte întru Dînsul? Aşa cum zice sfinţitul Damaschin cu aceleaşi cuvinte şi Grigorie Teologul însăşi aceasta arătînd vesteşte, că Hristos este cămăraş al Dumnezeiescului Duh ca cel ce este Fiul lui Dumnezeu. Iar dumnezeiescul Chiril încheie (în *Comori*) că Duhul este întru Fiul de la Tatăl fireşte şi zice că Duhul trece întru Fiul de la Tatăl fireşte şi fiinţial; prin Care, pe toate ungîndu-le, Fiul le sfinţeşte. Deci Sfîntul Duh, fiind fireşte şi veşnic din Tatăl întru Fiul, iese şi Se arată de la Fiul către cei vrednici cum şi cînd este trebuinţă.

Încă, mai cu blîndeţe întrebuinţînd cuvîntul acesta de faţă, mai vîrtos pentru cei ce vor să-l citească cu mulţumire, voi face (în scurt) arătarea adevărului mai cuprinzătoare, cuprinzînd ea toate ca întru un sfîrşit de cuvînt. Iar cel ce are urechi spre deosebire de ce e drept şi de ce e nedrept să se înveţe (pe cît se poate) adîncul tainei. Iar cîţi nu aveţi minte judecătoare spre deosebirea aceasta, puneţi-vă uşi la urechile voastre, dacă nu vă plecaţi celor ce pot grăi bine, iar mai vîrtos se întăresc de Dumnezeu! Ca nu ceea ce este mai presus de cunoştinţa voastră să o numiţi neînţelepţie a celor ce ştiu bine. Şi ce este ceea ce zic? Întindeţi-vă mintea, rogu-vă! Duhul Sfînt are însuşire a fiinţării Sale celei cu

chip deosebit a Se purcede mai-nainte de veci şi în veci din Tatăl, Care este Dumnezeirea cea singură izvorîtoare; adică din Acea fiinţă mai presus de toată Dumnezeirea; [deci] numai după Ipostasul cel părintesc fiind şi El, adică Duhul, fiinţă mai presus de toată Dumnezeirea şi cu aceasta întru nimic mai prejos de Cel ce Îl izbucneşte, iar mai vîrtos nedeosebindu-Se sau despărţindu-Se nicidecum, [este] totuşi întru deosebit Ipostas şi întru al Său Ipostas. Şi, aşa fiind El de la Tatăl, nici de El nu Se desparte cîndva şi cu Fiul nu mai puţin este unit fiinţial şi fără de depărtare, întru El odihnindu-Se, şi al Lui fiind şi întru El fireşte petrecînd pururea. Căci [Fiul] este cămăraşul Duhului.

Aşadar nu este nimic nou şi de mirare dacă Se zice că iese şi dintr-Însul şi din firea Lui, însă după Ipostasul cel părintesc; şi printr-Însul şi dintr-Însul Se zice că Se dă, şi Se trimite, şi Se varsă şi iese, printr-Însul dîndu-Se şi arătîndu-Se către cei ce se cuvine, iar dacă voieşti şi purcezîndu-Se. Şi dacă vei auzi undeva întru acestea de purcedere, să înţelegi arătarea. Căci nu totdeauna cuvîntul acela, adică „a Se purcede de la Dumnezeu", este însemnător de fiinţare întru al Său Ipostas. Căci zice: „Nu numai cu pîine va trăi omul, ci şi cu tot graiul ce iese prin gura lui Dumnezeu" (Matei 4:4). Vezi că cele ce se purced şi ies de la Dumnezeu şi prin Dumnezeu sînt multe (fiindcă acel cuvînt, „tot", este cuprinzător de mulţime). Iar Duhul Sfînt este unul, Care iese şi Se purcede de la Dumnezeu cu chip deosebit de toate [celelalte]. Şi iarăşi zice: „Se minunau noroadele de cuvintele darului ce ieşeau din gura Lui" (Luca 4:22). Deci oare darul cuvintelor era întru ipostas, precum Duhul ce Se purcede şi iese numai de la Tatăl? Departe de această hulă! – măcar că Domnul a numit darul acesta „duh", zicînd:

„Graiurile pe care le grăiesc Eu duh sînt şi viaţă sînt" (Ioan 6:63). Dar vezi cum darul este din Fiul, şi nu numai acesta, ci şi toate darurile Sfîntului Duh? Căci – dacă din pîntecele celor ce cred întru Hristos curg „rîuri de apă vie", după făgăduinţă, căci „cel ce va bea – zice Domnul – din apa pe care Eu i-o voi da lui se va face întru dînsul izvor de apă săltătoare întru viaţă veşnică" (Ioan 4:14) – aceeaşi este a zice „purcezătoare", care adică iese şi se purcede, după cuvîntul acela: „Şi izvor ieşea din Eden" (Facerea 2:10). Deci – dacă din cei ce se fac asemenea cu Fiul [darurile] saltă ca rîurile, aceeaşi fiind a zice că izvorăşte şi iese Duhul ce este întru dînşii după dar – cu mult mai vîrtos din Fiul, Care după fire, şi mai-nainte de veci şi veşnic Îl are pe El odihnindu-Se întru Sine şi unit cu Sine firește. Dar pentru aceasta nu vom dogmatiza că Duhul Se purcede din Tatăl, şi din Fiul şi din cei ce sînt asemenea Fiului după dar. Căci din Tatăl Se purcede prea cu deosebit chip, ca Cel ce numai dintr-Însul are fiinţarea cea mai-nainte de veci şi de o fiinţă, căci Duhul Sfînt este din Tatăl şi al Tatălui. Dar, cu gîndirea cea subţire a minţii, povăţuieşte mai-nainte aceea, adică a fi Duhul din Tatăl, decît aceasta, adică a fi al Tatălui. Căci a fi ceva se priveşte mai-nainte de a fi al cuiva, deşi nu cu vreme. Şi pentru aceasta este al Tatălui, pentru că este din Tatăl. Precum zice şi marele Vasilie, în capetele cele către evnomieni: „Înţeleg apropierea şi unirea Duhului către Tatăl, de vreme ce [Duhul] Se purcede de la Tatăl." Dar din Fiul unde se va afla şi cu care graiuri că Se odihneşte întru El firește, şi mai-nainte de veci şi veşnic? Fiindcă, după naşterea Lui cea negrăită şi fără de vreme, Îl are desăvîrşit întru Sine de la Tatăl pe Duhul, Care este dintru aceeaşi fiinţă cu El, însă Îl are după Ipostasul cel părintesc. Deci la Fiul se priveşte mai-nainte aceea, adică a fi Duh al Lui, decît aceasta, adică

a fi din El, deşi nu cu vreme. Şi pentru aceasta este din Fiul, pentru că este al Fiului, şi aşadar nu are de la El fiinţarea. Iar uneori Duhul Sfînt Se zice „prin Fiul" ca Cel ce printr-Însul Se înţelege Duh al Tatălui şi din Tatăl, fiindcă nu este născut, ci purces; şi purces Se înţelege fără de mijlocire din Cel ce Îl purcede pe El.

Dar se poate [zice „prin Fiul"] şi ca Cel ce împreună Îi urmează Lui fără de ani (precum zic teologii) şi împreună cu El, iar nu din El este din Tatăl. Precum şi celor cu pricepere le este arătat de aici. Căci nu este nimeni din cei cu bună socoteală care, auzind de Cuvînt ce Se naşte din Tatăl mai-nainte de veci, să nu vină îndată întru înţelegere a Duhului ce urmează unit împreună cu Cuvîntul şi împreună fără de început. Înţelegere după care nici nu trebuie a schimba prepoziţia „prin" în „din". Dar se poate [zice aşa] şi ca Cel ce prin Fiul şi din Fiul Se dă celor vrednici, dar nu Se trimite – sau Se dă, sau izvorăşte, iar dacă voieşti şi Se purcede – de acolo mai-nainte de veci. Ci Se dă şi Se arată cînd a binevoit a Se lua şi a Se arăta şi precum a binevoit, căci nu însăşi fiinţa singură şi Ipostasul Dumnezeiescului Duh se arată cîndva. Iar dacă Latinii zic că de aici socotesc ieşirea [Lui] cea mai-nainte de veci, după urmare nici acolo nu va fi cu fiinţarea. Şi semnul acesta de care zic ei nici lor nu le va folosi la scop. Ci Duhul Sfînt Se teologhiseşte din Fiul şi prin Fiul ieşind aşa [prin darurile Lui către cei vrednici întru care lucrează], căci a uneia şi aceeaşi fiinţă una şi aceeaşi este voinţa, şi darea şi arătarea. Iar celor făcuţi fii lui Dumnezeu Se dă, şi saltă, şi izvorăşte, şi lucrează şi Se arată fiindcă darul cel firesc al Duhului şi puterea lui este şi locuieşte întru dînşii, însă după dar, iar nu firește; şi mai pe urmă a venit, adică a lucrat, printr-înşii, iar nu Se odihneşte întru ei mai-nainte de veci.

Vezi cîtă este deosebirea, mai presus de nemărginire? Iar Latinii, zicînd în *Simbolul credinței* că din Tatăl S-a născut Fiul și că din Tatăl și Fiul Se purcede Duhul, oare nu grăiesc luminat pentru ieșirile cele mai-nainte de veci și ipostatice (adică ale Ipostasurilor) și pentru însăși ființarea Fiului și a Duhului? Căci amestecă vădit cele ce nu se pot amesteca: cu cele mai presus de vreme, pe cele de sub vreme; cu cele mai presus de pricină, pe cele pentru pricină. Căci din Fiul Se trimite pentru noi; iar dacă pentru noi, atunci și după noi. Iar din Tatăl nu [Se trimite] pentru ceva, nici către ceva, nici după ceva. Departe de această hulă! Afară numai dacă tu – cel întru toate îndrăzneț; iar mai vîrtos teolog mincinos – o vei băsmui și pe aceasta, pe Cuvîntul punîndu-L mai aproape oarecum de Tatăl, iar pe Duhul Sfînt mai departe. Pentru aceasta, dîndu-ne nouă mărturisirea credinței, și cei de Dumnezeu înțelepțiți Părinți, precum L-au teologhisit pe Fiul că S-a născut din Tatăl, așa [L-au teologhisit] și pe Duhul că Se purcede din Însuși Tatăl: adică fără de mijlocire și Unul și Altul, și numai din Tatăl, adică din însuși Ipostasul părintesc. Iar dacă – pentru venirea ce s-a făcut mai pe urmă la noi, și mai vîrtos împotrivindu-se celor ce-L înstrăinează pe Duhul de Fiul – L-a zis cineva pe El din Amîndoi, sau din Tatăl prin Fiul, sau cum că din Fiul strălucește și cele asemenea acestora, [aceia L-au zis] ca Cel ce și este întru Fiul, și este al Lui, și întru nimic nu este străin [de El]. Iar lîngă acestea, nimeni nu a zis că Duhul Sfînt Se trimite prin Fiul sau și din Fiul fără adăugire de vreme sau de pricină, ci pururea însemnînd lucrarea [Lui] cu care era cu neputință a veni la noi mai înainte de noi. Iar dacă au grăit ei undeva neînsemnînd și neadăugînd [aceasta], [s-a întîmplat] pentru că făcuseră aceasta de multe ori. Apoi nici aceasta nu

înțelegi – o, tu, cel care prea-foarte te lauzi întru cele peste măsură! – că multe din cele ce se grăiesc la *Dumnezeiasca Scriptură*, cu adunarea graiurilor sînt una, iar cu înțelegerea și cu lucrul nu sînt una? Lucru care și ereticilor cu totul le-a făcut înșelăciunea, fiindcă nu puteau ei să deosebească ceea ce cu adunarea graiurilor era una, iar cu lucrurile nu era una, precum socotește și Grigorie Teologul. Căci luminată este aceasta la cei înțelepți întru cele dumnezeiești și învățați de Dumnezeiescul Duh: anume că, atunci cînd Duhul Se zice din Amîndoi (din Tatăl și din Fiul, sau din Tatăl prin Fiul), aceasta se adună cu graiul, dar se deosebește cu lucrul. Și, către cei ce-L înstrăinează pe Duhul de Fiul, cu cuviință vom grăi așa împreunat, iconomisind cuvintele cu judecată. Iar pentru cei se s-au împrietenit cu Dumnezeu prin a-L cunoaște al Lui pe Duhul, cu de-amănuntul vom descoperi amîndouă: că, într-adevăr, din Tatăl Își are Duhul ieșirea cea de ființare mai-nainte de toți vecii; și că, veșnic fiind întru Fiul, dintr-Însul a ieșit la arătare pentru noi și după noi, cu ieșire de arătare, iar nu de ființare.

Dar ei zic că și Fiul este întru Duhul. Așa este, cu adevărat. Pentru aceea, și arătător al Lui este Duhul; și [Fiul] Se trimite și de la El nu numai ca Cel ce este om, ci și ca Cel ce este Dumnezeu, după teologul Grigorie. Și printr-Însul Se închipuiește în inimile credincioșilor, și locuiește întru dînșii și Se vede. Căci zice dumnezeiescul Chiril, în *Comori*: „Duhul lui Hristos, Cel ce ca El Se închipuiește întru noi"; și iarăși: „Duhul lui Hristos, fiindcă Dumnezeu-Cuvîntul prin Duhul locuiește întru noi." Dar că Se naște nu se zice, fiindcă cel ce se naște pururea este și se zice fiu al celui ce l-a născut; iar cel ce naște este pururea tată. Iar acel cuvînt, „a Se purcede", [pus] la Dumnezeu, nu are numai o însem-

nare, precum am zis, şi nici nu este doar al Sfîntului Duh. Ci, cînd însemnează ieşirea cea mai-nainte de veci şi spre fiinţare, care e cu chip deosebit de naşterea Fiului din Tatăl, este numai al Duhului Sfînt; iar cînd însemnează a Se arăta dintru ascuns şi a-Şi vădi puterea Sa prin minunile ce se săvîrşesc, [cuvîntul] nu este numai al Sfîntului Duh, ci şi al [Fiului]. Căci zice cel între împăraţi prooroc: „Dumnezeule, cînd ieşeai Tu înaintea norodului Tău, cînd treceai Tu în pustie, pămîntul s-a cutremurat" (Psalmul 67:7, 8). Deci cutremurul cel dintîi s-a făcut cînd S-a arătat Tatăl de demult şi făcea minuni prin Moisi, precum zice Grigorie Teologul: mutîndu-se Evreii de la închinarea idolilor la cunoştinţa de Dumnezeu cea umbrită cu adevărat, însă adevărată. Dar şi la Fiul şi Sfîntul Duh s-a făcut cutremurul al doilea, cînd Iudeii s-au mutat cu rînduiala de la *Lege* către Evanghelie şi tot neamul s-a chemat către împărtăşirea îndumnezeirii ce se vestea. Dar şi cînd Fiul trecea prin cruce în cea cu adevărat pustietate, adică la moarte şi la iad, cutremurul S-a arătat înaintea norodului Iudeilor şi prin semnul cel dumnezeiesc din ceruri, şi pămîntul s-a cutremurat în chip simţitor.

Vezi că în acest înţeles cuvîntul „iese" şi „Se purcede" nu este numai al Duhului, ci şi de obşte al Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Duh? Dar mai pe urmă şi sub vreme este ieşirea şi purcederea aceasta, căci zice: „în norod"; iar dacă în norod, şi după norod. Aşadar bine am zis că acel cuvînt, „Se purcede", la Sfîntul Duh nu însemnează totdeauna fiinţarea cea mai-nainte de veci din Tatăl, ci uneori şi arătarea ce s-a făcut mai pe urmă, la care şi Fiul Se împărtăşeşte cu Tatăl. Precum arată luminat şi dumnezeiescul Chiril, zicînd că Fiul ne izvorăşte nouă pe Duhul din firea Sa. Căci – adăugînd acel cuvînt, „nouă" – dă a înţelege vremea izvorîrii. Şi Ioil –

vestind mai-nainte, iar mai vîrtos Dumnezeu printr-însul – că ceea ce ne izvorăşte nouă din Tatăl şi Fiul este lucrare şi dar al Dumnezeiescului Duh, nu a zis: „turna-voi Duhul Meu", ci: „turna-voi *din* Duhul Meu". Căci, aşa cum grăieşte şi părintele cel cu gura de aur, [Ioil] zice: „parte a lucrării", fiindcă nu Se împarte Mîngîietorul. Iar vîrful apostolilor – în multe locuri, iar mai vîrtos pretutindeni – „dar" numeşte pe cel ce s-a turnat atunci peste dînşii. Şi teologul cel cu gura de aur zice iarăşi că nu Dumnezeu Se toarnă, ci darul.

Aşadar nu pentru aceasta vom slăvi că Duhul Se purcede din Tatăl şi din Fiul, căci Îl vom necinsti pe El mai vîrtos decît Îl vom slăvi, punîndu-L pe El împreună cu cele ce-şi au fiinţa prin Fiul. Deci numai din Tatăl vom slăvi că Se purcede [Duhul] cu chip deosebit şi mai-nainte de veci, precum şi Fiul Se naşte. Şi, slăvind noi aşa, Îl vom slăvi pe El împreună cu Tatăl şi cu Fiul, pe Cel ce şi este închinat de noi împreună cu Fiul şi cu Tatăl. Şi, însemnînd aceasta în *Simbolul* dreptei credinţe, de Dumnezeu înţelepţiţii Părinţi au împreunat întru una acelea: anume că Duhul Se purcede din Tatăl şi că este slăvit împreună cu Tatăl şi cu Fiul, unit glăsuindu-le pe acelea şi predîndu-le ca şi cum cei ce nu-L slăvesc pe Duhul Sfînt că Se purcede numai din Tatăl, precum şi pe Fiul născut, nu pot nici a se închina Duhului (şi nici Acelora), Care Se priveşte întru al Său Ipostas. Căci, de ar fi de obşte la Dînşii purcederea Duhului ca dintr-Înşii, Duhul ar fi fost numai lucrare, iar nu întru Ipostas; fiindcă numai lucrare este cea de obşte la Dînşii. Deci Duhul este de obşte la Dînşii ca Cel ce este de o fiinţă, dar nu este pururea de obşte la Dînşii ca Cel din Amîndoi. Deşi acum, la sfîrşitul veacurilor[1], din Amîndoi S-a turnat şi S-a vărsat; şi încă voi adăuga că şi de la Sine.

[1] Sfîrşitul veacurilor a început odată cu întruparea Cuvîntului. (*n. m.*)

Căci de către aceeaşi Stăpînire Se varsă către noi. Fiindcă şi către Fiul s-a grăit, zicîndu-se prooroceşte: „Fiul Meu eşti Tu, Eu astăzi Te-am născut”[1]. Dar ştim că această naştere este sub vreme. Ce dar? Oare nu şi Duhul a lucrat împreună naşterea aceasta, de către Care frămîntătura Fiului cea luată s-a uns la Botez şi, unsă fiind, s-a arătat? Căci şi mai-nainte de Botez a fost părtaş Dumnezeirii, fiindcă şi la început Fiul lui Dumnezeu S-a întrupat din Sfîntul Duh şi din Maria Fecioara, precum este scris.

Deci vei zice oare că Fiul S-a născut din Tatăl şi din Duhul mai-nainte de veci pentru această naştere de sub vreme? Tu poate, cel ce culegi cunoştinţa cea despre Dumnezeu cu urmări ale logicii; şi, din cele ce s-au făcut pe urmă (precum tu zici), le socoteşti pe cele ce sînt mai-nainte de veci. Ci şi martor vrednic de credinţă ne vei aduce pe Însuşi Fiul, Care zice prin proorocul: „Domnul M-a trimis pe Mine şi Duhul Lui” (Isaia 61:1). Căci şi acesta este lucru al tău, a socoti că aceeaşi trimitere este şi chipul înfiinţării. Lîngă aceasta, vei aduce şi cuvîntul marelui Pavel şi rău îl vei tîlcui, şi aceasta de voie şi de rea voie, sau neştiind şi nemărturisind: „Căci unuia (zice acela), prin Duhul i se dă cuvîntul înţelepciunii, iar altuia cuvîntul cunoştinţei...” (I Corinteni 12:8). Încă şi Hristos locuieşte negreşit prin Duhul în inimile celor ce nu sînt netrebnici; şi gînditor Se vede, şi Se închipuieşte şi Se arată tot prin Duhul. Aşadar, făcînd socoteală şi silogism, vei

[1] Psalmistul zice: „Domnul a zis către Mine: Fiul Meu eşti Tu, Eu astăzi Te-am născut” (Psalmul 2:7). Iar tîlcuirea stihului este aceasta, după Teodorit:

„Cineva, plecîndu-se învăţăturii Dumnezeiescului Duh, nu ar putea lipi acest grai la dumnezeirea Stăpînului Hristos. Pentru aceea, să auzim pe Dumnezeul tuturor zicînd prin David: «Din pîntece, mai înainte de luceafăr Te-am născut.» Deci ca om primeşte şi graiul acesta.” (*n. m.*)

zice: Dacă prin Duhul şi din Duhul [Se trimite Fiul], şi dacă de la Tatăl şi de la Duhul luminat Fiul primeşte Botezul, precum tot cel ce se botează se naşte din Duhul; şi dacă [Fiul] străluceşte în inimi tot prin Duhul, apoi, mai lipind multe altele din cele asemenea şi de obşte făcînd socoteală şi încheind după ştiinţa ta, vei slăvi şi vei arăta că Fiul este născut şi din Duhul. Dar – o, prea-înţelepte întru cele pămînteşti! – noi nu [facem] aşa, cei ce sîntem cu totul lipsiţi de această teologie a ta. Ci drept vom aduce şi vom despărţi mărturisirea credinţei, zicînd că dintru început şi fără de mijlocire numai din Tatăl este şi Fiul, şi Duhul; însă cu deosebit chip fiecare dintru aceste două Feţe. Şi, însemnînd noi aşa deosebirea fiecărui chip dintru acestea două, pe înfiinţarea Fiului din Tatăl o numim „naştere”, iar pe a Sfîntului Duh „purcedere”. Iar cele mai pe urmă în vreme şi după zidire, cu înţelegerile pururea le despărţim de înfiinţările acelea mai-nainte de veci şi fără de început; şi – împreunîndu-le uneori cu graiurile şi pe acestea, sau auzindu-le împreunate de la vreunii – nu lepădăm despărţirea cea întru înţelegeri. Întru acest fel este şi ceea ce a zis Domnul: „Eu de la Dumnezeu am ieşit şi am venit” (Ioan 8:42); şi: „Am ieşit de la Tatăl şi am venit în lume” (Ioan 16:28). Căci şi aici graiul „am ieşit”, unul fiind, nu este însemnător de o [singură] înţelegere; pentru că arată şi trimiterea [Duhului] de la Tatăl la noi cea pentru noi, în vremea noastră, şi ieşirea cea mai-nainte de veci din fiinţa şi Ipostasul Tatălui. Ce dar? Pentru unimea graiului vom împreuna pe cele prea-multe şi mai presus de prea-mult despărţite? Sau – pentru că acel cuvînt, „am ieşit”, însemnează şi trimiterea, iar trimiterea Fiului s-a făcut de la Tatăl şi de la Duhul, după cuvîntul ce zice: „Domnul M-a trimis pe Mine şi Duhul Lui” (Isaia 61:1) (ca să zic iarăşi ce s-a zis de multe

ori) – vom dogmatiza oare că Fiul şi Cuvîntul lui Dumnezeu a ieşit din Tatăl şi din Duhul? Nicidecum! Aşadar, pentru trimiterea, sau arătarea, sau ieşirea din Tatăl şi din Fiul a Sfîntului Duh – cea arătătoare şi sub vreme zic, chiar dacă cu graiul se împreună uneori întru una cu cea mai-nainte de veci – nu vom dogmatiza că Duhul Sfînt Se purcede din Tatăl şi din Fiul, cîtă vreme Îl cunoaştem pe El Dumnezeu din Dumnezeu, mai-nainte de veci întocmai cu Tatăl ce L-a izbucnit.

Ci Tu, Cel ce unul deschizi ochii orbilor (chiar dacă nu de obşte tuturor, ci tuturor celor ce Te caută pe Tine întru adevăr) şi prin Care văd cei ce văd, dă-le ca prin privire nevăzută, avînd în minte neauzit ale Tale dogme, să cunoască adevărul! Iar de nu, măcar prin auz crezînd ei, adu-i la unirea cunoştinţei Tale prin credinţă! Şi, arătîndu-i întăriţi întru credinţă prin lucruri bune, arată-Te lor în vreme cuvioasă, ca să vedem toţi slava Ta cea adevărată şi să ne desfătăm întru vedere duhovnicească şi negrăită de strălucirea cea în trei Sori şi singuratică! Şi să Te slăvim după putere neîncetat, acum, şi pururea şi întru cei fără de sfîrşit veci ai vecilor! Amin!

Sfîrşit, şi lui Dumnezeu slavă!

PARTEA A DOUA

Sfîntul Grigorie Teologul: Cuvinte despre Sfîntul Duh[1]

Cuvîntul al cincilea despre Dumnezeu

[...]

2. Cuvîntarea despre Duhul este cu osebire ostenitoare, nu numai pentru că, odată biruiţi în cuvîntările despre Fiul, potrivnicii noştri se luptă mai cu aprindere pentru Duhul (căci trebuie să fie neapărat nelegiuiţi în ceva, sau altfel nici viaţa nu le mai este de trăit), ci pentru că şi noi, istoviţi de mulţimea certurilor, păţim la fel cu cei care au căpătat dezgust pentru vreo mîncare şi, de aici, pentru toate; şi simţim o greutate pentru orice cuvîntare, întocmai ca aceea pentru mîncare. Să dea însă Duhul, şi cuvîntarea va alerga şi Dumnezeu va fi slăvit!

Aşa stînd lucrul, cercetarea cu grijă şi deosebirea chipurilor în care este cugetată şi spusă în dumnezeiasca *Scriptură* fie vorba „*Duhul*", fie vorba „Sfîntul"[2] – împreună cu

[1] P.G. 36.

[2] Trebuie remarcat că *Sfînta Scriptură* nu atribuie denumirile „Sfîntul" şi „Duhul" exclusiv Sfîntului Duh. Astfel, în Ioan 4, Tatăl este numit „Duh", iar Plîngerile lui Ieremia 4:20 numesc „Duh" pe Fiul. „Du-

mărturiile potrivite speculației și ceea ce urmează pe lîngă aceasta, în chip osebit, din unirea amîndorura, adică zicerea „Duhul Sfînt" – le vom lăsa în sarcina altora care au filosofat despre ele atît pentru ei, cît și pentru noi; fiindcă și noi filosofăm despre cele de acum și pentru ei. Iar noi ne vom întoarce spre cele ce urmează.

3. Așadar cei care se ridică împotrivă la gîndul că am fi adus în lăuntru un Dumnezeu străin și neaflat în *Scripturi*, pe Sfîntul Duh, și care se luptă cu înverșunare pentru slovă, să știe că se tem acolo unde nu este pricină de temere[1] și să cunoască limpede că acoperămînt al fărădelegii le este iubirea slovei, cum se va arăta puțin mai pe urmă, cînd vom răsturna, după putere, întîmpinările lor.

Noi însă cu atîta tărie ne încredem în dumnezeirea Duhului, pe care Îl cinstim și Îl închinăm, încît și teologia Duhului o vom începe de aici, punînd denumirile înseși în împreună-glăsuire cu Treimea, chiar dacă lucrul acesta ar părea foarte îndrăzneț pentru unii. Era Lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul care vine în lume[2], Tatăl. Era Lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul care vine în lume, Fiul. Era Lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul care vine în lume, „celălalt Mîngîietor". Era, și era

huri" sînt numiți și îngerii (Psalmul 104:4), și sufletul (Psalmul 41:6) și chiar și diavolul (Matei 12:43). Denumirea de „sfînt" este deopotrivă dată și îngerilor, și sfinților, și seminților alese (Ieșirea 19:6). (*n. tr.*)

[1] Vezi Psalmul 53:6. *Sfînta Scriptură* nu vorbește limpede despre Sfîntul Duh ca Dumnezeu. Aceasta să nu fie însă pentru noi un motiv de temere cînd Îl mărturisim ca Dumnezeu, fiindcă dumnezeirea Duhului – cum spune mai departe Sfîntul Grigorie, la cap. XXIII – este luată din locurile care o cuprind, deși nu o spun anume. La fel este și cu însușirile lui Dumnezeu de a fi nenăscut, fără de început și nemuritor, care nu sînt pronunțate expres, dar care sînt deduse evident din texte. (*n. tr.*)

[2] Ioan 1:9 (*n. tr.*)

și era, dar Una era. Lumină, și Lumină și Lumină, dar o singură Lumină: un Dumnezeu. Lucrul acesta și l-a închipuit și David mai înainte, cînd zice: „Întru Lumina Ta vom vedea Lumină" (Psalmul 35:9).[1] Și acum, noi am și văzut-o, și o și propovăduim[2], înțelegînd pe Fiul Lumină din Lumina Tatăl în Lumina Duhul, scurta și simpla teologie a Treimii. Cel care are ceva de înlăturat de aici, să înlăture! Nelegiuitul să nelegiuiască![3] Noi propovăduim ceea ce am înțeles. Ne vom urca pe munte înalt și vom striga[4], dacă de jos nu vom fi auziți. Vom înălța pe Duhul, nu ne vom teme. Și, dacă ar fi să ne temem, ne vom teme din pricina tăcerii, nu din pricina propovăduirii[5].

4. Dacă era un timp cînd nu era Tatăl, era un timp cînd nu era Fiul. Dacă era un timp cînd nu era Fiul, era un timp cînd nu era nici Sfîntul Duh. Dacă Unimea era de la început, și

[1] Stih la care dăm și tîlcuirea sfințitului Teodorit: „Pentru că, luminîndu-ne de Preasfîntul Duh, vedem razele Unuia Născut Fiului Tău, căci zice [apostolul]: «Nimeni nu poate zice ‚Domnul Iisus', fără numai întru Duhul Sfînt. Și nouă ne-a descoperit Dumnezeu prin Duhul Lui și ne-am învățat cu dinadinsul, prin prooroceștile cuvinte, cele trei osebiri ale uneia Dumnezeiri."

[2] Sub influența locului din I Ioan 10:3, 5. (*n. tr.*)

[3] După cea zisă de Hristos în *Apocalipsă*: „Cine este nedrept, să nedreptățească înainte!" (capitolul 22:11). Stih a cărui tîlcuire este aceasta, după Sfîntul Andrei al Neochesariei:

„Zicînd acestea, nu îndeamnă spre nedreptate [...] – să nu fie! –, ci vrea să arate voia cea slobodă [a oamenilor], păzind-o spre a nu fi silită. E ca și cum ar zice: Fiecare să facă ce-i place, nu silesc voia cea slobodă!" (*n. m.*)

[4] Isaia 40:9. (*n. tr.*)

[5] Adică nu ne vom teme din cauza îndrăznelii de a predica sus și tare dumnezeirea Sfîntului Duh, ci ne vom teme numai cînd, din cauza slăbiciunii și a nepăsării, nu vom predica pe Duhul ca Dumnezeu adevărat, ci vom tăcea. (*n. tr.*)

Treimea era de la început. Dacă arunci jos Unimea, îndrăznesc şi zic, să nu pui sus nici Doimea[1]. Căci care este folosul unei Dumnezeiri nedesăvîrşite? Şi, mai mult, ce Dumnezeire mai este Ea, dacă nu este desăvîrşită? Şi cum este desăvîrşită Dumnezeirea căreia Îi lipseşte ceva spre desăvîrşire? Şi Îi lipseşte ceva, într-un fel, dacă nu are sfinţenia. Şi cum ar avea-o, dacă nu-L are pe Duhul? Căci sau sfinţenia este altceva în afară de Duhul, şi atunci să ne spună careva ce se crede că este ea; sau, dacă este unul şi acelaşi lucru cu Duhul, cum de nu era de la început? Ca şi cum ar fi o mai mare însuşire pentru Dumnezeu să fie cîndva nedesăvîrşit şi fără de Duhul! Dacă Duhul nu era de la început, atunci S-a aşezat în acelaşi rînd cu mine, deşi puţin mai înainte de mine. Căci prin fiinţarea în vreme ne despărţim noi de Dumnezeu. Dacă S-a aşezat în acelaşi rînd cu mine, cum mă mai îndumnezeieşte sau cum mă mai uneşte cu Dumnezeirea?[2]

5. Însă îţi voi filosofa deosebi despre El începînd puţin mai de sus, căci despre Treime am vorbit şi mai înainte.[3]

Saducheii au socotit că Duhul Sfînt nu este nicidecum, că nu sînt nici îngeri, nici înviere[4], dispreţuind ei – din care pricină nu ştiu! – atîtea şi atîtea mărturii despre El în *Vechiul Testament*. Filosofii mai cu vază la Elini şi care s-au apropiat mai mult de învăţătura noastră[5] L-au închipuit,

[1] Adică pe Tatăl şi pe Fiul, pentru care macedonienii nu făceau atîtea dificultăţi cîte făceau în cazul Sfîntului Duh. (*n. tr.*)

[2] Îndumnezeirea şi sfinţenia se dă lumii prin Sfîntul Duh. Lucrul acesta nu mai poate avea loc dacă Duhul nu este Dumnezeu adevărat şi desăvîrşit, atît în Sine, cît şi în raport cu Sfînta Treime, deci consubstanţial, de-o-fiinţă cu Tatăl şi cu Fiul. (*n. tr.*)

[3] Vezi Cuvîntarea a IV-a teologică, cap. 116. (*n. tr.*)

[4] Vezi Fapte 23:8. (*n. tr.*)

[5] Hermes, Orfeu, Homer, Anaxagora şi mai ales Platon şi Aristotel. Aceasta din urmă – în *De gener. Anim.* 2, 3 – vorbeşte de divinitatea ra-

pare-mi-se[1]; s-au deosebit însă între ei în privinţa numelui Lui, dîndu-I denumirea de „minte a universului", şi „mintea din afară" şi alte denumiri de felul acesta. Dintre înţelepţii din vremea noastră, unii L-au socotit o putere, alţii o făptură, alţii Dumnezeu, iar alţii n-au ştiut ce denumire dintre acestea să-I mai dea, din evlavie pentru *Scriptură*, cum se întăresc ei, pricinuind că nici una din aceste denumiri nu este lămurită. Şi, din pricina aceasta, nici nu-L cinstesc, nici nu-L necinstesc, aşezîndu-se faţă de El oarecum la mijloc, ba chiar şi foarte de plîns. Şi, dintre cei care L-au socotit Dumnezeu, unii sînt evlavioşi pînă la cuget, iar alţii cutează să fie evlavioşi şi cu buzele. Dar am auzit de unii, care judecă Dumnezeirea ca nişte oameni mai înţelepţi şi mărturisesc ca şi noi că trei sînt Cele cugetate în Treime; dar atît de mult Le-au depărtat între Ele, încît pe Unul Îl fac nemărginit în fiinţă şi putere, pe Altul nemărginit doar în putere, nu şi în fiinţă, iar pe Altul mărginit şi în putere, şi în fiinţă, urmînd ei, deşi în alt chip, pe cei care numesc persoanele Treimii „Făcător", „Împreună lucrător" şi „Slujitor"[2] şi care soco-

ţiunii din afară. Anaxagora vorbeşte de raţiunea care este cauză a ordinii şi a armoniei, raţiune infuzată celor existente. Apropierea cu Aristotel ar fi cea din I Corinteni 2:16: „Noi avem mintea lui Iisus", adică Duhul. Iar cu Anaxagora, cea din Psalmul 21:6: „Prin cuvîntul Domnului cerurile s-au întemeiat şi prin cuvîntul gurii Lui toată puterea lor." (*n. tr.*)

[1] Căci aceşti „înţelepţi" ai Elinilor cunoşteau *Vechiul Testament*, fie şi din auzite. Trebuie să înţelegem bine că toate părerile cît de cît adevărate despre orice nu au altă întemeiere decît descoperirile făcute de către Dumnezeu lui Israil cel vechi şi apoi noului Israil, anume Creştinilor, prin proorocii şi de Dumnezeu cuvîntătorii apostoli şi părinţi ai Bisericii. (*n. m.*)

[2] Aici aluzia este evidentă: se referă la arieni şi evnomieni, a căror doctrină se recunoaşte în gradaţia din Persoanele Sfintei Treimi şi din însuşirile Lor. Subordonaţianismul este izbitor aici. Or, tocmai acest lucru este combătut. (*n. tr.*)

tesc că rînduiala şi harul din numiri sînt o urmare firească a lucrurilor[1].

6. Nu vom avea însă nici un cuvînt pentru cei care au socotit că Duhul nici nu este sau pentru acei Elini care au zis aiurări. Căci nu am vrea să ne ungem spre cuvîntare cu undelemnul păcătoşilor[2]. Faţă de ceilalţi, aşa ne vom întări: Sfîntul Duh trebuie socotit cu totul şi cu totul fie una dintre fiinţele care sînt în sine, fie una dintre fiinţele văzute într-o alta, fiinţele dintre care, îndemînatici fiind în astfel de lucruri, o numesc „substanţă" pe cea care fiinţează cu desăvîrşire în sine, iar pe cea văzută într-o altă fiinţă o numesc „întîmplare". Prin urmare, dacă Duhul S-a ivit ca întîmplare, El ar fi o putere a lui Dumnezeu. Căci ce altceva ar fi, sau a cui ar fi? Căci, în felul acesta, El scapă mai mult de ideea de alcătuire[3]. Şi, dacă este putere, e vădit că Se va arăta ca o putere a altuia, nu ca o putere în sine; şi, odată cu arătarea ca putere a altuia, va înceta să fie ca o putere în sine. Căci aşa este puterea. Cum deci se arată ca o putere, şi spune cutare şi cutare lucru, şi desparte[4], şi se întristează[5], şi se mînie şi

[1] Adică a deosebirii naturilor Persoanelor Sfintei Treimi. (*n. tr.*)

[2] „Certa-mă-va dreptul cu milă şi mă va mustra, iar untul-de-lemn al păcătosului să nu ungă capul meu" (Psalmul 140:6). Stih pe marginea căruia Teodorit scrie aşa: „Mai plăcute – zice – îmi sînt mie mustrările de scîrbă, care mi se fac de cei drepţi pentru învăţătură şi folos, decît cele dulci aduse de cei păcătoşi, măcar de îmi şi dăruiesc acestea viaţă mai dulce decît untdelemnul ce îmi străluceşte capul; aleg a fi certat de cei drepţi, în loc de a fi cinstit de cei păcătoşi." (*n. m.*)

[3] Ideea de compunere, adică de sinteză, este străină de natura lui Dumnezeu, care este simplă şi nealcătuită. (*n. tr.*)

[4] „Şi, pe cînd slujeau Domnului şi posteau, Duhul Sfînt a zis: Osebiţi-Mi pe Varnava şi pe Saul, pentru lucrul la care i-am chemat" (Fapte 13:2). (*n. tr.*)

[5] „Să nu mîhniţi Duhul cel Sfînt al lui Dumnezeu, întru Care v-aţi pecetluit în ziua izbăvirii" Efeseni 4:30. (*n. tr.*)

face toate cîte, e vădit, sînt însuşirile lucrului mişcat, nu ale mişcării?

Iar dacă este o substanţă oarecare, nu o întîmplare, va fi socotit fie zidire, fie Dumnezeu. Ceva mijlociu între acestea – care sau să nu ţină de nici unul, sau să fie o alcătuire din amîndouă, n-ar putea fi cugetată nici măcar de cei care-i plăsmuiesc pe traghelafi[1]. Dar dacă este o zidire, atunci cum credem în El sau cum ne desăvîrşim întru El? Căci nu este unul şi acelaşi lucru a crede în ceva şi a crede despre ceva. Căci a crede în ceva se spune despre Dumnezeire, iar a crede despre ceva se spune despre orice lucru îndeobşte. Iar dacă este Dumnezeu iar nu zidire, atunci nu este nici făptură, nici împreună rob cu noi şi, într-un cuvînt, nimic din lucrurile cu numiri smerite.

7. Acum este rîndul cuvîntului tău. Praştiile să fie slobozite, silogismele[2] să fie gata împletite! Duhul este fie întru totul nenăscut, fie este născut. Şi, dacă este nenăscut, două sînt fiinţele fără de început. Însă, dacă este născut, împarte iarăşi: Duhul este ori din Tatăl, ori din Fiul. Şi, dacă este din Tatăl, sînt doi Fii şi Fraţi. Tu însă închipuieşte-mi-I chiar şi gemeni, dacă vrei; fie pe unul mai în vîrstă, iar pe altul mai tînăr, fiindcă eşti atît de iubitor de lucruri trupeşti. Şi, dacă Duhul este din Fiul – zice –, ni s-a născut şi un nepot Dumnezeu! Ce ar fi mai fără noimă decît aceste ziceri? Acestea le spun aşadar cei pricepuţi la faceri de rele[3] şi care nu vor să scrie despre cele bune. Eu însă, dacă aş fi văzut de ne-

[1] O plăsmuire mitologică: un animal jumătate ţap, jumătate cerb. (*n. tr.*)

[2] Silogism – raţionament deductiv compus din trei părţi; în urma căruia cea de a treia judecată (concluzia) se deduce din prima (premiza majoră), prin mijlocirea celei de a doua (premiza minoră). (*n. m.*)

[3] Ieremia 4:22 (*n. tr.*)

voie împărțirea, aș fi primit și lucrurile, fără să mă tem de numiri. Căci – dacă Fiul este fiu după o legătură mai înaltă, iar noi nu putem să arătăm în alt chip pe Cel din Dumnezeu și deopotrivă cu El – nu trebuie să credem că e de nevoie să trecem asupra Dumnezeirii numirile de pe pământ, și care sînt proprii felului nostru de înrudire[1]. Sau poate, după judecata aceasta, ai socoti că Dumnezeu este și de genul bărbătesc, fiindcă este numit și „Tată"? Și că Dumnezeirea este ceva de genul femeiesc, după cît arată numirile? Și că Duhul este ceva neutru, fiindcă nu este născător? Iar dacă ai lua în glumă și lucrul acesta – spunînd că Dumnezeu, împreunîndu-Se cu propria Lui voință, a născut pe Fiul – atunci ne-ai adus, după aiurările și fabulele de demult, și un Dumnezeu bărbat-femeie[2], al lui Marcion și Valentin, făuritorul de noi eoni.

8. Dar, fiindcă nu primim prima ta împărțire, care socotește că nu se află nimic la mijloc între nenăscut și născut, îți vor pieri îndată, împreună cu strălucita ta împărțire, și frații și nepoții, destrămîndu-se și îndepărtîndu-se de teologie cum se destramă o legătură împletită din mai multe fire atunci cînd i se dezleagă capătul. Căci – spune-mi! – unde Îl vei pune pe Cel purces, Care Se iveste la mijlocul împărțirii tale și Care este adus în lăuntru de un teolog mai destoinic decît tine, de Mîntuitorul nostru? Afară numai dacă, din pricina unui al treilea *Testament* al tău, ai surpat cuvîntul acela al *Evangheliilor* Lui: „Duhul cel Sfînt, Care de la Tatăl purcede"; Care, întrucît purcede de acolo, nu este zidire; și, întrucît nu este născut, nu este Fiu; și, întrucît este mijlociu între nenăscut și născut, este Dumnezeu. Și astfel, scăpînd

[1] Precum denumirea de frate și nepot. (*n. tr.*)
[2] Hermafrodit (*n. tr.*)

de lanțul silogismelor tale, Dumnezeu S-a arătat limpede mai puternic decît împărțirile tale.

– Care este așadar purcederea?

– Spune tu cum este nenașterea Tatălui, și eu îți voi lămuri firea nașterii Fiului și firea purcederii Duhului! Și amîndoi vom fi loviți de nebunie, din pricina scrutării iscoditoare a tainelor lui Dumnezeu. Și acestea cine să le spună? Cei care nu sînt în stare să vadă nici lucrurile din fața picioarelor lor, nici să numere nisipul mărilor, picăturile ploii și zilele veacului, necum să pătrundă adîncurile lui Dumnezeu[1] și să găsească înțelegerile firii așa de negrăite și care întrece puterea de înțelegere a minții?

9. – Deci – zice – ce-I lipsește Duhului spre a fi Fiu? Căci, dacă nu ar fi ceva lipsă, ar fi Fiu.

– Nu zicem că-I lipsește ceva, căci Dumnezeu nici nu este lipsit de ceva. Însă deosebirea de arătare, ca să zic așa, sau de împreună-legătură, a făcut deosebită și numirea Lor. Căci nu-I lipsește Fiului ceva spre a fi Tată, căci nu este o lipsă însușirea de Fiu, dar pentru aceasta nu este Tată. Sau, după logica aceasta, Îi va lipsi ceva și Tatălui spre a fi Fiu, căci Tatăl nu este Fiu. Dar aceste însușiri nu sînt datorate vreunei lipse din vreo parte, și nici nu sînt din vreo supunere după ființă; ci faptul însuși de „a nu Se fi născut", și de „a Se fi născut" și de „a fi purces", L-a numit pe unul „Tată", pe altul „Fiu" iar pe altul Ceea ce se numește „Duhul Sfînt", ca să fie păstrată neamestecarea celor trei Ipostasuri în unica fire și vrednicie a Dumnezeirii. Căci nici Fiul nu este Tată, căci Tatăl unul este, dar este ceea ce este Tatăl; și nici Duhul nu este Fiu fiindcă este din Dumnezeu,

[1] „Nouă însă ni le-a descoperit Dumnezeu prin Duhul Lui, căci Duhul toate le cercetează, chiar și adîncurile lui Dumnezeu" (I Corinteni 2:10). (*n. tr.*)

căci unul este Unul-Născutul; dar este ceea ce este Fiul. Una sînt Cele trei după Dumnezeire şi Unimea trei după însuşiri, ca să nu fie nici Unimea lui Sabelie şi nici Treimea nelegiuitei împărţiri de acum.[1]

10. – Prin urmare, Duhul este Dumnezeu?

– Negreşit că da!

– Aşadar este El de-o-fiinţă?

– Da, fiindcă este Dumnezeu.

– Deci – zice – dă-mi, din Unul şi Acelaşi, pe unul Fiu iar pe Altul neFiu, apoi de-o-fiinţă! – şi apoi mărturisesc că este Dumnezeu şi Dumnezeu.

– Dă-mi şi tu mie un alt Dumnezeu şi o altă fire a lui Dumnezeu! – şi îţi voi da aceeaşi Treime, cu aceleaşi numiri şi lucruri. Dar, dacă unul este Dumnezeu şi una firea cea mai de sus, de unde vrei să-ţi scot asemănarea? Sau o cauţi iarăşi printre cele de jos şi printre cele ale tale? Este, într-adevăr, lucru foarte ruşinos, şi nu numai ruşinos, dar şi destul de deşert, să iei din cele de jos asemănarea cu cele de sus şi asemănarea cu cele veşnice din firea nestatornică şi, cum spune Isaia, să cauţi lucrurile vii între cele moarte[2]. [...] Dar, după ce voi da o pildă din cele ale noastre, care este cunoscută de toţi, voi trece cu cuvîntul la alt lucru.

11. – Adam ce era el, la urma urmei?

– Era o plăsmuire a lui Dumnezeu.

[1] Sabelianismul sau modalismul susţinea Dumnezeirea în înţeles monadic sau monarhic: exista un singur Dumnezeu, un singur principiu în Dumnezeire, care în afară se manifestă modalistic, cînd ca Tată, cînd ca Fiu, cînd ca Duh, după împrejurări. Se lepăda deci distincţia Persoanelor şi se cădea şi în patripasianism. Arianismul, din contra, separa atît de tranşant Persoanele Sfintei Treimi, încît nimicea egalitatea de substanţă şi de vrednicie. (*n. tr.*)

[2] Isaia 8:19, Luca 24:5 (*n. tr.*)

– Ce era deci Eva?

– Era o parte a acestei plăsmuiri.

– Dar Seth ce era?

– Era o fiinţă născută şi din unul, şi din altul.

– Prin urmare ţi se pare că este unul şi acelaşi lucru plăsmuirea, şi partea de plăsmuire şi fiinţa născută?

– De ce nu?

– Şi acestea sînt ele de-o-fiinţă, sau ce sînt?

– De ce nu?

– Mărturiseşti prin urmare că este cu putinţă ca şi cele care îşi au fiinţarea deosebit unele de altele să fie de-o-fiinţă. Şi spun acestea nu dînd Dumnezeirii plăsmuirea, sau partea de plăsmuire sau ceva din cele cîte sînt ale trupului – ca să nu mă lovească iarăşi vreunul din cei care se luptă cu cuvintele –, ci fiindcă văd în aceste lucruri [...] cele cugetate în împrejurarea noastră. Căci nici nu este cu putinţă ca vreun lucru din cele cu care se face asemănarea să arate limpede adevărul întreg. Dar ce zic ei la acestea?

– Că nu este cu putinţă ca, din unul şi acelaşi principiu, unul să fie o fiinţă născută, iar altul altceva.

– Dar ce? Eva şi Seth nu sînt ei din acelaşi Adam? Căci din care altul ar fi? Sînt ei amîndoi, din pricina aceasta, şi fiinţe născute?

– Nicidecum!

– Ei sînt: unul o parte de plăsmuire, iar altul fiinţă născută; şi, între ei, fără îndoială, una şi aceeaşi, fiindcă sînt oameni; aceasta nu va tăgădui nimeni.

Vei înceta deci cu lupta împotriva Duhului, [văzînd] că, cu luarea din cele omeneşti a temeiului înţelegerii noastre, ajungi să-L socoteşti fie fiinţă cu totul născută, fie ca nefiind de aceeaşi fiinţă şi nici Dumnezeu? Eu cred că ţi-ar fi bine

dacă nu ai fi ştiut să fii prea-iubitor de sfadă şi să te lupţi împotriva lucrurilor învederate.

12. – Dar cine s-a închinat Duhului? – zice. Cine, fie dintre cei de demult, fie dintre cei din vremurile noi? Cine I s-a rugat Lui? Unde stă deci scris că trebuie să I te închini, sau să I te rogi? Şi de unde Îl ai pe El?

– Pricina mai desăvîrşită a faptului o vom da la urmă, cînd o să vorbim despre lucrul nescris. Pentru acum însă, ajunge să spunem numai atît: Duhul este acela în Care ne închinăm şi prin Care ne rugăm. „Căci duh este Dumnezeu – zice *Scriptura* – şi cei care I se închină trebuie să I se închine în Duh şi în adevăr."[1] Şi iarăşi: „Ca să ne rugăm cum trebuie nu ştim, ci Duhul Însuşi Se roagă pentru noi cu negrăite suspinuri".[2] Şi: „Mă voi ruga cu Duhul şi mă voi ruga şi cu mintea"[3] – adică în minte şi în Duh. Aşadar închinarea sau rugăciunea cu Duhul nu-mi pare că este nimic altceva fără numai faptul că El Însuşi Îşi aduce rugăciunea şi închinarea. Cine dintre dumnezeieştii şi bine-cunoscătorii bărbaţi nu ar proslăvi lucrul acesta, anume că închinarea Unuia este închinarea Celor trei, pentru vrednicia şi Dumnezeirea de o seamă la Cei trei?

Şi nu mă voi teme nici de faptul că se spune că „toate s-au făcut prin Fiul"[4], ca şi cum unul din „toate" ar fi şi Sfîntul Duh. Fiindcă s-a spus: „toate cîte s-au făcut", nu simplu: „toate"; căci [în „toate cîte s-au făcut" nu intră] nici Tatăl, nici Cele cîte nu S-au făcut. Arată-mi deci pe Duhul că S-a făcut, şi atunci dă-L Fiului şi numără-L împreună cu zidirile!

[1] Ioan 4:24 (*n. tr.*)
[2] Romani 8:26 (*n. tr.*)
[3] I Corinteni 14:15 (*n. tr.*)
[4] Ioan 1:3 (*n. tr.*)

Atîta timp cît nu vei arăta lucrul acesta, nu vei aduce nici un sprijin spre nelegiuirea zicerii tale mărginitoare[1]. Căci, dacă într-adevăr S-a făcut, negreşit că prin Hristos S-a făcut; aceasta nu o voi tăgădui nici eu însumi. Iar dacă nu S-a făcut, cum de mai este unul din „toate", sau „prin Hristos"? Încetează deci să cinsteşti rău şi pe Tatăl împotriva Unuia-Născutului – căci este o rea cinstire ca, socotind pe Fiul zidirea cea mai de cinste, să-L lipseşti pe Tatăl[2] – şi pe Fiul împotriva Duhului, căci Fiul nu este făcător al Celui care ar fi împreună slujitor cu El, ci este împreună slăvit cu Cel deopotrivă cinstit. Să nu aşezi împreună cu tine nimic din Treime[3], ca să nu cazi de la Treime. Să nu trunchezi în nici un fel firea cea unică şi vrednică de o aceeaşi cinstire! Fiindcă, dacă dărîmi ceva din Cele trei, vei fi dărîmat totul; ba, mai mult, vei fi căzut de la totul. Mai bine să-ţi faci o mică închipuire a Unimii, decît să îndrăzneşti să faci o desăvîrşită nelegiuire.

[1] Bazaţi pe Ioan 1:3, Pnevmatomahii [luptătorii împotriva Sfîntului Duh, *n. m.*] susţineau că Fiul, ca instrument, a creat toate cele existente şi deci şi pe Sfîntul Duh. Fraza cuprinzătoare sau delimitativă era aceasta: „toate cîte s-au făcut". Sfîntul Grigorie argumentează că trebuie făcută distincţia, anume că Sfîntul Evanghelist spune „toate pe care le-a făcut", şi nu „toate" pur şi simplu, ceea ce este cu totul altceva. (*n. tr.*)

[2] Între alte capete ale doctrinei lor despre Fiul, fiindcă contra Lui este doctrina lor în general, susţineau că Fiul este o creatură, însă, spre deosebire de celelalte, El este creatura cea mai prestantă. Deosebirea dintre El şi Tatăl este nesfîrşită, pe cînd cea dintre El şi creaturi este calitativă. Această prestanţă Îi venea prin faptul adopţiei harice de către Tatăl şi mai ales prin buna întrebuinţare a liberului Lui arbitru, ceea ce, din punct de vedere moral, Îl face impecabil şi imuabil. Natural că în asemenea consideraţie El nu mai era de-o-fiinţă cu Tatăl şi ca atare Tatăl era privat de Fiul, Care rămînea doar o creatură prestantă. (*n. tr.*)

[3] Cu alte cuvinte, cînd e vorba de Sfînta Treime, trebuie îndepărtată ideea de „creat" sau de „făcut", care este specifică firii omeneşti şi zidite. (*n. tr.*)

13. Dar am ajuns cu cuvîntul la pricina de căpetenie şi mă tînguiesc că o pricină de multă vreme moartă şi care a lăsat loc credinţei se pune acum din nou. Este însă de nevoie să mă ridic împotriva celor care spun basme, ca să nu fim osîndiţi în lipsă noi, care avem pe Cuvîntul şi care sîntem apărători ai Duhului.

– Dacă este – zic ei – Dumnezeu, şi Dumnezeu şi Dumnezeu, cum de nu sînt trei dumnezei? Sau cum de nu este poliarhie ceea ce slăvim noi?[1]

– Aceste lucruri cine le spune? Cei care sînt mai desăvîrşiţi în nelegiuire, sau şi cei din ceata a doua, adică cei care faţă de Fiul au oarecum o credinţă mai dreaptă? Căci cuvîntarea grăieşte în parte amînduror cetelor, iar în parte numai acestora din urmă. Deci cuvîntul faţă de aceştia din urmă este astfel: De ce ne spuneţi voi nouă, triteiţi[2]? – voi care-L cinstiţi pe Fiul, deşi v-aţi îndepărtat de Duhul? Dar voi nu sînteţi biteiţi[3]? Căci, dacă tăgăduiţi şi închinarea Unuia-Născutului, v-aţi aşezat vădit alături de potrivnici. Şi la ce ne mai purtăm cu blîndeţe faţă de voi, ca şi cum nu aţi fi murit cu totul? Dacă însă Îl cinstiţi şi dacă pînă într-atît vă găsiţi într-o stare mîntuitoare, vă vom întreba: Care este pentru voi întemeierea biteismului, dacă poate vi se aduce această învinuire? Dacă

[1] Polyarhia, adică ideea că există mai multe stăpîniri dumnezeieşti. În cuvîntarea a treia teologică, cap. 2, vedem că trei au fost ideile de stăpînire dumnezeiască manifestate în istoria omenească: anarhia, adică lipsa de stăpînire dumnezeiască; poliarhia, adică ideea că există mai multe stăpîniri dumnezeieşti; şi monarhia, adică ideea că există o singură stăpînire dumnezeiască; idei care s-au succedat, primele două fiind eliminate de experienţa gîndirii omeneşti ca izvoare de dezordine şi de dezagregare morală. (*n. tr.*)

[2] Adică cinstitori a trei Dumnezei: Tatăl, Fiul şi Duhul. (*n. tr.*)

[3] Adică cinstitori a doi Dumnezei: Tatăl şi Fiul, ca Pnevmatomahii. (*n. tr.*)

este o pricină de înţelepciune, răspundeţi-ne, daţi-ne şi nouă o cale de răspuns! Căci temeiurile pentru care nu aţi primi voi biteismul ne-ar ajunge şi nouă împotriva învinuirii de triteism. Iar dacă biruim astfel, folosindu-vă drept apărători pe voi, învinuitorii, ce lucru poate fi mai darnic?

14. Care ne este însă lupta şi cuvîntul îndreptat împotriva şi a unora, şi a altora?

Pentru noi este un singur Dumnezeu, pentru că este o singură Dumnezeire. Şi, deşi credem că sînt trei, Persoanele din El privesc către Unime[1]. Căci nu este Unul din Cei trei mai Dumnezeu, iar Altul mai puţin Dumnezeu; şi nici Unul un Dumnezeu mai întîi, iar Altul un Dumnezeu mai pe urmă[2]. Nici [Dumnezeu] nu Se desparte prin voinţă, nici nu Se împarte prin putere, şi nici nu este ceva acolo din cele cîte sînt însuşite lucrurilor care se pot împărţi; ci, dacă trebuie s-o spunem într-un cuvînt, Dumnezeirea este neîmpărţită între Împărţiţi[3] şi, ca în trei sori uniţi între ei, o singură amestecare a Luminii. Aşadar – cînd privim către Dumnezeu, şi către pricina cea dintîi şi către monarhie[4] – unul este lucrul care ni se înfăţişează; cînd privim însă către Cele în care este Dumnezeirea[5] şi Care Îşi au de aici fiinţa, din pricina cea dintîi, mai presus de vreme şi deopotrivă slăvite, atunci trei sînt Cele pe cale le cinstim.

[1] Adică şi Sfîntul Duh are relaţie sau înclinare firească către Tatăl, unicul izvor din care ţîşnesc, dincolo de timp şi de cauză, în felul cum au relaţie cu o cauză cele provenite din ea. (*n. tr.*)

[2] Aceasta este o obiecţie întemeiată de ereticii noştri pe Matei 28 (*n. tr.*).

[3] Deşi trei Persoane dumnezeieşti, natura sau fiinţa divină nu se fragmentează, ci subzistă întreagă şi dincolo de timp, deci fără de început, în fiecare Persoană. (*n. tr.*)

[4] Ideea de unică stăpînire dumnezeiască. (*n. tr.*)

[5] Adică Persoanele Sfintei Treimi. (*n. tr.*)

15. – Dar – ar zice cineva – oare nu şi la Elini e o singură dumnezeire, cum spun cei care filosofează la ei mai desăvîrşit, şi la noi o singură omenire, neamul omenesc întreg? Şi cu toate acestea sînt mulţi zei, şi nu unul, după cum sînt şi oameni mulţi?

– Da, dar aici obştimea are unimea privită numai de cugetare. Însă însuşirile care privesc la fiecare în parte sînt de cele mai multe ori împărţite între ele şi de vreme, şi de patimi, şi de putere[1]. Căci noi, oamenii, nu sîntem numai alcătuiţi, ci sîntem şi potrivnici unii faţă de alţii şi faţă de noi înşine, fără să rămînem curat aceiaşi nici măcar o singură zi, necum toată viaţa, ci curgînd şi schimbîndu-ne şi în privinţa trupurilor, şi în privinţa sufletelor. Şi nu ştiu dacă nu păţesc la fel şi îngerii şi toată firea de sus şi [numaidecît] după Treime, chiar dacă sînt nişte firi simple şi mai cu putere lipite faţă de bine, prin vecinătatea lor cu Binele desăvîrşit[2].

16. Iar zeii şi demonii închinaţi de Elini, cum îi numesc ei înşişi, nu au nevoie să le fim noi osînditori, căci sînt osîndiţi de proprii lor filosofi: pe de o parte ca fiind socotiţi pătimaşi, iar pe de alta ca răzvrătitori, gemînd de atîtea rele, şi nestatornici şi în vrăjmăşie nu numai între ei, ci şi faţă de pricinile cele dintîi, pe care zeii îi numesc Oceani, şi Tetizi, şi Faneţi[3] şi nu mai ştiu cum; şi, în sfîrşit, un zeu urîtor de

[1] Însuşirile proprii ale zeilor îi deosebeau atît de mult între ei, încît nici nu putea fi vorba de o înclinare firească spre unime în divinitate. Niciodată mitologia nu ne-a prezentat vreun zeu care să fi depăşit ideea de loc, de timp, de spaţiu, de putere limitată, ca să nu mai vorbim de ideea unei unităţi de fiinţă şi egalităţi de vrednicie. (*n. tr.*)

[2] Prin vecinătarea cu Dumnezeu, Care este bun, bine şi frumos, toate în sensul de „suprem". (*n. tr.*)

[3] După poeţi, aceştia erau zei ai mării, pămîntului şi facultăţii vitale. (*n. tr.*)

copiii săi din pricina iubirii de stăpînire[1], care i-a mîncat pe toţi ceilalţi din pricina lăcomiei sale nesăţioase, cu scopul de a ajunge tată al tuturor oamenilor şi al tuturor zeilor, mîncaţi şi vărsaţi afară printr-o soartă amarnică. Iar dacă acestea sînt nişte mituri şi alegorii, cum spun ei înşişi spre a scăpa de josnicia cuvîntului, ce vor spune privitor la zicerea că „lumea întreagă a fost împărţită în trei"[2] şi că un zeu stă în fruntea a cîte unei părţi din cele ce sînt, deosebindu-se ei şi prin materii, şi prin vrednicii? Dar împărţirea noastră nu este de felul acesta şi nici nu este aceasta partea lui Iacov, zice teologul meu[3], ci fiecare dintre Persoanele Treimii este una cu Persoanele cu Care este unită nu mai puţin decît faţă cu Sine Însăşi, datorită identităţii de fiinţă şi de putere. Şi aceasta este legea Unimii, cît am înţeles-o noi în aceste lucruri. Deci, dacă este tare această lege, slavă lui Dumnezeu pentru teorie [privirea lui Dumnezeu]; iar de nu, s-o căutăm pe cea care este mai puternică.

17. – Dar întăririle tale, prin care încerci să răstorni Unimea noastră, nu ştiu cum le vom numi: ale unui om care glumeşte, sau ale unui om chibzuit? Şi care este această întărire? Cele de-o-fiinţă, zici tu, Se numără împreună, la fel cu Cele care nu sînt de-o-fiinţă, încît nu veţi scăpa de vorbirea de trei Dumnezei, după judecata aceasta. Pentru noi însă nu e nici o primejdie, căci nu le zicem de-o-fiinţă.

– Aşadar ai scăpat de încurcătură printr-o singură vorbă[4] şi ai cîştigat biruinţa cea rea, făcînd la fel cu cei care se strîng de gît de frica morţii. Căci, ca să nu te oboseşti cu

[1] Este vorba de Saturn. (*n. tr.*)

[2] Homer, *Iliada* 15:189 (*n. tr.*)

[3] Ieremia 10:16 (*n. tr.*)

[4] Adică prin vorba „de-o-fiinţă". (*n. tr.*)

apărarea monarhiei, ai tăgăduit Dumnezeirea şi ai pus la îndemîna duşmanilor ceea ce căutau. Eu însă, chiar dacă va trebui să mă obosesc întrucîtva, nu voi părăsi pe Cel căruia mă închin. Şi nici nu văd care ar fi oboseala aici.

18. Se numără împreună – zici tu – cele de-o-fiinţă, iar cele care nu sînt astfel îşi au arătarea fiecare în parte. De unde ai învăţat tu lucrul acesta şi de la care dogmatişti şi mitologi? Sau nu ştii că orice număr este arătător al mulţimii lucrurilor pe care le cuprinde, nu al firii lor? Eu sînt însă aşa de simplu – mai mult chiar, sînt aşa de neînvăţat – încît numesc trei pe Cele tot atîtea la număr, chiar dacă se deosebesc după fire; iar Unu, şi Unu, şi Unu numesc altfel tot atîtea unităţi, deşi sînt legate împreună prin fiinţă, fără să privesc la lucruri mai mult decît la mulţimea lucrurilor a căror numărare se face. Dar – fiindcă te ţii aşa de strîns de slovă, deşi luptîndu-te cu slova – ia-mi dovezile din parimii: „Trei sînt – zice – cele care merg ţanţoş pe drum: leul, ţapul şi cocoşul; şi, în al patrulea rînd, împăratul cînd vine să vorbească în popor"[1], ca să nu amintesc de celelalte tetrade numărate acolo, deosebite prin fire. Iar la Moisi găsesc doi Heruvimi număraţi ca o unitate.[2] Deci, după arta cuvîntului tău, cum sînt fie acelea trei, deşi prin firile lor se deosebesc atît de mult între ele; fie acestea unităţi, cînd sînt la fel între ele în ce priveşte firea lor şi cînd sînt atît de legate şi de unite între ele? Căci – dacă aş zice: „Dumnezeu şi Mamona", doi domni număraţi într-un singur număr[3], în

[1] Proverbe 30:29, 30 (*n. tr.*)

[2] Ieşirea 25:18 şi 37:7, număraţi monadic, adică fiecare separat, ca şi cum ar fi un lucru cu totul deosebit, deşi în mod logic ar fi trebuit număraţi împreună, doi Heruvimi. (*n. tr.*)

[3] Matei 6:24. Dumnezeu şi Mamona sînt infinit deosebiţi substanţial, cu toate că sînt număraţi împreună „doi domni". (*n. tr.*)

timp ce sînt atît de departe unul de altul – aş fi poate şi mai de rîs din pricina numărării împreună.

19. – Dar pentru mine – zice – se spun împreună-numărate şi de-o-fiinţă cele care împreună-glăsuiesc între ele şi în privinţa numelor, precum: trei oameni şi trei Dumnezei, şi nu trei cutare şi cutare la întîmplare.[1] Care mai este răspunsul?

– Răspunsul meu este că socoteala ta este aceea a unui om care pune legi în privinţa numelui, nu al unui om care caută adevărul. Fiindcă şi pentru mine Petru, şi Pavel şi Ioan nu sînt trei şi nici de-o-fiinţă, cît timp nu s-ar spune: trei Petri, şi trei Paveli şi tot atîţia Ioani. Căci, ceea ce ai păzit tu în privinţa numirilor de obşte, aceea o cerem şi noi în privinţa numirilor din parte. Sau, nedînd ceea ce ai primit, vei face o nedreptate. Ce face deci Ioan cînd zice, în epistolele sobornicеşti,[2] că trei sînt cei care mărturisesc: Duhul, apa şi sîngele? Ţi se pare cumva că aiurează? Întîi pentru că a îndrăznit să numere împreună pe cele care nu sînt de-o-fiinţă, lucru pe care tu îl faci faţă de cele care sînt de-o-fiinţă, căci cine ar zice că acestea sînt de o singură fiinţă? Şi, al doilea, fiindcă a pus împreună lucruri care nu au nimic de obşte între ele; ci, după ce a pus înainte numărul „trei" la masculin, a adăugat numărul „trei" la neutru, în ciuda hotărîrilor gramaticii tale. Totuşi, ce deosebire este între a pune înainte numărul „trei" la masculin – adăugînd apoi „unu", şi cu „unu" şi cu „unu" la neutru[3] – şi între a spune „unu", şi cu „unu" şi

[1] Conglăsuirea stă în gen, număr şi caz. (*n. tr.*)

[2] I Ioan 5:2 (*n. tr.*)

[3] În exemplul dat din *Sfînta Scriptură*, se numără la masculin trei lucruri care sînt de genul neutru. Numără apoi împreună lucruri care nu sînt de-o-fiinţă. Este obiceiul *Sfintei Scripturi*. În limba noastră, această distincţie este greu de făcut, spre deosebire de limba elină, unde lucrul este absolut evident şi unde numeralul cardinal are gen şi chiar de la trei în sus. Noi însă zicem „trei", „patru" etc. pentru toate genurile.

cu „unu" la masculin, fără să le numeşti „trei" la masculin, ci „trei" la neutru? Lucru pe care tu îl socoteşti nevrednic de încuviinţat în Dumnezeire. Ce este pentru tine deci cancerul [racul], care este şi jivina, şi boala, şi steaua cu acest nume? Ce este cîinele, care este şi de uscat, şi de apă, şi ceresc? Nu ţi se pare că sînt numiţi trei canceri şi trei cîini?

– E vădit că da!

– Sînt ei prin urmare, din pricina aceasta, şi de-o-fiinţă? Care dintre oamenii în toate minţile va întări aceasta? Vezi cum ţi s-a surpat învăţătura despre numărarea împreună, lepădată de noi cu tot atîtea întîmpinări? Căci – dacă nu se numără întotdeauna împreună cele de-o-fiinţă, şi dacă se numără împreună cele care nu sînt de-o-fiinţă şi dacă şi într-o împrejurare şi în alta li se dă aceeaşi denumire – ce ţi-a mai rămas din dogmele tale?

20. Dar să cercetez şi întrebarea aceea, şi poate nu fără o întemeiere. „Unu" şi cu „unu" nu alcătuiesc numărul „doi"? Iar cele două nu se desfac ele în „unu" şi „unu"?

– E vădit că da!

– Aşadar, dacă sînt de-o-fiinţă cele care se numără împreună, după învăţătura ta, şi deosebite în fiinţă cele care se despart, ce se întîmplă? Se întîmplă că unele şi aceleaşi lucruri să fie şi de-o-fiinţă, şi deosebire în fiinţă. Mă apucă rîsul de numărările tale, de care crezi lucru mare, ca şi cum

Acuzarea făcută aici de adversar stă în faptul că *Sfînta Scriptură* însăşi ar arăta neegalitatea Persoanelor Sfintei Treimi, subordonîndu-Le prin felul în care Le numără, fiindcă zice „Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh" (Matei 28:9 şi II Corinteni 13:13, de ex.), de unde deduceau ei că Fiul este mai mic decît Tatăl, iar Sfîntul Duh mai mic şi decît Tatăl, şi decît Fiul. Răspunsul dat de Sfîntul Grigorie este decisiv; întîi, pentru că cele numărate împreună, indiferent de ordinea numărării, rămîn ceea ce sînt în sine; şi, al doilea, fiindcă numărul este un indice cognoscibil al cantităţii lucrurilor numărate, nu al calităţii sau esenţei lor. (*n. tr.*)

în rînduiala numirilor ar sta lucrurile înseşi. Căci – dacă aşa este lucrul, socotind că unele şi aceleaşi lucruri sînt numărate şi înainte, şi în urmă în *Dumnezeiasca Scriptură*, din pricina egalităţii firii – ce împiedică, după aceeaşi socoteală, ca unele şi aceleaşi lucruri să fie şi mai cinstite, şi mai necinstite decît ele însele? Aceeaşi însemnare o am de făcut şi în privinţa cuvîntului „Dumnezeu" şi „Domnul"; şi, pe lîngă aceasta, şi în privinţa prepoziţiilor „din care", şi „prin care" şi „în care"[1], prin care priveşti cu meşteşug Dumnezeirea, pe una atribuind-o Tatălui, pe alta Fiului şi pe alta Sfîntului Duh. Căci ce ai fi făcut dacă fiecare din aceste prepoziţii ar fi fost date statornic fiecărei Persoane? – în vreme ce – măcar că toate sînt date tuturor, cum este limpede pentru oamenii învăţaţi – tu aduci prin ele o atît de mare neegalitate şi de cinstire, şi de fire.

Sînt destul şi acestea pentru cei care nu sînt prea lipsiţi de dreapta judecată. Dar – fiindu-ţi ţie greu ca, odată ce te-ai pornit asupra Duhului, să-ţi opreşti iureşul, şi să nu dai cu rîtul pînă la sfîrşit şi să nu te repezi în îngrăditură ca mistreţii pînă nu vei fi primit în piept lovitura de moarte – hai să vedem ce întărire îţi mai rămîne.

[1] Platon învăţa că lucrurile existente au şase cauze: cauza creatoare, cauza exemplară, cauza organică, cauza materială, cauza specifică şi cauza finală. Delimitate astfel: prima, prin locuţiunea „din care", indicînd locul de unde porneşte; a doua, prin „după care", indicînd exemplul sau modelul lucrului; a treia, prin locuţiunea „prin care", indicînd instrumentul prin care s-a făcut ceva; a patra, prin „în care", indicînd lucrul în care s-a făcut; a cincea, prin „după care", indicînd chipul lucrului creat; a şasea, prin „după care", indicînd lucrul spre care s-a făcut. Aristotel va contrage în trei aceste locuţiuni. Sub această influenţă se atribuie Tatălui locuţiunea „din care", ca principiu al existenţelor; Fiului, locuţiunea „prin care", ca instrument al creaţiei; şi Sfîntului Duh locuţiunea „în care". (*n. tr.*)

21. Iarăşi şi adesea ne rostogoleşti zicerea „neaflat în *Scripturi*". Deci – că Duhul nu este străin de *Scriptură* şi nici adus în lăuntru prin înşelăciune, ci că este cunoscut şi descoperit şi celor de demult, şi celor de acum – aceasta s-a arătat deja de către mulţi dintre cei care au vorbit despre El, care nu s-au îndeletnicit cu *Dumnezeieştile Scripturi* nici cu uşurinţă şi nici ca de ceva fără însemnătate; ci, despicînd ei slova şi privind cu băgare de seamă în lăuntru, s-au învrednicit să vadă frumuseţea ascunsă aici şi s-au umplut de strălucire prin lumina cunoaşterii. Să arătăm însă şi noi, în fugă şi pe cît este cu putinţă, că Duhul este din *Scripturi*, spre a nu se părea că sîntem nişte oameni uşuratici şi mai rîvnitori decît se cuvine, ca unii ce am clădi pe o temelie străină[1]. Iar dacă faptul că nu s-a scris despre El prea limpede că este Dumnezeu şi nici nu I s-a spus adesea pe nume, cum s-a întîmplat cu Tatăl mai înainte şi cu Fiul mai în urmă, este pentru tine prilej de hulă şi prilejul acestei zadarnice mîncărimi la limbă şi nelegiuiri, îţi vom împlini noi această pagubă, filosofînd puţin despre lucruri, şi despre numiri şi îndeosebi despre felul cum obişnuieşte să le întrebuinţeze *Scriptura*.

22. Dintre lucrurile despre care se vorbeşte în *Scriptură*, unele nu sînt, dar se spune că sînt; altele, deşi sînt, nu se spune că sînt; altele nici nu sînt, şi nici nu se spune că sînt; iar altele şi sînt, şi se spune că sînt. Ceri de la mine pilde de astfel de lucruri? Sînt gata să-ţi dau.

În *Scriptură*, Dumnezeu doarme[2], şi veghează[3], şi Se mînie[4], şi merge[5] şi are tron pe Heruvimi[6]. Şi totuşi, cînd

[1] Psalmul 43:25 (*n. tr.*)
[2] Ieremia 31:28 (*n. tr.*)
[3] Psalmul 79:5 (*n. tr.*)
[4] Facerea 11:5 (*n. tr.*)
[5] Psalmul 80:2, Iezechil 1:26 (*n. tr.*)
[6] Adică pe scaun de Heruvimi. (*n. tr.*)

a fost El supus patimilor?[1] Cînd ai auzit că Dumnezeu este trup? Lucrul acesta, deşi nefiind, a fost închipuit. Căci am numit, cît ne-a fost cu putinţă, însuşirile lui Dumnezeu după însuşirile noastre. Într-adevăr, faptul că stă liniştit faţă de noi şi parcă nepăsîndu-I de noi, din pricini pe care El Însuşi le ştie, înseamnă dormire; căci aşa este dormirea noastră, fără veghere şi fără lucrare. Însă faptul că El ne face bine printr-o schimbare neaşteptată este numit „veghere", căci risipirea somnului e veghere, după cum risipirea duşmăniei este vizitare. Din faptul că pedepseşte, L-am făcut „să Se mînie", căci aşa este la noi pedepsirea, din mînie. Iar faptul că lucrează cînd aici, cînd dincolo, s-a numit „mergere", căci mergere este mutarea de la un loc la altul. Faptul că Se odihneşte în Puterile sfinte[2] şi plăcerea parcă de a sta locului, s-au numit „şedere" şi „tronare", lucru care ne este însuşit tot nouă. Căci Dumnezeu nu Se odihneşte în nimic aşa ca în cele sfinte. Iar mişcarea cu repeziciune este „zbor"[3]; iar privirea asupra lumii, „faţă"[4]; iar darea şi îndurarea, „mînă"[5]; şi, într-un cuvînt, oricare altă putere şi lucrare a lui Dumnezeu a trezit în sufletul nostru icoana unui lucru dintre cele trupeşti.[6]

23. – Iarăşi, de unde luînd-o, ai tu zicerea „nenăscut" sau zicerea „fără de început", întăriturile acestea ale judecăţii tale, sau de unde avem chiar şi noi zicerea „nemuritor"?

[1] Cel care doarme, care se mînie, care veghează, care merge etc. este supus afecţiunilor sau pătimirilor de felul acesta. (*n. tr.*)
[2] Psalmul 18:11 (*n. tr.*)
[3] Psalmul 4:7 (*n. tr.*)
[4] Psalmul 145:16 (*n. tr.*)
[5] Psalmul 77:42 (*n. tr.*)
[6] Neputînd pătrunde în tainicele adîncuri ale Dumnezeirii, lumea şi-O închipuie adesea în formă şi cu atribute omeneşti, antropomorfe. Uzul acesta este frecvent în *Sfînta Scriptură*, mai ales în *Vechiul Testament*. (*n. tr.*)

Arată-le pe nume, fie că ţi le vom lepăda, fiindcă nu sînt din *Scripturi*, fie că ţi le vom şterge. Şi ai murit din pricina plăsmuirilor tale, răsturnîndu-ţi-se numirile[1] şi zidul locului tău de refugiu în care te încredeai.

– Nu e oare limpede că zicerile acestea sînt înţelese din scrierile care le cuprind, deşi nu sînt spuse acolo anume? Din care scrieri? „Eu sînt întîi şi Eu sînt după aceea"[2]; şi: „Înainte de Mine nu este alt Dumnezeu şi după Mine nu va fi"[3]. Căci întreg acest „este" – zice – al Meu e, fără început şi fără sfîrşit. Luînd în seamă aceasta, din pricină că nu este nimic înainte de El şi că nu are o pricină mai veche decît El, L-ai numit „fără de început" şi „nenăscut"; iar din pricină că nu va înceta vreodată să fie, L-ai numit „nemuritor" şi „nepieritor". Aşa sînt deci şi astfel stau între ele cele dintîi perechi. Şi care lucruri nici nu sînt şi nici nu se spune că sînt? De pildă: că Dumnezeirea este rea, că sfera este pătrată, că vremea trecută este de faţă acum, că omul nu este o fiinţă alcătuită. Căci pe cine ai auzit care să fi ajuns cîndva la atîta nerozie, încît să îndrăznească fie să cugete, fie să zică ceva de felul acesta? Rămîne să arăt care lucruri şi sînt, şi se şi spune că sînt: Dumnezeu, om, înger, judecată, deşertăciune, silogismele de felul acesta de acum, răsturnarea credinţei sau golirea tainei[4].

24. Atît de mare fiind deci felurimea numirilor şi lucrurilor, cum de mai eşti aşa de înrobit slovei, şi cum de te mai

[1] Adică numirile „nenăscut" şi „fără început". (*n. tr.*)

[2] Isaia 41:4 (*n. tr.*)

[3] Isaia 43:10 (*n. tr.*)

[4] Aici, Sfîntul Grigorie nu-şi pierde adversarul din ochi, numind, cu fină ironie, în categoria lucrurilor care şi există şi care se şi spun că există. Şi expresia „silogismele", cu care evnomienii făceau demonstrarea Sfintei Treimi, expresia „răsturnarea credinţei" şi expresia „golirea tainei", adică coborîrea nepătrunsei taine a Sfintei Treimi la înşelătoarele şi zadarnicele împletituri de silogisme ale artei de a vorbi subtil şi înflorit. (*n. tr.*)

faci părtaş înţelepciunii iudaice şi urmezi silabelor, părăsind adevărul lucrurilor? Iar dacă tu ai fi zis de două ori „cinci" sau de două ori „şapte", şi eu aş fi încheiat că face zece sau patrusprezece. Sau dacă, din zicerea „animal gînditor muritor", aş fi încheiat că aici este numit omul, ţi-aş fi părut că aiurez? Şi cum aş aiura, de vreme ce vorbesc cu vorbele tale? Căci aceste vorbe nu sînt mai mult ale celui care vorbeşte decît ale celui care sileşte la vorbă. Aşadar, după cum în împrejurarea de faţă nu aş cerceta mai mult ceea ce se vorbeşte decît aş cerceta ceea ce se gîndeşte, tot aşa şi în împrejurarea noastră: chiar dacă nici nu aş găsi vreun lucru din cele care nu sînt spuse sau din cele necugetate limpede de *Scriptură*, nu aş fugi de numirea lui pentru că m-aş teme de tine, pîrîşul numirilor. În felul acesta, ne vom ridica deci în faţa celor înţelepţi numai pe jumătate[1]. Iar ţie nici măcar atît nu ţi se poate spune. Căci tu, care tăgăduieşti numirile Fiului, care sînt aşa de limpezi şi atît de multe, e vădit că nu le-ai fi cunoscut cu mult mai limpezi şi mai multe. Iar acum voi arăta şi pricina întregului înţeles ascuns al lucrului, luînd cuvîntul ceva mai de sus, cu toate că voi sînteţi oameni înţelepţi[2].

25. De cînd este lumea, două au fost schimbările de viaţă însemnate, care sînt chemate şi două „*Testamente*" şi „cutremure de pămînt", din pricina nemaipomenirii faptului: una, trecerea de la idoli la *Lege*; şi alta, trecerea de la *Lege* la *Evanghelie*. Şi mai vestim şi un al treilea „cutremur de pămînt": trecerea din viaţa de aici la cea de dincolo, care nu mai este mişcată şi nici clătinată[3]. Acelaşi lucru l-au suferit

[1] Literal: „care cugetă drept pe jumătate". (*n. tr.*)

[2] În sens ironic. (*n. tr.*)

[3] Primul cutremur de pămînt a fost cînd s-a dat *Legea* pe muntele Sinai lui Moisi (Ieşirea 19:8); al doilea, cînd a încetat *Legea*, adică oda-

însă cele două *Testamente*. Care este acest lucru? Ele nu s-au mutat aşa dintr-o dată şi nici deodată cu prima mişcare a lucrării. Din care pricină, căci e de nevoie de ştiut? Pentru ca noi, oamenii, să nu fim siliţi, ci încredinţaţi; fiindcă ceea ce nu este în liberă voinţă nu este nici dăinuitoare, cum sînt rîurile şi ierburile, care sînt ţinute cu sila. Însă ceea ce porneşte din libera voinţă, este mai trainică şi mai temeinică. Un fel de schimbare este însuşit celui care sileşte, iar altul ne este însuşit nouă; unul este însuşit bunătăţii şi blîndeţii lui Dumnezeu, iar altul însuşit stăpînirii tiranice.

Aşadar Dumnezeu a socotit că nu trebuie făcut bine la cei care nu vor, ci că binefacerea trebuie făcută celor care o vor. Din pricina aceasta, întocmai ca un pedagog şi ca un doctor, surpă o parte din aşezămintele vechi, iar pe alta o îngăduie, îngăduind cîte ceva din cele care fac oamenilor plăcere; aşa cum fac doctorii faţă de bolnavi, ca să fie primită doctoria, după ce a fost meşteşugit pregătită cu ajutorul materiilor mai dulci. Căci nu este chiar atît de uşoară trecerea de la obiceiurile consfinţite de tradiţie şi de timpul îndelungat. Dar ce spun? Spun că prima schimbare, deşi înlăturase idolii, a îngăduit jertfele[1]; a doua, deşi înlăturase jertfele, nu a împie-

tă cu moartea lui Hristos; şi al treilea şi ultimul va avea loc la sfîrşitul lumii (Evrei 12:26-28). (*n. tr.*)

[1] Dumnezeu a îngăduit jertfele sîngeroase, pe care nu El le-a dorit, pentru a-i dezvăţa pe Iudei să se mai închine dobitoacelor, şi mai cu seamă cornutelor mari, care îl închipuiau pe Apis, taurul sau boul „sacru" al Egiptenilor. Astfel, Dumnezeu legiuieşte, dimpotrivă, ca ei să îl jertfească pe acela lui Dumnezeu, ceea ce însemnează trei lucruri: o dată, omul îşi aduce aminte că el e stăpîn şi domn asupra dobitoacelor, iar nu acelea asupra lui; al doilea, prin jertfirea dobitoacelor, omul, stăpînul lor, recunoaşte că le-a primit în dar de la Dumnezeul a toate şi astfel îşi arată recunoştinţa; şi, al treilea, prin aceasta se arată că idolii închipuiţi de acele dobitoace nu sînt nimic în faţa lui Dumnezeu, ci goale sminteli şi năluciri diavoleşti. (*n. m.*)

dicat tăierea împrejur[1]. Apoi, odată ce au primit înlăturarea, oamenii s-au învoit să fie înlăturat şi ceea ce li se îngăduise: unii jertfele, alţii tăierea împrejur; şi s-au făcut, în loc de păgîni, Iudei, iar în loc de Iudei, Creştini, prin schimbările din parte fiind furaţi spre *Evanghelie*. Să te încredinţeze de aceasta Pavel, care din faptul că tăia împrejur[2] şi că s-a curăţit[3] a ajuns să zică: „Iar eu, fraţilor, dacă propovăduiesc tăiere împrejur, de ce mai sînt gonit[4]?" Lucrul acela era al iconomiei, acesta era al desăvîrşirii.

26. Cu acest fapt pot asemăna eu dogma despre Dumnezeu, numai că ea urmează o cale potrivnică. Fiindcă acolo, din cele înlăturate se face schimbarea; iar aici, prin cele adăugate, se face desăvîrşirea. Căci aşa stă lucrul: *Vechiul Testament* L-a propovăduit luminat pe Tatăl, şi mai întunecat pe Fiul; *Noul Testament* L-a arătat limpede pe Fiul şi a lăsat să se întrevadă dumnezeirea Duhului. Acum se încetăţeneşte cu noi Duhul, dîndu-ne mai luminată arătarea Lui. Căci nu era lucru lipsit de primejdie ca, atîta vreme cît nu era mărturisită dumnezeirea Tatălui, să fie propovăduit limpede Fiul. Şi, ca să zic un lucru mai îndrăzneţ, nici ca să fie luată pe umeri sarcina propovăduirii Sfîntului Duh, cîtă vreme nu era primită dumnezeirea Fiului; ca nu cumva oamenii, după cum cei care sînt îngreuiaţi de mîncare peste putere şi cei care îşi îndreaptă privirea bolnavă încă spre lu-

[1] Şi Petru, şi Pavel au tăiat împrejur, pentru că Iudeii nu înţelegeau că şi acest obicei al *Legii*, semnul urmaşilor trupeşti ai lui Avraam, încetase, de vreme ce adevăraţi fii ai lui Avraam sînt Creştinii, cei născuţi în chip minunat din apă şi din Duh, precum Isaac s-a născut în chip minunat. (*n. m.*)

[2] Fapte 16:3 (*n. tr.*)

[3] Fapte 21:26 (*n. tr.*)

[4] Galateni 5:11 (*n. tr.*)

mina soarelui, să fie în primejdie de a nu mai putea face nici ceea ce este în puterea lor; iar prin adăugirile din parte, şi (cum zice David) prin urcările, şi prin înaintările şi mergerile înainte din slavă în slavă[1], lumina Treimii să strălucească oamenilor mai luminaţi.

Din această pricină, socotesc eu, şi ucenicilor li se propovăduieşte din parte [dumnezeirea Duhului], cumpănindu-se lucrul cu puterea de înţelegere a primitorilor învăţăturii: la începutul *Evangheliei*, după Patimi, după Înălţare; desăvîrşind puterile, insuflînd[2], apărînd în limbi de foc[3]. Şi, puţin cîte puţin, este arătat de Iisus, cum vei ajunge să ştii şi tu însuţi, dacă vei stărui cu mai multă grijă: „Voi ruga – zice – pe Tatăl, şi vă va trimite un alt Mîngîietor, pe Duhul Adevărului"[4], ca să nu pară că este potrivnic al lui Dumnezeu şi că vorbeşte ca de altă Putere oarecare. Abia apoi Îl va trimite în numele Său.[5] Lăsînd la o parte vorba „voi ruga", a păstrat vorba „va trimite"; apoi, vorba „voi trimite" arată vrednicia proprie; apoi, vorba „va veni" arată puterea Duhului.

27. Iată luminări care ne strălucesc din parte şi rînduială a teologiei pe care ar fi mai bine s-o păzim şi noi, nici arătîndu-le deodată, nici ascunzîndu-le pînă la sfîrşit. Căci a le arăta deodată este neiscusinţă şi lipsă de chibzuinţă, iar ascunderea lor pînă în sfîrşit este ateism şi nelegiuire; arătarea lor deodată fiind în stare să lovească pe cei străini de noi, iar ascunderea lor pînă la sfîrşit fiind în stare să înstrăineze de noi pe cei ai noştri. Voi adăuga celor spuse lucrul care le-a

[1] I Corinteni 3:18 (*n. tr.*)
[2] Ioan 20:22 (*n. tr.*)
[3] Fapte 2:3 (*n. tr.*)
[4] Ioan 14:16 (*n. tr.*)
[5] Ioan 16:7 şi 14:26 (*n. tr.*)

venit acum în minte unora şi altora, dar pe care eu îl socotesc rod al gîndirii mele. Mîntuitorul avea unele învăţături pe care socotea că nu le pot răbda ucenicii, cu toate că erau plini de multe învăţături, poate din pricinile pe care le-am spus; şi pentru aceasta le ţinea ascunse. Şi mai zicea El că toate ni se vor arăta de Duhul care avea să vină în lume. Printre aceste învăţături, socot eu că este şi însăşi dumnezeirea Duhului, care avea să fie lămurită mai în urmă, atunci cînd cunoaşterea Lui va fi la vremea ei şi cu putinţă de cuprins cu mintea; adică după înălţarea Mîntuitorului, cînd, datorită minunii, El nu va mai fi pus la îndoială. Căci ce lucru mai mare decît acesta ar fi putut fie să-l făgăduiască El, fie să-i înveţe Duhul? Căci, dacă trebuie socotit ceva mare şi vrednic de măreţia lui Dumnezeu, trebuie socotit lucrul acesta făgăduit sau învăţat.

28. Aceasta este deci încredinţarea mea în ce priveşte aceste întrebări; şi să dea Dumnezeu să fie şi mai departe şi să fie şi a oricărui este prieten cu mine! Anume că cinstesc ca Dumnezeu pe Tatăl, ca Dumnezeu pe Fiul, ca Dumnezeu pe Sfîntul Duh: trei Ipostasuri, o singură Dumnezeire, neîmpărţită în slavă, şi în cinste, şi în fiinţă şi în împărăţie, cum înţelepţeşte a spus-o puţin mai înainte unul dintre purtătorii de Dumnezeu. Sau să nu vadă luceafărul răsărind, cum zice *Scriptura*[1], şi nici slava strălucirii cereşti oricine nu crede aşa sau care se dă după împrejurări – făcîndu-se cînd una, cînd alta – şi care are gînduri putrede despre lucrurile cele mai mari! Căci, dacă nu trebuie cinstit şi închinat Duhul, cum mă îndumnezeieşte El prin botez?[2] Iar dacă trebuie cinstit şi

[1] Iov 11:17 (*n. tr.*)
[2] Cel botezat în numele Sfintei Treimi este înfiat de Dumnezeu şi prin această înfiere este îndumnezeit. Izvorul deosebit al îndumnezeirii

închinat, cum de nu trebuie El cinstit cu ardoare? Iar dacă se cuvine a fi cinstit cu ardoare, cum de nu este El Dumnezeu? Una este legată de alta, lanţul cu adevărat de aur şi mîntuitor. Şi, de la Duhul, avem naşterea din nou; de la naşterea din nou, avem reînnoirea; iar de la reînnoire, avem cunoaşterea vredniciei Celui care ne-a reînnoit.

29. Aceasta ar putea deci să le spună cel care socoteşte că Sfîntul Duh nu este pomenit în *Scripturi*. Dar îţi va sosi acum şi spuza de mărturii din care se va arăta celor care nu sînt cu totul întunecaţi la minte şi nici străini de Duhul că dumnezeirea Duhului este şi foarte din *Scripturi*. Judecă deci astfel: Se naşte Hristos, Duhul Îi este înainte-mergător[1]; Se botează Hristos, Duhul Îi este mărturisitor[2]; este ispitit Hristos[3], Duhul Îl duce[4]; săvîrşeşte minuni Hristos[5], Duhul Îl întovărăşeşte[6]; Se urcă la cer Hristos[7], Duhul Îi este urmaş[8]. Căci ce lucru mare şi însuşit lui Dumnezeu nu-I poate fi dat Lui, afară de nenaştere şi cel de naştere? Căci se cuvenea ca aceste însuşiri să rămînă numai Tatălui şi Fiului, ca să nu fie amestecate în Dumnezeirea care le aduce pe celelalte la orînduială şi la bună întocmire.

Într-adevăr, eu mă cutremur de spaimă cînd mă gîndesc la bogăţia numirilor şi la cîte numiri stau împotrivă celor

este Sfîntul Duh. Ne îndumnezeim prin naşterea din nou în botez, fiind înfiaţi prin Duhul, căpătînd calificarea de „dumnezeu", prin în-dumnezeirea harică. (*n. tr.*)

[1] Luca 1:35 (*n. tr.*)
[2] Luca 3:22 (*n. tr.*)
[3] Luca 4:2 (*n. tr.*)
[4] Luca 4:18 (*n. tr.*)
[5] Matei 12:22 (*n. tr.*)
[6] Matei 12:28 (*n. tr.*)
[7] Fapte 1:9 (*n. tr.*)
[8] Fapte 2:4 (*n. tr.*)

care se năpustesc asupra Duhului cu neruşinare. El este numit „Duh al lui Dumnezeu"[1], „Duh al lui Hristos"[2], „Mintea lui Hristos"[3], „Duh al Domnului"[4], „Domnul Însuşi", „Duh al înfierii"[5], „al Adevărului"[6], „al libertăţii"[7], „Duh al înţelepciunii", „al înţelegerii", „al sfatului", „al tăriei", „al cunoaşterii", „al evlaviei", „al temerii de Dumnezeu"[8]. Căci şi este făcător al tuturor acestora, umplîndu-le pe toate cu fiinţa Lui, pe toate ţinîndu-le, umplînd lumea după fiinţă, neîncăput în lume după putere[9], bun[10], drept[11], călăuzitor[12]; sfinţind prin firea Lui, nu prin stăpînirea altuia[13]; măsurînd, nu măsurat[14]; împărţitor, nu împărţit[15]; umplînd[16], nu umplut; ţinînd, nu ţinut; moştenit[17], slăvit[18], împreună numărat[19], povăţuindu-se cu El[20], deget al lui Dumnezeu[21], foc[22] ca Dumne-

[1] Romani 8:9 (*n. tr.*)
[2] I Corinteni 2:16 (*n. tr.*)
[3] II Corinteni 3:17, Înţelepciunea 1:7 (*n. tr.*)
[4] Romani 8:15 (*n. tr.*)
[5] Ioan 14:17, 15:26; I Ioan 4:6 (*n. tr.*)
[6] II Corinteni 3:17 (*n. tr.*)
[7] Isaia 11:2 (*n. tr.*)
[8] Înţelepciunea 1:7-1 (*n. tr.*)
[9] Psalmul 143:10 (*n. tr.*)
[10] Psalmul 60:10 (*n. tr.*)
[11] Psalmul 60:2 (*n. tr.*)
[12] Romani 7:14 (*n. tr.*)
[13] I Corinteni 12:11 (*n. tr.*)
[14] Filipeni 2:1 (*n. tr.*)
[15] Înţelepciunea 1:7 (*n. tr.*)
[16] Efeseni 1:13-14 (*n. tr.*)
[17] I Petru 4:14 (*n. tr.*)
[18] Matei 28:19, II Corinteni 8:14 (*n. tr.*)
[19] Matei 12:31, I Tesaloniceni 2:8 (*n. tr.*)
[20] Luca 11:20; Matei 12:28 (*n. tr.*)
[21] Fapte 2:3, I Tesaloniceni 5:19, II Timotei 1:6 (*n. tr.*)
[22] Evrei 12:29 (*n. tr.*)

zeu[1], spre arătarea de-o-fiinţei (cred eu); Duh Care a zidit[2], Care-l zideşte din nou pe om prin botez[3] şi prin înviere[4]; Duh Care cunoaşte toate[5], Care învaţă[6]; Care suflă unde vrea şi cît vrea[7], Care călăuzeşte[8], Care vorbeşte[9], Care mînă, Care desparte[10], Care Se aprinde de mînie[11], Care Se ispiteşte[12]; descoperitor[13], luminător, dătător de viaţă[14], însăşi lumina şi viaţa chiar; ziditor de biserici[15], îndumnezeitor, desăvîrşitor, încît să meargă înaintea botezului şi să fie cerut după botez; Care lucrează[16] cele cîte lucrează Dumnezeu; Care este împărţit în limbi de foc[17], Care împarte darurile[18]; Care face apostoli, prooroci, evanghelişti, păstori şi învăţători[19]; cugetător în multe chipuri, limpede, luminat, neîntinat, neîmpiedicat[20]; cu alte cuvinte, foarte înţelept în multe chipuri şi lucrări, şi lămuritor al tuturor, şi limpezitor, şi liber de Sine hotărîtor şi neschimbător; atotputernic, atoatescrutător, prin toate duhurile cu-

[1] În referire la Facere 1:2 (*n. tr.*)
[2] Ioan 3:5, II Corinteni 5:17 (*n. tr.*)
[3] Romani 8:11 (*n. tr.*)
[4] I Corinteni 2:10-12 (*n. tr.*)
[5] Ioan 14:26, I Ioan 11:27 (*n. tr.*)
[6] Ioan 3:8 (*n. tr.*)
[7] Ioan 16:13, Psalmul 142:10 (*n. tr.*)
[8] Fapte 10:19, 13:2 (*n. tr.*)
[9] Fapte 13:4 (*n. tr.*)
[10] Fapte 13:2 (*n. tr.*)
[11] Isaia 63:10 (*n. tr.*)
[12] Fapte 5:9 (*n. tr.*)
[13] I Corinteni 11:10 (*n. tr.*)
[14] Psalmul 36:9, Ioan 6:63, Romani 8:10 (*n. tr.*)
[15] I Corinteni 3:16, 6:19 (*n. tr.*)
[16] I Corinteni 12:11 (*n. tr.*)
[17] Fapte 2:3 (*n. tr.*)
[18] I Corinteni 12:11 (*n. tr.*)
[19] Efeseni 4:2, I Corinteni 12:4, Romani 7:6, Fapte 20:28 (*n. tr.*)
[20] Înţelepciunea 7:22, 23 (*n. tr.*)

getătoare pătrunzător[1] – duhuri curate, subţiri (prin Puterile îngereşti, socotesc eu) – precum şi prin duhurile proorocești şi apostolice, în acelaşi timp şi nu în aceleaşi locuri (de vreme ce unii erau risipiţi în alte părţi), fapt prin care se arată că El este nemărginit.

30. Cei care spun şi învaţă toate acestea şi care, pe lîngă acestea, Îl numesc pe celălalt Mîngîietor[2] Dumnezeu, cei care ştiu că numai hula împotriva Lui nu este iertată[3], cei care scriu pe Anania şi Safira atît de cu spaimă pe coloana de piatră – ca unii care au minţit Sfîntului Duh[4], minţind ca lui Dumnezeu, nu ca unui om – ce ţi se pare că fac ei? Ţi se pare că ei Îl propovăduiesc pe Duhul ca Dumnezeu, sau ca pe altceva? Într-adevăr, cît eşti de întunecat la minte şi cît de departe eşti de Duhul, dacă te îndoieşti de acestea şi dacă ai nevoie de învăţător! Atît de multe sînt deci numirile Duhului şi atît de vii sînt ele! Căci la ce este nevoie să-ţi fie puse în faţă mărturiile cuvintelor? Iar cele cîte şi aici sînt spuse cu foarte mare smerenie – ca: „a fi dat"[5], „a fi trimis"[6], „a fi împărţit"[7], „dăruirea"[8], „darul"[9], „insuflarea"[10], „făgăduinţa"[11], „mijlocirea la Dumnezeu" sau altceva de felul acesta, ca să nu vorbesc de fiecare în parte – trebuie privite faţă de pricina cea întîi, pentru a se arăta de unde sînt, ca

[1] I Corinteni 2:10 (*n. tr.*)
[2] Ioan 14:16 (*n. tr.*)
[3] Matei 12:31 (*n. tr.*)
[4] Fapte 5:3 (*n. tr.*)
[5] Ioan 14:26, Luca 24:49, Galateni 4:6 (*n. tr.*)
[6] Evrei 1:4 (*n. tr.*)
[7] II Timotei 1:6, I Corinteni 12:30 (*n. tr.*)
[8] Fapte 2:38, Ioan 4:10, Fapte 8:20 (*n. tr.*)
[9] Ioan 20:23 (*n. tr.*)
[10] Galateni 3:14, Luca 24:49, Fapte 1:4 (*n. tr.*)
[11] Romani 8:26 (*n. tr.*)

nu cumva trei începuturi împărţite să fie primite în înţeles politeistic. Căci deopotrivă la nelegiuire duce şi unirea Lor în una, ca la Sabelie, şi despărţirea firilor, ca la Arie.

31. Astfel – luînd seama şi cercetînd mult în sinea mea, împins de iubirea de lucrare a minţii, şi îndreptîndu-mi judecata în toate chipurile şi căutînd o icoană a unui lucru atît de mare – nu am aflat ceva pe pămînt cu care să asemuiesc firea dumnezeiască. Căci, chiar dacă s-ar putea găsi o mică asemănare, partea mai mare fuge de mine, lăsîndu-mă jos cu pildă cu tot. Au cugetat la un ochi de apă, la un izvor şi la un rîu, căci au mai cugetat aşa şi alţii, la gîndul dacă nu cumva unuia să-i fie asemuit Tatăl, altuia Fiul, iar altuia Sfîntul Duh. Căci acestea nu sînt despărţite nici de timp şi nici nu se despart între ele în ce priveşte neîntreruperea lor, chiar dacă într-un fel parcă sînt tăiate de trei însuşiri. Dar m-am temut: întîi, să nu fie îngăduită vreo cugetare fără de oprire a Dumnezeirii; şi al doilea ca nu cumva, din pricina acestei asemănări, să fie introdusă numărului unimea, căci ochiul apei şi izvorul şi rîul sînt una la număr, cu toate că au înfăţişări deosebite[1].

32. Iarăşi, am cugetat la soare, şi la raza lui şi la lumină. Dar şi aici este o temere: întîi, ca nu cumva să fie cugetată vreo alcătuire a firii [dumnezeieşti] celei nealcătuite, cum este cea a soarelui şi a celor din soare; şi al doilea ca nu cumva să dăm fiinţarea de sine doar Tatălui, iar pe celelalte Persoane să le socotim ca nefiind de sine, ci să le luăm drept nişte puteri ale lui Dumnezeu care sînt în El, iar nu de sine

[1] Observaţia Sfîntului Grigorie este justă. Într-adevăr, cum explică şi Elias, atît ochiul sau gura apei, cît şi izvorul şi rîul sînt unul şi acelaşi lucru, sînt numiri deosebite ale unui singur obiect, după cum cineva ar numi o haină în trei chipuri: haină, veşmînt şi acoperire. Ochiul apei, izvorul şi rîul nu sînt trei ipostaze proprii; ci, deşi apar separate, ele nu sînt în realitate decît o fire şi o ipostază. (*n. tr.*)

stătătoare. Fiindcă nici raza şi nici lumina nu sînt un alt soare, ci nişte curgeri sau revărsări de soare şi însuşiri ale firii soarelui. Şi ca nu cumva în aceasta să dăm lui Dumnezeu şi fiinţa, şi nefiinţa, aşa cum iese din această pildă, lucru care ar fi şi mai fără noimă decît cele spuse. Am auzit însă de cineva care înfăţişa şi o socotinţă de felul acesta: că o orbitoare lumină de soare, strălucind pe un zid şi tremurînd din toate părţile din pricina unei mişcări de ape, pe care a luat-o cu sine raza de soare, cu ajutorul aerului de la mijloc, şi apoi a risipit-o pe întinderea lucrului acela tare, şi aşa s-a făcut şi o străină tremurare. Căci se frămîntă în multe şi în dese mişcări, o mişcare nefiind mai mult decît multe mişcări, nici mai multe mişcări mai mult decît una, din pricina iuţelii adunării şi risipirii ea fugind mai înainte de a fi prinsă de privire.[1]

33. Dar nici acest lucru nu-mi este cu putinţă să-l primesc. Întîi, pentru că cel care săvîrşeşte această mişcare este cu totul arătat. Decît Dumnezeu însă, nimic nu este mai vechi, ca să fie ceva care să-L fi mişcat; căci El este pricină a tuturor, iar o pricină mai veche decît El nu are. Şi

[1] Comparaţia este extrem de frumos prinsă şi descrisă. Cadrul natural al comparaţiei este o descriere a legii refracţiei; un zid pe malul unei ape agitate, zidul luminat de o puternică strălucire a soarelui; refractată în apa în care se oglindeşte, ea este răsfrîntă tremurător pe zid, pe suprafaţa corpului tare, din pricina mişcării apei. Imaginea: o vibrare de apă amestecată cu lumină, proiectată pe zid cu ajutorul razelor solare, care se scurge între apă şi zid pe calea aerului de la mijloc; vibrarea este ciudată: jocul refracţiei se petrece cu atîta iuţeală, încît privirea nu este în stare să desluşească firava margine dintre adunarea şi risipirea acestei plămădiri imateriale, încît o mişcare din această împletitură de şerpuite mişcări sau vibrări de lumină şi ape nu este mai mult decît multele mişcări, şi nici multe mişcări cu nimic mai mult nu sînt decît o singură mişcare. (*n. tr.*)

al doilea, fiindcă ar fi şi aici o bănuială a aceloraşi lucruri: de alcătuire, de revărsare, de fire fără stare şi temeinicie, lucruri dintre care nimic nu trebuie cugetat despre Dumnezeu. Şi îndeobşte nu este nimic care să-mi statornicească mintea cînd privesc în pilde lucrul închipuit[1]; afară numai dacă cineva, după ce ar lua ceva din icoana închipuită, ar arunca restul, sub înrîurirea judecăţii sănătoase. Deci în sfîrşit mi s-a părut că lucrul cel mai bun de făcut este pe de o parte să las în pace închipuirile şi umbrele, ca înşelătoare şi de cele mai multe ori îndepărtate de adevăr; iar pe de alta – lăsîndu-mă povăţuit de cugetarea mai evlavioasă, şi întemeindu-mă pe cuvinte puţine, şi folosindu-mă drept povăţuitor de Duhul şi păstrînd pînă la sfîrşitul vieţii strălucirea pe care am primit-o de aici ca pe o tovarăşă credincioasă şi în legătură cu mine – să trec străbătînd prin mijloc veacul acesta şi să încredinţez şi pe alţii, după puterea mea, să se închine Tatălui, şi Fiului şi Duhului Sfînt, unicei Dumnezeiri şi Puteri. Căci Ei I se cuvine toată slava, cinstea, puterea, în vecii vecilor! Amin!

[1] Comparaţii din lumea materială „pentru a aduce cît mai aproape de ideile noastre de rînd nepătrunsa taină a Dumnezeirii" se întîlnesc adesea la Sfinţii Părinţi, precum: soarele, raza şi lumina; rădăcina, tulpina şi fructul; gura apei, izvorul şi rîul; raţiunea, voinţa şi memoria. Imagini care ne oferă, sub rezerva făcută de Sfîntul Grigorie de Nazianz, unitatea şi diversitatea [Dumnezeirii]. (*n. tr.*)

Sfîntul Grigorie de Nyssa: Despre Sfîntul Duh[1]

Capitolul 2

Şi – după cum pe Cuvîntul L-am cunoscut, prin asemuire cu însuşirile noastre, în firea cea mai presus de noi – în acelaşi fel vom înţelege şi numirea de „Duh", întrezărind în firea noastră oarecari umbre şi asemănări cu cele ale Puterii negrăite.

Adesea, prin „duh", oamenii înţeleg tragerea aerului în piept pentru ţinerea trupului în viaţă; aer care, în clipa rostirii cuvîntului, se face glas, arătînd el însuşi puterea cuvîntului. Cînd este însă vorba de firea dumnezeiască, s-a socotit că este un Duh al lui Dumnezeu, după cum s-a arătat că este şi un Cuvînt al lui Dumnezeu; căci nu se cuvine a fi Cuvîntul lui Dumnezeu mai prejos de cuvîntul nostru, ceea ce s-ar crede dacă am socoti – de vreme ce se primeşte că cuvîntul nostru are duh – că Cuvîntul lui Dumnezeu este fără duh. Totuşi nu este potrivit a crede că, la fel ca şi duhul nostru, un lucru străin de Dumnezeu pătrunde în El din afară şi că în El se face duh. Ci – aşa cum, auzind de Cuvîntul lui Dumnezeu, am socotit că Acesta nu este fără fiinţă [proprie], că nu S-a născut din ştiinţă, că nu e făcut cunoscut de glas, că nu Se pierde după rostire şi că nu păţeşte nimic din ceea ce se întîmplă cu cuvintele noastre; ci că este în fiinţă, liber alegător a ceea ce voieşte, şi înfăptuitor a ceea ce Şi-a ales să facă şi atotputernic – tot aşa – după ce am aflat prin învăţătură că

[1] Ne-am folosit de ediţia: Sfîntul Grigorie de Nyssa, *Marele cuvînt catehetic*, Editura Sophia, 1998. (*n. m.*)

este un Duh al lui Dumnezeu, Care însoţeşte Cuvîntul şi Care arată lucrarea Lui – să nu-L socotim suflarea tragerii aerului în piept. Căci am înjosi măreţia puterii dumnezeieşti dacă şi Duhul Care este în El s-ar înţelege prin asemănare cu duhul nostru. Dimpotrivă, trebuie să credem că Duhul este o Putere în fiinţă, care Se vede în Ea însăşi într-un Ipostas propriu, Care nu poate fi despărţită de Dumnezeu în Care este sau de Cuvîntul lui Dumnezeu pe Care-L însoţeşte; Putere care nu Se împrăştie spre a nu mai fi, ci Care, la fel ca şi Cuvîntul lui Dumnezeu, în Ipostasul Ei, este liberă alegătoare a ceea ce voieşte să facă, de sine mişcătoare, înfăptuitoare, alegînd întotdeauna să facă binele.

Capitolul 3

Astfel, acela care cercetează în amănunt adîncurile tainei poate să capete în sufletul său, într-un chip negrăit, o oarecare înţelegere a învăţăturii despre cunoaşterea lui Dumnezeu. El nu poate totuşi să lămurească prin cuvinte adîncul acesta negrăit al tainei, şi anume: cum aceeaşi Fiinţă este un număr şi, în aceeaşi vreme, scapă numărării; cum Se vede împărţită, dar Se înţelege ca o unitate; cum S-a împărţit prin Ipostasuri, dar nu S-a împărţit în firea Sa; cum este altă Persoană decît Cuvîntul şi Duhul Acela ai Căruia sînt şi Cuvîntul, şi Duhul. Dar, după ce vei fi cunoscut deosebirea dintre aceste Persoane, vei şti iarăşi că unitatea firii Lor nu primeşte împărţirea. În acest fel, nici puterea unui singur Dumnezeu nu se împarte între mai mulţi dumnezei[1], nici acest adevăr nu se uneşte cu dogma iudaică[2], ci adevărul înlătură cele două erezii, primind de la fiecare în parte ceea ce e folositor. Pe de o parte, dogma Iudeului este înlăturată

[1] Precum este la păgîni. (*n. tr.*)

[2] Iudeii nu vor să-L cunoască pe Dumnezeu în trei Ipostasuri. (*n. tr.*)

prin mărturisirea Cuvîntului şi prin credinţa în Duhul, iar rătăcirea politeistă a celor care trăiesc în credinţe elineşti[1] piere atunci cînd unitatea Fiinţei dumnezeieşti pune capăt închipuirii celor mulţi. Pe de altă parte, din credinţa iudaică se păstrează unitatea firii dumnezeieşti, iar de la Elini numai deosebirea după Ipostasuri, gîndirea păgînă fiind astfel cercetată potrivit din amîndouă părţile. Căci numărul Treimii este leac pentru cei care rătăcesc în jurul Unimii, iar pentru cei care sînt împrăştiaţi cu mintea la mulţimea zeilor leac este Unimea.

Capitolul 4

Iar dacă Iudeul vorbeşte împotriva acestor adevăruri, vorbirea noastră cu el nu se va îngreuna, tocmai datorită propriilor socotinţe ale Iudeului. Într-adevăr, arătarea adevărului se va face chiar din învăţăturile în care a fost crescut Iudeul. Astfel, existenţa unui Cuvînt al lui Dumnezeu şi existenţa unui Duh al lui Dumnezeu – Puteri care există în fiinţă, făcătoare ale lucrurilor zidite şi păstrătoare ale lucrurilor existente – se arată mai vădit din *Scripturile* insuflate de Dumnezeu. Şi este de ajuns ca, amintind o singură mărturie a *Scripturii*, să lăsăm celor ce sînt mai sîrguitori găsirea mai multor mărturii. „Cu Cuvîntul Domnului – zice Psalmistul – cerurile s-au întărit şi cu Duhul gurii Lui toată puterea lor" (Psalmul 32:6). Prin ce fel de Cuvînt şi prin ce fel de Duh? Căci Cuvîntul lui Dumnezeu nu e o vorbă, nici Duhul Lui nu este o suflare. Altfel, prin asemănare cu firea noastră, şi Dumnezeu S-ar face om şi aşa ei ar mărturisi că Făcătorul a toată lumea Se foloseşte de acelaşi duh ca şi noi. Dar ce putere atît de mare porneşte din vorbe şi din suflare,

[1] Adică păgîneşti. (*n. tr.*)

încît să poată fi de ajuns pentru ţinerea în fiinţă a cerului şi a puterilor care sînt în el? Căci, dacă şi Cuvîntul lui Dumnezeu este la fel ca vorba noastră şi Duhul lui Dumnezeu la fel ca duhul nostru, atunci puterea Lui, pornind din lucruri asemănătoare cu ale noastre, va fi la fel ca puterea noastră; şi prin urmare, cîtă putere are cuvîntul nostru, tot atîta are şi Cuvîntul lui Dumnezeu.

Dar duhurile care trec deodată cu vorbele sînt nelucrătoare şi fără tărie. Aceia care-L coboară pe Dumnezeu la asemănarea cu cuvîntul nostru fac ca şi Cuvîntul şi Duhul lui Dumnezeu să fie nelucrători şi fără fiinţă [proprie]. Dar dacă, după cum spune David, cerurile s-au întărit prin Cuvîntul Domnului şi puterile lor îşi au începutul în Duhul lui Dumnezeu, atunci mare şi veşnică este taina adevărului care ne îndeamnă să spunem că şi Cuvîntul, şi Duhul fiinţează ca Persoane.

Sfîntul Ioan Damaschinul: Despre Sfîntul Duh[1]

Cartea întîi, capitolul I:
Cum că Dumnezeirea este necuprinsă de minte. Şi cum că nu se cuvine să căutăm şi să cercăm cele ce nu ni s-au dat de sfinţii prooroci, de apostoli şi de evanghelişti.

„Pe Dumnezeu, nimeni nu L-a văzut vreodată; Fiul, Unul-Născut, Care este în sînurile Tatălui, Acela L-a făcut cunoscut" (Ioan 1:18).2 Deci nespus de cuvînt este Dumnezeu şi necuprins de minte, „pentru că nimeni nu cunoaşte pe Tatăl afară de Fiul şi nici pe Fiul afară de Tatăl" (Matei 11:27). Sfîntul Duh însă ştie cele ale lui Dumnezeu, precum duhul omului le ştie pe cele ce sînt într-însul (I Corinteni 2:11). În afară de Firea cea dintîi şi fericită, nimeni nu L-a cunoscut vreodată pe Dumnezeu decît numai acela căruia El i S-a descoperit. Nimeni, nu numai dintre oameni,

[1] Aici ne-am folosit de ediţia din *Dogmatica* tipărită la Iaşi în 1806 (*n. m.*)

[2] Stih pe care ni-l desluşeşte acelaşi Teofilact al Bulgariei, zicînd: „Fiindcă a zis «Că darul şi adevărul prin Iisus Hristos s-a făcut», aceasta vrînd s-o dovedească, zice că: N-am zis nici un lucru de necredinţă, căci Moisi nici nu L-a văzut pe Dumnezeu, precum nici altcineva, nici n-a putut să ne spună nouă pentru Dînsul descoperire luminată şi arătată; ci slugă fiind, a slujit numai la slujba slovei *Legii*. Iar Hristos – Fiu fiind, şi Unul Născut şi în sînurile părinteşti fiind – nu numai că Îl vede pe El, ci şi tuturor oamenilor le spune pentru El. Deci – de vreme ce este Fiu, şi Îl vede pe Tatăl, ca Cel ce este în sînurile Lui – cu cuviinţă ne-a dat două darul şi adevărul."

dar nici dintre Puterile cele mai presus de lume şi dintre înşişi Heruvimi şi Serafimi.

Dumnezeu nu ne-a lăsat însă întru neştiinţa cea desăvîrşită, căci cunoştinţa cum că este Dumnezeu este semănată de Dînsul în toţi oamenii fireşte. Încă şi însăşi făptura, şi ţinerea şi ocîrmuirea ei propovăduiesc mărimea firii dumnezeieşti.[1] Dumnezeu ne-a arătat a Sa cunoştinţă, atît cît ne este cu putinţă nouă – mai întîi prin *Lege* şi prin prooroci, iar în urmă prin Fiul Lui Unul-Născut – Domnul, şi Dumnezeul şi Mîntuitorul nostru Iisus Hristos. Deci toate cele ce ni s-au dat nouă prin *Lege*, şi prin prooroci, şi prin apostoli şi prin evanghelişti le primim, le cunoaştem şi le cinstim, nimic mai mult decît acestea căutînd. Pentru că Dumnezeu, bun fiind, este dătător de tot binele, nefiind supus zavistiei sau vreunei [alte] patimi. Căci zavistia este departe de firea dumnezeiască, ceea ce este fără de patimă şi singura bună.

Drept aceea – ca Cel ce pe toate le ştie şi poartă grijă pentru ceea ce este de folos fiecăruia – Dumnezeu ne-a descoperit ceea ce ne-a fost de folos să cunoaştem, iar ceea ce a fost mai presus de puterea şi înţelegerea noastră a trecut sub tăcere. Pe acestea să le primim şi întru acestea să stăm, nemutînd hotare veşnice[2] şi netrecînd peste dumnezeiasca predanie.

Cartea întîi, capitolul VII: Pentru Sfîntul Duh, dovedire silogistică.

Cuvîntul [lui Dumnezeu] trebuie să aibă şi Duh, pentru că nici cuvîntul nostru nu este lipsit de duh. Însă la noi duhul este străin de fiinţa noastră, pentru că el este tragerea şi ieşirea aerului care se trage în lăuntru şi se varsă spre starea şi păzirea trupului; şi, în vremea vorbirii, duhul se face glas al cuvîntului, arătînd întru sine puterea cuvîntului. Iar la firea cea dumnezeiască, cea singuratică [simplă] şi nealcătuită [necompusă] din ceva, se cuvine să mărturisim cu dreaptă credinţă că este Duh al lui Dumnezeu, pentru că nu este Cuvîntul lui Dumnezeu mai lipsit şi mai prejos decît cuvîntul nostru. Iar a socoti că Duhul [lui Dumnezeu] este ceva străin care vine din afară la Dumnezeu – după cum este la noi, care sîntem alcătuiţi din stihii[1] –, aceasta nu este a dreptei credinţe. Ci – aşa cum, auzind noi de Cuvîntul lui Dumnezeu, nu am socotit că este neipostatic, nici din învăţătură adăugată, nici vorbit prin glas, nici vărsat şi risipit în aer, ci că are stare fiinţială, şi voitoare, şi atotputernică – tot astfel – învăţîndu-ne că este un Duh al lui Dumnezeu, Care urmează împreună cu Cuvîntul şi arată lucrarea Lui – noi nu înţelegem suflare neipostatică (fiindcă, dacă Duhul firii celei dumnezeieşti S-ar înţelege după asemănarea duhului nostru, s-ar pogorî spre micşorare mărimea acesteia). Ci noi gîndim că Duhul lui Dumnezeu este o Putere fiinţială, care se vede întru al Său Ipostas deosebit, şi iese din Tatăl, şi Se odihneşte întru Cuvîntul şi Îl arată pe El. Şi nici nu poate a Se despărţi de Dumnezeu [Tatăl], întru Care este, şi de Cuvîntul, cu Care urmează împreună. Şi nici nu Se varsă întru a nu fi nicidecum; ci, după asemănarea Cuvîntului, [această Putere] este întru al Său Ipostas, fiind vie, voitoare, de Sineşi mişcată, lucrătoare, voind de-a pururea binele şi spre toate cele ce socoteşte avînd puterea împreună următoare cu voinţa, nici început avînd, nici sfîrşit. Căci nu a lipsit vreodată Tatălui Cuvîntul, nici Duhul [nu a lipsit] Cuvîntului.

[1] „Că cele nevăzute ale Lui se văd din zidirea lumii, înţelegîndu-se din făpturi, adică veşnica Lui putere şi dumnezeirea" (Romani 1:20). (*n. tr.*)

[2] Pilde 22:28 (*n. tr.*)

[1] Din cele patru elemente: pămînt, apă, foc şi aer. (*n. m.*)

Şi aşa, prin unirea fiinţei [dumnezeieşti], se stinge înşelăciunea Elinilor cea cu mulţi dumnezei[1]. Iar prin primirea Cuvîntului şi a Duhului, se surpă dogma Iudeilor. Şi de la amîndouă eresurile rămîne ceea ce este de folos: din socoteala Iudeilor, unirea fiinţei, iar din păgînătatea Elinilor numai despărţirea Ipostasurilor.

Iar de va grăi împotrivă Iudeul ca să nu Se primească Cuvîntul şi Duhul, să se vădească, şi să se mustre şi să i se astupe gura de către *Dumnezeiasca Scriptură*. Căci pentru Cuvîntul zice dumnezeiescul David: „În veac, Doamne, Cuvîntul Tău rămîne în cer" (Psalmul 118:89). Şi iarăşi: „A trimis Cuvîntul Său şi i-a vindecat" (Psalmul 106:20).[2] Dar cuvîntul cel vorbitor nu se trimite şi nu rămîne în veac. Iar pentru Duhul, acelaşi David zice: „Trimite-vei Duhul Tău, şi se vor zidi" (Psalmul 103:30).[3] Şi iarăşi: „Prin Cuvîntul Domnului s-au întărit cerurile şi prin Duhul gurii Lui toată puterea lor" (Psalmul 32:6). Şi Iov: „Duhul cel Dumnezeiesc m-a făcut, şi suflarea Celui Atot-puternic este aceea care mă

[1] Politeismul (*n. tr.*)

[2] Stih la care dăm şi tîlcuirea lui Teodorit:

„Căci Dumnezeu-Cuvîntul – înomenindu-Se şi ca om trimiţîndu-Se (căci ca Dumnezeu este nescris împrejur, şi stă pretutindeni de faţă şi pe toate le cuprinde) – a vindecat rănile cele de multe feluri ale sufletelor şi a însănătoşit gîndurile cele stricate. Aşa, a vindecat-o pe acea muiere păcătoasă şi i-a poruncit a îndrăzni; aşa, l-a întărit pe slăbănogul, zicînd: «Lasă-ţi-se ţie păcatele tale!»; aşa, a deschis tîlharului raiul; aşa, i-a arătat dascăli ai lumii pe vameşi; aşa, îi înnoieşte, şi îi curăţeşte şi îi izbăveşte de rănile păcatului pe cei ce se apropie la Preasfîntul Botez."

[3] „Aici, ne-a propovăduit arătat învierea de obşte şi întoarcerea la viaţa ce se va face prin Preasfîntul Duh. Aşa a făcut şi Ilie cel mare, cînd a suflat de trei ori peste copilul văduvei şi l-a întors la viaţă prin darul duhovnicesc ce locuia întru dînsul; aşa l-a înviat şi Elisei pe copilul Şunamitencei, întrebuinţînd duhovnicească insuflare şi dîndu-i viaţă prin Duhul de viaţă făcător" (Sfinţitul Teodorit, în tîlcuirea la Psalmi).

ţine" (Iov 33:4). Iar Duhul ce Se trimite, şi face, Care întăreşte şi ţine nu este acea suflare care se risipeşte, precum nici gura lui Dumnezeu nu este un mădular trupesc. Ci pe amîndouă se cuvine să le înţelegem cu cuviinţă dumnezeiască.

Cartea întîi, capitolul VIII: Despre Sfînta Treime.

Credem într-unul Tatăl, temeiul şi pricina a toate; Care nu S-a născut din cineva, singurul Care fiinţează nepricinuit şi nenăscut, Care este făcătorul tuturora; Care este prin fire Tatăl singurului Unuia-Născut Fiului Său – Domnul, şi Dumnezeul şi Mîntuitorul nostru Iisus Hristos – şi purcezătorul Preasfîntului Duh. Credem şi într-unul Fiul lui Dumnezeu, Unul-Născut, Domnul nostru Iisus Hristos, Care S-a născut din Tatăl înainte de toţi vecii; Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat; născut, nu făcut, de o fiinţă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut. Cînd spunem că Fiul este „mai înainte de toţi vecii", arătăm că naşterea Lui este în afară de vreme şi fără de început. Căci Fiul lui Dumnezeu – „strălucirea slavei, chipul Ipostasului Tatălui" (Evrei 1:3)[1],

[1] „«...strălucire a slavei» [Aici,] Pavel s-a suit la înălţimea aceasta a teologiei despre Fiul. Căci Îl numeşte «strălucire a slavei» Părintelui pentru patru lucruri: 1) ca să înţelegi tu, cititorul, că Fiul Se naşte din Părintele; 2) că El Se naşte fără de patimă; 3) că Părintele nu S-a împuţinat, nici nu S-a micşorat pentru că L-a născut pe Fiul; şi 4), ca să înţelegi că Tatăl şi Fiul sînt de o fiinţă şi de o fire, anume că Fiul Se naşte din Tatăl precum lumina se naşte din lumină: căci lumină e Tatăl, lumină e şi Fiul, pentru că a luminat sufletele noastre şi le-a slobozit din întunericul necunoştinţei, arătîndu-L oamenilor pe Tatăl, pentru care şi zicea: «Eu sînt lumina lumii» (Ioan 8:12) şi iarăşi: «Arătat-am numele Tău oamenilor» (Ioan 17:6). Şi pentru că Se arată fără de început şi pururea vecuitor împreună cu Tatăl, aşa cum şi strălucirea soarelui se arată împreună cu soarele ce străluceşte şi este nedespărţită de dînsul. Fiindcă nici soarele

„Înţelepciunea şi Puterea cea vie" (I Corinteni 1:24), „Cuvîntul Lui cel ipostatic, icoana întemeiată, desăvîrşită şi vie a nevăzutului Dumnezeu" (Coloseni 1:15)[1] – nu a fost adus la

nu s-a arătat cîndva fără de strălucire, nici nu se poate înţelege părinte fără de fiu. Deci, cînd îi vei auzi pe Arieni zicînd că – de vreme ce Fiul Se naşte din Tată – atunci înseamnă că iese în urma Tatălui, tu împotriveşte-te lor şi zi-le că şi raza şi strălucirea purced din soare, dar nu este în urma soarelui, căci, dacă este soare, este şi strălucire împreună cu el.

«Şi chip al ipostasului Lui...» Mai sus, Pavel L-a numit pe Fiul «strălucire», şi prin aceasta a arătat fiinţa Lui cea una cu Tatăl, şi nedespărţită de Tatăl şi pururea vecuitoare. Însă, fiindcă strălucirea este neipostatică [nu este persoană, *n. m.*], Apostolul vindecă ceea ce nu se cuvine fiinţei celei deopotrivă, pentru a nu avea loc Marcel şi Savelie, care ziceau că Fiul nu are un ipostas al Său, osebit de cel al Tatălui. De aceea, zicînd că Fiul este «chip al ipostasului» Tatălui, Pavel arată că El este persoană. Adică – aşa cum Tatăl este ipostatic şi are ipostas de sine desăvîrşit, fără trebuinţă de altul pentru a se desăvîrşi – tot astfel şi Fiul este ipostatic şi are ipostas osebit şi desăvîrşit. Căci, cu cuvîntul acesta, Apostolul arată nu numai că Fiul are neschimbare de Tatăl, dar că are şi chip al Său, osebit de Cel dintîi, adică de Tatăl. Fiindcă chipul Său este altul de Chipul cel dintîi, de vreme ce e înfiinţat de sine, dar totodată şi neschimbat cu Chipul cel dintîi. Iar Sfîntul Grigorie de Nissa (întru cele împotriva lui Evnomie) zice că – aşa cum Pavel a arătat prin «strălucire» fiinţa cea deopotrivă şi neschimbată a Fiului cu Tatăl – tot astfel, prin «chip», a arătat starea cea întocmai a Fiului către Tatăl. Căci cel ce va înţelege mărirea ipostasului, acela, cu chipul ce se arată al ipostasului, măsoară negreşit şi ipostasul al căruia este chipul. Fiindcă nici chipul nu întrece ipostasul, de vreme ce ar fi neipostatic după măsura cu care ar întrece ipostasul; dar nici ipostasul nu este mai mult decît chipul, căci ar avea negreşit neînchipuită partea ce ar întrece. La fel, Pavel zice şi în altă parte că Fiul este «în chipul lui Dumnezeu» (Filipeni 2:6), şi prin aceasta ne face să înţelegem că este chip văzut al ipostasului Tatălui. Iar cu cuvintele acestea arată măsura cea întocmai la fel pe care o are Fiul cu Tatăl, de vreme ce în «chip», adică întru Fiul, se vede mărirea Tatălui, care nu o întrece pe aceasta, căci negreşit ar fi fără măsură şi nefrumoasă partea aceea după care ar covîrşi «chipul», lucru necuviincios de gîndit despre Tatăl" (Sfinţitul Teofilact, în tîlcuirea epistolelor lui Pavel).

[1] Stih care trebuie neapărat tîlcuit, după cum urmează: „Pavel scrie aici cinstea firii şi mărirea vredniciei Fiului unuia născut. Fiul – zice –

este «chipul lui Dumnezeu», adică neschimbat, fiindcă nu poţi afla cît de mare este Dumnezeu-Părintele ca să afli şi cît este mai jos Fiul decît Părintele. Căci, dacă Fiul S-ar fi numit «al Tatălui» ca om, ai fi putut zice că «chipul» acesta nu este întocmai cu cel dintîi chip; dar, fiindcă Fiul se numeşte «chip al lui Dumnezeu» ca Dumnezeu şi Fiu al lui Dumnezeu, atunci «chipul» este neschimbat al lui Dumnezeu şi nevăzut al «Celui nevăzut». Căci, la icoanele cele meşteşugite – de vreme ce omenescul meşteşug zugrăveşte chipul, dar nu nimereşte amărunţita asemănare a întîiului chip – icoana zugrăvită nu este întocmai şi neschimbată de întîiul chip. Iar la dumnezeiasca fire nu urmează sminteli, şi chipul acela este neschimbat faţă de întîiul chip. Pentru aceasta, dacă nevăzutul Fiu nu ar fi chip neschimbat al nevăzutului Dumnezeu-Părinte, ce i-ar fi oprit pe Îngeri a fi şi ei «chipuri ale lui Dumnezeu»? Pentru că şi Îngerii sînt nevăzuţi, dar ei nu se numesc «chipuri ale lui Dumnezeu» întru nici o parte a *Dumnezeieştii Scripturi*. Vezi amărunţimea *Dumnezeieştii Scripturi*! Aceasta îl numeşte pe om «chip al lui Dumnezeu» şi «fiu al lui Dumnezeu» (căci zice: «Fiu întîi născut al Meu este Israil», Ieşirea 4:22), iar pe Îngeri nu îi numeşte «chip al lui Dumnezeu» în nici o parte. Pentru că înălţimea vredniciei îngereşti în grabă i-ar fi aruncat pe oameni întru păgînătate, căci, auzind oamenii că Îngerul este «chip al lui Dumnezeu», ar fi socotit că acela este de aceeaşi vrednicie şi fire cu Dumnezeu. Iar la noi, smerirea firii omeneşti ne păzeşte şi nu ne lasă a crede că omul este de aceeaşi vrednicie şi fire cu Dumnezeu, măcar că se numeşte «chip al lui Dumnezeu». Deci, din acestea zise, încheiem că Fiul lui Dumnezeu unul născut, fiind amîndouă acestea (şi chip, şi nevăzut), Se osebeşte de Îngeri, care sînt şi ei nevăzuţi, dar nu sînt şi chipuri ale lui Dumnezeu. Iar ca nevăzut, Se osebeşte şi de oameni, care se numesc şi ei «chipuri ale lui Dumnezeu» (după suflet adică), dar nu sînt şi nevăzuţi, pentru trupul cel materialnic. Deci doar Fiul cel Unul Născut este şi chip neschimbat al lui Dumnezeu. Şi, chiar dacă arienii se împotrivesc, zicînd că chipul nu este de o fiinţă cu cel dintîi chip, să audă cum *Scriptura* îl numeşte pe Sit «chip al lui Adam», căci zice: «A vieţuit Adam două sute treizeci de ani, şi a născut fiu după chipul său şi a chemat numele lui *Sit*» (Facerea 5:3). Deci Sit, care se numeşte «chip al lui Adam», nu este şi de o fiinţă cu Adam? Negreşit, de o fiinţă! Căci icoanele cele meşteşugite nu sînt de o fiinţă cu întîile chipuri, căci întîile chipuri sînt oameni însufleţiţi, vii şi cuvîntători, iar chipurile oamenilor sînt neînsufleţite, nevii şi necuvîntătoare; iar chipurile cele fireşti (pre-

a fi dintru a nu fi, ci a fost totdeauna împreună cu Tatăl şi în Tatăl, născut din El din veşnicie şi fără de început. Căci n-a fost cîndva Tatăl cînd n-a fost Fiul; ci, odată cu Tatăl, şi Fiul Care S-a născut din El. Căci, fără de Fiu, Dumnezeu-Părintele nu S-ar putea numi „Tată". Iar dacă ar avea Fiu mai în urmă, ar ajunge Tată după aceea, nefiind Tată înainte, şi astfel S-ar schimba din a nu fi Tată în a ajunge Tată, lucru mai rău decît orice hulă.[1] Căci este cu neputinţă să spunem că Dumnezeu este lipsit de însuşirea firească de a naşte. Iar însuşirea de a naşte stă în a naşte din El, adică din însăşi fiinţa Sa, ceva asemenea cu El după fire.

Şi este necuvios să spunem că naşterea Fiului s-a săvîrşit după oarecare vreme şi că fiinţa Lui este mai tîrzie decît fiinţa Tatălui, de vreme ce zicem că naşterea Fiului este „din El", adică din firea Tatălui. Iar dacă am zice că Fiul nu este dintru început împreună cu Tatăl din Care este născut, atunci aducem o schimbare în Ipostasul [persoana] Tatălui: anume că El nu a fost dintru început Tată, ci a devenit Tată pe urmă. În adevăr, chiar dacă lumea s-a făcut mai în urmă, totuşi nu s-a făcut din fiinţa lui Dumnezeu. Ea a fost adusă la a fi, prin voinţa şi prin puterea Lui, dintru a nu fi; dar prin aceasta nu urmează o schimbare a firii lui Dumnezeu. Naşterea este lucrarea prin care se scoate din fiinţa celui care naşte cel ce se naşte asemenea cu el după fiinţă. Iar aducerea întru fiinţă prin zidire este un fapt din afară, în care ceea ce se zideşte nu vine

cum sînt toţi fiii oamenilor) sînt de o fiinţă cu întîile chipuri, căci orice fiu este de aceeaşi fiinţă cu tatăl său" (Sfinţitul Teofilact, în tîlcuirea la epistolele lui Pavel). (*n. tr.*)

[1] Căci numai cele care au venit de la a nu fi la a fi, adică cele care sînt ca urmare a unei schimbări, doar acelea se schimbă. Iar Dumnezeu este Dumnezeu tocmai pentru că El este însăşi fiinţa, nefiind o vreme cînd să nu fi fost. De aceea este şi neschimbat, iar a spune că El Şi-a schimbat firea e acelaşi lucru cu a zice că El e făptură. (*n. tr.*)

din fiinţa celui care zideşte, aducînd aşadar [întru fiinţă], ci este cu totul osebit de el. La Dumnezeu, singurul nepătimitor, neschimbat şi totdeauna la fel, atît naşterea, cît şi zidirea este nepătimitoare. Căci – fiind prin fire nepătimitor şi nestricăcios, deoarece este simplu (necompus) – El nu este supus pătimirii şi nici stricăciunii – atît în naştere, cît şi în zidire – şi nici nu are nevoie de ajutorul cuiva.

Aşadar – pentru ca Acela Care naşte să nu sufere schimbare şi pentru a nu fi un Dumnezeu întîi şi un Dumnezeu pe urmă, primind adăugire – naşterea este la El fără de început şi veşnică, deoarece este lucrarea firii Sale şi vine din fiinţa Lui. La Dumnezeu, zidirea este lucrarea voinţei Lui şi nu este împreună-vecuitoare cu Dumnezeu, căci ceea ce se aduce la a fi de la a nu fi nu poate să fie împreună-vecuitor cu Cel fără de început şi cu Cel care este de-a pururea. Omul şi Dumnezeu nu lucrează la fel. Omul nu aduce nimic la a fi de la a nu fi, ci tot ceea ce săvîrşeşte, săvîrşeşte din materia pe care o are mai dinainte. El nu voieşte numai, ci şi cugetă mai întîi şi-şi închipuie în minte ce are să facă, şi apoi lucrează cu mîinile; suferă trudă şi osteneală, ba de multe ori nu izbuteşte, pentru că lucrul nu se face cum voieşte. Dumnezeu însă, voind numai, le-a adus pe toate la a fi de la a nu fi. Tot astfel, Dumnezeu nici nu naşte la fel cu omul. Căci Dumnezeu – fiind în afară de timp, fără de început, nepătimitor, nestricăcios, netrupesc, unic, fără de sfîrşit – naşte în afară de timp, fără de început, nepătimitor, nestricăcios şi fără de împreunare. Naşterea Lui de nepriceput nu are nici început, nici sfîrşit. La Dumnezeu, naşterea este în afară de timp, pentru că El e neschimbat; este nestricăcioasă, pentru că El e nepătimitor şi netrupesc; este fără de împreunare, tot din pricină că El e netrupesc şi din pricină că numai unul

Dumnezeu n-are nevoie de altcineva; este fără de sfîrşit şi fără de încetare, din pricină că El e fără de început şi în afară de timp, fără de sfîrşit şi este totdeauna la fel. Căci ceea ce este fără de început este şi fără de sfîrşit. Dar, negreşit, ceea ce este fără de sfîrşit prin dar nu e şi fără de început, după cum sînt îngerii. Prin urmare, Dumnezeu, Care este totdeauna, Îl naşte pe Cuvîntul Său – Care este desăvîrşit, fără de început şi fără de sfîrşit – pentru ca Dumnezeu să nu nască în vreme, El, Care îl are pe a fi mai presus de vreme. Omul însă – e vădit – naşte într-alt chip, deoarece el se află sub legea naşterii, a nimicirii, a stricăciunii, a înmulţirii, fiind îmbrăcat cu trup şi avînd în firea sa partea bărbătească şi pe cea femeiască. Şi aceasta din urmă pentru pricina că partea bărbătească are nevoie de ajutorul părţii femeieşti.

Dar milostiv să fie Cel care este mai presus de toate şi care covîrşeşte orice gîndire şi înţelegere! Sfînta sobornicească şi apostolească Biserică învaţă că Tatăl este deodată cu Fiul lui Unul-Născut, Care din El S-a născut, în afară de timp, fără de stricăciune, nepătimitor şi de nepriceput, cum numai Dumnezeul tuturor lucrurilor ştie. [Căci] – aşa cum focul este deodată cu lumina din el, nefiind mai întîi focul şi pe urmă lumina, ci deodată; şi aşa cum lumina se naşte totdeauna din foc şi este totdeauna în el, fără să se despartă deloc de el – tot astfel Se naşte şi Fiul din Tatăl, fără să Se despartă deloc de El, ci este pururea cu El. Dar, cu toate că lumina se naşte în chip nedespărţit din foc şi rămîne totdeauna cu el, ea nu are totuşi un ipostas al ei, deosebit de ipostasul focului, deoarece lumina este o însuşire firească a focului. Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu însă, deşi este născut din Tatăl în chip nedespărţit şi nedepărtat şi rămîne pururea cu El, are totuşi un Ipostas propriu, deosebit de Ipostasul Tatălui.

Cuvîntul Se numeşte şi „strălucire" (Evrei 1:3), din pricină că S-a născut din Tatăl fără împreunare şi în chip nepătimaş, în afară de timp, nestricăcios şi nedespărţit. Se numeşte Fiu şi „chip al Ipostasului părintesc" (Evrei 1:3), din pricină că este desăvîrşit, enipostatic şi întru totul asemenea Tatălui, afară de ne-naştere. Se numeşte „Unul-Născut"[1], pentru că singur El S-a născut într-un chip nemaintîlnit din singurul Tată. Căci nici o altă naştere nu se aseamănă cu naşterea Fiului lui Dumnezeu şi nici nu este alt Fiu al lui Dumnezeu. (Căci Sfîntul Duh purcede din Tatăl, însă nu în chip de naştere, ci în chip de purcedere. Acesta este alt chip de a fi necuprins de minte şi necunoscut, ca şi naşterea Fiului.) Pentru aceasta, toate cîte le are Tatăl sînt ale Lui, afară de ne-naştere, care nu arată deosebire de fiinţă, nici de dregătorie, ci chip de a fi. Spre pildă: Adam este nenăscut, căci este plăsmuit de Dumnezeu; Set este născut, căci este fiul lui Adam; Eva însă este purceasă din coasta lui Adam, căci ea nu a fost născută. Toţi aceştia nu se deosebesc unii de alţii prin fire, căci sînt oameni, ci numai prin chipul în care au ajuns la a fi.

Trebuie să se ştie că vorba „agenhton", scrisă cu un singur „n", înseamnă ceea ce este nezidit sau ceea ce nu s-a făcut; iar „agennhton", scrisă cu doi „n", arată ceea ce nu s-a născut. Potrivit primei însemnări, fiinţa se deosebeşte de fiinţă, pentru că una este fiinţa nezidită, adică „agenhtos" (scrisă cu un singur „n"), şi alta cea făcută sau zidită. Potrivit celei de a doua însemnări, fiinţa nu se deosebeşte de fiinţă, căci cel dintîi ipostas al oricărui fel de vietate este „agennhtos" (nenăscută), dar nu „agenhtos" (nezidită), căci ele au fost zidite de Ziditor şi aduse la a fi prin cuvîntul Lui. Nu s-au născut, pentru că nu era înaintea lor o altă vietate

[1] Ioan 1:14-18 ş. c. l. (*n. tr.*)

de acelaşi fel din care să se nască. Cele trei Ipostase ale Sfintei Dumnezeiri Se împărtăşesc de cea dintîi însemnare, „agenhtos", căci sînt de aceeaşi fiinţă şi nezidite. Celei de a doua însemnări nu Se împărtăşesc deloc, deoarece numai Tatăl este nenăscut „agenhtos", căci nu are fiinţarea de la un alt ipostas. Numai Fiul este născut, căci S-a născut fără de început şi în afară de timp din fiinţa Tatălui. Numai Duhul Sfînt purcede din fiinţa Tatălui, nu prin naştere, ci prin purcedere. Astfel ne învaţă *Sfînta Scriptură.*

Dar chipul naşterii şi al purcederii este nepătruns de minte. Trebuie să se ştie şi aceasta: că fericitei Dumnezeiri nu I-a fost dat de noi numele de „părintime", de „fiime" şi de „purcedere"; ci, dimpotrivă, ele ni s-au împărtăşit nouă de acolo, după cum spune dumnezeiescul apostol: „Pentru aceasta, îmi plec genunchii în faţa Tatălui, de la Care este orice părintime în cer şi pe pămînt" (Efeseni 3:14, 15).[1]

Iar dacă zicem că Tatăl este „începutul Fiului" şi „mai mare" decît Fiul, nu zicem că El e înaintea Fiului în timp sau în fire, căci prin Fiul a făcut veacurile. Şi întru nimic

[1] Stihuri care au acest înţeles, după Teofilact: „Zice: Fiindcă voi, cei din «neamuri», aţi fost iubiţi de Dumnezeu atîta şi aţi luat şi veţi lua de la El atît de mari şi de neînţelese bunătăţi, atunci şi eu, propovăduitorul şi învăţătorul vostru, mă rog să vi se dea darul lui Hristos, Cel ce locuieşte întru voi, ca prin el (prin dar) să înţelegeţi bunătăţile acestea şi să recunoaşteţi cît de mult aţi fost iubiţi de Dumnezeu. Şi a zis: «plec genunchii mei» ca să arate şi cu forma rugămintea adusă lui Dumnezeu cu umilinţă pentru dînşii. Şi zice că toată «părintimea» vine de la Părintele cel mai presus de toate. Şi numeşte neamurile oamenilor de pe pămînt «părintimi», pentru că aşa obişnuieşte a le numi *Dumnezeiasca Scriptură*, de la numele părinţilor lor pămînteşti. Iar pe cetele şi adunările Îngerilor ce sînt în cer le numeşte «părintimi» fiindcă acolo nu sînt neamuri, căci nici un Înger nu naşte sau se naşte. Aşadar Dumnezeu-Părintele a făcut «părintimile» – şi pe cele de sus, şi pe cele de jos – şi cîţi se numesc «părinţi» se numesc aşa de la Dînsul."

altceva nu Se deosebeşte decît numai în ceea ce priveşte pricinuirea, adică Fiul a fost născut din Tatăl, iar nu Tatăl din Fiul; şi spunem că Tatăl este pricinuitorul Fiului în chip firesc, după cum spunem că nu focul se trage din lumină, ci lumina din foc. Prin urmare, cînd auzim că Tatăl este „temeiul Fiului" şi „mai mare" decît Fiul, să înţelegem aceasta cu privire la pricinuire. Şi – aşa cum nu spunem că focul are o fiinţă, iar lumina alta – tot astfel nu este cu putinţă să spunem că Tatăl are o fiinţă şi Fiul alta, ci una şi aceeaşi. Şi – aşa cum spunem că focul luminează prin lumina care iese din el, dar nu zicem că lumina din el este un organ slujitor al focului, ci mai degrabă o putere firească – tot astfel spunem că toate cîte le face Tatăl le face prin Fiul Său Unul-Născut, nu ca printr-un organ slujitor, ci prin o putere firească şi ipostatică. Şi, aşa cum spunem că focul luminează şi iarăşi spunem că lumina focului luminează, tot astfel „toate cîte face Tatăl, de asemenea face şi Fiul" (Ioan 5:19). Dar lumina nu are un ipostas propriu, deosebit de ipostasul focului. Fiul însă este un Ipostas desăvîrşit, nedespărţit de Ipostasul Tatălui, după cum am arătat mai sus.

Este cu neputinţă să se găsească în lume o pildă care să înfăţişeze desăvîrşit chipul de a fi al Sfintei Treimi în Ea Însăşi. Căci cum este cu putinţă ca ceea ce este făcut, alcătuit, stricăcios, schimbător, scris împrejur, care are formă şi este pătimitor, să arate în chip limpede fiinţa dumnezeiască cea mai presus de fiinţă şi liberă de toate acestea? Şi este lucru arătat că toată zidirea este sub cele mai multe dintre acestea şi toată după firea ei este supusă stricăciunii.

De asemenea, credem şi întru unul Sfîntul Duh, Domnul de viaţă făcătorul, Care purcede din Tatăl şi Se odihneşte în Fiul, împreună închinat şi slăvit cu Tatăl şi cu Fiul, ca Cel

ce este de-o-ființă și împreună veșnic. Duhul Cel din Dumnezeu, Cel drept, Cel stăpînitor, Cel ce este izvorul înțelepciunii, și al vieții și al sfințeniei; Dumnezeu împreună cu Tatăl și cu Fiul fiind și numindu-Se, atotlucrător, atotputernic, nemărginit întru putere; Care stăpînește toată zidirea, și nu este stăpînit; Care îndumnezeiește, nu Se îndumnezeiește; Care împlinește, nu Se împlinește; Care împărtășește, nu Se împărtășește; Care sfințește, nu Se sfințește; mîngîietor, ca Cel ce primește rugăciunile tuturor; întru toate asemenea cu Tatăl și cu Fiul; Care de la Tatăl Se purcede și prin Fiul Se dă și Se face împărtășit de toată zidirea; și singur zidește, și dă ființă tuturor, și sfințește și ține; ipostatic, adică fiind întru al Său deosebit Ipostas, nedespărțit și nedepărtat de Tatăl și de Fiul; și toate avînd cîte are Tatăl și Fiul, afară de nenaștere și de naștere. Pentru că Tatăl este nepricinuit și nenăscut, căci nu este din cineva (căci de la Sine are pe a fi); nici nu are ceva din cele ce are de la altul, ci El mai vîrtos este începătura și pricina tuturor de a fi și de a fi precum sînt. Iar Fiul [este] din Tatăl cu chip de naștere; iar Duhul Sfînt [este] și El din Tatăl, dar nu cu chip de naștere, ci de purcedere. Și ne-am învățat că este deosebire a nașterii și a purcederii, dar nicicum care este chipul deosebirii. Însă împreună întru aceeași dată este din Tatăl și nașterea Fiului, și purcederea Sfîntului Duh.

Deci toate cîte au Fiul și Duhul de la Tatăl le au, și pe însăși a fi. Și, de nu ar fi Tatăl, nici Fiul nu ar fi, nici Duhul. Și, de nu ar avea Tatăl ceva, nici Fiul și nici Duhul nu ar avea. Și pentru Tatăl, adică pentru că este Tatăl, sînt Fiul și Duhul. Și pentru Tatăl au Fiul și Duhul toate cele ce au, adică pentru că le are Tatăl pe ele, afară de nenaștere, și de naștere și de purcedere. Căci numai întru aceste însușiri

ale Ipostasurilor Se deosebesc între Dînsele cele trei Sfinte Ipostasuri, Ele nedespărțindu-Se cu ființa, ci cu semnul cel închipuitor al Ipostasului Său nedespărțit.

Și zicem că fiecare din Cele trei are Ipostas desăvîrșit, ca nu din trei ipostasuri nedesăvîrșite să înțelegem o fire alcătuită desăvîrșită, ci în trei Ipostasuri desăvîrșite să cunoaștem o ființă singuratică mai presus și mai-nainte de toată săvîrșirea. Căci lucrul ce se încheie din nedesăvîrșite este fără de îndoială alcătuit, iar din Ipostasuri desăvîrșite este cu neputință a face alcătuire. Pentru aceea nici nu zicem că neamul este *din* ipostasuri, ci *în* ipostasuri. Iar nedesăvîrșite le zicem pe cele ce nu păzesc chipul lucrului ce se săvîrșește dintr-însele. Căci piatra, și lemnul, și fierul sînt fiecare deosebi desăvîrșite după firea lor. Iar către casa ce se săvîrșește dintr-însele nu sînt desăvîrșite, căci nici una dintru acestea nu este singură casă. Așadar, desăvîrșite zicem că sînt Ipostasurile, ca să nu socotim alcătuire la dumnezeiasca fire. Pentru că alcătuirea este începătură și pricină a despărțirii. Și iarăși zicem că Cele trei Ipostasuri sînt Unele întru Altele, ca să nu aducem mulțime și gloată de Dumnezei. Și așa, adică prin Cele trei Ipostasuri, înțelegem că nu este nici o alcătuire sau amestecare [a firii dumnezeiești]. Iar prin aceasta – că cele trei Ipostasuri sînt de-o-ființă, și Unele întru Altele, și că au aceeași voință, și lucrare, și putere, și stăpînire, și mișcare (ca să zic așa) – cunoaștem că nu este nici o despărțire, și că este un Dumnezeu, și că un Dumnezeu cu adevărat sînt și Dumnezeu[-Tatăl], și Cuvîntul, și Duhul Lui.

Și se cuvine a ști că una este a se vedea cu lucrul, și alta a se vedea cu mintea și cu cugetul. Deci, la toate zidirile, despărțirea ipostasurilor se văd cu lucrul. Căci cu lucrul se

vede despărţit Petru de Pavel. Iar împărtăşirea, şi împreunarea şi unimea se vede cu mintea şi cu cugetul. Căci cu mintea socotim că Petru şi Pavel sînt de aceeaşi fire şi au o fire de obşte; căci fiecare dintre dînşii este jivină cuvîntătoare muritoare şi fiecare este trup însufleţit cu suflet cuvîntător şi gînditor. Deci această fire de obşte este văzută cu mintea. Pentru că nici ipostasurile nu sînt unele întru altele, ci fiecare deosebit şi de-oparte. Adică fiecare ipostas stă despărţit singur, avînd multe care îl despart pe el de celălalt: pentru că şi cu locul sînt depărtaţi, şi cu vremea se deosebesc, şi cu socoteala se despart, şi cu puterea, şi cu faţa (adică cu chipul), şi cu deprinderea şi aşezarea trupului, şi cu vrednicia, şi cu dregătoria, şi cu toate însuşirile cele închipuitoare. Iar mai mult decît cu toate ipostasurile se deosebesc cu aceasta, că nu sînt unele întru altele, ci despărţite. Pentru aceasta se şi zic „doi oameni", şi „trei" şi „mulţi".

Şi aceasta este cu putinţă a o vedea la toate lucrurile cele zidite; iar la Sfînta, şi cea mai presus de fiinţă, şi decît toate mai înaltă şi necuprinsa Treime, împotrivă. Căci acolo obştimea şi unimea se vede cu lucrul, pentru cea împreună pururea vecuire, şi aceeaşi fiinţă, şi lucrare, şi voinţă, şi unire a socotelii, şi aceeaşi stăpînire, şi putere, şi bunătate, şi aceeaşi pornire a mişcării; nu am zis: „asemănare", ci: „aceeaşi". Pentru că o fiinţă, o bunătate, o putere, o voinţă, o lucrare, o stăpînire – una zic – este şi aceeaşi; nu trei asemenea una cu alta, ci una şi aceeaşi mişcare a cîte trei Ipostasurilor. Pentru că fiecare dintr-Însele nu are unime către cealaltă mai puţin decît către Sine; adică întru toate una sînt Tatăl, şi Fiul şi Sfîntul Duh, afară de nenaştere, şi de naştere şi de purcedere. Iar despărţirea se vede cu cugetul. Pentru că un Dumnezeu cunoaştem, iar deosebirea o înţelegem nu-

mai întru însuşiri: a părinţimii zic, şi a fiimii, şi a purcederii, potrivit pricinii, şi pricinuitului şi săvîrşirii Ipostasului, adică după chipul fiinţării. Căci nici depărtare a locului nu putem zice la Dumnezeirea cea nescrisă împrejur, precum la noi. Fiindcă Ipostasurile nu sînt Unele întru Altele încît să Se amestece Unul cu Altul; ci Se ţin Unul de Altul, după cuvîntul Domnului, Care a zis: „Eu întru Tatăl, şi Tatăl întru Mine" (Ioan 14:11). [La Ipostasurile Dumnezeirii nu este] nici deosebire a voinţei, sau a socotelii, sau a lucrării, sau a puterii, sau a altceva care naşte despărţirea cea cu lucrul şi cu totul desăvîrşită. Pentru aceea nici nu zicem că Tatăl, şi Fiul şi Sfîntul Duh sînt trei dumnezei, ci mai vîrtos zicem că Sfînta Treime este un Dumnezeu. Căci la un pricinuitor Se aduc Fiul şi Duhul, dar nu Se alcătuiesc, nici nu Se amestecă după amestecarea lui Sabelie. Fiindcă nu Se unesc – precum am zis – încît să Se amestece, ci încît să Se ţină Unul de Altul, şi au încăperea Unuia în Altul fără de nici o amestecare sau tulburare. Nici nu Se depărtează Unul de Altul şi nu Se taie cu fiinţa, după despărţirea lui Arie. Pentru că Dumnezeirea este neîmpărţită întru Cele despărţite, ca să zic în scurt. Aşa cum, în trei sori ce se ţin unul de altul şi nu sînt despărţiţi cu nici o depărtare de loc, una este amestecarea şi împreunarea luminii.

Deci – cînd căutăm la Dumnezeire şi la pricina cea întîi; şi la singură stăpînirea, şi la una şi aceeaşi mişcare şi voinţă (ca să zic aşa) a Dumnezeirii; şi la aceeaşi fiinţă, şi putere, şi lucrare şi domnie – una este ceea ce se vede de mintea noastră. Iar cînd luăm aminte la Acelea întru care este Dumnezeirea sau – ca să zic mai cu de-adinsul – Care sînt Dumnezeirea şi sînt din pricina cea întîi fără de ani, şi cu aceeaşi slavă, şi fără de depărtare, adică la Ipostasurile

Fiului şi Duhului, trei sînt Cele ce sînt închinate de noi. Unul este „Tată", Tatăl, şi fără de început, adică nepricinuit (căci nu este din cineva). Unul este „Fiu", Fiul, şi nu fără de început, adică nu nepricinuit (căci din Tatăl este; iar de vei lua şi vei socoti începutul de la vreme, este şi fără de început, pentru că Făcătorul vremilor nu este sub vreme). Unul este „Duh", Duhul Sfînt, Care iese din Tatăl, însă nu cu chip de fiime, ci de purcedere. Nici Tatăl depărtîndu-Se de nenaştere, pentru că a născut; nici Fiul de naştere, pentru că S-a născut din Cel nenăscut. Căci cum poate fi aceasta? Nici Duhul schimbîndu-Se sau în Tată sau în Fiu, pentru că S-a purces şi pentru că este Dumnezeu. Căci însuşirea este nemişcată, fiindcă altfel cum va rămîne însuşire, dacă se va mişca şi se va muta în alta? Căci, de ar fi Fiu Tatăl, nu ar fi Tată cu adevărat, pentru că unul este cu adevărat Tată. Şi, de ar fi Tată Fiul, nu ar fi cu adevărat Fiu, pentru că unul este cu adevărat Fiu. Şi unul este Duhul Sfînt.

Însă trebuie a şti că pe Tatăl nu-L zicem „din" cineva, ci Îl zicem pe El „Tată al Fiului". Iar pe Fiul nu-L zicem „pricină" şi nici „Tată", ci Îl zicem şi „din Tatăl", şi „Fiu al Tatălui". Iar pe Duhul cel Sfînt Îl zicem şi „din Tatăl", şi „Duh al Tatălui" Îl numim. Iar „din Fiul" nu-L zicem pe Duhul, ci „Duh al Fiului" Îl numim. „Căci, dacă cineva Duhul lui Hristos nu are (zice dumnezeiescul apostol), acesta nu este al Lui" (Romani 8:9). Şi mărturisim că prin Fiul S-a arătat şi Se dă nouă, căci zice: „A suflat şi a zis ucenicilor: Luaţi Duh Sfînt!" (Ioan 20:22). Căci din soare este raza şi strălucirea, fiindcă el este izvorul razei şi al strălucirii, dar prin rază se dă nouă strălucirea şi aceasta este ceea ce ne luminează şi se împărtăşeşte de noi. Iar pe Fiul nici „al Duhului" nu-L zicem, nici „din Duhul".

ANEXA 1

Vladimir Guette: Despre Filioque[1]

A doua erezie a papalităţii sau dogma sa în privinţa Treimii.

Această erezie este legată de dogma Sfintei Treimi. Nimeni nu grăieşte împotrivă că în Biserica Romană s-au adăugat în *Simbolul* de la Niceea – după zicerea: „Care din Tatăl purcede" – aceasta: „şi de la Fiul" [*Filioque*]. Aceste cuvinte cuprind o erezie vădită, adică o dogmă potrivnică aceleia care a fost primită de la începutul Bisericii? Este adevărat că dogma Romană este o greşeală nimicitoare a dogmei Treimii? Dacă este aşa, această greşeală va forma o erezie de care papalitatea va fi întîi de toate răspunzătoare. Noi recunoaştem că adăugirea în *Simbol* s-a făcut mai

[1] Acest text a fost luat din *Papalitatea eretică, expunere a ereziilor, erorilor şi inovaţiilor Bisericii Romane, de la despărţirea sa de Biserica Sobornicească, în veacul al IX-lea,* de Wladimir Guettée, doctor în teologia Bisericii Ortodoxe a Rusiei, Ed. Biserica Ortodoxă, Alexandria, 2001 (*n. ed.*).

întîi în Spania, în veacul al VII-lea; că Biserica Franţei a lucrat la răspîndirea ei, în veacul al VIII-lea; că papa Leon al III-lea se împotrivi adăugirii. Dar nu este mai puţin adevărat că, aproape după un veac, papalitatea primi această adăugire şi pilda sa o consfinţi pentru întregul Apus.

Acestea sînt fapte istorice asupra cărora noi n-avem să ne întindem, căci împotriva lor nu vorbeşte nici un teolog serios. Argumentul de căpetenie de care s-au folosit pentru a îndreptăţi adaosul făcut în *Simbol* este că cuvântul *„Filioque"* nu arată decît vechea credinţă şi că în toate timpurile Bisericile locale s-au bucurat de dreptul de a adăuga la *Simbol*. *Simbolul* primar – zic teologii Latini, şi mai ales P. Perrone – a primit adăugiri în diverse Biserici, fără ca pentru aceasta să se fi rupt unitatea între aceste Biserici. Biserica Romană [zic Latinii] a putut aşadar să adauge în *Simbolul* de la Niceea *Filioque*, fără ca Grecii [Ortodocşii] să aibă pricină de a sta împotrivă. Această judecată este mincinoasă din toate punctele de vedere. Mai întîi că nu a fost un *Simbol* originar cu o formă primită de obşte. Fiecare Biserică de sine stătătoare îşi avea *Simbolul* său; în toate simbolurile sînt arătate aceleaşi crezuri de căpetenie ale Creştinismului; iar deosebirile dintre ele în vorbe nu strică nicicum temeiul credinţei, care era acelaşi în toate Bisericile. Aşadar este mincinos a zice că un simbol originar primit de obşte [catolic] a fost schimbat în nişte locuri de mai puţină însemnătate în unele Biserici locale. Chiar dacă acest fapt ar fi adevărat, adăugirea lui *Filioque* nu ar fi mai puţin nelegiuită, pentru două cuvinte: mai întîi, el s-a făcut împotriva unei opriri a Sinodului Ecumenic de la Efes, care a hotărît să nu adauge nimeni nimic în *Simbolul* care se primise în timpul său; mai mult, pentru că această adăugire cuprinde o mare greşeală.

Fără îndoială, atunci cînd o erezie nouă ar cere o nouă încredinţare a credinţei Bisericii, un sobor a toată lumea ar avea dreptul de a adăuga în *Simbol* cuvintele trebuitoare mărturisirii încredinţate şi limpezi a vechii credinţe. Dar nu este astfel împrejurarea adăugirii cuvântului *Filioque* adus în simbol de o Biserică locală, aceea a Spaniei, care nu avea pentru aceasta nici o putere. Dacă Biserica Franţei a mărturisit în urmă aceeaşi adăugire şi dacă, în sfîrşit, Roma încuviinţă a-l primi după mai bine de un veac de îndoială şi trase în greşeală restul Bisericilor apusene, toate acestea nu alcătuiesc glasul Bisericii universale, recunoscînd credinţa sa de început. Adăugirea, fiind numai şi numai apuseană, este chiar prin aceea nelegiuită şi constituie o violare vădită a unei legi ieşite chiar de la autoritatea Bisericii prin organul soborului a toată lumea de la Efes. Adăugirea cuvântului *Filioque* în *Simbol* este cu atît mai nelegiuită cu cît el cuprinde o greşeală nimicitoare a dogmei Treimii, dogmă care alcătuieşte temelia Creştinismului.

De cînd au primit adaosul în Apus, s-au străduit a dovedi că credinţa arătată printr-însul este credinţa primelor veacuri şi a întregii Biserici de început. S-au sprijinit pe multe scrieri, pe care avură grija de a le tîlcui într-un înţeles favorabil tezei pe care voiau să o susţină. Aceste scrieri pot fi aşezate în trei categorii: cele dintîi sînt cu totul născocite, cele de al doilea sînt esenţial alterate, cele de al treilea sînt rău tălmăcite.

Un învăţat teolog, Zoernicaw, şi-a consacrat viaţa cercetării tuturor scrierilor legate de această pricină. Urmarea cercetărilor sale a fost că Biserica de Răsărit are dreptate, că Bisericile apusene nu se puteau pune mai presus de tradiţia cea veche. Această încheiere duse la o alta: la a adevărului

Bisericii de Răsărit, în care intră [şi el], după ce s-a lepădat de greşelile Protestantismului. Desigur nu ne vom apuca să refacem lucrarea lui Zoernicaw. Dar este de trebuinţă, pentru a încredinţa papalitatea de erezia în privinţa dogmei Treimii, de a vedea care a fost credinţa cea veche şi care este aceea pe care o susţine ea astăzi. Pentru a înţelege bine scrierile Părinţilor, de care s-a abuzat înspăimîntător asupra acestei chestiuni, trebuie mai întîi să arătăm credinţa de obşe privitoare la Treime, după cele mai vechi monumente de credinţă ale Bisericii. Iat-o:

În *unicul* Dumnezeu sînt trei *Persoane* şi o singură fiinţă. Cele trei Persoane au aşadar ceva *de obște* şi ceva *deosebit*. Ceea ce este *de obște* este fiinţial; ceea ce este *deosebit* e *personal*. Atributul *personal* şi *distinctiv* al Tatălui este că El e *tată* sau *principiu*; atributul *personal* şi *distinctiv* al Fiului este că El e *fiu* sau *născut*; atributul *personal* şi *distinctiv* al Sfîntului Duh este că El *purcede* sau *iese*. Din Cine purcede El? Sfîntul Ioan, în *Evanghelia* sa, zice arătat că El *purcede din Tatăl* (Ioan 15:26). El nu ar putea într-adevăr să purceadă *din Fiul*, fără cà Fiul să fie *principiu* ca şi Tatăl. Dacă Fiul ar fi *principiu* într-o măsură oarecare, El ar fi părtaş la atributul *personal* şi *distinctiv* al Tatălui; persoana Sa s-ar asemui cu a Tatălui, şi dogma treimică nu ar mai fi, pentru că ea nu este decît dacă fiecare atribut personal rămîne deosebit şi necomunicabil.

Toate scrierile Părinţilor aduse de teologii Latini şi de care ei abuzează nu se pot lega decît la ceea ce este fiinţial în Treime. Minciuna judecăţii lor stă în aceea că ei le leagă, cu ajutorul sofismelor subţiri şi adesea neînţelese, la ceea ce este *personal*, fără a voi să se încredinţeze că, făcînd astfel, ei zic că toţi Părinţii fie n-au primit dogma întemeietoare a

Creştinismului, fie au fost atît de lipsiţi de minte, încît au mărturisit un adevăr pe care de fapt îl nimiceau prin judecăţile lor. Printre Părinţii Latini, acela de care s-a abuzat mai mult – şi care, trebuie să o recunoaştem, dă scrierile cele mai încredinţate pentru a întări dogma romană – este Fericitul Augustin, episcopul Hyponnei. În tratatele sale asupra Sfîntului Ioan şi în tratatul despre Treime, el pare aşa de încredinţat de purcederea din Tatăl şi *din Fiul*, încît cineva l-ar lua drept un apărător nou al acestei greşeli. Cu toate acestea, într-însele nu este nimic de felul acesta, şi însuşi Fericitul Augustin este cel care ne-o dovedeşte într-o frază pe care apărătorii greşelii romane s-au păzit cu totul de a o cita. După ce s-a întins foarte mult în privinţa legăturilor *fiinţiale* care sînt între Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh, doctul scriitor zice aşa, la sfîrşitul tratatului său despre Treime (§ 47): „Sfîntul Duh purcede din Tatăl *principialmente* (ca din principiul Său); El purcede şi dintr-Unul şi dintr-Altul [din Tatăl şi din Fiul] *comunamente* (*nota traducătorului*: adică socotit după relaţiile fiinţiale). Dacă El ar purcede din Fiul *principialmente*, L-am zice că este Fiul Tatălui şi al Fiului, pentru că Amîndoi L-ar fi născut, *ceea ce este cu totul împotriva bunului simț*. Aşadar Sfîntul Duh nu S-a născut dintr-Amîndoi, ci El purcede dintr-Amîndoi, fiind Duhul Amîndurora."

Citindu-l cineva pe Sfinţitul Augustin, după ce a judecat această zicere, înţelege foarte lămurit că cuvîntul *a purcede* este luat de el în două înţelesuri: *a-şi avea originea din* şi *a ieşi din*. În primul înţeles, este împotriva *bunului simț* a zice că Sfîntul Duh *purcede din Fiul*; în al doilea înţeles, Sfîntul Duh *vine din Tatăl în Fiul*, Care-L trimite în această lume, Îl dă lumii. Sfinţitul Augustin întăreşte aceste două dogme: că *principialmente* (ca din principiul Său), Sfîntul Duh nu pur-

cede decît din Tatăl; că Fiul nu-L are [pe Sfîntul Duh] decît din Tatăl. Astfel, el grăieşte arătat împotriva dogmei romane că Sfîntul Duh purcede din Tatăl *şi* din Fiul ca dintr-un principiu unic; sau *prin Fiul*, ca mijloc prin care El ar fi lucrat. Asemuind cineva şi apropiind deosebitele scrieri ale Sfinţitului Augustin legate de aceeaşi pricină, vede fără nici o greutate că nu s-a putut face dintr-însul un părtinitor al greşelii ascunse sub *Filioque* decît tălmăcind într-un înţeles greşit un cuvînt pe care el îl înţelegea într-un înţeles ortodox.

La Părinţi, este o îndoită zicere pentru a arăta legăturile Sfîntului Duh cu Tatăl şi cu Fiul. Părinţii Greci nu se servesc decît de ziceri potrivite cu cele ale *Evangheliei* (*ecporevesthai, ecporevsis, ecporevma*), pentru a arăta purcederea din Tatăl ca *Principiu al Duhului*. Ei întrebuinţează alte cuvinte care nu au decît înţelesul de comunicare pentru a însemna acţiunea Fiului trimiţînd pe Duhul, pe Care-L avea de la Tatăl. Vom dovedi aceasta în cursul acestei lucrări. Tot aşa este şi la Părinţii Latini, care se servesc de cuvintele *fons, spiratio* sau altele la fel pentru a zice că Sfîntul Duh *vine prin Fiul*; dar care păstrează cuvîntul *processio* pentru a exprima actul veşnic prin care Duhul purcede din Tatăl ca din principiul Său. Vom dovedi de asemenea şi aceasta. Toată măiestria teologilor Latini stă în aceea că ei tîlcuiesc în înţelesul de *purcedere veşnică* toate cuvintele întrebuinţate de Părinţi pentru a arăta fie legătura *veşnică* şi fiinţială care există între Fiul şi Sfîntul Duh, fie trimiterea ori misiunea Sfîntului Duh prin Fiul. Prin mijlocirea acestei procedări, ei au putut revendica tradiţia catolică [sobornicească], aceea care-i osîndeşte în chip arătat.

După aceste consideraţii generale, vom intra în cercetarea mai încredinţată a dogmei Părinţilor Bisericii, spre a

vedea care a fost credinţa de început, cu care vom asemui în urmă dogma romană. Mai înainte de a cita scrierile în care Părinţii au învăţat – fie ca ecouri ale credinţei din timpul lor, fie ca teologi – va fi bine să facem cunoscut înţelesul pe care ei l-au dat textelor *Scripturii* citate de Apuseni în sprijinul părerii lor. În acest chip, vom tîlcui *Scriptura* după regula catolică [sobornicească], şi tîlcuirile Bisericii ne vor învăţa adevărata lor dogmă.

Scriptura cuprinde această zicere: „Iar cînd va veni Mîngîietorul – pe Care Eu Îl voi trimite de la Tatăl, Duhul Adevărului, Care din Tatăl purcede –, Acela va mărturisi pentru Mine" (Ioan 15:26). Este oare adevărat că această zicere: „Care din Tatăl purcede", arată *purcederea veşnică* a Duhului Sfînt, iar nu trimiterea Sa *în timp*? Dacă ar arăta trimiterea Sa *în timp*, ar trebui să primim că Mîntuitorul a arătat acelaşi înţeles prin cuvintele: „Care purcede" şi „Eu vă voi trimite". Dar este de ajuns a băga de seamă cineva că lucrarea de a purcede este arătată printr-un verb *în prezent* ca o lucrare *care este*; iar a doua este arătată printr-un verb *în viitor*, ca o lucrare *care încă nu este*, pentru ca acela să se încredinţeze că Iisus Hristos a avut în vedere două lucrări deosebite: cea dintîi avîndu-L pe Tatăl ca principiu, a doua prin care El Însuşi este *lucrător din partea Tatălui*. Purcederea veşnică din Tatăl şi trimiterea în timp de la Tatăl prin Fiul sînt aşadar foarte limpede arătate în zisa scriere. Iisus Hristos a arătat totdeauna în acelaşi chip trimiterea sau comunicarea Duhului: „...şi alt Mîngîietor *va* da" (Ioan 14:16); „...pe Care Tatăl Îl *va trimite* în numele Meu" (Ibid. 26); „...pe Care Eu Îl *voi trimite* de la Tatăl" (Ibid. 15:26). Iată tîlcuirile Părinţilor Bisericii:

Sfîntul Vasilie al Chesariei zice aşa: „Duhul lui Dumnezeu *purcede din Tatăl*, adică *din gura Sa*; nu-L lua aşadar

ca ceva din afară, zidit, ci propovăduieşte-L ca avîndu-Şi de la Dumnezeu *ipostasul Său*" (omilie la *Psalmul 32*). Sfîntul episcop al Chesariei înţelege aşadar foarte bine prin cuvîntul *a purcede* actul veşnic prin care este produs Sfîntul Duh. În omilia împotriva Sabelienilor, el dă acelaşi înţeles cuvîntului *a purcede*: „Fiul – zice el – este ieşit din Tatăl, iar Duhul purcede din Tatăl: Unul prin naştere, Celălalt într-un chip de nespus." El pune astfel pe aceeaşi linie cele două lucrări veşnice *din Tatăl*, deosebindu-le cu totul pe una de alta şi nedîndu-le ca principiu decît pe Tatăl.

„Rămînînd în hotarele care ni s-au pus – zice Sfîntul Grigorie Teologul, în cuvîntul 29 asupra teologiei –, noi Îl propovăduim pe Acela care este născut şi pe Acela care *purcede din Tatăl*, după cum *a zis Însuşi* Dumnezeu-Cuvîntul." Sfîntul Grigorie înţelegea aşadar despre *lucrarea veşnică* cuvîntul *a purcede* zis de Iisus Hristos, şi el dă această lucrare numai Tatălui.

Sfîntul Ioan Hrisostomul este de asemenea explicit: „După cum – zice el, în *Omilia la Sfîntul Duh*[1] – este scris: «Duhul lui Dumnezeu» (Matei 12:28) şi în alt loc: „«Duhul cel de la Dumnezeu» (I Corinteni 2:11), aşa este zis: «Duhul Tatălui» (Matei 10:20). Şi, pentru ca tu să nu vezi aici o simplă analogie, Mîntuitorul încredinţează acest cuvînt, zicînd: «Iar cînd va veni Mîngîietorul, Duhul adevărului, *Care din Tatăl purcede...*» Acolo, Duhul purcede din Dumnezeu; aici, *din Tatăl*. Aşa cum, vorbind de Sine Însuşi, zice: «...am ieşit de la Dumnezeu» (Ioan 16:27), tot astfel, vorbind de

[1] Unii învăţaţi contestă autenticitatea acestei omilii, pe care alţii o privesc ca foarte autentică. Cei dintîi, cu toată pretenţia ce fac că nu este a sfîntului patriarh al Constantinopolei, convin că ea este demnă de el şi de un scriitor dintr-aceeaşi epocă. Această declarare este de ajuns pentru ca să poată face cineva apel la mărturia sa. (*n. aut.*)

Sfîntul Duh, mărturiseşte că Acesta *purcede din Tatăl*. Prin urmare, Duhul este în acelaşi timp şi Duhul lui Dumnezeu, şi Duhul Care vine de la Dumnezeu-Tatăl şi *purcede din Tatăl*. Ce însemnează cuvîntul *a purcede*? Iisus Hristos nu zice: *S-a născut*. Fiul *este născut* din Tatăl, Sfîntul Duh *purcede din Tatăl*. Care este înţelesul cuvîntului *purcede*? Ca să nu-L ia cineva pe Duhul drept Fiul, *Scriptura* nu întrebuinţează cuvîntul *S-a născut*, ea zice că El *purcede din Tatăl*, ea Îl înfăţişează *purcezînd* ca apa din izvorul său. Cine este Cel ce *purcede*? Sfîntul Duh. Cum? Ca apa din izvorul său. Dacă Sfîntul Ioan, mărturisind despre Sfîntul Duh, Îl numeşte *apă vie* (Ioan 7:38) şi dacă Tatăl zice despre Sine Însuşi: «M-au lăsat pe Mine, Care sînt izvor de apă vie» (Ieremia 2:13), Tatăl este izvorul Sfîntului Duh, pentru că Duhul *purcede* dintr-Însul."

Nu putea cineva să arate mai bine înţelesul cuvintelor Mîntuitorului: „*Care din Tatăl purcede*". Se poate zice că toţi Părinţii le-au înţeles astfel *despre lucrarea veşnică* şi că soborul al doilea a toată lumea le-a tîlcuit în acelaşi chip, adăugîndu-le în *Simbol* pentru a arăta această lucrare veşnică. A le tîlcui cineva altfel este nu numai a schilodi textul în el însuşi, dar şi a se despărţi de tradiţia catolică [sobornicească] şi a alege mai bine tîlcuirea sa *individuală* aceleia *de obşte* a Bisericii.

Teologii apuseni, care nu îndrăznesc să spună că cuvintele lui Iisus Hristos nu privesc la lucrarea veşnică ce Îl produce pe Sfîntul Duh, pretind că Mîntuitorul, zicînd: „Care din Tatăl purcede", nu L-a exclus pe Fiul, pentru că Tatăl şi Fiul au aceeaşi fiinţă. Dacă socoteala Apusenilor este bună, atunci dintr-însa trebuie să tragem încheierea că Sfîntul Duh purcede *şi din Sine-Însuşi*, pentru că El are aceeaşi fiinţă cu

Tatăl şi cu Fiul! Dacă dă cineva fiinţei dumnezeieşti ceea ce face anume *deosebirea Persoanelor*, va trebui să primească şi că lucrările proprii Tatălui sînt de obşte Fiului şi Sfîntului Duh, şi reciproc! Şi astfel se va nimici cu desăvîrşire taina Sfintei Treimi. Teologii apuseni nu ar fi săvîrşit străina hulă dacă ar fi cunoscut aceste frumoase cuvinte ale Sfîntului Grigorie al Nazianzei: „Veşnicia şi dumnezeirea sînt de obşte Tatălui, Fiului şi Sfîntului Duh; dar este al Fiului şi al Sfîntului Duh de a-Şi avea fiinţa lor de la Tatăl. Însuşirea deosebitoare a Tatălui este de a fi nenăscut; a Fiului, de a fi născut; a Duhului, de a purcede" (*Cuvîntul 25*). A da unei Persoane însuşirea care o deosebeşte de Dînsa pe o Alta, este a amesteca două Persoane şi a nimici Treimea. Să-l ascultăm încă pe Sfîntul Grigorie al Nazianzei: „Dacă Fiul şi Duhul sînt împreună-veşnici cu Tatăl, pentru ce nu sînt ca şi El *fără principiu*? Pentru că *Ei sînt din Tatăl*, cu toate că nu sînt după Tatăl."

Sfîntul Duh este a treia Persoană, zice părintele Perrone, aşadar Fiul este *înaintea Lui* în ordinea producerii şi a contribuit la purcederea Sa. Oare aceasta nu înseamnă a nega pe faţă împreună-veşnicia celor trei Persoane dumnezeieşti? Nu înseamnă a aşeza în *timp* purcederea Sfîntului Duh şi prin urmare a face din Sfîntul Duh o simplă făptură? La asemenea hule au fost aduşi teologii apuseni prin silinţele lor de a zădărnici cuvintele *Sfintei Scripturi*!

În sfîrşit, e de ajuns a asemui între ele toate cuvintele lui Iisus Hristos pentru a vedea că, ori de cîte ori vorbeşte de *trimiterea* Sfîntului Duh, El o pune în seama Tatălui şi a Lui Însuşi; dar că, vorbind despre *purcedere*, nu o pune *decît în seama Tatălui*, nu-L pomeneşte decît pe Tatăl. Nu este vădit că El stabileşte astfel o deosebire esenţială între *trimitere*, care este de obşte Tatălui şi Fiului, şi *purcedere*, care este numai a Tatălui? Mai toţi teologii apuseni au socotit aşa în privinţa cuvintelor Mîntuitorului: „Vă voi trimite... etc.": dacă Fiul Îl *trimite* pe Duhul, aceasta este pentru că Duhul purcede dintr-Însul. Din această socoteală, ar urma că în Treime o Persoană n-ar putea fi trimisă de o Alta fără *a purcede* dintr-Însa. Atunci, ar trebui să zicem că Fiul *purcede din Duhul* pentru că *a fost trimis de El*, după cuvîntul acesta al lui Isaia, pe care Iisus Hristos Şi l-a dat şi Lui: „Duhul Domnului peste Mine; pentru care M-a uns şi *M-a trimis* a binevesti..." (Luca 4:18).[1] Sfinţii Părinţi au socotit *trimiterea* ca un act de obşte Tatălui, Fiului şi Sfîntului Duh, din pricina unităţii de fiinţă care e între Dînşii; pentru aceasta, *trimiterea* Fiului este pusă în seama *Sfîntului Duh şi a Tatălui*, iar *trimiterea* Sfîntului Duh în seama *Tatălui şi a Fiului*; dar ei nu pun decît în seama Tatălui *purcederea Sfîntului Duh* şi *naşterea Fiului*. Aceiaşi teologi ai Bisericii n-au socotit trimiterea decît privitoare *la manifestarea ad extra* – sau a Fiului, sau a Sfîntului Duh –, căci Dumnezeirea e *una* şi nu poate fi *trimisă deosebi*. Această dogmă a predaniei catolice [sobornicești] doboară toate raţionamentele mincinoase ale părtinitorilor purcederii *ex Filio*. Să citâm textele cîtorva Părinţi asupra celor două puncte pomenite aici mai sus.

[1] Loc pe care Sfinţitul Teofilact îl tîlcuieşte aşa:

„Duhul Domnului «M-a uns», adică M-a afierosit, M-a rînduit să binevestesc «săracilor», adică «neamurilor» [păgînilor], care – neavînd nici *Lege*, nici prooroci – erau cu adevărat în multă sărăcie." La care Sfîntul Eftimie Zigadinos adaugă: „Ca om zice că «dumnezeirea Domnului, adică a Fiului, [este] peste Mine, Iisus, adică Dumnezeu S-a unit cu Mine»; căci prin «Duh» [trebuie] să înţelegi aici dumnezeirea Fiului. Şi Duhul Domnului – zice – [este] peste Mine ca să se mîntuiască oamenii. Căci aceasta se înţelege din afară şi este arătată din cuvîntul pe care-l zice pe urmă: «pentru care», adică «pentru care pricină M-a uns Dumnezeu pe Mine, [Iisus] omul». Şi nu M-a uns cu untdelemn, precum îi ungeau pe împăraţi, ci cu dumnezeirea." (*n. ed.*)

Sfîntul Ioan Hrisostomul: „Cînd Îl auzi pe Hristos zicînd: «Eu vă voi trimite pe Duhul», nu lua aceasta după dumnezeire, căci Dumnezeu nu poate fi trimis."

Zoernicaw a citat o mulțime de alte texte analoge trase din Părinți, precum și privitoare la trimiterea Fiului de Sfîntul Duh. Sfîntul Ambrozie rezumă desăvîrșit această dogmă a Bisericii, astfel: „Tatăl cu Duhul Îl trimit pe Fiul, de asemenea Tatăl cu Fiul Îl trimit pe Duhul. Așadar, dacă Fiul și Duhul Se trimit Unul pe Altul după cum Îi trimite Tatăl, aceasta nu este urmarea *unei atîrnări oarecare*, ci *a unei împărtășiri de putere*" (*Pentru Duhul Sfînt*). Într-o altă lucrare, același teolog zice așa: „Fiul a zis: «Care purcede din Tatăl»; aceasta este în vederea originii (*propter originem*). El a mai zis: «Vi-L voi trimite»; aceasta este în vederea *împărtășirii și a unității ființei.*" Sfințitul Ieronim zice la fel: „Sfîntul Duh, Care *purcede din Tatăl* și Care, datorită *împărtășirii de ființă, este trimis* de Fiul" (cuvîntul al XVI-lea la *Ieremia*). Sfîntul Chiril al Alexandriei zice de asemenea: „Fiul *dă pe Duhul* ca al Său din pricina unității ființei Sale cu ființa Tatălui" (tîlcuirea la Ioan).

Trebuie să însemnăm că *Sfînta Scriptură* nu pune în seama Tatălui nici un act *ad extra* pe care să nu-l fi făcut prin Sfîntul Duh sau prin Fiul. Pentru aceasta, Părinții nu vorbesc decît de trimiterea Fiului și a Sfîntului Duh și-i dau ca principiu pe Tatăl lucrînd cu Duhul în privința Fiului și cu Fiul în privința Duhului, din pricina împărtășirii ființei. Tatăl este astfel pricina *dintîi a trimiterii*, după cum este principiul unic și din veșnicie al Fiului *prin naștere* și al Duhului *prin purcedere.* Aceste două acte Îi sînt puse Lui în seamă *exclusiv*, în vreme ce *trimiterea* sau actul *ad extra* îi este pus în seamă *în împreună-unire* sau cu Fiul, sau cu Duhul.

Părtinitorii purcederii *ex Filio* n-au voit să vadă în monumentele predaniei catolice [sobornicești] această îndoită lucrare a Tatălui cu Fiul și a Tatălui cu Duhul. Ei n-au voit să o vadă decît pe cea dintîi, au asemuit-o cu lucrarea din veșnicie *exclusivă* Tatălui ca principiu unic și i-au aplicat raționamentul *împărtășirii de ființă*, fără a vedea că, judecînd astfel, nimicesc Treimea, precum am dovedit mai sus. De acolo, scrierile pe care le-au citat în chip mincinos pentru a sprijini sistemul lor greșit. La lumina predaniei catolice [sobornicești], falsele judecăți ridicate asupra acestor cuvinte: „Vi-L voi trimite... etc.", pier ca o umbră.

Tot așa este și cu acelea ce s-au construit celorlalte cuvinte ale Mîntuitorului: „Duhul *va primi* dintr-al Meu... Toate cîte are Tatăl sînt *ale Mele*" (Ioan 16:14-15).[1] Dacă toate cîte le are Tatăl le are și Fiul de asemenea – zic teologii apuseni

[1] Cum se tîlcuiesc stihurile acestea de către Sfinții Părinți? Ne vom folosi de tîlcuirea aceluiași Sfințit Teofilact, zicînd el după cum urmează: „De vreme ce L-au auzit pe Domnul zicînd că «unul este Învățătorul vostru, Hristos» (Matei 23:8), ca să nu socotească [și să zică] ei că: Dacă un Dascăl ești Tu singur, cum ne zici că și Duhul va să fie alt învățător? – aduce pe urmă, [zicînd] că: Dintru al Meu va lua, adică dintru cele ce Eu știu, dintru a Mea știință. Sau și în alt chip: Dintru al Meu, care va să zică din vistieria Mea, adică a Tatălui. Căci, de vreme ce toate cîte le are Tatăl ale Mele sînt și a Mea bogăție, atunci și Mîngîietorul va grăi de la Tatăl, cu cuviință zic, fiindcă dintru al Meu va lua, adică din vistieria, și bogăția și cunoștința Mea.

Dar pentru care pricină ne-a dat nouă atîtea bunătăți Duhul, iar nu Fiul? Întîi zicem aceasta: Că Fiul a făcut calea la darurile Duhului și El este pricinuitorul bunătăților celor atît de mari; căci, de nu ar fi stricat El păcatul, cum ne-am fi învrednicit noi de Duhul? «Căci nu va locui Duhul în trupul cel supus păcatului» (Înțelepciunea lui Solomon 1:4). Pentru aceasta, dacă a dat ceva mare Duhul, de la Hristos a avut pricinile. Apoi, de vreme ce ereticii aveau să micșoreze vrednicia Duhului pentru că a venit mai pe urmă, pentru aceasta Îi lasă Lui să săvîrșească cele mai mari întru Apostoli; ca, siliți fiind pentru mărimea darurilor, să cunoască

–, atunci El are, ca şi Tatăl, însuşirea de a face să purceadă Sfîntul Duh; deci [zic ei] Sfîntul Duh *purcede* din El ca şi din Tatăl, şi *a primit* de la El fiinţa ca şi de la Tatăl. Mai întîi, aceşti teologi n-au băgat de seamă că verbele de care Se serveşte Iisus Hristos pentru a exprima actele Duhului sînt *la viitor*: *va primi*. Dacă acest act se raportează *la fiinţa Sa*, înseamnă că El nu o *primise* cînd vorbea Mîntuitorul. Poate cineva susţine o asemenea absurditate? De îndată ce trebuia *să primească de la Fiul* în viitor, aceasta nu era existenţa Sa, deci nu se poate trage încheierea din aceste cuvinte: „va primi dintr-al Meu", că *purcede dintr-Însul*. De altă parte – dacă se înţeleg într-un mod *absolut* aceste cuvinte: *toate cîte are Tatăl sînt ale Mele* – nu este nimic care-I deosebeşte pe Unul de Altul; *se amestecă persoanele Lor*. De îndată ce admite cineva deosebirea persoanelor Tatălui şi a Fiului, admite că este un *atribut personal* care distinge pe Tatăl de Fiul, încît trebuie să înţeleagă în acest sens restrîns cuvintele lui Iisus Hristos, sau să nege Treimea. Dar care este atributul personal care Îl deosebeşte pe Tatăl de celelalte două Persoane, dacă nu acela după care El le produce? Dacă dă cineva acest atribut Fiului sau Duhului, Îi confundă cu Tatăl şi nimiceşte Treimea. Cuvintele lui Iisus Hristos se raportează aşadar la *fiinţa dumnezeiască* pe care El a primit-o de la Tatăl, iar nu la însuşirea care-L deosebeşte pe Tatăl de celelalte două Persoane.

Astfel au înţeles Părinţii Bisericii cuvintele lui Iisus Hristos. Didim al Alexandriei zice aşa, în cartea a doua despre Sfîntul Duh: „Cuvîntul *va primi* trebuie să se înţeleagă într-un sens care să convină firii dumnezeieşti. Prin urmare

vrednicia Duhului chiar fără de voie, şi Duhul să nu Se socotească mai mic decît Fiul pentru că S-a arătat mai pe urmă." (*n. ed.*)

– după cum Fiul, dînd, nu Se lipseşte de ceea ce dă – tot astfel Duhul nu primeşte *nimic care să nu fi avut mai înainte*." Sfîntul Chiril al Alexandriei exprimă aceeaşi cugetare, în cartea a XXI-a din tîlcuirea la *Ioan*: „Ceea ce Sfîntul Duh trebuia să primească de la Fiul era dogma, [dar] n-avea să o primească ca pe ceva nou pentru El. Ci această dogmă, care este a Tatălui, Fiul *era trimis* de Tatăl şi de Duhul pentru a o bine-vesti în lume, iar Duhul *era trimis* de Tatăl şi de Fiul pentru a o răspîndi în duhurile [oamenilor] cu credinţa." Sfîntul Ioan Hrisostomul dezvoltă de asemenea această cugetare: „Iisus zice: «El va primi dintr-al Meu...», adică: Ceea ce am zis Eu, aceeaşi va zice şi El. Cînd va vorbi, El nu va vorbi din mintea Sa, nu va zice nimic potrivnic celor ce am zis Eu, nimic dintru cele doar ale Sale; El va grăi numai aceea ce este al Meu. După cum, vorbind despre Sine, Mîntuitorul zicea: «Eu nu grăiesc de la Mine...»[1], adică: Eu

[1] Precum zice Mîntuitorul Hristos: „Nu crezi tu că Eu sînt întru Tatăl, şi [că] Tatăl este întru Mine? Cuvintele pe care vi le spun nu le vorbesc de la Mine, ci Tatăl, Care rămîne întru Mine, face lucrările Lui" (Ioan 14:10). Cuvînt pe care, în urma Sfîntului Ioan Gură de Aur, Sfinţitul Teofilact al Bulgariei îl tîlcuieşte astfel:

„Tatăl este întru Fiul, fiindcă în fiinţa Aceluia Se arată, şi Tatăl iarăşi în a Fiului. Precum şi împăratul se arată în icoana sa, şi icoana întru împăratul, căci unul este chipul icoanei şi al împăratului. Şi – zice – este arătat că fiinţa Mea şi a Tatălui este una. Căci graiurile pe care le grăiesc Eu nu le grăiesc de la Mine, adică Eu nu le grăiesc pe acestea în alt chip decît le-a zis Tatăl; aşa le grăiesc şi Eu, căci nu am ceva al Meu osebit de Tatăl, ci toate de obşte, căci una este fiinţa, osebindu-Se Ipostasurile. Şi nu numai graiurile pe care le grăiesc sînt ale Tatălui, ci şi lucrurile, pentru că sînt lucruri dumnezeieşti. Şi – de vreme ce dumnezeieşti sînt lucrurile, iar Tatăl este Dumnezeu – atunci şi Eu. Deci ale unei [singure] Fiinţe sînt lucrurile. Pentru aceasta, măcar Eu de fac, Tatăl face; măcar Tatăl, Eu fac. Credeţi că Eu [sînt] întru Tatăl, iar Tatăl întru Mine este; adică se cuvine ca, auzind voi «Tată» şi «Fiu», să nu căutaţi nimic alt-

nu grăiesc nimic decît ceea ce este al Tatălui, nimic care să-Mi fie propriu, nimic care să-I fie străin; tot aşa trebuie să se înţeleagă şi despre Sfîntul Duh. Această zicere: «dintr-al Meu», însemnează: Din ceea ce ştiu Eu, din ştiinţa Mea, căci ştiinţa Mea şi a Duhului sînt unul şi acelaşi lucru. «El va primi dintr-al Meu» însemnează: Va vorbi împreună-glăsuind cu Mine. Căci toate cîte are Tatăl sînt ale Mele; dar, fiindcă acestea sînt ale Mele şi fiindcă Duhul va vorbi de lucrurile care sînt ale Tatălui, prin urmare El va vorbi dintr-al Meu" (*Cuvinte la Ioan*).

Este învederat că, după predania catolică [sobornicească], în cuvintele lui Iisus Hristos nu este vorba de *purcederea* Sfîntului Duh. Aşa, Părinţii n-au văzut într-însele decît o probă a unităţii de fiinţă a Persoanelor dumnezeieşti, potrivit cu acest pasaj din Sfîntul Atanasie: „Toate cîte are Tatăl fiind de asemenea proprii ale Fiului, Acesta este cu dreptate socotit ca fiind *de o fiinţă* cu Tatăl. Luînd lucrul în înţelesul acesta, Părinţii Îl recunoscură, în soborul de la Niceea, pe Fiul de o fiinţă cu Tatăl" (în epistola către Serapion). „Toate cîte le are Tatăl – zice Sfîntul Grigorie Teologul – le are şi Fiul, afară de *a fi cauză sau principiu.*" Pentru ce această excepţie? Pentru că însuşirea de *principiu unic* este anume a Sa deosebitoare şi personală. „Noi credem – zice Sfîntul Chiril – că Fiul este împreună-veşnic cu Tatăl şi că toate le are de obşte cu Tatăl, afară *de a produce.*" Astfel este dogma tradiţională, şi nu poate cineva da un alt înţeles cuvintelor Mîntuitorului fără a lepăda *regula catolică* [sobornicească] a tîlcuirii *Sfintei Scripturi* şi fără a strica textul.

ceva spre arătarea rudeniei celei după Fiinţă. Iar de nu vă ajunge vouă aceasta spre arătare – anume că de o fiinţă şi de o cinste sînt, şi cum că Tatăl întru fiinţa Mea Se arată, şi Eu întru a Tatălui –, măcar pentru lucruri credeţi Mie, căci lucrurile ale lui Dumnezeu sînt." (*n. ed.*)

Mulţi părtinitori ai dogmei purcederii *ex Filio* citează în favoarea tezei lor alte texte ale *Sfintelor Scripturi* şi le tîlcuiesc după obiceiul lor, fără a ţine seama de înţelesul ce li s-a dat totdeauna în Biserică. Ei n-au voit să vadă că, lucrînd astfel, se primejduiesc a-şi pune propriile lor cugetări în locul dogmei descoperite [de la Dumnezeu], care este *un bun învistierit* şi care prin urmare nu poate fi constatată decît prin glasul universal, unanim şi constant al obştii creştine; [ei n-au voit să vadă] că, lăsînd la o parte acest glas, se primejduiesc a pune în seama lui Dumnezeu propria lor dogmă greşită. Printre textele citate în chip mincinos de părtinitorii lui *Filioque* se află acesta, luat din *Epistola către Galateni*: „Pentru că sînteţi copii, Dumnezeu a trimis în inimile voastre duhul Fiului Său, care strigă: «Avva, Părinte!»" (Galateni 4:6). Text în privinţa căruia ei judecă astfel: Duhul este numit „Duhul Tatălui" (Matei 10:20), pentru că El purcede din Tatăl; deci, dacă este numit „Duhul Fiului", aceasta este pentru că El purcede şi din Fiul. Putem lua aminte mai întîi că în textul citat nu este vorba de ipostasul Sfîntului Duh, ci numai de *duhul omenesc* înavuţit, mulţumită răscumpărării Dumnezeu-Omului, cu darurile Sfîntului Duh. Se poate băga de seamă pe urmă că Duhul este numit „Duhul Tatălui" nu numai *pentru că purcede dintr-Însul,* ci şi *pentru că* este *de o fiinţă cu El.* În acest înţeles, El este *Duhul Fiului* ca şi *Duhul Tatălui*, pentru că Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh au aceeaşi fiinţă. Părtinitorii lui *Filioque* cred aşadar fără temei că Duhul Sfînt este Duhul Tatălui doar pentru că purcede dintr-Însul, spre a hotărî pe această judecată purcederea *ex Filio*. Dar judecata lor este potrivnică învăţăturii Părinţilor Bisericii. „Dacă Sfîntul Duh – zice Sfîntul Ioan Hrisostomul (în cuvintele la Cincizecime) – este numit cînd «Duhul Tată-

lui», cînd «Duhul Fiului», aceasta nu este *pentru a confunda* pe Fiul cu Tatăl, ci pentru a însemna nedespărţirea fiinţei dumnezeieşti." „Din pricina identităţii firii – zice Sfinţitul Ieronim (la epistola către Galateni) – Sfîntul Duh este numit în chip nedeosebit «Duhul Tatălui» şi «Duhul Fiului»." „E destul – zice Sfinţitul Augustin (în *Eucharistia*, capitolul 9) – ca Creştinul să creadă în Tatăl, în Fiul născut din Tatăl, în Duhul Sfînt *Care purcede din acelaşi Tată*, dar Care este în acelaşi timp Duhul Tatălui şi al Fiului." Astfel este credinţa desăvîrşit şi limpede mărturisită: Tatăl ca principiu, Fiul născut din Tatăl, Duhul *purcezînd din acelaşi* Tată. Astfel e credinţa *care este de ajuns*, după Sfinţitul Augustin. Pe lîngă aceasta, el adaugă că trebuie să se creadă că Sfîntul Duh este Duhul Tatălui şi al Fiului, dar nu ca o urmare a purcederii. Pentru ce? Pentru că, după simţămîntul de obşte al Părinţilor, Sfîntul Duh are aceeaşi fiinţă cu Tatăl şi cu Fiul.

Părinţii, care n-au înţeles zicerea „Duh al Fiului" cu înţelesul de identitate a fiinţei, au tîlcuit-o în chipul acesta: că Sfîntul Duh este Duhul *Fiului* pentru că Acesta din urmă L-a trimis în lume. „Că Duhul purcede din Dumnezeu – zice Sfîntul Vasilie – apostolul o mărturiseşte limpede, cînd zice: «Noi n-am primit Duhul lumii, ci Duhul lui Dumnezeu»; dar ne arată învederat că Duhul S-a arătat prin Fiul, cînd Îl numeşte «Duhul Fiului» (Galateni 4:6)" (în cele împotriva lui Evnomie, cartea a V-a). Acelaşi sfînt (în *Despre Duhul*, capitolul 18) zice hotărît: „Duhul este de asemenea numit «Duhul lui Hristos», pentru că este unit cu El *în fiinţă*." Cele două tîlcuiri ale sale nu se împotrivesc deloc una alteia şi nici una din ele nu îngăduie purcederea *ex Filio*. Sfîntul Ioan Damaschin a rezumat în chip desăvîrşit învăţătura predaniei, astfel: „Noi Îl cinstim pe Sfîntul Duh ca pe Duhul lui Dumnezeu-Tatăl, adică *purcezînd dintr-Însul*;

Îl cinstim de asemenea ca pe *Duh al Fiului*, pentru că printr-Însul S-a arătat şi a fost împărtăşit făpturii, iar nu pentru că Îşi ţine de la Dînsul ipostasul sau fiinţa."

După cele dinainte, se poate înţelege celălalt text al Sfîntului Pavel: „Dar voi nu sînteţi în trup, ci în Duh, dacă Duhul lui Dumnezeu locuieşte întru voi. Iar dacă cineva nu are *Duhul lui Hristos*, acela nu este al Lui" (Romani 8:9, 10).[1] Este învederat că cuvîntul „Duh al lui Iisus Hristos" este întrebuinţat aici într-un înţeles curat moral; dacă voieşte cineva să-l înţeleagă riguros *despre persoana* Sfîntului Duh, ştie, prin textele pomenite mai sus, cum au înţeles Părinţii Bisericii aceste cuvinte: „Duh al Tatălui", „Duh al

[1] Stih care se înţelege astfel, după acelaşi Teofilact:

„«Dar voi...» Zice: Cei ce au cugetare trupească nu pot să placă lui Dumnezeu cît sînt astfel, trupeşti. Fiindcă aici Pavel nu numeşte «trup» fiinţa trupului, ci viaţa cea groasă şi trupească, ce face întreg omul trup, precum zice Dumnezeu în *Scriptura cea Veche*: «Nu va locui Duhul Meu în oamenii aceştia, pentru că sînt numai trup» (Facerea 6:3). Iar Pavel zice aici aşa: «Dar voi nu sînteţi în trup, ci în Duh», adică: Voi nu mai slujiţi vieţii trupeşti, ci aceleia duhovniceşti. Şi nu a zis: Dar voi nu sînteţi în păcate – ca să te înveţi tu, Creştine, că Hristos nu a stins şi nu a pierdut doar tirania păcatului, ci însuşi trupul l-a făcut mai uşor şi mai duhovnicesc. Fiindcă – precum fierul, cînd se uneşte cu focul, se face foc şi el – aşa şi trupul Creştinilor, cînd a primit pe Sfîntul Duh prin Sfîntul Botez, se face duhovnicesc.

«dacă Duhul lui Dumnezeu...» Acest «dacă» nu este stînjenitor, ci adeveritor, în loc de: De vreme ce Duhul lui Dumnezeu locuieşte întru voi, Creştinii cei botezaţi, voi nu mai sînteţi în trup, ci în Duh.

«Iar dacă cineva nu are Duhul lui Hristos...» Apostolul nu a zis: Iar dacă nu aveţi Duhul lui Hristos, nu sînteţi ai lui Hristos – ca să nu facă cuvîntul însărcinător şi mîhnitor. Ci a zis nehotărîtor, că orice Creştin care nu are Duhul lui Hristos nu este al lui Hristos. Şi într-adevăr nu este al lui Hristos cel ce nu are Duhul lui Hristos, pentru că pecetea şi semnul lui Hristos este Duhul Sfînt. Căci zice Sfîntul Macarie: «Acesta este semnul şi pecetea Domnului întipărită în suflete, Duh de lumină negrăită fiind»" (cuvîntul 30, capitolul 5). (*n. ed.*)

lui Hristos". În sfîrşit, cei mai buni teologi apuseni nu s-au sprijinit pe textele scoase din epistolele către Galateni şi către Romani pentru a întări sistemul lor cu privire la purcederea *ex Filio*. Ei au înţeles că într-însele nici măcar vorbă nu era despre *persoana* Sfîntului Duh. Deosebirea pe care o face Sfîntul Pavel între oamenii care trăiesc „după trup" şi cei care trăiesc „după duh" este prea limpede pentru ca teologii cît de puţin serioşi să se poată înşela asupra înţelesului pe care îl dă apostolul. Cu toate acestea, unii teologi s-au sprijinit pe acestea, şi iată pentru ce ne-am oprit asupra lor.

După ce am lămurit, după Părinţi, locurile din *Scriptură* privitoare la legăturile dintre cele trei Persoane ale Preasfintei Treimi, sîntem datori să citãm pasajele cele mai însemnate în care Părinţii au vorbit ca teologi, pentru ca să nu rămînă nici o îndoială în privinţa dogmei originare privitoare la purcederea Sfîntului Duh. Mulţi Părinţi hotărăsc că Sfîntul Duh purcede *din Tatăl*, fără a pomeni de Fiul:

Sfîntul Vasilie: „După cum Cuvîntul ziditor întăreşte cerurile, la fel şi Duhul – Care este din Dumnezeu, *Care purcede din Tatăl* – ne-a adus cu El şi de la El toate puterile care sînt în Tatăl." În acelaşi text, Sfîntul Vasilie arată purcederea prin zicerea „ieşit din gura Sa", ca să nu se înţeleagă prin actul acesta ceva din afară sau zidit.

Sfîntul Grigorie Teologul: „Duhul este cu adevărat Duhul Sfînt *Care purcede din Tatăl*, dar nu ca Fiul, căci El nu purcede prin naştere, ci prin purcedere" (Cuvîntul 39).

Sfîntul Ioan Hrisostomul: „Următorii lui Macedonie nu voiau să creadă că Sfîntul Duh, *Care purcede din Tatăl*, este Dumnezeu" (cuvinte la Psalmul 115).

Sfîntul Ifrim: „Sfîntul Duh nu este născut, El purcede din fiinţa Tatălui nu nedesăvîrşit şi nu amestecat cu ea, căci El nu este nici Tată, nici Fiu, ci Duh Sfînt."

Sfîntul Epifanie: „Deşi sînt multe duhuri, acest Duh este fără asemănare mai presus de celelalte, căci El are din toată veşnicia pe a fi de la Însuşi Tatăl, iar nu de la vreuna din făpturile zidite... Dintr-o singură şi aceeaşi Dumnezeire sînt Fiul şi Sfîntul Duh: Fiul fiind născut din Tatăl, iar Duhul *purcezînd* din Tatăl."

Sfîntul Chiril al Alexandriei: „Credem şi în Duhul Sfînt..., *purcezînd din Tatăl, nu născut*; căci nu este decît un singur Fiu, şi nu zidit... Ştim că Duhul *purcede din Tatăl*, dar nu căutăm nicicum a iscodi *cum* purcede, rămînînd în hotarele ce ni le-au tras teologii şi fericiţii" (*Despre Sfînta Treime,* capitolul 19). Astfel *credinţa originară* stă – după Sfîntul Chiril – în a mărturisi pe Fiul născut din Tatăl, iar pe Sfîntul Duh *purcezînd* din Tatăl.

Sfîntul Ambrozie: „Dacă tu Îl numeşti pe Tatăl, Îi numeşti în acelaşi timp şi pe Fiul Său şi pe Duhul gurii Sale... Dacă tu Îl numeşti pe Duhul, Îi numeşti de asemenea *pe Tatăl din Care Duhul purcede*, şi pe Fiul, pentru că El este Duh şi *al Fiului*" (*Despre Duh,* cartea întîia, capitolul 3).

Precum se vede, Sfîntul Ambrozie nu face din actul din veşnicie prin care *Duhul purcede din Tatăl* temeiul celuilalt adevăr: că Duhul este *Duhul Fiului*.

Sfîntul Ilarie de Poitiers (Pictavianul): „Va veni Mîngîietorul pe Care Fiul *Îl va trimite* de la Tatăl. Acesta este Duhul Adevărului Care *purcede din Tatăl*" (*Despre Sfînta Treime*, cartea a opta, capitolul 19).

Sfinţitul Augustin: „Arienii Îl mărturisesc pe Fiul născut din Tatăl şi pe Sfîntul Duh *zidit de Fiul*, dar ei nu găsesc aceasta nicăieri în *Sfînta Scriptură*; căci Însuşi Fiul zice că *Duhul Sfînt iese din Tatăl*... Este adevărat că Tatăl a dat tuturor pe a fi şi că El Însuşi n-a primit de la nimeni nimic; dar nu Şi-a dat pe nimeni deopotrivă cu El, fără numai

pe Fiul născut dintr-Însul şi pe Sfîntul Duh, Care *purcede dintr-Însul*" (*Împotriva arienilor*, cap. 21, 29). Aici, era foarte potrivit pentru Sfinţitul Augustin de a opune arienilor lucrarea Fiului în purcederea Duhului, *dacă el ar fi crezut într-însa.* Dar fericitul doctor nu o credea.

Mulţi Părinţi, învăţînd că Sfîntul Duh purcede din Tatăl, pomenesc o lucrare a Fiului privitoare la Sfîntul Duh osebită de purcedere. Iată cîteva din cuvintelele lor:

Sfîntul Atanasie: „Dacă ei (ereticii) ar cugeta bine despre Fiul, ar face-o tot aşa de bine şi despre Sfîntul Duh, Care *purcede din Tatăl* şi Care, fiind propriu Fiului, *este dat de El* ucenicilor Săi şi tuturor celor ce cred într-Însul" (în epistola către Serapion). Sfîntul episcop al Alexandriei face aşadar deosebire între cele două lucrări ale Tatălui şi Fiului privitoare la Duhul. Cu ce înţeles este Duhul „propriu Fiului"? El o lămureşte mai jos, în aceeaşi scriere, zicînd că Ei au de obşte *fiinţa dumnezeiască*. El mărturiseşte aşadar aceste trei adevăruri ale credinţei: întîi, că Duhul purcede din Tatăl; al doilea, că El este dat credincioşilor de către Fiul; al treilea, că Fiul şi Sfîntul Duh sînt de o fiinţă cu Tatăl şi au deopotrivă fiinţa dumnezeiască.

Sfîntul Vasilie zice: „Că Duhul este al lui Dumnezeu, aceasta o mărturiseşte apostolul în chip arătat, zicînd: «Noi n-am primit Duhul lumii..., ci Duhul lui Dumnezeu» (I Corinteni 2:12); că El S-a descoperit prin Fiul, aceasta o arată apostolul învederat numindu-L şi *«Duh al Fiului»*" (*Împotriva lui* Evnomie, cartea a cincea). Astfel, Duhul este *al Fiului* nu pentru că *purcede* dintr-Însul, ci pentru că *S-a descoperit* printr-Însul. Sfîntul Vasilie adaugă, în altă parte (*Despre Sfîntul Duh,* capitolul 18): „Duhul este de la Dumnezeu nu precum toate sînt de la Dumnezeu, ci ca purcezînd din Dumnezeu; purcezînd nu prin naştere, ca Fiul, ci ca *Duh din gura lui Dumnezeu*... El Se numeşte de asemenea «Duhul

lui Hristos» întrucît este unit cu Hristos prin fiinţă." Sfîntul episcop al Chesariei mărturiseşte astfel cele trei adevăruri învăţate de cel al Alexandriei şi le deosebeşte desăvîrşit pe unul de altul.

Sfîntul Grigorie al Nissei zice aşa: „Să ne închipuim nu o rază a soarelui, ci un soare care, ieşind dintr-un alt soare nenăscut, ar străluci cu el, trăgîndu-şi din el firea sa... Pe urmă, o altă asemenea lumină, de asemenea *împreună cu lumina născută*, strălucind *cu ea,* dar avîndu-şi *pricina existenţei sale din lumina originară*" (*Împotriva lui Evnomie*, cartea întîia). Iată lămurit pe Fiul scos din lucrarea prin care Îşi are existenţa a treia lumină sau Duhul.

Sfîntul Chiril al Alexandriei: „Pentru a mărturisi în privinţa Dumnezeirii o judecată sănătoasă şi potrivită cu adevărul, zicem că Dumnezeu-Tatăl naşte pe Fiul, Care Îi este de o fiinţă,... şi produce pe Sfîntul Duh, Care dă viaţă tuturor, Care *purcede din Tatăl* într-un chip negrăit şi *este dat zidirii prin mijlocirea Fiului.*"

Evloghie al Alexandriei, pe care sfîntul papă Grigorie cel Mare (Dialogul) îl numea „părintele şi învăţătorul" său, zice aşa în al cincilea cuvînt al său: „Într-adevăr, Dumnezeu este unul... Fiul cunoscut în Tatăl şi Tatăl în Fiul, *Duhul purcezînd din Tatăl* şi avîndu-L *pe Tatăl ca principiu*, dar *coborînd peste zidire prin Fiul*, după buna voinţă a celor care-L primesc".

Părinţii din Apus sînt de acord cu cei din Răsărit în învăţătura acestor adevăruri:

Sfîntul Ilarie de Poitiers: „*Din Tatăl purcede* Duhul Adevărului, dar prin Fiul *este trimis de la Tatăl*" (*Despre Treime*, cartea a opta, capitolul 20).

Sfîntul Ambrozie: „Domnul zice, în *Evanghelie*: „Cînd va veni Mîngîietorul, Duhul Adevărului Care purcede din Tatăl, Acela va mărturisi de Mine." Prin urmare, Duhul *pur-*

cede din Tatăl şi dă mărturie despre Fiul" (*Despre Sfîntul Duh*, cartea întîi).

Sfîntul Ieronim: „Sfîntul Duh *iese din Tatăl* şi, din pricina împărtăşirii fiinţei, *este trimis* de Fiul" (*Tîlcuire la Isaia*, cartea a XVI-a, § 57).

Sfinţitul Augustin: „Este de ajuns Creştinilor a crede... că Dumnezeu este Treime: Tatăl, şi Fiul născut din Tatăl şi Sfîntul Duh *purcezînd* din acelaşi Tată, dar singur şi acelaşi Duh al Tatălui şi al Fiului." Fericitul doctor învăţa aici ceea ce se ţine de credinţă: un punct de credinţă este că Sfîntul Duh *purcede din Tatăl*, după cum Fiul este născut din Tatăl; un alt punct este că Duhul este Duhul Tatălui şi al Fiului, dar dintr-aceasta el nu trage o încheiere potrivnică primului adevăr pe care-l hotărăşte, anume că Sfîntul Duh *purcede din Tatăl*. Episcopul Hipponei a osebit în chip desăvîrşit lucrarea Tatălui în *purcederea cea din veci* de lucrarea Fiului în *trimiterea în vreme* a Sfîntului Duh.

Părinţii învaţă că în Dumnezeire nu este decît un principiu unic, Care, printr-o îndoită lucrare analogă, naşte pe Fiul şi purcede pe Sfîntul Duh. Iată cîteva locuri în care ei hotărăsc acest adevăr:

Sfîntul Dionisie Areopagitul: „Nu este decît o singură sorginte de dumnezeire: Tatăl. Astfel, Tatăl nu este Fiul, şi Fiul nu este Tatăl; şi la fiecare din Persoanele dumnezeieşti se cuvin osebite laude... Noi am aflat din sfîntul cuvînt că Dumnezeirea *în sorgintea Sa* este Tatăl, dar că Iisus şi Duhul Sfînt sînt – ca să zicem aşa – ramuri dumnezeieşti sădite *ale dumnezeirii născute din Dumnezeu*. Le-am zice flori şi lumini fireşti; dar cum ar fi aceasta? Acesta este un lucru ce nu s-ar putea nici spune, nici înfăţişa" (*Despre numele dumnezeieşti*, capitolul 2, §§ 5-7). [...]

Sfîntul Atanasie: „Credem într-o singură şi aceeaşi dumnezeire a Treimii, care vine *din singur Tatăl*" (*Epistola către Serapion*, § 28). În aceeaşi epistolă, sfîntul Atanasie nu dă decît Tatălui numele de *principiu*, de *sorginte*. În scrierea sa contra arienilor (cuvîntul al IV-lea, § 1) zice aşa: „Nu este decît *un singur principiu* al Dumnezeirii, şi nu *două principii*; iată pentru ce în Dumnezeu este *monarhie* (unitate de principiu)."

Sfîntul Vasilie: „Tatăl are o existenţă desăvîrşită; El este rădăcină şi sorginte a Fiului şi a Sfîntului Duh... Deşi zicem că toate sînt de la Dumnezeu, nu este propriu de la Dumnezeu decît Fiul *ieşit din Tatăl* şi Duhul *purcezînd din Tatăl*; Fiul este *de la Dumnezeu* prin naştere, iar Duhul într-un chip negrăit" (*Cuvinte împotriva lui Sabelie,* §§ 4-7).

Sfîntul Grigorie Teologul: „Dacă Fiul şi Sfîntul Duh sînt împreună-vecuitori cu Tatăl, pentru ce nu sînt ca El *fără principiu*? *Pentru că Ei sînt din Tatăl*, deşi nu după Tatăl" (*Cuvînt asupra teologiei*).

Sfinţitul Augustin: „Din Tatăl primeşte Duhul, de asemenea din Tatăl primeşte Fiul; căci, în această Treime, Fiul este născut din Tatăl, iar Duhul *purcede din Tatăl*; singur Tatăl nu este născut de nimeni şi nu purcede din nimeni" (în tîlcuirea la *Ioan*). „Cînd Domnul zice: «Vi-L voi trimite de la Tatăl Meu», arată că Duhul este al Tatălui şi al Fiului. Căci, după ce a zis: «Tatăl Meu vi-L va trimite», adaugă: «în numele Meu»; dar nu zice: Tatăl Meu vi-L va trimite din partea Mea, precum zice: «Vi-L voi trimite din partea Tatălui Meu», arătînd astfel că principiul a toată Dumnezeirea, sau (mai bine) a întregii Dumnezeiri, este Tatăl" (*Despre Treime*, cartea a IV-a, capitolul 20, § 29). Putea fericitul episcop al Hipponiei să arate mai lămurit că, zicînd că Sfîn-

tul Duh este *al Fiului*, el nu înţelegea că *purcede dintr-Însul ca dintr-un principiu*, ci că venea numai de la Dînsul *ad extra* [în afară], după cum am arătat? În alt loc, Sfinţitul Augustin mai zice încă: „Din Tatăl este Fiul; de asemenea, din *Tatăl este Sfîntul Duh*; El este dintr-*Acela din Care purcede.*" Sfinţitul Augustin n-a zis: dintr-*Aceia.*

Sfîntul Paulin al Nolei: „Sfîntul Duh şi Cuvîntul lui Dumnezeu – deopotrivă Dumnezeu şi Unul, şi Altul – vin din Tatăl, *unica* Lor *sorginte*: Fiul prin naştere, iar Duhul prin purcedere. Ei Îşi păstrează fiecare însuşirea Lor *personală* şi mai curînd sînt deosebiţi decît despărţiţi între Dînşii" (epistola a 3-a către Amând).

Mai avem încă a-i pomeni pe Părinţii care recunosc că Sfîntul Duh purcede din Tatăl şi care, în acelaşi timp, *exclud* – fie implicit, fie explicit – ideea că El purcede şi *de la Fiul*:

Sfîntul Vasilie: „Sfîntul Duh este unit cu Fiul şi Îşi ţine fiinţa de la purcezătorul Său, de la Tatăl, din Care purcede; însuşirea Lui personală are aşadar drept trăsătură deosebitoare *a fi cunoscut* după Fiul şi cu El şi de *a-Şi avea existenţa* de la Tatăl. Fiul – Care *face să-L cunoaştem* după El şi cu El pe Sfîntul Duh, Care *purcede din Tatăl* – nu are, în ceea ce priveşte trăsătura Sa deosebitoare, nimic de obşte cu Tatăl şi cu Sfîntul Duh" (Sfîntul Vasilie, în epistola 38 către fratele său Grigorie, § 4). Se poate arăta mai limpede că Tatăl este sorgintea unică în Dumnezeire? Că fiecare Persoană în Dumnezeu Îşi are însuşirea *personală* proprie, neîmpărtăşită unei alte Persoane? Că Fiul nu are nimic de obşte cu Tatăl în ceea ce este însuşirea personală a Tatălui? Că această însuşire este de a fi sorginte *unică* a Fiului *prin naştere* şi a Sfîntului Duh *prin purcedere*? Că Duhul este numai *cunoscut* sau *descoperit* prin Fiul?

Acelaşi teolog mai zicea încă aşa: „Îmi înfăţişez, în Sfîntul Duh, o rudenie cu Tatăl, *pentru că El purcede din Tatăl*; şi o alta cu Fiul, pentru că citesc: «Dacă nu are cineva Duhul lui Hristos, acela nu este al Lui» (Romani 8:9, 10)." Rudenia cu Fiul nu stă aşadar decît în *descoperirea* şi *împărtăşirea* Duhului prin Hristos.

Sfîntul Grigorie Teologul: „Ceea ce Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh au de obşte este de a fi neziditi şi Dumnezeu. Pentru Fiul şi Sfîntul Duh, este [de obşte] *de a fi din Tatăl*; dar ceea ce este *propriu Tatălui* este de a fi nenăscut; Fiului, de a fi născut; Sfîntului Duh, de a purcede." „Fiul are toate cîte are Tatăl, *afară de a fi pricină*; şi tot ce are Fiul este al Sfîntului Duh, *afară de însuşirea de a fi Fiu* şi de tot ce este zis trupeşte despre Fiul pentru mîntuirea mea." Deci, după Sfîntul Grigorie, fiinţa dumnezeiască este a celor trei Persoane; dar fiecare Persoană Se osebeşte de Celelalte două printr-o însuşire *personală* sau ipostatică, şi nu poate amesteca cineva însuşirile personale fără a amesteca Persoanele, şi prin urmare fără a lepăda Treimea. Însuşirea personală a Tatălui este *de a fi sorginte* sau *pricină*; a Fiului, *de a fi născut*; a Sfîntului Duh, *de a purcede*. A da Fiului – fie de-a dreptul, fie pe ocolite – însuşirea de a fi pricină este a-I da Lui însuşirea personală a Tatălui, este a confunda persoana Sa cu a Tatălui. Iar a zice că Sfîntul Duh purcede dintr-Însul într-un chip oarecare este a mărturisi că El este părtaş la aceea ce face însuşirea osebitoare a Tatălui, este a lepăda Treimea.

Sfîntul Grigorie al Nissei: „În sfînta Treime, *o singură şi aceeaşi Persoană*, Tatăl, Îl naşte pe Fiul şi Îl purcede pe Sfîntul Duh." „Duhul este unit cu Fiul în înţelesul că Amîndoi sînt neziditi şi că au ca *principiu* al fiinţei Lor pe Dumnezeul tuturor lucrurilor; dar [Duhul] Se osebeşte de Fiul în aceea că

El purcede din Tatăl altfel decît Fiul unic şi este *descoperit* prin Fiul."

Sfinţitul Augustin: „Tatăl nu S-a micşorat născîndu-L pe Fiul, ci a tras din sînul Său pe un alt El Însuşi, astfel încît rămîne cu totul întreg şi locuieşte cu totul întreg în Fiul. De asemenea, Sfîntul Duh este *un tot provenind dintr-un tot (integer de integro)*. El nu Se depărtează nicicum de Acela *din Care purcede*, ci este cu El, aşa precum este din El, fără a-L păgubi întru nimic părăsindu-L şi fără a cîştiga nimic rămînînd în El" (epistola 170, § 5). Sfinţitul Augustin ar fi vorbit la plural dacă ar fi crezut că Sfîntul Duh purcedea din Tatăl şi din Fiul. Dar niciodată el nu vorbeşte decît de Tatăl atunci cînd tratează despre *purcederea* propriu-zisă.

Rusticus, diacon al Bisericii Romane: „Tatăl a născut, dar El nu e născut; Fiul este născut, dar El n-a născut nimic care să fie împreună-vecuitor; Sfîntul Duh *purcede din Tatăl*, dar nimic împreună-vecuitor nu este născut sau purces dintr-Însul." Unii din cei vechi adăugau însuşirilor [personale] aceasta: „După cum Duhul n-a născut pe Fiul în unire cu Tatăl, tot aşa Sfîntul Duh nu purcede din Fiul după cum purcede din Tatăl." Rusticus, care trăia în veacul al VI-lea, nu voieşte să hotărască în privinţa purcederii *din Fiul*; el bagă de seamă numai că *cei vechi* nu o primeau şi arată dogma asupra însuşirilor dumnezeieşti astfel încît să se lepede această aşa-zisă purcedere. Dacă – în veacul al VI-lea, şi chiar la Roma – părerea purcederii *ex Filio* era o simplă părere, cum se poate zice că aceasta era o *dogmă* a Bisericii originare? Cum a putut trece în stare de dogmă o asemenea părere?

În veacul al IX-lea, Anastasiu, bibliotecarul papei, explica prin *trimiterea în lume* purcederea *ex Filio* pentru a cărei primire Răsăritul cerea socoteală Apusului; în acest chip, el

lepăda dogma purcederii *din Fiul*, aşa precum a ajuns ea în Biserica Romană.

Este afară de toată îndoiala că predania catolică [sobornicească] a grăit în privinţa legăturilor dintre Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh astfel încît să arate limpede ceea ce constituie unitatea Lor de fiinţă şi însuşirile Lor personale. Din mărturia acestei predanii se arată că Fiul nu poate – nici direct, nici indirect – să fie părtaş la însuşirea de a fi *principiu* în Treime; că nu poate cineva să-L facă a fi părtaş (la această însuşire), mai mult sau mai puţin depărtat, fără a lepăda deosebirea fundamentală care este între Persoanele dumnezeieşti şi fără a nimici Treimea. Această dogmă fiind ştiută, se poate întreba cineva cum poate să înveţe Biserica Romană dogma sa despre *Filioque* fără să vadă că în acelaşi timp ea neagă Treimea, în Care cu toate acestea voieşte să creadă? Biserica Romană merge însă şi mai departe: ea pretinde că predania catolică [sobornicească] este în favoarea sa. Am arătat mai sus prin ce procedări au putut ridica o atare pretenţie teologii săi. Cercetările noastre asupra Părinţilor au nimicit subterfugiile lor cele mai subţiri. Este foarte învederat că toate zicerile de care s-au folosit Părinţii Bisericii, în afară de cuvintele evanghelice care numesc *purcederea* din veci propriu-zisă, nu însemnează decît *trimiterea* Sfîntului Duh în lume *de la Tatăl prin Fiul*; sau ca tălmăcitor al Fiului, sau al Cuvîntului, pentru a răspîndi în suflete Adevărul, expresie veşnică a Fiinţei purureа-vecuitoare, adică a Cuvîntului. Nu e mai puţin învederat că Părinţii n-au cugetat decît în acest înţeles zicerea *Duhul Fiului*, de care atît de mult au abuzat teologii Romani. Dar să cerceteze cineva scrierile pe care le aduc teologii romanismului pentru a-şi însuşi predania catolică [sobornicească], şi se va încredinţa că nu este nici una din ele care să nu se întoarcă

împotriva lor, dezvăluind subterfugiile de care s-au folosit pentru a le tîlcui în favoarea lor. Va fi lucru plicticos pentru cititorii noştri a intra cu noi în discutarea tuturor scrierilor schimbate pe care Biserica Romană şi-a sprijinit mincinoasa ei dogmă. Noi am arătat principii generale, cu ajutorul cărora cei ce vor voi să facă această lucrare o vor putea face fără greutate. Oricare ar fi teologul romanist pe care l-ar avea sub mînă, acela nu va putea să le scape, de îndată ce-şi vor aduce aminte de îndrumările pe care le-am dat. Cu toate acestea, va putea cineva să găsească ici-colo oarecari scrieri care vor părea mai favorabile ereziei romane. În acest caz, va trebui să se urce la sorginte. Atunci va rămîne cu totul uimit, văzînd că acele scrieri au fost fie esenţial falsificate, sau cu totul născocite. Vom cita în privinţa aceasta cîteva exemple:

Printre cele ce trimişii sinodului de la Aix-la Chapelle ridicară în favoarea adăugirii, în prezenţa papei Leon al III-lea, se află aceasta, pe care ei zic că au scos-o din *Tîlcuirea Simbolului*, de Sfinţitul Ieronim: „Duhul, Care purcede din Tatăl şi *din Fiul*, este împreună-vecuitor cu Tatăl şi cu Fiul şi Le este asemenea în toate." Aceste cuvinte nu se află nici în lucrarea citată, nici în celelalte lucrări ale Sfinţitului Ieronim. La sinodul de la Florenţa[1], Romanii citau acest cuvînt ca fiind scos din *Mărturisirea de credinţă* a papei Damasus: „Noi credem în Sfîntul Duh, Care purcede din Tatăl şi *din Fiul*... Mîngîietorul purcede din Tatăl *şi din Fiul*." Papa Damasus, în profesiunea sa de credinţă, zice tocmai

[1] Sinodul acesta, pus la cale de Latini, i-a silit pe înainte-stătătorii Bisericii Răsăritene să primească unirea cu Roma, lepădîndu-se de sfintele dogme şi rînduieli apostoleşti. Unul singur dintre ei s-a împotrivit, Marcu Evghenicos (1392-1444), mitropolit al Efesului. Unirea nu a ţinut însă, pentru că drept-slăvitorii din Răsărit nu au primit-o. Sinodul a început la Ferrara în 1438 şi a fost mutat anul următor la Florenţa. (*n. ed.*)

dimpotrivă şi mărturiseşte că Sfîntul Duh purcede *numai din Tatăl*.

Unul din cei mai mari teologi ai Occidentului, canonizat de Biserica Romană sub numele de „Sfîntul Toma d'Aquino", a citat în lucrarea sa *Împotriva Grecilor* mai multe scrieri ale Sfîntului Atanasie, pe care pretinde că le-a scos din cuvintele rostite de acest Părinte în soborul de la Niceea şi din epistola acestuia către Serapion. Nici unul din textele acestea nu există, după cum recunoaşte şi un critic care aparţine Bisericii Romane, Casimir Oudin. Alţi teologi gravi, ca Bellarmino şi Vasquez, au apelat, urmînd lui Toma d'Aquino, la un loc din epistola Sfîntului Atanasie către Serapion, şi acest loc nu există[1].

Alte texte au fost interpolate – fie în manuscrisele Părinţilor, fie în primele ediţii – spre a întări dogma romană. Vom cita un loc din Sfîntul Atanasie (*Al treilea cuvînt împotriva arienilor*), un altul din acelaşi Părinte (*Epistola către Serapion*), un text al Sfîntului Ambrozie (*Tratatul despre Sfîntul Duh*), unul al Sfîntului Grigorie al Nissei (*Asupra Rugăciunii Domneşti*), unul al Sfinţitului Ieronim (*Tîlcuirea Simbolului*), unul al Sfinţitului Augustin (*Tratatul despre Treime*), unul al Sfîntului Ioan Damaschin *(Istoria lui Valaam*). Au mers (papiştii) chiar pînă la a adăuga pe *Filioque* în epistola lui Fotie către Mihail, regele Bulgarilor. În toate aceste texte citate de teologii apuseni, ei au adăugat pe *Filioque*, şi s-a văzut atît de limpede că această adăugire s-a făcut tîrziu, încît s-a scos (afară) din ediţiile mai bune făcute în Apus şi chiar de eruditi părtinitori ai purcederii *ex Filio*. Mai multe din aceste locuri au dispărut aşadar din tezele privitoare la această chestiune, dar altele au rămas.

[1] Cardinalul Bellarmino (*n. aut.*)

Un teolog roman încă în viaţă, părintele Perrone, citează epistola papei Hormisdas către Iustinian, în 521, şi pretinde că în această epistolă trebuie să se citească cum Sfîntul Duh purcede *din Fiul*. Cu toate acestea, Mansi – care a dat o ediţie completă *a Sinoadelor* lui P. Labbe, Mansi, ale cărui sentimente *romane* sînt cunoscute – recunoaşte că zicerea „şi din Fiul" a fost interpolată *de o mînă străină.* Acelaşi teolog citează un loc din Didim al Alexandriei favorabil tezei sale. În veacul al nouălea, Ratramn, monah din Corbia, cita acelaşi text, în care nu se află cuvintele favorabile adăugirii; ceea ce dovedeşte că în veacul al nouălea acest text nu era încă interpolat. Acelaşi teolog citează ca extras din *Împotriva lui Evnomie*, a Sfîntului Vasilie, un text deja citat la Florenţa împotriva Grecilor. Încă din acea epocă, Marcu al Efesului dovedea că acel text nu se află deloc în manuscrisele greceşti mai bune. Astăzi, erudiţia a dat dreptate lui Marcu al Efesului. În ediţiile mai bune făcute în Apus, s-a admis textul aşa precum îl mărturisea el, ceea ce nu-l împiedică pe părintele Perrone să-l citeze schimbat.

Alături cu textele schimbate de părintele Perrone, să le punem pe ale celorlalţi teologi, şi mai cu seamă pe cel al lui Pitzipios, un Grec vîndut Romei şi al cărui pamflet împotriva Bisericii Răsăritene a fost alcătuit aproape în întregime de teologi romani şi imprimat de Propagandă. Acest din urmă fapt este constatat de însăşi cartea; cel dintîi a fost constatat prin însuşi autorul, cînd Roma, mulţumită că a căpătat de la el ceea ce dorea, refuză de a continua să-l mai plătească. Pitzipios citează acest text pretins din Sfîntul Vasilie:

„Această zicere: «Tatăl a zidit lumea prin Fiul», nu arată nicicum nedesăvîrşirea puterii Tatălui; şi iarăşi, nici nu micşorează lucrarea Fiului, ci ea arată unitatea voirii. Astfel zicerea «zidit prin Fiul» nu loveşte nicicum, ci dovedeşte întîia

pricină. Precum şi această zicere: «Sfîntul Duh purcede din Tatăl prin Fiul», n-are scopul nici de a socoti nedesăvîrşită purcederea din Tatăl, nici de a arăta ca slabă purcederea din Fiul; ci ea dovedeşte unitatea voirii. Astfel încît zicerea «prin Fiul» nu loveşte nicicum, ci dovedeşte întîia pricină." Pitzipios trimite la Sfîntul Vasilie, *Asupra Sfîntului Duh*, către Amfilohie, cartea a VIII-a. Noi am cercetat locul acesta. Am găsit la Sfîntul Vasilie prima parte, care se lega de lucrarea ziditoare şi de Fiul. Cît despre partea a doua, care se lega de Sfîntul Duh şi de purcederea Sa, nu este un singur cuvînt despre aceasta la Sfîntul Vasilie. A născocit Pitzipios însuşi acest text sau l-a împrumutat de la un alt falsificator? Noi nu ştim. Dar un fapt încredinţat, pe care fiecare-l va putea cerceta, este că textul citat nu există la Sfîntul Vasilie.

Textul Sfîntului Chiril: „Fiul lui Dumnezeu este prin fire al lui Dumnezeu, căci este născut din Dumnezeu-Tatăl. Şi Sfîntul Duh Îi este de asemenea propriu; El este într-Însul şi *purcede dintr-Însul*, după cum este înţeles că *purcede* şi din Însuşi Dumnezeu-Tatăl." Textul grec este dat de Pitzipios, care trimite la Sfîntul Chiril, *Tîlcuire la proorocul Ioil*. El n-are nicidecum înţelesul care i se pune în seamă. Sfîntul Chiril, tîlcuind cuvintele proorocului: „Voi vărsa Duhul Meu...", arată că în Iisus Hristos, noul Adam, Sfîntul Duh *a fost împărtăşit* firii omeneşti şi că astfel, prin Iisus Hristos, El a fost principiul înnoirii noastre. Cît despre *purcedere, nu se zice un singur cuvînt,* nici în acest loc, nici în celelalte lucrări ale Sfîntului Chiril.

Sfîntul Grigorie al Nissei a tîlcuit în cinci cuvîntări *Tatăl nostru* sau *Rugăciunea Domnească*. Pitzipios a crezut că aceste din urmă cuvinte însemnează *rugăciunea Duminicii*[1] şi a trunchiat un text în ceea ce el numeşte *Cuvîntare asupra*

[1] „Ziua Domnului" (*n. ed.*)

rugăciunii Duminicii. În zadar ar căuta cineva textul indicat de Pitzipios în cele cinci cuvîntări ale Sfîntului Grigorie al Nissei. Dimpotrivă, în a treia cuvîntare, se găseşte o coloană întreagă potrivnică sistemului purcederii *ex Filio*. Pe lîngă aceasta, trebuie să luăm aminte că textul fals al lui Pitzipios nu dovedeşte nimic, pentru că într-însul citim numai aceasta: „Sfîntul Duh vine din Tatăl şi e dovedit că vine *şi din Fiul*, fiind scris că acela care nu are Duhul lui Hristos nu este al Lui." Aşadar aici nu este vorba de Duhul, întrucît *este împărtăşit* Creştinilor. Cu adevărat, nu era trebuinţă de osteneala de a trunchia un text pentru a ajunge la acest rezultat.

Iată o nouă dovadă a educaţiei lui Pitzipios şi a teologilor Romei. El citează acest pretins text al Sfîntului Atanasie: „Sfîntul Duh vine din Tatăl şi din Fiul; El nu a fost nici făcut, nici zidit (de Dînşii); El nu e născut, ci purcede dintr-Înşii." Ei arată acest text ca fiind luat din *Dovedirea credinţei*. La prima vedere, cineva ar crede că este vorba de o scriere teologică a marelui episcop al Alexandriei; în realitate, nu e nimic. Pitzipios, care este Grec, a tălmăcit prin *„dovedire"* cuvîntul grec care, în româneşte, înseamnă *„mărturisire"*, şi a numit „dovedire de credinţă" mărturisirea de credinţă cunoscută sub numele de *Mărturisirea Sfîntului Atanasie*. Toţi cărturarii mărturisesc şi este dovedit că această *Mărturisire* a fost alcătuită de un scriitor care nu poate fi anterior veacului al şaselea. Noël-Alexandru arată în chip desăvîrşit toate pricinile care i-au făcut pe învăţaţi să nu socotească *Mărturisirea* aceasta ca fiind a sfîntului arhiepiscop al Alexandriei; el face şi această însemnată observare: că nici Sfîntul Chiril al Alexandriei, nici soborul de la Efes, nici Sfîntul Leon, nici soborul de la Calcedon n-au pus această *Mărturisire* împotriva ereticilor Eutihie şi Nestorie, ale căror greşeli sînt cu toate acestea arătate într-însa

şi osîndite în chip hotărît. Mai cu seamă Sfîntul Chiril, care a şezut pe acelaşi scaun cu Sfîntul Atanasie, n-ar fi lăsat desigur deoparte a opune ereticilor această înaltă autoritate. „Trebuie să adăugăm pe lîngă aceasta, urmează Noël-Alexandru, tăcerea Latinilor, care n-au opus această *Mărturisire* Grecilor pînă în vremea lui Grigorie al IX-lea", adică *pînă în veacul al treisprezecelea*. „Într-adevăr, zice acelaşi istoric, cine poate crede că, de s-ar fi privit ca sigur că această *Mărturisire* era a Sfîntului Atanasie, nu s-ar fi folosit (nimeni) de dînsa ca de o săgeată împotriva Grecilor, [numiţi de Latini] «schismatici»? Căci acest argument n-ar fi fost de o mică greutate, din pricina autorităţii de care se bucură Sfîntul Atanasie în amîndouă Bisericile" (*Historia Ecclesiae*, saecul. IV, cap. IV, § X). Tillemont observă cu multă dreptate că ereziile lui Nestorie şi Eutihie sînt de asemenea cu limpezime arătate şi combătute în *Mărturisirea* zisă a Sfîntului Atanasie, ca şi a lui Arie, şi că nimeni n-a putut să vorbească aşa de teologic precum se face în acest *Simbol* decît după osîndirea acestor erezii, adică după ce soboarele de la Efes şi de la Calcedon au lămurit toate întrebările ridicate de aceşti eretici şi cînd au hotărît adevărata credinţă. El ar fi putut să adauge lîngă ereziile lui Eutihie şi Nestorie şi pe aceea a monoteliţilor, care de asemenea este combătută în *Mărturisire*, dar care nu a fost osîndită cu totul decît în soborul al şaselea a toată lumea, la sfîrşitul veacului al şaptelea. Aşadar, *Mărturisirea* zisă a Sfîntului Atanasie nu poate să dateze decît din veacul al şaptelea. Printre învăţaţi, unii o pun în seama lui Eusebiu al Vercellei, alţii a lui Atanasie Sinaitul, alţii a vreunui teolog anonim Francez din vremea lui Pepin[1]

[1] Pepin cel Scurt (751-768), tatăl lui Carol zis „cel Mare" (768-814), împărat al Frankilor. (*n. ed.*)

sau a lui Carol cel Mare. Părintele Quesnel, în a paisprezecea dizertaţie a sa asupra scrierilor Sfîntului Leon, îl pune în seama lui Virgil al Tarsului. Anthelmi a combătut această părere şi a pus sus-zisa *Mărturisire* în seama lui Vincent din Lerini. Dar această părere a fost lepădată de toţi cărturarii sau aproape de toţi. Printre multele dovezi ce s-au dat pentru a arăta că *Mărturisirea* atribuită Sfîntului Atanasie nu este a acestui sfînt teolog, scriitorii apuseni nu ne-au dat-o însă pe aceea una, care este cu toate acestea hotărîtoare, anume că dogma lui *Filioque* care este învăţată într-însa e potrivnică dogmei mărturisite de Sfîntul Atanasie în adevăratele sale scrieri, mai cu seamă în epistola sa către Serapion asupra Sfîntului Duh.

Este foarte învederat, din mulţii scriitori cărora li se atribuie *Mărturisirea* zisă a Sfîntului Atanasie, că învăţaţii nu se înţeleg asupra vremii în care s-a alcătuit această profesiune de credinţă. Vossius zice hotărît că cel dintîi scriitor care a pus această *Mărturisire* în seama Sfîntului Atanasie este Abbon, igumen al mănăstirii lui Fleury, în veacul al zecelea. Dar Tillemont observă că această *Mărturisire* a fost pomenită în acelaşi chip în veacul al nouălea, de Hincmar de Reims, şi de Ratramn şi Enea în lucrările pe care le-au alcătuit pentru apărarea adaosului *Filioque* în *Simbolul de la Niceea*. Aşadar numai de la această discuţie s-a atribuit *Mărturisirea* Sfîntului Atanasie. Ea era anterioară acestei vremi, şi Tillemont zice că „*se crede* că al patrulea şi al şaselea sinod de la Toledo, în 633 şi în 638, au împrumutat dintr-însa *mai multe cuvinte*". Cea mai veche obîrşie ce s-ar putea atribui *Mărturisirii* zise a Sfîntului Atanasie ar fi aşadar în veacul al şaptelea. Tillemont crede că poate s-o dateze din veacul al şaselea, dar în acelaşi timp mărturiseşte că nu se găseşte într-însa vreo expresie decît în sinoadele

din Spania din veacul al şaptelea. Este de însemnat că prima sa apariţie în istorie concordă cu vremea în care se agita chestiunea lui *Filioque* şi că această apariţie a avut loc în Spania, la aceleaşi sinoade de la Toledo în care fu învăţată pentru prima oară dogma lui *Filioque*. Un alt fapt de asemenea încredinţat şi care are cea mai mare însemnătate este că învăţaţii admit îndeobşte că ea a fost scrisă în latineşte şi că nu poate emana de la un Grec care ar fi cunoscut această limbă, căci nu se găseşte într-însa nici un *elinism*. Ceva mai mult, în greceşte se află mai multe texte osebite ale acestei *Mărturisiri*, ceea ce dovedeşte că ea n-a fost alcătuită în această limbă, ci a fost tălmăcită din latineşte de mai mulţi autori osebiţi, şi că Răsăritul a primit-o de la Apus, afară de cuvintele *Filioque*.

Aşadar *Mărturisirea* zisă a Sfîntului Atanasie nu este a acestui sfînt teolog; ea nu este *anterioară* dogmei lui *Filioque*, ci este numai, ca şi însuşi *Filioque*, anterioară veacului al nouălea, în care adăugirea a trecut din Spania în Franţa; ea este *contemporană* cu dogma lui *Filioque* şi e de crezut că a luat naştere în aceeaşi ţară şi în aceleaşi împrejurări. Nimeni nu a pus-o în seama Sfîntului Atanasie înainte de veacul al nouălea.

Teologia romană se sprijină întru aceasta pe Sfîntul Ioan Hrisostomul, care ar fi zis, în cuvîntul său la Întruparea (citiţi: la Naşterea) Domnului nostru: „Iisus Hristos a venit între noi; El ne-a dat Duhul *Care purcede dintr-Însul* şi a luat trupul nostru." Acest text – afară de zicerea „Care purcede dintr-Însul", care nu se află în nici o parte a lucrărilor Sfîntului Ioan Hrisostomul – acest text, zicem, este imitat după pasajul în care sfîntul patriarh al Constantinopolei zice cu totul simplu: „El a luat trupul nostru şi ne-a dat Duhul Său."

Trebuie să aibă cineva „bunăvoință" pentru a vedea într-o asemenea frază purcederea *ex Filio*.

Iată acum un cuvînt pus în seama Sfîntului Epifanie, care ar fi luat din lucrarea intitulată *Encoratus*: „Trebuie să credem că Sfîntul Duh *purcede din Hristos* sau dintr-Amîndoi (din Tatăl şi din Fiul), pentru că Iisus Hristos zice: «Care purcede din Tatăl... şi Acela va lua dintr-al Meu»." Noi am deschis *Encoratus* al Sfîntului Epifanie, şi în el am aflat ceea ce urmează: „Nu sînt doi Fii, căci Fiul este unic. Aşa, Sfîntul Duh este Duhul Sfînt şi Duhul lui Dumnezeu, Care este pururea cu Tatăl şi cu Fiul, nu străin Dumnezeirii, ci fiinţînd prin Dumnezeu, şi *purcezînd din Tatăl* şi *primind de la Fiul*" (§ VI). „Duhul *purcede din Tatăl* şi *primeşte de la Fiul*" (§ VII). „Şi Sfîntul Duh este de asemenea unic, neuzurpînd nici numele de «Fiu», nici pe acela de «Tată», ci numit «Duh Sfînt» şi nestrăin Tatălui; căci Însuşi Fiul L-a numit «Duhul Tatălui» şi a zis: «Care purcede din Tatăl... şi Acela va primi dintr-al Meu», ca să nu fie crezut străin Tatălui şi Fiului şi să se ştie că *are* aceeaşi fiinţă şi aceeaşi dumnezeire" (§ VIII). Dintr-acest din urmă loc, este scos cuvîntul *trunchiat* şi *măsluit* de teologia romană. Într-însul, Sfîntul Epifanie nu pune purcederea decît în seama Tatălui, iar teologia romană îl face să înveţe purcederea *ex Filio*. Aceasta este potrivnică tocmai a ceea ce învaţă sfîntul episcop al Ciprului.

Pitzipios a îndrăznit întru aceasta să apeleze la liturghia răsăriteană în favoarea ereziei romane a lui *Filioque*. Unul din textele sale măsluite este scos din *Viaţa Sfîntului Dionisie Areopagitul* scrisă de Metafrast, lucrare care nu ţine de cărţile liturgice ale Bisericii Răsăritene. Ce zic acele texte? Că Sfîntul Duh este *chip al Fiului*, că Iisus Hristos L-*a trimis* pe Sfîntul Duh peste neamurile necredincioase pentru a le creştina, că Sfîntul Duh este fluviul Dumnezeirii *venind*

din Tatăl prin Fiul în lume, că Duhul este Duhul Fiului şi al Tatălui, că Fiul a trimis pe Duhul Său în lume. Pitzipios tălmăceşte prin „a purcede" şi „purcedere" cuvintele care însemnează *trimiterea* Sfîntului Duh în lume; cît despre cuvîntul evanghelic „Care purcede" (*ecporevetai*), nu-l găseşte cineva o singură dată întrebuinţat pentru a numi lucrarea Fiului trimiţînd pe Sfîntul Duh. Această observare este cu atît mai însemnată cu cît liturghia răsăriteană a fost scrisă în aceeaşi limbă ca şi *Evanghelia*. Dacă autorii acestei liturghii ar fi voit să arate purcederea *ex Filio*, cum ne-am putea dumiri că ei n-au întrebuinţat cuvîntul care, în *Evanghelie*, însemnează „a purcede"? Dar ei nu-l întrebuinţează nici o singură dată pentru a numi lucrarea Fiului legată de Sfîntul Duh. Aceasta nu-l împiedică pe autor de a vedea pretutindeni *purcederea*. Duhul Sfînt are aceeaşi fiinţă cu Tatăl şi cu Fiul; El a primit de la Fiul, Care este *Însuşi Adevărul, acest adevăr* pentru a învăţa lumea în cunoaşterea Sa; prin *adevărul* pe care l-a adus în lume, Sfîntul Duh este chip al Fiului, Care este Adevărul. Iată toată dogma care se vede în rugăciunile de obşte ale Bisericii Răsăritene. Cît despre purcederea *ex Filio*, nu se află un singur cuvînt care să trimită la dînsa.

Să încheiem acest catalog al falsurilor printr-unul ultim, care a fost făcut de un teolog Roman încă în viaţă, într-o lucrare a unui episcop Rus încă în viaţă. Într-o lucrare numită *Încercare de împăcare între Biserica Latină şi Biserica Greacă neunită*, abatele Tilloy – doctor în teologie şi în dreptul canonic şi scriitor foarte cunoscut în Franţa, din partida ultramontană[1] – a încercat să dovedească erezia romană a lui *Filioque* cu ajutorul textelor falsificate. Întru aceasta, el apelează întru sfîrşit la un *Simbol al credinţei* pe care îl pune în seama Bisericii Ruse. Să citãm cuvintele sale: „Monseni-

[1] Secta ultramontaniştilor era partizana puterii absolute a papei. (*n. ed.*)

orul Macarie este cel care, fără îndoială fără să voiască, îmi dă această mărturie. În a sa *Teologie Ortodoxă*, el citează un *Simbol al credinței* prea-bine cunoscut, imprimat de mai multe ori; şi, pentru mai multă siguranță, teologul Rus indică ediția pe care el o preferă, anume aceea pe care Kimmel a inserat-o în *Libri symbolici Ecclesiae Orientalis*, închinată comitelui Protassof şi publicată la Iena în 1843. Deschid cartea la locul indicat de Monseniorul Macarie, şi citesc..." Urmează două pasaje luate din primul *Simbol al credinței* pus în seama lui Ghenadie, patriarh al Constantinopolei, în care se învață într-adevăr purcederea din Tatăl şi *din Fiul*.

Mai înainte de a ne ocupa de valoarea şi de autenticitatea acestui *Simbol al credinței*, trebuie să cercetăm mai întîi dacă Preasfinţitul Macarie l-a dat, în a sa *Teologie Ortodoxă*, ca primit de Biserica Rusă; dacă a indicat pasajele citate de abatele Tilloy şi dacă el a recomandat ediția lui Kimmel. Doctorul nostru o mărturiseşte, iar noi mărturisim că trebuie să-şi fi pierdut cineva toată ruşinea pentru a îndrăzni să spună una ca asta. Doctorul nostru n-a spus, fiindcă nu-i convenea, locul în care Preasfinţitul Macarie ar fi vorbit despre acest *Simbol al credinței*. Noi vom da indicații precise, şi se vor putea cerceta. Apoi, învățatul şi cinstitul episcop-teolog n-a vorbit de dînsul în *Teologia Ortodoxă*, ci în *Introducerea* la *Teologia Ortodoxă*, care alcătuieşte o lucrare osebită. În a doua parte a acesteia – numită *Despre izvoarele teologiei Ortodoxe*, secțiunea III, capitolul al IV-lea – doctul teolog vorbeşte despre *expunerile credinței*. Aceste expuneri sînt de două feluri: întîi, acelea ale vechii Biserici a toată lumea şi fără de greşeală; al doilea, acelea ale Bisericilor locale şi care *nu au merit decît fiind conforme cu cele dintîi*. Printre expunerile de al doilea fel, le deosebeşte pe acelea care sînt de

obşte întregii Biserici Răsăritene şi pe cele care sînt proprii Bisericii Ruse. El arată ca fiind de obşte întregii Biserici Răsăritene două expuneri de credință, care nu au nici o legătură cu aceea citată de D. Tilloy, apoi pe acelea cuprinse în *jurămîntul episcopilor*, în *chestiunile dogmatice* pentru Iudeii şi Saracinii care intră în Biserică, în *Simbolul de credință* pe care îl citează membrii celorlalte Biserici cînd intră în Biserica Ortodoxă, în *formula de excomunicare*. Nici una din aceste expuneri de credință nu are legătură cu aceea pe care a citat-o D. Tilloy. Cele pe care Preasfinţitul Macarie le arată ca aparținînd în particular Bisericii Rusiei sînt: întîi, *Catehismul cel Mare*, alcătuit de Preasfinţitul Filaret, mitropolitul Moscovei, şi publicat de Sfîntul Sinod; al doilea, lucrări de controversă publicate de aceeaşi autoritate, cum sînt *Convorbirile* alcătuite de Preasfinţitul Filaret al Moscovei, *Piatra credinței* etc. Pe urmă, Preasfinţitul Macarie observă *în notă* că nu poate da cineva drept *carte simbolică* a unei Biserici decît o *expunere de credință* publicată de toți aceia care se află în capul acestei Biserici, iar *nu de un episcop în particular, oricare ar putea fi recunoașterea sa*. „Pentru aceasta, adaugă el, teologii străini *au mare greşeală* cînd pun printre cărțile simbolice ale Bisericii de Răsărit etc." Învățatul teolog, după ce a citat cîteva exemple de mărturisiri de credință curat particulare, zice aşa: „Aceasta este greşeala pe care a făcut-o de curînd Kimmel, în lucrarea sa intitulată *Libri symbolici Ecclesiae Orientalis*, Iena 1843" (*Introducere în Teologia Ortodoxă*, p. 609, Paris, 1857). Astfel, Preasfinţitul Macarie îl osîndeşte pe Kimmel pentru că a dat ca mărturisiri de credință ale Bisericii Răsăritene lucrări care nu merită acest nume. Nu pomeneşte nicicum printre mărturisirile de credință ale Bisericii Răsăritene în general, sau ale Bisericii Ruse în particular *prima*

mărturisire de credință, atribuită lui Ghenadie şi inserată în colecţia lui Kimmel; are grijă de a stabili că mărturisirile de credinţă *ale particularilor* nu pot aparţine *Bisericilor*. Iar D. Tilloy pretinde că el a recunoscut ca mărturisire de credinţă a Bisericii Ruse *prima* mărturisire a lui Ghenadie, din care a citat extrase; şi că a recomandat ediţia lui Kimmel!

Cum să caracterizăm o asemenea procedare? Şi apoi, după ce a pus în seama savantului teolog Rus contrariul a ceea ce acesta a învăţat, D. Tilloy îndrăzneşte să vorbească aşa: „După o atare mărturie din partea Monseniorului Macarie, cineva are dreptul de a se mira că savantul prelat a consacrat mai bine de o sută de pagini ale *Teologiei* sale pentru a mărturisi o dogmă diametral opusă dogmei din mărturisirea de credinţă pe care o *aprobă* şi a cărei *ortodoxie* o *recunoaşte*!" Cîtă neruşinare în acest trist şi păcătos limbaj! Dar D. Tilloy se covîrşeşte încă în ceea ce urmează: „O atare nepotrivire la un prelat privit cu dreptate ca unul din cei mai învăţaţi teologi ai Bisericii Ruse ar fi de neînţeles, dacă nu am şti că *prejudecăţile de sectă, chiar într-un teolog, au foarte adesea mai multă stăpînire asupra minţii decît logica.*" Iată cuvenitul corolar al uneia dintre cele mai groase minciuni ce ne-a fost dat a o găsi în lucrările ultramontane, altminteri atît de fecunde în falsificări şi în imputări calomnioase.

Cît despre *mărturisirea de credinţă* citată de D. Tilloy, cineva îşi poate pune această întrebare: Cine îi este autorul? Kimmel a publicat două, pe care le atribuie lui Ghenadie, patriarhul Constantinopolei. Cea dintîi este în formă de dialog între patriarh şi sultanul Mohamed. Dintr-aceasta a extras D. Tilloy textele sale favorabile purcederii *ex Filio*. Într-a doua, discursul este continuu, şi dogma este hotărît potrivnică purcederii *ex Filio*. Kimmel n-a dovedit autenticitatea nici uneia din ele. La pagina 8 a *Prolegomenelor*

sale, el zice, fără a aduce dovezi, că „patriarhul pare a fi scris cea dintîi mărturisire de credinţă" [despre care a vorbit cu sultanul]; şi că „sultanul, cerîndu-i-o pe urmă *în scris*, el *o retractă, o prescurtă* şi *se pare* că a publicat-o într-această din urmă formă". Ce însemnează aceste cuvinte ale profesorului protestant? Ce garanţie de autenticitate ne dă el?

Un fapt sigur şi care nu poate fi contestat este că Gheorghiu-Scholariu, care fu apoi patriarhul Ghenadie, după ce a slăbit puţin în sinodul de la Florenţa, mărturisi atît de pe faţă în favoarea dogmei răsăritene după reîntoarcerea sa la Constantinopol, încît însuşi Marcu al Efesului îi încredinţă grija Ortodoxiei după moartea sa; este sigur că Gheorghiu-Scholariu, nefiind încă patriarh, se arătă vrednic urmaş al lui Marcu al Efesului, căruia îi rosti cuvîntul la îngropare şi îi compuse epitaful. Poate crede cineva că acest viguros apărător al dogmei răsăritene, acest vrăjmaş al latinismului, să fi alcătuit o mărturisire de credinţă în care să fi mers pînă la purcederea *ex Filio*? Cea dintîi mărturisire de credinţă atribuită lui Ghenadie nu poate fi aşadar a lui. Dar, chiar dacă ar fi fost a lui, ea n-ar avea însemnătate ca mărturisire de credinţă a unei Biserici. Abatele Tilloy a luat aşadar un apocrif ca pe o scriere serioasă şi a lipsit de la împlinirea celor dintîi datorii de onoare literară, pretinzînd că Preasfinţitul Macarie a dat acest apocrif, ce purcede de la un particular, ca pe o mărturisire de credinţă recunoscută de Biserica Rusiei.

Din lucrarea ce am făcut, noi sîntem în drept să tragem aceste două încheieri:

1. Predania catolică [sobornicească] învaţă o dogmă cu totul potrivnică dogmei Bisericii Romane asupra purcederii Sfîntului Duh.

2. Teologii Romani n-au putut întru aceasta să se sprijine pe predanie decît stricînd înţelesul scrierilor sau falsificîndu-le.

ANEXA 2

Ivan N. Ostrumov: Istoria Sinodului de la Florența

Capitolul VII. Mijloacele tăinuite de împăcare a Grecilor[1] cu învățătura latină despre Filioque

Cam pe atunci începu o istovitoare și grea luptă între conștiința împăratului și cererile Latinilor, între planurile lui de a-și ajuta împărăția[2] și teama de a cădea sub învinuirea obștească de trădare a dreptei credințe. Orice nădejde pentru o adevărată pace creștină în Biserică era pierdută: ea trebuia cumpărată printr-un tîrg. Dar cum să dea acestui tîrg o înfățișare cît mai cinstită? Cum va putea să dea socoteală de el înaintea propriei Biserici, înaintea propriului popor? Iată cîteva din întrebările de căpetenie ce alcătuiau un subiect de gîndire nu tocmai lesnicios pentru împăratul strîns din toate părțile.

[1] „Greci" și „Bizantini" i-au numit Latinii, în chip disprețuitor, pe locuitorii împărăției romane de Răsărit, al căror nume este acela de „Romei". (*n. ed.*)

[2] Împăratul credea că, unindu-se cu papa în ce privește credința, va căpăta sprijin politic și militar din partea aceluia împotriva Turcilor. (*n. ed.*)

În ședințele aparte ale Grecilor, el spunea: „Eu sînt apărătorul Bisericii. Datoria unui apărător în această împrejurare ține mai întîi de păstrarea și apărarea învățăturii Bisericii, lăsînd slobod pe oricine voiește să o apere și ținîndu-i deoparte pe cei plecați spre dispute și contrazicere; iar în al doilea rînd, de păstrarea tuturor oamenilor noștri într-un același duh." Altădată – cînd Grecii, obosiți, îi cerură să pună capăt disputelor cît mai curînd cu putință – el răspunse: „Aceasta nu atîrnă de mine, ci de Biserică. De aș pune piciorul în prag și s-ar întîmpla vreo vătămare, toate nemulțumirile ar cădea asupra mea. Este o lucrare a Bisericii și cere mare băgare de seamă, avînd nevoie de un sinod bisericesc." Cînd papa și cardinalii îl grăbiră să încheie pacea, el răspunse iarăși: „Nu sînt stăpînul sinodului; nu doresc o unire cu sila."

Așa vorbea și se pare că așa și făcea împăratul, nehotărînd nimic fără sfatul episcopilor, folosind în același timp felurite mijloace spre a-și atinge țelul ce-l avea în vedere. Deveni foarte apropiat membrilor celor mai devotați unirii, Vissarion al Nikeii, Isidor al Rusiei și Grigorie Singhelul. Cu ei se sfătuia și prin mijlocirea lor îndupleca și cugetele celorlalți membri către țelul dorit de el.

Spre a înțelege mai bine lucrurile, merită să arătăm de ce tînjeau acei oameni după unirea cu Roma. Vissarion își asigura prietenii că înclină spre partea Latinilor fiindcă fusese încredințat de numărul mărturiilor ce păreau să întărească învățătura latină asupra purcederii Duhului Sfînt. Dar am văzut ce biruință strălucită cîștigase Marcu al Efesului asupra mincinoaselor lor dovezi. Nu se poate ca învățatul Vissarion să nu fi simțit și el acest lucru, căci nu l-a contrazis pe Marcu, nici nu i-a cerut să-i deslușească nedumeririle. Dacă fusese în chip sincer legat de vechea sa credință, atunci negreșit că nu i-ar

fi fost uşor să şi-o schimbe. Nu, nu era vorba de dragoste de adevăr, ci alte lucruri pe care le avea în vedere au precumpănit la alăturarea sa Latinilor; foarte probabil, dorinţa de a face pe placul lui Ioan şi nădejdea unor onoruri din partea curţii Romane. Foarte interesantă este părerea lui despre unul dintre foştii apărători ai învăţăturii latine, Nichita al Thessalonicului, care totuşi socotea neîndreptăţită adăugirea la *Crez*. „El mărturisise, scria Vissarion, că încheierea era dreaptă (adică faptul că Duhul Sfînt purcede de la Fiul), dar discuta, putem zice, despre *umbra măgarului*, afirmînd că nu se cuvine a adăuga la *Crez* nici măcar ceea ce este adevărat. Iată o dovadă de adînc simţămînt religios şi înţelepciune!" Oare ironia cuvintelor lui dovedeşte dragostea sa pentru adevăr? Dar acelaşi lucru îl scrisese şi el în epistola către Alexie Laskaris, unde îşi explica pricinile pentru care s-a învoit cu Latinii. Isidor însuşi, în ultima şedinţă, atrăgea atenţia lui Ioan Provincialul că argumentele sale, la care nu i se dăduse nici un răspuns, nu-i dădeau dreptul să pretindă că-i biruise pe Greci; şi, cu toate acestea, îndată după încheierea şedinţei, el a fost cel dintîi care a votat în favoarea Latinilor. Este destul de limpede că, şi în cazul lui Isidor, nu încredinţarea asupra adevărului l-a îmboldit să facă ceea ce a făcut, ci unele dorinţe şi nădejdi asemănătoare celor nutrite de Vissarion. Cît despre Grigorie, care mai apoi a urcat pe scaunul jalnicului Patriarh Iosif, iată ce spunea despre sine în clipele sale de sinceritate: „Ştiu că, dacă ne unim cu Biserica Latină, vom fi blestemaţi; da, chiar înainte de a ajunge la Veneţia. Şi, chiar dacă nu ne unim, tot vom fi blestemaţi. La urma urmei, este mai bine să ne unim şi apoi să purtăm blestemul." Iată ce fel de oameni se aflau în jurul lui Ioan!

Cînd cei nemulţumiţi de cursul pe care-l luaseră lucrurile cerură voie împăratului să se întoarcă acasă, el nu mai îngădui nimănui să iasă din oraş, îi învinovăţi de laşitate,

de nepăsare faţă de binele obştesc, ameninţîndu-i cu mînia sa. În adunările aparte, el arăta Grecilor folosul încheierii păcii, vorbindu-le despre propriile strădanii şi despre pilda vremilor trecute, cînd întrebîndu-i pe dregătorii civili de la sinod şi cerîndu-le părerea, cînd oprindu-i să voteze.

Între timp, în locul tuturor înlesnirilor făgăduite Grecilor, Papa i-a ţinut mai mult decît la Ferrara în aşteptarea ajutorului făgăduit. De la sosirea lor la Florenţa (la 8 februarie) nu au primit nici un ban pînă la 22 mai,[1] iar atunci li s-a plătit doar întreţinerea pe două luni. Restul banilor au fost plătiţi numai după iscălirea ultimei hotărîri asupra unirii. Hristofor, împărţitorul mărinimiei papale, avu chiar neobrăzarea de a porunci ca lui Marcu al Efesului să nu i se dea nimic. „Mănînce pîinea papei, spuse Hristofor, şi i se împotriveşte!"

Iată deci care era starea Grecilor atunci cînd se discutau mijloacele săvîrşirii unirii cu Biserica Romei. Preavizul Papei era foarte scurt.[2] În lunea din Săptămîna Mare (30 martie), împăratul convocă un sfat în apartamentele patriarhului bolnav. Înainte de începerea sa, Grecii se uitară prin cărţile la care făcuseră trimitere Latinii. De îndată ce începu discuţia asupra unirii, Isidor al Rusiei a fost cel dintîi care şi-a făcut cunoscut votul. „Este mai bine, a spus el, să ne unim cu Latinii trup şi suflet decît să ne întoarcem fără a fi sfîrşit cele începute. Fireşte, ne putem întoarce, dar cum ne vom întoarce, pe unde şi cînd?" Vissarion luă partea părerii lui Isidor. Dar Dosithei al Monemvasiei, locţiitorul scaunului Ierusalimului, răspunse cu înfocare: „Ce vrei să facem? Să ne întoarcem acasă pe cheltuiala papei şi să ne trădăm învăţătura? Mai bine mor decît să primesc credinţa latină!" Isidor

[1] Atunci li s-au dat 1208 de florini pentru două luni. (*n. aut.*)

[2] De la ultima şedinţă a Sinodului (24 martie) pînă la Paşti (5 aprilie) nu erau mai mult de douăsprezece zile. (*n. aut.*)

încercă să-l încredinţeze că nu numai Părinţii Apuseni, ci şi cei Răsăriteni admit purcederea Duhului Sfînt de la Fiul. Antonie al Iracliei, locţiitorul scaunului Alexandriei, se împotrivi, zicînd că Soboarele şi toţi Părinţii Greci învaţă că Duhul Sfînt purcede numai de la Tatăl. Dar Marcu, îndrăznind mai mult decît ceilalţi, proclamă că Latinii nu erau doar schismatici, ci şi eretici. „Biserica noastră, spuse Marcu, a păstrat tăcerea asupra acestui lucru, fiindcă Latinii sînt mai puternici şi mai numeroşi decît noi; dar noi de fapt am rupt toate legăturile cu ei tocmai fiindcă sînt eretici.[1] Pacea cu ei se poate reface numai atunci cînd se vor lepăda de adăugirea la *Crez* şi vor primi învăţătura noastră despre purcederea Duhului Sfînt." „Dar atunci, întrebă împăratul, cum răspunzi mărturiilor Părinţilor Latini înfăţişate de către Latini?" Marcu răspunse: „Nu sînt încredinţat că ele sînt cu adevărat cuvintele unor Sfinţi Părinţi. Noi nu avem nici una din scrierile lor." Mai apoi, în timpul aceleiaşi discuţii, Marcu adăugă că „mărturiile latine ale Părinţilor trebuie comparate cu mărturia lui Maxim Mărturisitorul asupra credinţei Bisericii Romei şi, de asemenea, *cu mărturiile Sinoadelor Ecumenice*."

Deci, chiar de la începutul discuţiilor despre unire, avu loc o dezbinare între cei ce discutau! Trei vicari ai Patriarhatelor Răsăritene apărau cu tărie dreapta-credinţă. Lor li s-au alăturat şi alţi episcopi, deşi nu toţi, şi chiar unii dintre dregătorii din jurul împăratului.

În timpul Săptămînii Mari şi Paştilor, Grecii mai ţinură încă trei adunări cu aceeaşi temă şi cu aceeaşi izbîndă. Unii

[1] Mihail, Patriarh al Constantinopolei, spre sfîrşitul veacului al doisprezecelea, scrie: „Ar fi drept să-i anatematizăm pe Latini şi să-i numim «eretici». Dar Părinţii Ortodocşi au uşurat osînda; ei n-au făcut decît să-i îndepărteze pe Latini şi să se lepede de ei, dar nu i-au numit pe faţă «eretici», nici i-au pus întru aceeaşi osîndă cu ereticii" (Allat., *De consens. Eccl.*, p. 617). (*n. aut.*)

se alăturară lui Vissarion şi lui Isidor, de pildă Dorothei al Mitilenei, care din acel moment se făcu un vajnic susţinător al unirii.[1] Dar partea ortodoxă era mai puternică decît potrivnicii ei. Iată de ce Împăratul, în Vinerea Mare (10 aprilie), trimise vorbă papei că Grecii nu mai vor să continue discuţiile şi nu pot afla mijloace de împăcare: „Dacă puteţi afla vreun mijloc, spuneţi-ne; dar noi am spus şi spunem că învăţătura propovăduită de noi este predania Părinţilor şi a Sinoadelor Ecumenice."[2]

Papa ceru Grecilor să arate nedumeririle lor asupra învăţăturii Bisericii Romei şi să asculte răspunsul dat lor de către teologii Latini. „Sau, dacă doriţi, zise Papa, să dăm pe faţă deschis părerile fiecăruia, dinaintea *Evangheliei* sau dinaintea Sîngelui şi Trupului lui Hristos; iar ceea ce va fi aflat drept de către cei mai mulţi, va fi primit de către toţi." Dar a se învoi cu întîia propunere era totuna cu a reîncepe disputele, iar ultima parte a propunerii părea un lucru neobişnuit, de care nu se mai auzise la sinoadele dinainte. Astfel că, în aceeaşi zi, împăratul şi sinodul Grecilor, refuzînd întîia propunere, reînnoiră cererea pentru alte mijloace de săvîrşire a unirii.

Papa făgădui să-şi trimită cardinalii să stea de vorbă despre aceasta cu Grecii. În aşteptarea sfetnicilor lui, Vissarion al Nikeii şi Gheorghie Sholarios înfăţişară adunării Grecilor propriile păreri asupra subiectului disputei dintre Greci şi

[1] Este adevărat că Dorothei pomeneşte faptul că în timpul celei de-a treia întruniri în apartamentele Patriarhului toţi cei de faţă aproape că se învoiseră cu propunerea lui de unire cu Latinii, pe temeiul mărturiei Părinţilor Latini şi al cuvintelor lui Tarasie, Patriarhul Constantinopolei. Dar aceasta vine în contradicţie cu faptul că după aceea împăratul a cerut papei să-i arate unele mijloace de împăcare (*Synod. Flor.*, p. 569). (*n. aut.*)

[2] *Synod. Flor.*, pp. 566-569. Siropulos pomeneşte doar acele întruniri ce s-au ţinut în prezenţa împăratului. (*n. aut.*)

Latini şi asupra stării prezente a treburilor Grecilor. Vissarion îşi începu lunga cuvîntare spunînd că episcopii răsăriteni şi apuseni, purtaţi de unul şi acelaşi Duh, nu se pot contrazice unii pe alţii, trăgînd de aici încheierea că, de ar fi să se întîlnească în scrierile lor unele contradicţii, ele trebuie împăcate prin desluşirea înţelesului locurilor întunecoase prin cele mai limpezi. Dar, printre părinţii apuseni, urmă Vissarion, aflăm adesea făcîndu-se pomenire limpede de purcederea Duhului de la Fiul. Părinţii răsăriteni spun uneori că Duhul Sfînt Se iveşte, emană, purcede de la Tatăl prin Fiul, că este Duhul Amîndurora, că este de la Fiul. Toate aceste expresii, trase încheierea Vissarion, trebuie înţelese ca prielnice învăţăturii cuprinse, după cum gîndea el, în scrierile Părinţilor şi Dascălilor Latini. El nu cită chiar cuvintele lor, socotind, după cum afirma, că cele spuse la sinod erau îndeajuns; deşi făcu trimitere la argumentele folosite de Marcu al Efesului, nu le cercetă, nici nu le respinse, folosind un foarte ciudat meşteşug de împăcare a contradicţiilor între Răsăriteni şi Apuseni. Căci – dacă e neîndoielnic că Părinţii Bisericii Răsăritene au fost dascălii Părinţilor Apuseni, şi dacă cei dintîi sînt mai mari atît cu vîrsta şi învăţătura, cît şi datorită străduinţelor lor întru înaintarea învăţăturii de credinţă – atunci este vădit că nu Părinţii Răsăriteni trebuie desluşiţi prin cei Latini, ci *dimpotrivă*. Vissarion chiar îl învinovăţi pe Marcu pentru a nu fi răspuns la Sinod la unele din întrebările Latinilor.[1] Cuvîntările lui Sholarios – chiar dacă nu au ajuns pînă la noi în forma lor originală, cum

[1] *Synod. Flor.*, pp. 187-274. Spre a înţelege corect pasajele luate de Vissarion din scrierile Părinţilor Bisericii Răsăritene, trebuie să-i trimitem pe cititorii noştri la lucrarea lui Adam Zoernikov. Acolo, autorul dovedeşte că Părinţii Apuseni ai primelor opt veacuri au învăţat deopotrivă cu cei Răsăriteni că Duhul Sfînt purcede doar de la Tatăl (*Tractatus*, IV). (*n. aut.*)

mărturisesc înşişi Latinii – cuprindeau îndemnuri ca pacea să se întemeieze nu pe interese, ci pe adevărul universal recunoscut, arătîndu-se şi mijloacele de înlăturare a obiecţiilor împotriva mărturisirii deschise a adevărului, ca şi cîteva mijloace de a-l defini.[1]

La 15 aprilie, trei cardinali cu cîţiva episcopi şi abaţi veniră la sinod de la papa. Cardinalul Giuliano petrecu două ceasuri încercînd să dovedească împăratului necesitatea de a reîncepe discuţiile. Împăratul nu se învoi. După cîteva dispute pe această temă, s-a convenit să se numească un comitet de douăzeci de membri, cîte zece de fiecare parte, spre a redacta învăţătura despre purcederea Duhului Sfînt într-o formă care să poată fi primită atît de către Latini, cît şi de către Greci. Membrii comitetului aveau să se întrunească în palatul papal, urmînd ca fiecare să-şi spună pe rînd părerea în decursul a opt şedinţe.

Primind consimţămîntul papei pentru discuţie, împăratul numi, printre alţii, pe Antonie al Iracliei, pe Marcu, pe Isidor, pe Dosithei al Monemvasiei şi pe Vissarion ca membri ai comitetului, fiind de faţă el însuşi în timpul şedinţelor. Era greu de crezut că comitetul se va pune de acord în privinţa mijloacelor de împăcare, după ce cele două părţi nu se învoiseră asupra principiilor dogmatice. Vissarion propuse să se folosească aceleaşi cuvinte folosite mai înainte de către Maxim Mărturisitorul în epistola către Marin spre a explica învăţătura latină despre purcedere. Dar Latinii găsiră că ace-

[1] Avem în vedere cele trei cuvîntări puse pe seama lui Gheorghie Sholarios, aflate de obicei în *Apendicele la Actele Sinodului de la Florenţa* sub forma unei singure cuvîntări (*Synod. Flor.*, t. II, pp. 28-186). În ce priveşte epistola ce precede cuvîntările, atribuită tot lui Sholarios, ea este vădit neautentică. *Vide* disertaţia lui Renaudot, *De Ghennadio Scholar.*, Fabr. Bibl. Graec., Ed. Harles, xi, pp. 364 şi 371. (*n. aut.*)

le cuvinte cuprindeau un înţeles de-a dreptul potrivnic învăţăturii Bisericii Răsăritene. Alţii înfăţişară pilda epistolei lui Tarasie, Patriarhul Constantinopolei, unde se spunea că Duhul Sfînt purcede de la Tatăl prin Fiul. Dar Latinii, aflînd că Grecii făceau deosebire între *prin* şi *de la,* se împotriviră acestor exprimări. Marcu, mereu credincios convingerilor sale, spuse cu acest prilej: „Să scoată Latinii adăugirea făcută de ei la *Crez*, şi atunci unirea poate avea loc."[1]

Dar Latinii nici nu voiră să asculte o asemenea propunere. Astfel că şedinţele comitetului trecură în discuţii deşarte, încît Grecii, după două întruniri, refuzară să mai vină la palatul papal. Însă Latinii îi siliră să participe la încă trei întruniri care rămaseră, ca de obicei, fără vreun rezultat.

Curînd după aceea, Latinii trimiseră Grecilor propria lor formulă sau expunere a subiectului disputat. Ei propuseră ca amîndouă părţile să-şi explice învăţătura în forma următoare: „Noi, Grecii, proclamăm că, deşi primim purcederea Duhului Sfînt de la Tatăl, totuşi nu tăgăduim că Duhul Sfînt purcede şi primeşte de la Fiul ca şi de la Tatăl; dar, întrucît am auzit că Latinii mărturisesc purcederea Duhului Sfînt de la Tatăl şi de la Fiul ca de la două principii, din această pricină am ocolit aceste cuvinte. Dar noi, Latinii, spunem că, deşi mărturisim purcederea Duhului Sfînt de la Tatăl şi de la Fiul, totuşi nu tăgăduim că Tatăl este izvorul şi obîrşia întregii Dumnezeiri, adică a Fiului şi Duhului Sfînt; astfel că, mărturisind purcederea Duhului Sfînt de la Fiul, nu tăgăduim că Fiul o are de la Tatăl şi nu primim două principii sau două purcederi ale Duhului Sfînt, ci o obîrşie

[1] Mai apoi, cînd Vissarion începu să-l ponegrească pe Marcu că se învoia cu învăţătura latină, cerînd doar scoaterea adăugirii la *Crez*, Marcu dădu o explicaţie cu totul potrivnică acestei idei (Sir. VIII, 16). (*n. aut.*)

şi o purcedere."[1] Două zile mai tîrziu, Latinii trimiseră şi expunerea dogmei.

Cînd expunerea a fost citită în faţa sinodului episcopilor Greci, ea fu respinsă cu indignare de către aproape toţi, afară de adevăraţii apostaţi de la Ortodoxie, precum Isidor, Vissarion, Dorothei al Mitilenei şi Grigorie împărţitorul de pomeni. „Cum să primim, spuseră Ortodocşii, această expunere de-a dreptul potrivnică învăţăturii Bisericii noastre?" Părtaşul Latinilor, Vissarion, reluă tema sa favorită, străduindu-se a dovedi că expresiile aflate în lucrările Părinţilor Greci, cum ar fi *prin Fiul*, sînt identice cu latinescul *de la Fiul*, adică Fiul este cauza purcederii Duhului Sfînt deopotrivă cu Tatăl, deşi Latinii înşişi, cum am văzut mai sus, nu priveau aceste expresii ca identice. Marcu al Efesului aduse împotriva lui Vissarion cuvintele Sfîntului Ioan Damaschin care, admiţînd purcederea Duhului prin Fiul, tăgăduieşte în acelaşi timp purcederea Sa de la Fiul, şi din această pricină nu admite că Fiul este cauza Duhului Sfînt. Iată ce spune Sfîntul Ioan:

„Duh al Tatălui, ca unul ce purcede din Tatăl (...), şi Duh al Fiului, nu ca fiind din El, ci ca unul ce prin El din Tatăl purcede. Căci numai Tatăl este cauza."

Mai mult de o şedinţă s-a scurs cu discuţii fără rost despre *prin* şi *de la*. Pînă la urmă, împăratul aminti adunării că trebuie să se dea un răspuns Latinilor. Isidor propuse ca tratatul asupra învăţăturii greceşti cuprinse în expunerea trimisă de Latini să fie completat cu expresiile din scrierile Părinţilor Greci ce erau mai prielnice învăţăturii latine. În

[1] Foarte probabil Siropulos citează atît acest act cît, şi răspunsul Grecilor în forma originală, iar *Ist. Sinodului Florentin* doar în rezumat. Pe deasupra, Siropulos pomeneşte obiecţiile latine la răspunsul Grecilor. Autenticitatea actelor citate de Siropulos este recunoscută de Le Quien, *Dissert. Damasc.* I, 27. (*n. aut.*)

acest sens, el citi cîteva pasaje din lucrarea unui patriarh latinizant, Ioan Vekkos, pasaje interpolate şi greşit explicate de către un susţinător al Bisericii Romei. S-au ales două astfel de pasaje: unul, din actele primului Sinod Ecumenic, compilat de către Ghelasie al Kizicului; celălalt, din lucrările Sfîntului Chiril al Alexandriei. Primul, citit în forma dată lui de către Vekkos, arăta astfel: „Duhul Sfînt purcede de la Tatăl, dar este ca al Său pentru Fiul, revărsîndu-Se din El." Al doilea pasaj suna în felul următor: „Duhul în chip fiinţial Se revarsă din Amîndoi, adică din Tatăl prin Fiul." Înţelese corect, cu cuvintele luate în sensul de trimitere vremelnică, pasajele pot fi primite de către Ortodocşi; astfel că, atunci cînd împăratul ceru părerea de obşte asupra pasajelor citate, mulţi îşi dădură consimţămîntul asupra învăţăturii cuprinse în ele. Dar toate aceste exprimări erau lipsite de acrivie dogmatică şi de aceea apărătorii Ortodoxiei erau prea puţin mulţumiţi de ele. Totuşi, împăratul porunci ca învăţătura grecească asupra Duhului Sfînt să fie înfăţişată şi redactată cu expresiile primite de către cei mai mulţi. Poruncile sale fură îndeplinite de către Sholarios.

În expunerea prezentată, pasajul despre învăţătura latină rămase la fel ca mai înainte, dar învăţătura grecească a fost exprimată exact cu cuvintele expresiilor pomenite mai sus: „Noi, Grecii, credem şi mărturisim că Duhul Sfînt purcede din Tatăl, dar este ca al Său pentru Fiul, revărsîndu-Se din El; spunem de asemenea şi credem că El în chip fiinţial Se revarsă din Amîndoi, adică din Tatăl şi prin Fiul." Astfel, în formula citată, atît partea latină, cît şi cea greacă îşi păstrează propria învăţătură, fără a respinge părerea opusă. La citirea formulării în faţa sinodului Grecilor, împăratul ceru din nou să afle părerea de obşte asupra ei şi, de asemenea, trimise să afle părerea Patriarhului, care lipsea din pricina

bolii. Mulţi aprobară mărturisirea de credinţă, după cum şi Patriarhul, cel puţin după spusele trimişilor, declară că votează pentru ea. Însă cei trei vicari ai Patriarhatelor Răsăritene – Antonie, Marcu şi Dosithei – cu încă vreo cîţiva episcopi şi cu Siropulos, o respinseră. Antonie al Iracliei aminti împăratului că chiar el, la începutul sesiunii florentine, lăsase Grecilor dreptul de a reîncepe discuţiile asupra adăugirii la *Crez*, pe cînd acum cedase totul Latinilor. Dosithei îl imploră pe împărat să fie mai cu băgare de seamă în cele privitoare la credinţă, arătînd jalnica pildă a lui Mihail Paleologul. Dar Ioan nu voi să audă nimic şi, la propunerea mitropolitului Lakedemoniei şi împotriva tuturor pravilelor, porunci să se ia şi voturile logofeţilor prezenţi la Sinod, spre a spori numărul voturilor favorabile formulării. Astfel – cu o majoritate de 21 de voturi pentru, faţă de 12 împotrivă – a fost adoptată expunerea credinţei alcătuită pe placul Latinilor, fiind înmînată cardinalilor la începutul lunii mai.

Partea latină prezentă la Sinod socoti izbînda ca pe una foarte preţioasă. Dar Latinii nu fură mulţumiţi cu această dublă mărturisire de credinţă şi la scurt timp după aceea trimiseră douăsprezece observaţii asupra mărturisirii de credinţă a Grecilor. Una dintre observaţii spunea că expresia „a se revărsa" avea un dublu înţeles şi poate fi legată de trimiterea vremelnică a Duhului Sfînt de la Fiul, şi prin urmare cereau ca Grecii fie să primească formularea latină a mărturisirii de credinţă, fie să îndrepte propria mărturisire de credinţă, schimbînd expresiile întunecoase şi neclare din ea. Împăratul nu arătă episcopilor observaţiile, ci pomeni doar faptul că Latinii cereau unele explicaţii la cîteva din exprimările din mărturisirea de credinţă grecească.

O lungă bucată de vreme după aceea s-a părut că toate silinţele pentru împăcarea cu Latinii vor rămîne zadarnice.

Episcopii ce se învoiseră cu expunerea trimisă de Latini dădeau semne vădite de nemulţumire. „Ce mai vor de la noi Latinii? – ziceau ei. Am scris şi am înfăţişat mărturisirea noastră de credinţă cu cuvintele folosite de Părinţi. Nu putem face nimic mai mult." Posomorîţi din pricina nelucrării şi constrînşi de lipsuri, Grecii începură să-i ceară voie împăratului să se întoarcă acasă, dar el îi opri. Întrunirile următoare trecură în aceleaşi discuţii despre *prin* şi *de la*, despre autenticitatea sau neautenticitatea mărturiilor latine. Dar toate discuţiile rămîneau pururea fără alt rezultat decît mînia reciprocă. Antonie al Iracliei – un om în vîrstă ce nu primise o educaţie erudită, fiind totuşi un cald apărător al Ortodoxiei – şi Marcu al Efesului erau necontenit înfruntaţi de către fraţii lor latinizanţi. Vissarion chiar declară odată în public că Marcu este îndrăcit, iar Dorothei împreună cu Methodie al Lakedemoniei ameninţau că vor spune papei că Marcu îl socoteşte pe pontiful Roman eretic. Antonie şi Marcu aprobau obiecţiile lui Nil Cavasila împotriva subtilităţilor latine; dar Grigorie Duhovnicul şi Isidor al Rusiei îl numeau pe Nil „schismatic", cerîndu-i lui Marcu ca mai întîi să-l afurisească şi apoi să-şi înfăţişeze mărturiile.

Între timp, Latinii încă aşteptau răspuns la observaţiile lor. Dar împăratul nu răspundea. În timpul unei întrevederi cu papa, el i-a spus: „Dacă primiţi mărturisirea noastră de credinţă, atunci să se săvîrşească unirea. Dacă nu, ne vom întoarce la Constantinopol." Altădată, ca răspuns la unele reproşuri ale papei în ce priveşte lipsa lui de activitate, a spus: „Fireşte că se cuvenea să fi dat o deslușire la mărturisirea noastră de credinţă; dar *cea mai mare parte* dintre episcopii noştri au îndoieli faţă de ceea ce li se cere, unii din neştiinţă, alţii fiindcă nu pot lepăda învăţătura primită de la Părinţi." Pînă la urmă, papa îl convinse pe împărat

să-i trimită pe episcopii Greci la palatul său, voind a avea o întrevedere personală cu ei.

La 27 mai, episcopii sosiră. Primindu-i de faţă cu nouă cardinali, papa le reaminti despre strădaniile sale şi dorinţa lui arzătoare pentru unirea Bisericilor, atrăgîndu-le în acelaşi timp atenţia asupra încetinelii lor în a-i îndeplini dorinţele atît la Ferrara, cît şi la Florenţa; ameninţă că îi lasă fără nici un ajutor dacă nu se vor grăbi să se alăture Bisericii Romei şi le dădu nădejde de ajutor din partea monarhilor creştini în caz că unirea va avea loc. Şi cine ştie dacă cel mai însemnat susţinător al unirii nu le-a făcut şi alte făgăduinţe, mai personale şi mai atrăgătoare?

În orice caz, curînd după îndemnul papal, Isidor şi Vissarion, împreună cu mitropoliţii Lakedemoniei şi Mitilenei, veniră la împărat şi-i spuseră hotărîţi că, „dacă el nu doreşte unirea, ei se vor uni fără el." Declaraţia lor îl impresionă atît de tare pe împărat, încît porunci episcopilor să se adune pentru a sta de vorbă. La 28 mai[1], împăratul deschise întrunirea cu o cuvîntare în care înfăţişă nevoia de pace a Bisericilor, sfătuindu-şi în acelaşi timp ascultătorii să fie foarte prevăzători faţă de o alianţă cu Biserica Romei. Apoi, episcopii îi afurisiră pe toţi cei potrivnici unirii. După aceea, la cererea Patriarhului, s-au citit locurile de la Sfîntul Epifanie şi Sfîndul Chiril al Alexandriei în care partida latinizantă credea că poate să vadă o învoire a acestor Părinţi cu învăţătura Romei; pasajele au fost găsite cu uşurinţă în aceleaşi lucrări ale lui Vekkos de unde fuseseră scoase mai înainte. Rostind un citat

[1] În ce priveşte amănuntele acestei întruniri şi a celor următoare, în care s-a hotărît unirea cu Biserica Romei, ne-am călăuzit în principal după Siropulos. Istoria lui Dorothei este vădit părtinitoare faţă de Latini. Însă amîndouă istorisirile se potrivesc destul de bine în punctele esenţiale. (*n. aut.*)

după altul – fără început și sfîrșit, fără măcar a le lega între ele – Vissarion trase încheierea: „Așa zic sfinții în multe locuri!" Apoi, Dorothei citi mărturiile Părinților Latini.

În ziua următoare, s-a continuat citirea Părinților Bisericii Răsăritene – anume Athanasie, Chiril al Alexandriei, Grigorie al Nissei, Epifanie, Anastasie Sinaitul, Ioan Damaschin – ajungîndu-se la încheierea că toți acești Părinți admit purcederea Duhului Sfînt de la Fiul.[1]

În a treia zi (30 mai), s-au adunat voturile în favoarea învățăturii latine. Episcopii cerură ca mai întîi să voteze Patriarhul. Lui Iosif îi venea greu să se învoiască. Pînă la urmă, își făcu cunoscut votul, dar însuși felul cum votă putea fi înțeles în două feluri, în așa măsură încît mulți crezură că respinge învățătura latină. Urmară apoi voturile episcopilor și igumenilor. Din douăzeci și șapte prezenți, zece votară pentru unire; șaptesprezece împotriva ei. Între cei ce nu s-au învoit cu ea se aflau cei trei vicari patriarhali, Marcu al Efesului, Antonie al Iracliei și Dosithei al Monemvasiei; mitropoliții Trapezuntului, Kizicului, Tîrnovei, Moldovei, Amasiei, Melenicului, Dramei, Dristrei și Anhialei. Se pare deci că cei mai mulți episcopi nu au fost convinși de îndelungile citiri ale lui Vissarion și ale partidei sale. Hartofilaxului, ecclesiarhului și altor persoane aflate în slujba Patriarhului (între care erau mulți înverșunați potrivnici ai unirii) nici măcar nu li s-a cerut părerea, fiind opriți să voteze și la sinod, sub cuvînt că sînt cu o treaptă mai jos decît igumenii. Împăratul voi chiar să audă părerea dregătorilor din suita sa, dar Patriarhul se împotrivi.

[1] Nici Siropulos și nici Dorothei nu pomenesc exact cuvintele luate din scrierile vreunuia din acești Părinți. Iată de ce nu putem arăta aici cît de parțială a fost redarea pasajelor, în care nu se spunea nimic în folosul Latinilor. Lista pasajelor se poate vedea la Zoernikov. (*n. aut.*)

Cei din partida latinizantă, văzînd ce puține erau voturile în favoarea unirii, recurseră la alte mijloace. Patriarhul fu convins să-i poftească la palatul său pe cîțiva dintre episcopii potrivnici și acolo să-i ademenească spre unire. Isidor al Rusiei propuse chiar ca cei ce nu se supun să fie scoși din Biserică; dar Patriarhul respinse planul ca pe unul ce nu ar fi fost de folos unirii. În loc de aceasta, Iosif pofti la palatul său pe mitropoliții Moldovei, Tîrnovei și Amasiei, iar acolo îi mustră cu blîndețe pentru nerecunoștința și neascultarea lor. „De ce nu faceți ascultare de mine?" – spuse Iosif. „Oare nu din chilia mea ați ieșit? Oare nu eu v-am ridicat la cinul de episcopi? Atunci de ce mă trădați? De ce nu urmați părerea mea? Apoi, ia gîndiți-vă, puteți voi oare judeca mai bine decît alții asupra dogmelor? Știu și eu la fel de bine ca oricare altul ce anume au învățat Părinții." Episcopii răspunseră că, neînvoindu-se cu Latinii în ce privește învățătura în discuție, crezuseră că înfățișează părerea Patriarhului însuși, înțelegînd cuvintele lui ca pe un refuz de a primi învățătura latină. Dar Patriarhul, la rîndul său, le spuse că ar fi făcut mai bine să pătrundă adevăratul înțeles al cuvintelor sale și să fi înfățișat mai limpede ceea ce auziseră mai pe ocolite. Slobozindu-i, Iosif îi sfătui să urmeze părerii sale, pe care le făgădui să o deslușească mai deplin la următoarea ședință. Patriarhul avu o întîlnire și cu Marcu, implorîndu-l în numele tuturor sfinților și de dragul amintirii tatălui său să se învoiască la unirea cu Biserica Romei. Dar vrednicul de cinstire bărbat rămase neclintit la toate stăruințele. I se mai ceruse și înainte să se învoiască la unire, chiar de ar fi făcut-o în chip vădit numai de hatîrul celorlalți. El răspunsese: „Nu se cade a face pogoră minte ori a șovăi în privința credinței." Iar cînd i s-a arătat că deosebirea între cele două mărturisiri era neînsemnată, Marcu a răspuns: „Vorbiți în-

tocmai ca dregătorul care stăruia pe lîngă Theodor să-i primească întru părtăşie pe eretici doar o singură dată, iar apoi să facă cum voieşte. Ceea ce-mi ceri este ca şi cum ai zice: Lasă-mă să-ţi tai capul, iar apoi te poţi duce unde voieşti." După pilda aceasta, Marcu rămase neclintit pînă la sfîrşit.

Între timp, împăratul, cu tot felul de făgăduieli, izbutise să-i cîştige pentru cauza sa pe cîţiva episcopi şi pe trimişii din Trapezunt şi Moldova, şi chiar îl făcu să şovăie pe mitropolitul Kizicului, dăruindu-i o anume moşie la care rîvnea. În acelaşi timp, Isidor pregăti un strălucit ospăţ pentru cîţiva mitropoliţi, între care cei ai Melenicului, Dristrei şi Dramei şi, la masă, dobîndi învoirea lor pentru unire.

Punîndu-se chezaş al izbînzii sale în a-i îndupleca pe Greci către unirea cu Biserica Romei, împăratul dori să se asigure de ajutorul papei în caz că unirea va avea loc. Isidor, trimis de către el la papa cu această însărcinare, se întoarse cu trei cardinali care, în numele papei, îl încredinţară că papa (a) se învoieşte să plătească călătoria de întoarcere a Grecilor; (b) făgăduieşte să ţină pe cheltuiala sa trei sute de ostaşi la Constantinopol şi două galere în Bosfor; (c) se învoieşte să impună îndatorirea ca toţi închinătorii ce merg în Răsărit să se oprească la Constantinopol; (d) în caz de mare nevoie, este gata să trimită împăratului douăzeci de galere pentru jumătate de an sau zece galere pe un an; (e) şi, în sfîrşit, de va fi nevoie, va încerca să-i îndemne pe monarhii europeni să dea ajutor împărăţiei Greceşti cu oştile lor de uscat.

După aceste tratative, Împăratul convocă o a doua întrunire (2 iunie), spre a lua o hotărîre definitivă în ce priveşte primirea dogmei latine şi unirea cu Biserica Romei. La întrunire, Patriarhul a fost cel dintîi chemat să-şi spună părerea; care, dacă a ajuns pînă la noi întocmai, suna astfel: „Nu voi schimba, nici voi lepăda vreodată învăţătura predanisită nouă de Părinţi, ci

o voi susţine pînă la ultima mea suflare. Dar – întrucît Latinii mărturisesc purcederea Preasfîntului Duh de la Fiul nu după voia lor, ci pe temeiul *Sfintei Scripturi*, mă învoiesc şi cu ei, zicînd cu prepoziţia *prin* că Fiul este cauza, şi prin aceasta mă şi alătur lor şi intru în unire cu ei."

Mai apoi, Patriarhul făcu o declaraţie scrisă a părerilor sale: „Întrucît am auzit cuvintele Sfinţilor Părinţi Răsăriteni şi Apuseni, dintre care unii zic că Duhul Sfînt purcede de la Tatăl şi de la Fiul, iar alţii de la Tatăl prin Fiul, de-aceea, fiindcă expresia «*prin Fiul*» este totuna cu «de la Fiul» şi viceversa, noi, ocolind zicerea *de la Fiul,* spunem că Duhul Sfînt purcede de la Tatăl prin Fiul pururea şi în chip fiinţial, ca de la un principiu şi o cauză, folosind «prin» spre a înfăţişa cauza purcederii Duhului Sfînt."[1] După ce şi-a explicat părerea, Patriarhul mai spuse că Latinii nu trebuie să ceară introducerea adausului *Filioque* în *Crezul* Grecesc. După Patriarh, şi-au arătat părerea vicarii Patriarhatelor Răsăritene şi ceilalţi mitropoliţi şi igumeni. Tabăra unioniştilor sporea cu repeziciune. Numai cei trei vicari patriarhali – Marcu al Efesului, Antonie al Iracliei şi Dosithei al Monemvasiei, împreună cu Sofronie, Mitropolitul Anhialei – rămaseră credincioşi neclintiţi faţă de învăţătura ortodoxă. Dorothei al Trapezuntului, ce nu era de faţă la Sinod din pricina bolii, nu şi-a dat nici o părere, cu toate că părerea sa a fost cerută în chip stăruitor. Fratele împăratului, Dimitrie, refuză şi el să-şi dea votul, sub cuvînt că nu cunoaşte prea bine lucrurile şi-i vine greu să se amestece. Zece zile mai tîrziu, el a

[1] Siropulos spune limpede că părerea Patriarhului a fost consemnată cam în această formă (ix, 9). Şi *Istoria Sinodului de la Florenţa* o citează cuvînt cu cuvînt, întărind mărturia lui Siropulos că părerea lui a fost consemnată în scris. Avem motive să credem că Siropulos este mai exact cînd aşază întîmplarea în prezenta şedinţă, iar nu în cele dinainte. (*n. aut.*)

părăsit sinodul. Împăratul, deşi refuză să îngăduie să voteze clericilor ce aveau felurite slujbe pe lîngă Patriarh, ceru totuşi părerile dregătorilor săi mireni, fără a lăsa afară nici pe mai-marele odăilor împărăteşti. Toţi s-au învoit la unire, la fel cum au făcut şi trimişii Moldovei, Trapezuntului şi Peloponesului. Trimişii Georgieni, atît episcopul, cît şi mirenii, părăsiseră Florenţa de îndată ce pricepuseră planul împăratului de unire cu Biserica Romei. La urmă, împăratul însuşi şi-a spus părerea către Sinod. El a spus că, socotind sinodul ca pe unul ecumenic, va ţine hotărîrea sa şi a majorităţii membrilor săi, fiind gata să-i apere hotărîrea. Deci întîiul temei al unirii cu Biserica Romei fu întărit prin hotărîrea Sinodului[1].

[1] Sir. ix, 12; *Synod. Flor.*, pp. 601-620. Vom da cititorilor noştri cîteva amănunte despre tristul eveniment, citînd chiar cuvintele preacinstitului Marcu al Efesului. În *Epistola asupra Sinodului Florentin*, el scrie: „Trădătorii propriei mîntuiri nu s-au mulţumit pînă ce nu au dobîndit o mărturisire publică a *Crezului* Latin într-o adunare convocată şi cinstită de prezenţa împăratului, Patriarhului şi despotului. Înfăţişînd unele locuri din lucrările Dascălilor Apuseni şi ale marelui Sfînt Chiril, prielnice, chipurile, latiniei, după ce mai înainte se năpustiseră unul cîte unul asupra mea cu sofismele lor, întrebară apoi pe cei de faţă la Sinod ce cred despre locurile înfăţişate şi dacă mărturisesc pe Fiul drept cauză a Duhului Sfînt. Cei de faţă răspunseră că nu se îndoiau de autenticitatea pasajelor, încrezîndu-se în epistola dumnezeiescului Maxim; dar cei mai mulţi dintre membri nu voiră să primească pe Fiul drept cauză a Duhului (după cum ziceau acele locuri), fiindcă şi înţeleptul Maxim are aceeaşi părere despre locurile cu pricina. Dar cei ce cutezară a zice că ceva este rău, ispitiţi cu tot felul de făgăduieli deşarte, nu mai voiră să audă nimic, zicînd că Fiul este cauza Sfîntului Duh – lucru nici măcar pomenit în citatele latine. Cuvintele lor fură întărite de jalnicul Patriarh, care le era prielnic de la început şi aştepta acum cu nerăbdare să scape, însă zadarnic, căci era sortit morţii. Eu mi-am scris părerea sau mărturisirea de credinţă, căci ne învoisem ca fiecare să-şi dea părerea în scris. Dar, cînd am văzut că toţi erau foarte aprinşi pentru unire şi că tovarăşii mei de mai înainte căzuseră în aceeaşi greşeală cu ei şi că toţi uitaseră să-şi scrie părerile,

Înainte de închiderea adunării, împăratul declară că, de vreme ce sinodul încuviinţează învăţătura Bisericii Latine şi doreşte unirea cu ea, orice împotrivire la hotărîrea sinodului este oprită, ca şi orice reînnoire a controversei, sub ameninţarea unei aspre pedepse; şi îndată dădu poruncă străjerilor săi să vegheze la pacea membrilor sinodului. Părerile episcopilor fură consemnate în scris. Din aceste păreri s-a făcut un rezumat în care se spunea: „Noi credem că Duhul Sfînt este pururea şi în chip fiinţial de la Tatăl şi Fiul, pururea şi în chip fiinţial purcede de la Tatăl prin Fiul." Definiţia a fost scrisă în trei exemplare, unul fiind luat de împărat, altul de Patriarh, iar al treilea fu înfăţişat papei. Dar nici noua mărturisire alcătuită de Greci nu a fost în întregime aprobată de Latini. Cardinalii cerură să se scoată din mărturisire cuvintele „prin Fiul." Grecii discutară o bună bucată de vreme despre aceasta, dar, la dorinţa Latinilor, fură siliţi pînă la urmă să schimbe cuvintele cu pricina. Mărturisirea a fost rescrisă, înfăţişată papei şi aprobată de el. La 8 iunie, mărturisirea a fost citită în prezenţa papei, în greceşte şi în latineşte. Ca semn al apropierii vremurilor de pace între Biserici, Latinii dădură Grecilor sărutul dragostei.

mi-am ţinut înscrisul **pentru mine, temîndu-mă ca** nu cumva eu însumi să mă primejduiesc **stîrnindu-le mînia. Dar cu îndrăznire** mi-am desluşit părerea prin viu grai, **arătînd că cuvintele Părinţilor** Răsăriteni şi Apuseni se pot împăca unele **cu altele numai prin desluşirea** dată lor în epistola lui Maxim, cum **că Fiul nu trebuie socotit cauză** a Duhului. Pe deasupra, în ce priveşte adăugirea, **i-am înştiinţat că nu o** încuviinţez în *Crezul* Latin, fiind o adăugire **făcută fără temei îndestulător.** După care ei şi-au văzut de treabă; iar eu, **lăsîndu-i în voia lor,** m-am ţinut şi mă ţin departe de toate, spre **a-mi dărui tot timpul Sfinţilor Părinţi** şi Dascăli." Scrisoarea sa e prezentată **fragmentar în răspunsul dat** ei de către Iosif Metho (*Synod. Flor.* t. XI, pp. **345-357). (*n. aut.*)**

BIBLIOGRAFIE

Grigorie de Nazianz, *Taina m-a uns*, Ed. Herald, Bucureşti, 2004.

Grigorie de Nyssa, *Marele cuvînt catehetic*, Editura Sophia, 1998.

Ioan Damaschinul, *Dogmatica*, Iaşi, 1806; *Dogmatica*, Ed. Apologeticum, 2004.

Ioan Gură de Aur, *Omilii la Matei*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1994.

Ivan N. Ostrumov, *Istoria Sinodului de la Florenţa*, Ed. Scara, 2002.

Noul catehism catolic împotrva Sfinţilor Părinţi, Editura Deisis, Sibiu, 1994.

Sfîntul Andrei al Neochesariei, *Tîlcuirea la Apocalipsă*, Editura Sophia, Bucureşti, 2007.

Teodorit al Chirului, *Tîlcuire a celor o sută cincizeci de psalmi ai proorocului împărat David*, Mănăstirea Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil, Petru-Vodă, 2003.

Teofilact al Bulgariei, *Tîlcuire la Evanghelia după Ioan*, Editura Pelerinul Român, Oradea, 1998.

Teofilact al Bulgariei, *Tîlcuire la Evanghelia după Luca*, Editura Pelerinul Român, Oradea, 1999.

Teofilact al Bulgariei, *Tîlcuire la Evanghelia după Marcu*, Editura Sophia, Bucureşti, 2006.

Teofilact al Bulgariei, *Tîlcuiri la epistolele Sfîntului Apostol Pavel*, Editura Sophia, Bucureşti, 2006.

Teofilact, *Tîlcuire* la *Faptele Apostolilor*, Editura Sophia, Bucureşti, 2007.

Wladimir Guettée, *Papalitatea eretică, expunere a ereziilor, erorilor şi inovaţiilor Bisericii Romane, de la despărţirea sa de Biserica Sobornicească, în veacul al IX-lea*, Ed. Biserica Ortodoxă, Alexandria, 2001.

CUPRINS

Cuvînt înainte 5

1. Crezul relativizat 12
2. Crezul despecetluit 13
3. O dogmă falsă 15
4. Importanţa vitală a mărturisirii ortodoxe 20

Partea întîi

Epistolă de obşte a lui Fotie, Patriarhul Constantinopolei, către scaunele arhiereşti ale Răsăritului – al Alexandriei, zic, şi ale celorlalte – întru care face dezlegare pentru oarecari capete şi cum că nu trebuie a zice că Duhul iese din Tatăl şi din Fiul, ci numai din Tatăl 25

Al celui întru sfinţi Părintelui nostru Grigorie Palama, Arhiepiscopul Tesalonicului, cuvînt întîi doveditor cum că nu şi din Fiul, ci numai din Tatăl Se purcede Duhul Sfînt 41

Al aceluiaşi, al doilea cuvînt pentru purcederea Preasfîntului Duh, că nu este şi din Fiul. Şi către cele ce se pun înainte de Latini din dumnezeiasca Scriptură ca şi cum spre ajutorul lor. 111

Partea a doua

Sfîntul Grigorie Teologul: Cuvinte despre Sfîntul Duh 203

Cuvîntul al cincilea despre Dumnezeu 203

Sfîntul Grigorie de Nyssa: Despre Sfîntul Duh 239
Capitolul 2 239
Capitolul 3 240
Capitolul 4 241
Sfîntul Ioan Damaschinul: Despre Sfîntul Duh 243
Cartea întîi, capitolul I: Cum că Dumnezeirea este necuprinsă de minte. Şi cum că nu se cuvine să căutăm şi să cercăm cele ce nu ni s-au dat de sfinţii prooroci, de apostoli şi de evanghelişti... 243
Cartea întîi, capitolul VII: Pentru Sfîntul Duh, dovedire silogistică. 244
Cartea întîi, capitolul VIII: Despre Sfînta Treime... 247

Anexa 1

Vladimir Guette: Despre Filioque 261
A doua erezie a papalităţii sau dogma sa în privinţa Treimii. 261

Anexa 2

Ivan N. Ostrumov: Istoria Sinodului de la Florenţa... 304
Capitolul VII. Mijloacele tăinuite de împăcare a Grecilor cu învăţătura latină despre Filioque 304

Bibliografie 324

DIFUZARE:
S.C. Supergraph S.R.L.
Str. Ion Minulescu nr. 36, sector 3,
031216, Bucureşti
Tel.: 021-320.61.19; fax: 021-319.10.84
e-mail: contact@supergraph.ro
www.librariasophia.ro
www.sophia.ro

Societatea de Difuzare SUPERGRAPH
vă oferă posibilitatea de a primi prin poştă
cele mai bune cărţi de spiritualitate,
teologie, cultură religioasă, artă, filozofie
apărute la edituri de prestigiu.
Plata se face ramburs la primirea cărţilor;
taxele poştale sunt suportate de Supergraph.

Vă aşteptăm la
LIBRĂRIA SOPHIA
str. Bibescu Vodă nr. 19,
040151, Bucureşti, sector 4
(lângă Facultatea de Teologie)
tel. 021-336.10.00; 0722.266.618
www.librariasophia.ro

Sacrifică puţină vreme pentru a răsfoi cărţile noastre:
este cu neputinţă să nu găseşti ceva
pe gustul şi spre folosul tău!

Dumnezeu nu ne-a lăsat întru neștiința cea desăvîrșită, căci cunoștința cum că este Dumnezeu este semănată de Dînsul în toți oamenii firește. Încă și însăși făptura, și ținerea și ocîrmuirea ei propovăduiesc mărimea firii dumnezeiești. Dumnezeu ne-a arătat a Sa cunoștință, atît cît ne este cu putință nouă – mai întîi prin Lege și prin proroci, iar în urmă prin Fiul Lui Unul-Născut – Domnul, și Dumnezeul, și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos. Deci toate cele ce ni s-au dat nouă prin Lege, și prin proroci, și prin apostoli, și prin evangheliști le primim, le cunoaștem și le cinstim, nimic mai mult decît acestea căutînd. Pentru că Dumnezeu, bun fiind, este dătător de tot binele, nefiind supus zavistiei sau vreunei alte patimi.

Drept aceea – ca Cel ce pe toate le știe și poartă grijă pentru ceea ce este de folos fiecăruia –Dumnezeu ne-a descoperit ceea ce ne-a fost de folos să cunoaștem, iar ceea ce a fost mai presus de puterea și înțelegerea noastră a trecut sub tăcere. Pe acestea să le primim și întru acestea să stăm, nemutînd hotare veșnice și netrecînd peste dumnezeiasca Predanie!

editura Σοφία